

Kalendarz cieszyński

2011

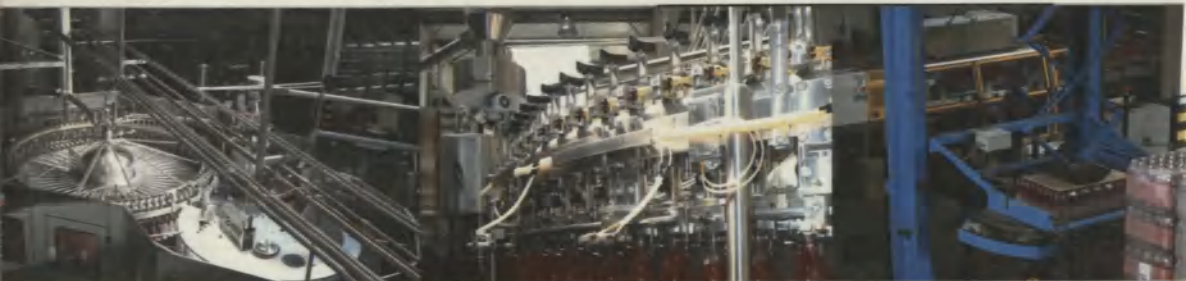

ISBN 978-83-88-271-39-3

**30
LAT
FIRMY**

Ustronianka

ZAKŁAD W USTRONIU

ZAKŁAD W BIAŁEJ

KALENDARZ CIESZYŃSKI 2011

MACIERZ ZIEMI CIESZYŃSKIEJ
CIESZYN 2010

Zredagowało Kolegium:

MARIUSZ MAKOWSKI (przewodniczący)
KAROL KAJZER
GRZEGORZ KASZTURA
TADEUSZ KOPOCZEK (redaktor techniczny)
LEON MIĘKINA
ANDRZEJ OTCZYK
WŁADYSŁAW SOSNA
STANISŁAW ZAHRADNIK

CZ II 81/2011

CZ 6741

W kalendarium wykorzystano winiety z „Księgi adresowej miasta Gieszyna”, wydanej na rok 1906 przez Karola Kutzera i spółkę

Przysłowia zaczerpnięto z „Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich”, PIW, Warszawa 1969

Na okładce: Pomnik Legionistom Ślązakom Poległym za Polskę. Fot. Edward Figna

Dwusetna czwarta publikacja Macierzy Ziemi Gieszyńskiej

ISBN 978-83-88-271-39-3

Wydawca: Macierz Ziemi Gieszyńskiej

43-400 Gieszyn, ul. Stalmacha 14, tel. (33) 852 16 59

Druk: OFFSETdruk i MEDIA Sp. z o.o., ul. Frysztacka 48, 43-400 Gieszyn

D 195/10

30,00

Emanuel Grimm

Wieża Piaśtów w Cieszynie

Nad brzegiem Olzy
w cudnej dolinie,
Gdzie woda cicho
i wolno płynie,
Wiekową pieśnią
z dala przyświeca
Przystań polskości,
Piaśtów wieżycą..

Ślăzak w niej widzi
wspomnień świętości..
Dla cudzoziemca
smutek tam gości,
Bo nagą ścianą
świeci mu nędza,
Bo trwogą przeszłość
z bram go wypędza...

O — dla ślăzaka
te nagie ściany
stanowią szczątek
pamięci znany..
Z nich on wyczyta
przeszłości dzieje,
Z nich go duch Piaśtów
męstwem owieje...

One go nicią
z przeszłością łączą
I w lepszą przyszłość
popchną dłoń rączą..
Jak długo świecić
będą te ściany,
Tak długo Polskim
nasz ślăsk kochany!...

1 S Mieczysława, Masława	17 P Antoniego, Rościsława
2 N Izydora, Makarego	18 W Małgorzaty, Piotra
3 P Danuty, Genowefy	19 Ś Henryka, Mariusza
4 W Anieli, Eugeniusza	20 C Fabiana, Sebastiana
5 Ś Edward, Szymona	21 P Agnieszki, Jarosława
6 C Kacpra, Melchiora, Baltazara	22 S Wiktora, Anastazji
7 P Juliana, Lucjana	23 N Marii, Rajmunda
8 S Mścisława, Seweryna	24 P Felicji, Rafała
9 N Antoniego, Marcjanny	25 W Tatiany, Miłosza
10 P Jana, Wilhelma	26 Ś Pauliny, Polikarpa
11 W Honoraty, Feliksa	27 C Jana, Przybysława
12 Ś Arkadiusza, Benedykta	28 P Radomira, Walerego
13 C Weroniki, Bogumiła	29 S Franciszka, Zdzisława
14 P Feliksa, Hilarego	30 N Martyny, Macieja
15 S Makarego, Pawła	31 P Ludwika, Marceliny
16 N Marcelego, Włodzimierza	

ŚWIĘTA: 1. **Nowy Rok**, 6. Objawienia Pańskiego, Trzech Króli — **Święto Epifanii (ewang.)**, 21. Dzień Babci, 22. Dzień Dziadka.

Gdy styczeń burzliwy z śniegami,
lato burzliwe z deszczami.

1 W Brygidy, Ignacego

2 Ś Marii, Mirosława

3 C Błażeja, Hipolita

4 P Andrzeja, Józefa

5 S Agaty, Adelajdy

6 N Doroty, Bohdana

7 P Romualda, Ryszarda

8 W Jana, Piotra

9 Ś Apolonii, Cyryla

10 C Elwiry, Jacka

11 P Bernadetty, Marii

12 S Eulalii, Modesta

13 N Grzegorza, Katarzyny

14 P Lilianny, Walentego

15 W Jowity, Faustyny

16 Ś Danuty, Julianny

17 C Juliana, Łukasza

18 P Konstancji, Maksyma

19 S Arnolda, Konrada

20 N Ludmiły, Leona

21 P Feliksa, Piotra

22 W Marty, Małgorzaty

23 Ś Damiana, Romana

24 C Bogusza, Macieja

25 P Cezarego, Wiktora

26 S Aleksandra, Mirosława

27 N Anastazji, Gabriela

28 P Makarego, Romana

Gdy luty z wiatrami,
rychła wiosna przed nami.

1 W Albina, Antoniny	17 C Zbigniewa, Patryka
2 Ś Heleny, Pawła	18 P Cyryla, Edwarda
3 C Kunegundy, Maryny	19 S Józefa, Bogdana
4 P Kazimierza, Łucji	● 20 N Klaudii, Wincentego
5 S Fryderyka, Wacława	21 P Benedykta, Lubomira
6 N Róży, Wiktora	22 W Katarzyny, Bogusława
7 P Pawła, Tymoteusza	23 Ś Pelagii, Feliksa
8 W Beaty, Wincentego	24 C Marka, Gabriela
9 Ś Franciszki, Katarzyny	25 P Marii, Wieńczysława
10 C Cypriana, Marcelego	26 S Emanuela, Teodora
11 P Benedykta, Konstantego	● 27 N Lidii, Ernesta
12 S Grzegorza, Bernarda	28 P Anieli, Sykstusa
13 N Bożeny, Krystyny	29 W Wiktoryny, Eustachego
14 P Matyldy, Leona	30 Ś Amelii, Jana
15 W Ludwika, Klemensa	31 C Balbiny, Kornelii
16 Ś Izabeli, Hilarego	

ŚWIĘTA: 8. Dzień Kobiet, 9. Popielec.

Suchy marzec, maj chłodny,
kwiecień mokry — rok niegłodny.

1 P	Grazyny, Zbigniewa	16 S	Julii, Cecylia
2 S	Franciszka, Władysława	17 N	Roberta, Rudolfa
3 N	Pankracego, Ryszarda	18 P	Apoloniusza, Bogusława
4 P	Izydora, Wacława	19 W	Adolfa, Tymona
5 W	Ireny, Wincentego	20 Ś	Agnieszki, Czesława
6 Ś	Celestyna, Wilhelma	21 C	Anzelma, Feliksa
7 C	Donata, Rufina	22 P	Leona, Łukasza
8 P	Dionizego, Januarego	23 S	Jerzego, Wojciecha
9 S	Mai, Dymitra	24 N	Aleksego, Grzegorza
10 N	Michała, Makarego	25 P	Marka, Jarosława
11 P	Filipa, Leona	26 W	Marceliny, Marzeny
12 W	Juliusza, Ludosława	27 Ś	Zyty, Teofila
13 Ś	Idy, Przemysława	28 C	Walerii, Pawła
14 C	Justyny, Waleriana	29 P	Piotra, Roberta
15 P	Anastazji, Wacława	30 S	Katarzyny, Mariana

ŚWIĘTA: 22. Wielki Piątek (ewang.), **24. Wielkanoc**, **25. Poniedziałek Wielkanocny**.

Kwiecień, co deszczem rosi,
wiele owoców przynosi.

1 N Józefa, Jeremiego	17 W Weroniki, Sławomira	○
2 P Anatola, Zygmunta	18 Ś Aleksandry, Eryka	
3 W Marii, Antoniny	● 19 C Mikołaja, Piotra	
4 Ś Moniki, Floriana	20 P Bazylego, Bernarda	
5 C Ireny, Waldemara	21 S Tymoteusza, Wiktora	
6 P Jana, Judyty	22 N Heleny, Julii	
7 S Ludmiły, Gizeli	23 P Iwony, Dezyderiusza	
8 N Stanisława, Wiktora	24 W Joanny, Zuzanny	●
9 P Bożydara, Grzegorza	25 Ś Grzegorza, Urbana	
10 W Antonina, Izydora	● 26 C Eweliny, Filipa	
11 Ś Franciszka, Jakuba	27 P Magdaleny, Jana	
12 C Pankracego, Dominika	28 S Augustyna, Jaromira	
13 P Serwacego, Roberta	29 N Magdaleny, Teodozji	
14 S Bonifacego, Dobiesława	30 P Feliksa, Ferdynanda	
15 N Zofii, Jana	31 W Anieli, Petroneli	
16 P Andrzeja, Wieńczysława		

ŚWIĘTA: 1. Święto Pracy, 3. Konstytucji, 8. Dzień Zwycięstwa, 26. Dzień Matki.

Jeśli się w maju śnieg zdarzy,
to lato dobrze wyparzy.

1 Ś Jakuba, Gracjana	● 16 C Aliny, Justyny
2 C Erazma, Marianny	17 P Adolfa, Laury
3 P Klotyldy, Leszka	18 S Elżbiety, Marka
4 S Franciszka, Karola	19 N Gerwazego, Protazego
5 N Walerii, Bonifacego	20 P Bogny, Florentyny
6 P Ingridy, Norberta	21 W Alicji, Alojzego
7 W Roberta, Wiesława	22 Ś Pauliny, Flawiusza
8 Ś Medarda, Wilhelma	23 C Wandy, Zenona ●
9 C Pelagii, Felicjana	● 24 P Danuty, Jana
10 P Bogumiła, Małgorzaty	25 S Łucji, Wilhelma
11 S Barnaby, Feliksa	26 N Jana, Pawła
12 N Jana, Onufrego	27 P Marii, Władysława
13 P Antoniego, Lucjana	28 W Ireneusza, Leona
14 W Bazylego, Walerego	29 Ś Piotra, Pawła
15 Ś Jolanty, Wita	○ 30 C Emilii, Lucyny

ŚWIĘTA: 1. Międzynarodowy Dzień Dziecka, 2. Wniebowstąpienie Pańskie (ewang.), 12. Zielone Świątki (Święto Ludowe), **23. Boże Ciało (kat.)**, Dzień Ojca.

Czerwiec mokry, zimny maj,
gospodarzom pewny raj.

1 P Haliny, Mariana	● 17 N Aleksego, Anety
2 S Marii, Urbana	18 P Kamila, Szymona
3 N Anatola, Jacka	19 W Marcina, Wincentego
4 P Malwiny, Teodora	20 Ś Czesława, Hieronima
5 W Filomeny, Antoniego	21 C Benedykta, Daniela
6 Ś Dominiki, Łucji	22 P Marii, Magdaleny ●
7 C Cyryla, Metodego	23 S Bogny, Apolinarego
8 P Elżbiety, Prokopa	● 24 N Kingi, Krystyny
9 S Weroniki, Zenona	25 P Jakuba, Krzysztofa
10 N Amelii, Filipa	26 W Anny, Mirosławy
11 P Olgi, Pelagii	27 Ś Julii, Natalii
12 W Gwalberta, Jana	28 C Innocentego, Wiktora
13 Ś Małgorzaty, Ernesta	29 P Marty, Olafa
14 C Bonawentury, Stelli	30 S Julity, Ludmiły
15 P Henryka, Włodzimierza	○ 31 N Ignacego, Lubomira ●
16 S Marii, Benedykta	

Czego lipiec i sierpień nie dowarzy,
tego wrzesień nie usmaży.

- 1 P Justyny, Piotra
- 2 W Marii, Gustawa
- 3 Ś Lidii, Nikodema
- 4 C Dominika, Pankracego
- 5 P Marii, Oswalda
- 6 S Sławy, Jakuba
- 7 N Doroty, Kajetana**
- 8 P Cypriana, Dominiki
- 9 W Rolanda, Romualda
- 10 Ś Borysa, Wawrzyńca
- 11 C Filomeny, Zuzanny
- 12 P Klary, Lecha
- 13 S Diany, Hipolita
- 14 N Alfreda, Euzebiusza**
- 15 P Marii, Stefana**
- 16 W Joachima, Rocha

- 17 Ś Jacka, Anity
- 18 C Heleny, Klary
- 19 P Bolesława, Juliana
- 20 S Bernarda, Samuela
- 21 N Joanny, Franciszka**
- 22 P Marii, Cezarego
- 23 W Apolinarego, Filipa
- 24 Ś Bartłomieja, Jerzego
- 25 C Luizy, Ludwika
- 26 P Marii, Wiktora
- 27 S Cezarego, Józefa
- 28 N Patrycji, Augustyna**
- 29 P Sabiny, Jana
- 30 W Róży, Feliksa
- 31 Ś Pauliny, Rajmunda

ŚWIĘTA: 15. Wniebowzięcie NMP (kat.), Dzień Wojska Polskiego.

Kto patrzy w sierpniu chłodu,
nacierpi się w zimie głodu.

1 C Bronisławy, Idziego	16 P Edyty, Kornela
2 P Stefana, Juliana	17 S Justyny, Franciszka
3 S Izabeli, Szymona	18 N Ireny, Army
4 N Rozalii, Lilianny ●	19 P Konstancji, Januarego
5 P Doroty, Wawrzyńca	20 W Filipiny, Eustachego ●
6 W Beaty, Eugeniusza	21 Ś Hipolita, Mateusza
7 Ś Reginy, Melchiora	22 C Maurycego, Tomasza
8 C Marii, Radosława	23 P Bogusława, Tekli
9 P Piotra, Sergiusza	24 S Gerarda, Teodora
10 S Aldony, Mikołaja	25 N Aurelii, Ładysława
11 N Dagny, Jacka	26 P Justyny, Cypriana
12 P Marii, Gwidona ○	27 W Kosmy, Damiana ●
13 W Eugenii, Filipa	28 Ś Marka, Wacława
14 Ś Bernarda, Cypriana	29 C Michała, Michaliny
15 C Albina, Nikodema	30 P Zofii, Hieronima

Gdy wrzesień z pogodą zaczyna,
zwykle przez miesiąc pogoda trzyma.

1 S Danuty, Remigiusza	17 P Małgorzaty, Wiktora
2 N Dionizego, Teofila	18 W Juliana, Łukasza
3 P Teresy, Gerarda	19 Ś Piotra, Ziemowita
4 W Franciszka, Rozalii	20 C Ireny, Kleopatry
5 Ś Apolinarego, Marcelego	21 P Urszuli, Hilarego
6 C Artura, Brunona	22 S Korduli, Filipa
7 P Marii, Marka	23 N Marleny, Seweryna
8 S Brygidy, Pelagii	24 P Marcina, Rafała
9 N Dionizego, Ludwika	25 W Darii, Kryspina
10 P Pauliny, Franciszka	26 Ś Ewarysta, Lucjana
11 W Aldony, Emila	27 C Sabiny, Wincentego
12 Ś Eustachego, Maksymiliana	28 P Szymona, Tadeusza
13 C Edwarda, Teofila	29 S Wioletty, Narcyza
14 P Bernarda, Kaliksta	30 N Edmunda, Zenobii
15 S Jadwigi, Teresy	31 P Saturnina, Urbana
16 N Florentyny, Gawła	

ŚWIĘTA: 31. Święto Reformacji (ewang.).

Gdy październik ciepło trzyma,
zwykle mroźna bywa zima.

1 W Wszystkich Świętych	16 Ś Gertrudy, Edmunda
2 Ś Bohdana, Bożydara	17 C Salomei, Grzegorza
3 C Huberta, Sylwii	18 P Anieli, Romana
4 P Karola, Olgierda	19 S Elżbiety, Seweryna
5 S Elżbiety, Sławomira	20 N Anatola, Feliksa
6 N Feliksa, Leonarda	21 P Janusza, Konrada
7 P Antoniego, Florentego	22 W Cecylii, Marka
8 W Godfryda, Seweryna	23 Ś Felicyty, Klemensa
9 Ś Teodora, Ursyna	24 C Flory, Jana
10 C Andrzeja, Ludomira	25 P Katarzyny, Erazma
11 P Marcina, Bartłomieja	26 S Konrada, Sylwestra
12 S Renaty, Witolda	27 N Franciszka, Waleriana
13 N Stanisława, Mikołaja	28 P Grzegorza, Zdzisława
14 P Emila, Wawrzyńca	29 W Błażeja, Saturnina
15 W Alberta, Leopolda	30 Ś Andrzeja, Justyny

ŚWIĘTA: 1. Wszystkich Świętych (kat.), Pamiątka Umarłych (ewang.), 11. Święto Niepodległości.

Gdy listopad z deszczami,
grudzień zwykle z wiatrami.

1 C Natalii, Eligiusza	17 S Olimpii, Łazarza
2 P Balbiny, Pauliny	● 18 N Bogusława, Gracjana ●
3 S Franciszka, Ksawerego	19 P Dariusza, Urbana
4 N Barbary, Piotra	20 W Bogusława, Dominika
5 P Krystyny, Sabiny	21 Ś Jana, Tomasza
6 W Mikołaja, Emiliana	22 C Honoraty, Zenona
7 Ś Ambrożego, Marcina	23 P Wiktorii, Sławomira
8 C Marii, Wirginii	24 S Adama, Ewy
9 P Leokadii, Wiesława	● 25 N Eugenii, Anastazji ●
10 S Julii, Daniela	○ 26 P Szczepana, Dionizego
11 N Damazego, Waldemara	27 W Cezarego, Jana
12 P Adelajdy, Aleksandra	28 Ś Antoniego, Teofila
13 W Łucji, Otylii	29 C Dominika, Tomasza
14 Ś Alfreda, Izydora	30 P Eugeniusza, Seweryna
15 C Celiny, Waleriana	31 S Melanii, Sylwestra
16 P Albiny, Zdzisława	

ŚWIĘTA: 8. Dzień Pokuty i Modlitwy w Diecezji Cieszyńskiej (ewang.), 24. Wigilia, 25. **Boże Narodzenie**, 26. **Drugie Święto Bożego Narodzenia**.

Jeśli w grudniu często dmucha,
to w marcu i kwietniu plucha.

Kalendarz skrócony na rok 2012

	Styczeń					Luty					Marzec					
P	2	9	16	23	30	6	13	20	27	5	12	19	26	P		
W	3	10	17	24	31	7	14	21	28	6	13	20	27	W		
Ś	4	11	18	25		1	8	15	22	29	7	14	21	Ś		
C	5	12	19	26		2	9	16	23	1	8	15	22	C		
P	6	13	20	27		3	10	17	24	2	9	16	23	P		
S	7	14	21	28		4	11	18	25	3	10	17	24	S		
N	1	8	15	22	29	5	12	19	26	4	11	18	25	N		
	Kwiecień					Maj					Czerwiec					
P	2	9	16	23	30	7	14	21	28	4	11	18	25	P		
W	3	10	17	24		1	8	15	22	29	5	12	19	26	W	
Ś	4	11	18	25		2	9	16	23	30	6	13	20	27	Ś	
C	5	12	19	26		3	10	17	24	31	7	14	21	28	C	
P	6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29	P
S	7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30	S
N	1	8	15	22	29	6	13	20	27		3	10	17	24		N
	Lipiec					Sierpień					Wrzesień					
P	2	9	16	23	30	6	13	20	27	3	10	17	24	P		
W	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	11	18	25	W		
Ś	4	11	18	25		1	8	15	22	29	5	12	19	26	Ś	
C	5	12	19	26		2	9	16	23	30	6	13	20	27	C	
P	6	13	20	27		3	10	17	24	31	7	14	21	28	P	
S	7	14	21	28		4	11	18	25		1	8	15	22	29	S
N	1	8	15	22	29	5	12	19	26		2	9	16	23	30	N
	Październik					Listopad					Grudzień					
P	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	P	
W	2	9	16	23	30	6	13	20	27	4	11	18	25		W	
Ś	3	10	17	24	31	7	14	21	28	5	12	19	26		Ś	
C	4	11	18	25		1	8	15	22	29	6	13	20	27	C	
P	5	12	19	26		2	9	16	23	30	7	14	21	28	P	
S	6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29	S
N	7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30	N

KALENDARIUM ROCZNIC NA 2011 ROK

STYCZEŃ

01.01.:

1861: * Henryk Wilhelm Edward Kolberg — Kołobrzeg, inż., założyciel fabryki i producent szerokiego asortymentu przyrządów optycznych w Warszawie (lornetki, lunety, mikroskopy, aparaty fotograficzne itp.).

03.01.:

1661: w Krakowie ukazało się pierwsze polskie czasopismo „Merkuriusz Polski”.

1911: * Bohdan Tadeusz Urbanowicz, prof. malarstwa na Wydziale Architektury Wnętrz ASP w Warszawie, twórca Zakładu Światła i Barwy, projektant polichromii kamienic Starego i Nowego Miasta.

05.01.:

1861: do Wiednia udała się chłopska delegacja Księstwa Cieszyńskiego z adresem „...aby prześwietna deputacja [galicyjska] ze względu na bratnie pokrewieństwo polskich Szlazaków z ludnością Galicji podczas obecności swej w Wiedniu raczyła i ich interes zastępować, a szczególnie zaprowadzenie języka polskiego w Księstwie Cieszyńskim do urzędów, sądów i szkół wspierać”.

06.01.:

1836: † ks. Józef Karol Schipp, proboszcz parafii w Dobrej i we Frydku, wikariusz generalny w Cieszynie, publicysta.

09.01.:

1911: † ks. Antoni, Macoszek, proboszcz w Dziedzicach, redaktor i publicysta, członek PT Turystycznego w Cieszynie, autor pierwszego polskiego przewodnika po Śląsku Cieszyńskim.

1936: † Gabriel Korbut, historyk literatury, wykładowca Wolnej Wszechnicy Polskiej, członek PAU; dziełem jego życia jest „Książka podręczna informacyjna dla studiujących naukowo dzieje piśmiennictwa polskiego”, kontynuowana jako „Bibliografia literatury polskiej — Nowy Korbut”.

10.01.:

1936: * ks. prof. dr Roman E. Rogowski, kierownik katedry Teologii Systematycznej na Fakultecie Teolog. we Wrocławiu, alpinista, uczestnik wielu wypraw w góry świata, autor traktatów teologiczno-filozoficznych związanych z górami („Mistyka gór”, „W wicherze jest Pan”, „Teoekologia”).

14.01.:

1886: otwarcie pływalni w Cieszynie.

15.01.:

1911: * Kazimierz Budzyk, historyk i teoretyk literatury, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik katedry historii kultury Wszechnicy Radiowej, redaktor Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”, autor szeregu prac zwłaszcza o literaturze staropolskiej i renesansowej.

1961: † Andrzej Pronaszko, malarz, współtwórca Formistów Polskich, dekorator i scenograf m.in. w Teatrze im. S. Wyspiańskiego w Katowicach, wykonał ponad 250 prac scenograficznych dla czołowych teatrów w Polsce.

16.01.:

1811: * ks. Jan Dzierżon, proboszcz w Karłowicach i Łowkowicach, wybitny pszczelarz, wynalazca nowego typu ula, opublikował 28 książek i kilkaset artykułów z dziedziny pszczelarstwa.

1886: * Antoni Balcer, działacz gospodarczy i przemysłowiec Górnego Śląska, dyrektor wielu instytucji handlowych i zakładów przemysłowych, ekspert w kilku radach państwowych, członek komitetu budowy katedry w Katowicach. Zmarł 2.11.1961 r.

19.01.:

1886: † Jan Marcin Hempel, geolog, naczelnik zakładów górniczych w Zagłębiu Dąbrowskim, autor pionierskich podręczników i map geognostycznych, inicjator kursów i szkoły górniczej.

19.01.:

1911: * Adolf Cichy, nauczyciel muzyki, gry na instrumentach smyczkowych, fortepianie i organach, śpiewu w Seminarium Nauczycielskiego w Bielsku, dyrygent Chóru Towarzystwa Śpiewaczego.

20.01.:

1886: * Jan Kubik, żołnierz w wojsku austriackim i polskim, orkiestrant pułkowy, z czasem tambourmajor orkiestry IV PSP w Cieszynie, organizator koncertów i popisów muzycznych.

1936: * dr Andrzej Matuszyk, pracownik naukowy Zakładu Alpinizmu AWF w Krakowie, uczestnik wielu wypraw górskich, autor szkiców o alpinizmie jako zjawisku kulturowym.

21.01.:

1861: * Mikołaj Mazanowski, pedagog, dyr. gimnazjum w Krakowie, autor prac z zakresu pedagogiki, razem z bratem Antonim napisał „Podręcznik do dziejów literatury polskiej”, wielokrotnie wznowiany.

26.01.:

1961: we Wrocławskich Zakładach Elektronicznych „Elwro” uruchomiono pierwszą polską maszynę cyfrową „Odra 1001”.

27.01.:

1861: * Rudolf Modrzejewski, inż., budowniczy ponad 30 wielkich mostów w Stanach Zjednoczonych, w tym pionierskich mostów wiszących.

1911: * Franciszek Świder, malarz i rzeźbiarz, twórca pomników w: Cierlicku, Karwinie, Lesznej, Nydku, Ropicy, Suchej Górnej i Żywocicach, wykonawca fresków, witraży, malował także pejzaże.

28.01.:

1611: * Jan Heweliusz, astronom, budowniczy własnego instrumentarium, w tym lunety o długości 50 m, odkrywcza 9 komet, autor dzieł o Księżycu, kometach, katalogu 1564 gwiazd i in.

1886: * Artur Rubinstein czołowy pianista polsko-amerykański, znakomity interpretator muzyki Fryderyka Chopina.

29.01.:

1911: Wacław Nałkowski, pedagog, geograf, autor podręczników, prac naukowych i popularnych, także krytyk literacki, zwłaszcza młodopolskiej literatury i sztuki a także pisarstwa H. Sienkiewicza.

30.01.:

1911: * Jan Broda, nauczyciel w Gutach i Górkach Wielkich, zbieracz folkloru, wybitny ludoznawca, działacz PTT i PTTK, prelegent Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, bibliofil, publicysta.

31.01.:

1986: † Władysław Tatar, architekt, w Zakopanem, kierował remontami zabytków na Podhalu, m.in. szalasów, współdziałał przy budowie schronisk tatrzańskich.

LUTY

01.02.:

1911: otwarcie komunikacji tramwajowej w Cieszynie; tramwaj kursował od dworca kolejowego (ob. Cz. Cieszyń) przez Saską Kępę, Głęboką, Rynek, ul. Szersznika do końca ul. Wyższa Brama.

04.02.:

1986: † Stanisław Berezowski, geograf, profesor SGPiS w Warszawie, prezes Polskiego Towarzystwa Geograficznego, badacz geografii pasterstwa wędrownego, autor wielu książek i artykułów.

05.02.:

1886: * Kazimierz Malczewski, działacz Związku Polaków w Niemczech i innych organizacji w Raciborzu

i w Opolu, redaktor „Strzechy”, „Nowin” i „Wspomnień Opolan”.

06.02.:

1911: * Józef Miks, pedagog, organizator i dyrygent chórów w Żywcu, działacz Tow. Miłośników Żywca, zbieracz folkloru, publicysta, autor zbioru „Pieśni ludowe Ziemi Żywieckiej”.

06.02.:

1961: † prof. dr med. Adam Michejda, lekarz, wykładowca i profesor Akademii Medycznej we Wrocławiu, specjalista pediatrii, nowator w zakresie chirurgii dziecięcej.

09.02.:

1861: * ks. dr Aleksander E. Schoeneich, proboszcz w Lublinie, superintendent warszawskiej diecezji ewangelicko-augsburskiej, członek towarzystw naukowych i społecznych, publicysta.

1936: * Oswald Mateja, kierownik Zakładu Budowlanych Konstrukcji Przemysłowych na Politechnice Śląskiej, rektor Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu, autor 100 prac naukowych.

10.02.:

1886: * Jerzy Szaniawski, dramaturg („Papierowy kochanek”, „Adwokat i róże”, „Dwa teatry”), autor słuchowisk radiowych i teatru wyobraźni („Zegarek”, „Służbista”), opowiadań („Profesor Tutka i inne opowiadania”) i in.

11.02.:

1886: † Adam Dominik Bartoszewicz, księgarz i wydawca lwowski, redaktor pisma literackiego „Mrówka” i Biblioteki „Mrówki” założyciel Księgarni Polskiej, wydawca Biblioteki Historycznej i Biblioteki Wyborowych Powieści.

1886: * Jan Figna, burmistrz Bnina i Jarocina, pierwszy polski burmistrz Pszczyny, przyczynił się do rozbudowy miasta, urządzeń komunalnych.

12.02.:

1936: † Tadeusz Przysiecki, nauczyciel w Ostrzeszowie i we Wrocławiu, zasłużony dyrektor Seminarium Nauczycielskiego w Pszczynie, organizator wodnej drużyny harcerskiej, opiekun zabytków.

13.02.:

1886: * Walenty Krzyszcz, nauczyciel w Kisielowie, Lesznej Górnej i Międzyrzeczu Dolnym, autor popularnych opowieści i sztuk dla teatrów ludowych ilustrujących życie wsi cieszyńskiej.

1911: * ks. dr Wincenty Urban, bp sufr., kierownik Archiwum, Muzeum i Biblioteki Archidiecezjalnej we Wrocławiu, historyk, prof. seminariów duchownych we Wrocławiu, Nysie i Opolu oraz AKT w Warszawie, opu-

blikował ponad 500 prac, najwięcej z historii Kościoła na Śląsku.

14.02.:

1986: † Jerzy Cienciala, księgowy, działacz Towarzystwa Ewangelików Polaków w Katowicach, Zrzeszenia Ewangelików Polaków w Wielkiej Brytanii i innych organizacjach polonijnych, publicysta.

15.02.:

1861: * Józefa Bąkowska, redaktorka „Bluszczu” i „Dobrej Gospodyni”, wydała kilka zbiorów wierszy oraz trzy antologie „Złotych myśli” czołowych romantyków polskich.

16.02.:

1911: * prof. Józef Duda, pracownik Katedry Fizjologii Roślin na Uniwersytecie Poznańskim, kierownik Katedry Mikrobiologii Rolnej WSR, dziekan i rektor uczelni w Poznaniu.

1936: w Morges zawiązał się tzw. Front Morges (gen. Władysław Sikorski, gen. Józef Haller, Wincenty Witos), którego celem było zjednoczenie opozycji centrowej i obalenie władzy pilsudczyków.

17.02.:

1986: † Marian Kubica, organista w Warszawie, Zawięciu i Piotrowicach, dyrygent, dyrektor artystyczny Oddziału Śląskiego Polskiego Związku Chórów i Orkiestr, prezes okręgu katowickiego.

21.02.:

1936: uruchomienie pierwszej i jedynej kolei linowej w Tatrach Polskich z Kuźnic na Kasprowy Wierch.

22.02.:

1836: * Mieczysław Rey, hrabia, poseł do Sejmu Galijskiego, współzałożyciel i pierwszy prezes Towarzystwa Tatrzańskiego, członek honorowy TT.

23.02.:

1886: * Roman Kordys, prawnik, czołowy działacz PTT i Karpackiego Towarzystwa Narciarzy, pionier samodzielnego taternictwa i narciarstwa wysokogórskiego, ideolog i historyk taternictwa, publicysta.

26.02.:

1861: † Wojciech Chrzanowski, gen. WP, autor unikatowej „Mapy dawnej Polski”, podróżował po Bliskim Wschodzie, autor licznych raportów i sprawozdań, częściowo zawartych w „Pismach wojskowo-politycznych...”

1861: Anton v. Schmerling ogłosił lutowy patent cesarski, przyznający krajom koronnym ograniczoną samorządność i ordynację wyborczą do sejmów krajowych w 4 kuriach wyborczych.

28.02.:

1911: † ks. Emilian Schindler, proboszcz w Końskiej, Istebnej, Ogrodzonej i Jasienicy, znawca muzyki kościelnej, opracował muzycznie kancjonał „Praca codzienna...” ks. Antoniego Janusza, wydał „Śpiewnik oraz książkę do nabożeństwa dla młodzieży”.

MARZEC

04.03.:

1886: * inż. Kazimierz Jackowski, radiotechnik, współorganizator Stowarzyszenia Radiotechników Polskich i Instytutu Radiotechnicznego, założył Muzeum Techniki i Przemysłu w Warszawie i Muzeum Zagłębia Staropolskiego w Sielpi.

1886: * Kazimierz Świtalski, płk. WP, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, premier, wojewoda krakowski, senator, uczestnik wieczoru wigilijnego u ks. Fr. Michejdy w Nawsiu.

06.03.:

1911: * Henryk Vogler, filolog, kierownik literacki kilku pism i teatrów w Krakowie, red. nac., Wydawnictwa Literackiego, autor powieści („Nieobecni są winni”), sztuk radiowych i telewizyjnych, szkiców („Europa w światłach rampy”).

07.03.:

1911: * Stefan Kisielewski, pisarz, publicysta, współzałożyciel „Ruchu Muzycznego”, kompozytor („Perpetuum mobile”, „Divertimento”).

08.03.:

1761: hr. Jan Potocki, historyk, podróżnik, prekursor archeologii słowiańskiej, badacz pierwotnej Słowiańszczyzny, pisarz, poseł na Sejm Wielki, autor powieści „Rękopis znaleziony w Saragossie”.

11.03.:

1811: * ks. Józef Onderek, lokalista w Ogrodzonej, budowniczy murowanego kościoła i kronikarz parafii, proboszcz w Skalicy, autor czeskiego śpiewnika kościelnego.

1886: * Edward Rydz-Śmigły, dowódca zwycięskich polskich oddziałów w wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919–1920, marszałek Polski, naczelny dowódca WP podczas kampanii wrześniowej 1939 r., założyciel konspiracyjnego Obozu Polski Walczącej.

12.03.:

1911: * Józef Łysek, technik w Hucie Trzynieckiej, wybitny znawca – amator gwary cieszyńskiej, publicysta, członek Sekcji Folklorystycznej PZKO, autor cennej pracy „Wędrówki nazewnictwa”.

13.03.:

< 1711: † Jerzy Eleuter Szymonowicz-Siemiginowski, doradca Jana III Sobieskiego, dekorator pałacu w Wilańowie, autor portretów i obrazów alegorycznych, płafo-nu „Cztery pory roku”.

15.03.:

1961: † Brunon Kotula, księgarz i wydawca w Cieszy-nie, popularyzator książek technicznych.

18.03.:

1936: † Alojzy Milata, nauczyciel Szkoły Ćwiczeń i Seminarium Nauczycielskiego w Cieszynie, założyciel Koła Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, publicy-sta, autor podręczników.

1986: Janina Brzostowska, poetka z grupy poetyckiej „Czartak”, autorka zbiorów poezji refleksyjnej o ziemi wadowickiej („O ziemi i mej miłości”), także poematu „Giordano Bruno”.

19.03.:

1911: * Jerzy Jurandot, satyryk i komediopisarz, kie-rownik literacki teatru satyrycznego w Łodzi i w War-szawie, autor skeczy, komedii obyczajowych, adaptacji filmowych („Jutro premiera”, „Mąż swojej żony”).

21.03.:

1911: † ks. Józef Firla, duchowny w Czechowicach, Niemieckiej Lutyni, Istebnej, zasilał artykułami histo-rycznymi i ludoznawczymi „Gwiazdkę Cieszyńską”.

22.03.:

1786: * Joachim Lelewel, historyk, ideolog „gmi-nowładztwa”, autor prac: „Bibliograficznych ksiąg dwo-je”, „Dzieje Polski (...)”, „Polska wieków średnich”, łącznie wydanie pism obejmowało 7 tomów.

1986: † Tadeusz Schiele, pilot RAF, taternik, grotolaz, instruktor szybowcowy, dokonał wielu przelotów szy-bowcem nad Tatrami, autor wspomnień („Wspinaczka po chmurach”) i wielu artykułów.

23.03.:

1986: † Władysław Gębik, pedagog, nauczał w Katowi-cach, Bytomiu, po 1945 r. w Olsztynie, społecznik, au-tor książek: „Sprawy i ludzie spod znaku Rodła”, „Bu-rzom dziejów nie dali się zgnieść”, zbieracz folkloru mazurskiego, wydawca utworów Michała Kajki i in.

24.03.:

1886: * ks. Henryk Proksz, wikary w Stonawie, Strumieniu i Frysztacie, kapelan Szpitala Wojskowego w Cieszynie, kierownik Rejonu Duszpasterskiego WP, kapelan Śląskiej Chorągwi ZHP.

25.03.:

1911: † Marian Sokołowski, historyk sztuki, prof. UJ, organizator pierwszej polskiej katedry historii sztuki,

członek AU, dyrektor Muzeum Czarotoryskich w Krako-wie, organizator Domu Jana Matejki, publicysta.

26.03.:

1886: * Alfons Górnik, prawnik, działacz Naczelnej Rady Ludowej, pierwszy prezydent Katowic, prezes Związku Miast i Gmin Województwa Katowickiego, członek Rady Związku Miast Polskich.

27.03.:

1786: * ks. Antoni Helm, proboszcz parafii w Skali-cy, Strumieniu i w Cieszynie, wikariusz generalny, ka-nonik honorowy katedry wrocławskiej, apostołski pro-notariusz.

28.03.:

1836: * inż. Stanisław Janicki jr., kierował budową mostu Stanisława Kierbedzia w Warszawie, Kanału Su-eskiego, regulacją rzeki Moskwy, był wynalazcą nowe-go typu suchego doku.

29.03.:

1911: * ks. Wilhelm Franciszek Kubsz, kapelan I Dy-wizji WP, uczestnik walk pod Lenino, celebrował I mszę żałobną w Majdanku, uczestnik walk o Warsza-wę, proboszcz kościołów garnizonowych w Katowicach, Wrocławiu i Jeleniej Górze.

1961: † Stanisław Maykowski, nauczyciel gimnazjalny we Lwowie i Poznaniu, poeta, współredaktor cennych wypisów z literatury „Mówią wieki”.

30.03.:

1811: Robert Wilhelm Bunsen, fizykochemik, prof. uni-wersytetów w Kassel, Marburgu, Wrocławiu i w Heidel-bergu, otrzymał czyste metale: magnez, lit, stront, bar, wapń, odkrywa cez i rubid, prekursor analizy wid-mowej, konstruktor różnych urządzeń pomocniczych m.in. palnika gazowego.

31.03.:

1886: * Tadeusz Kotarbiński, filozof, etyk, prof. uni-wersytetów w Warszawie i w Łodzi, prezes PAN, twórca filozofii reistycznej i wzoru etycznego człowieka spo-legliwego, autor około 300 prac („Medytacje o życiu go-dziwym”, „Traktat o dobrej robocie”), także zbiorów wierszy i aforyzmów.

KWIECIEŃ

01.04.:

1911: * Jerzy Ustupski, burmistrz Zakopanego, kie-rownik schroniska na Hali Gąsienicowej, dyrektor ośrodka GKKFiT, prezes GOPR, prezes Związku Podha-lan, medalista olimpijski w wioślarstwie.

1961: † inż. Alojzy Szotkowski, nadleśniczy w Klesz-czowie, Wierzbowej, Hażlachu i w Wiśle, rzecznik ochrony przyrody i racjonalnej gospodarki leśnej.

02.04.:

1786: * Edward Raczyński, historyk, bibliograf, założyciel Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, mecenas kultury i sztuki, badacz starożytnej Troady, wyniki badań ogłosił w „Dziennikach podróży do Turcji”.

03.04.:

1886: * Władysław Tatarkiewicz, filozof, historyk filozofii i sztuki, estetyk, profesor uniwersytetów w Wilnie, Poznaniu i Warszawie, członek PAN, autor wielu dzieł, m.in. „Historia filozofii”, „Historia estetyki”, „O sztuce polskiej XVII i XVIII w.”, „O szczęściu”.

05.04.:

1886: * Jan Małachowski, malarz i fotografik krajoobrazu tatrzańskiego, producent pięknych widokówek.

07.04.:

1511: pożar zamku i części zabudowy miejskiej Frysz-tatu; książę Kazimierz II zwolnił mieszkańców miasta na 10 lat z opłat na rzecz dworu, przystąpił do wybudowania nowego renesansowego zamku.

08.04.:

1886: † Rudolf Ranošek, historyk starożytności, asy-
rolog i hetytolog, organizator i kierownik Katedry Sta-
rożytnego Wschodu na Uniwersytecie Warszawskim,
publicysta.

1861: cesarz Franciszek Józef I wydał patent prote-
stancki o równości praw ewangelików i prawosławnych;
dzień później wydano ustawę o ustroju kościołów refor-
macji.

11.04.:

1861: † Tytus Działyński, hrabia, mecenas, założyciel
biblioteki rękopisów i starodruków dot. historii Polski
w Kórniku, pierwszy prezes Towarzystwa Przyjaciół
Nauk Poznańskiego, wspierał rozwój rolnictwa i rze-
miosła.

1961: † Alfred Tomanek, nauczyciel w Grodźcu, orga-
nista, działacz oświatowy, sekretarz gminy, inicjator
budowy tamtejszej nowej szkoły.

14.04.:

1861: * Karol Stefan Szolc-Rogoziński, podróżnik, bi-
bliofil, badacz nieznannej wówczas zachodniej części
Afryki Równikowej – Kamerunu, skąd przywiózł obfity
materiał naukowy, ofiarowany polskim placówkom na-
ukowym. Autor wielu prac.

1886: † Stanisław Helsztyński, prof. filologii angielskiej na uniwersytetach w Warszawie i Wrocławiu,
szekspirolog, także autor powieści historycznych
 („Obrona Janka z Czarnkowa”, „Apokryf śląski”,
 „Uczeń Amosa”, „Reformator Sarmacji”), tłumacz.

16.04.:

1861: I posiedzenie Sejmu Śląskiego w Opawie.

1861: * Karol Potkański, historyk, profesor UJ, wybit-
ny taternik, pionier taternictwa zimowego i alpinizmu
polskiego, pozostawił wiele prac poświęconych kwe-
stiom osadnictwa średniowiecznego Polski, historii
i kulturze Podhala.

1911: † Leopold Świerż, pedagog, znawca Tatr, turysta
i taternik, działacz i honorowy członek Towarzystwa Ta-
trzańskiego, inicjator znakarstwa i przewodnictwa, pu-
blicysta.

17.04.:

1861: † Józef Paszkowski, najwybitniejszy tłumacz
dzieł Szekspira w XIX w., a także utworów F. Schillera,
W. Goethego, W. Hugo i in.

1986: † Maria Wardas, działaczka i popularyzatorka
sportów motorowego, narciarskiego i lotniczego, publi-
cystka i powieściopisarka („Wyłom”, „Maryska ze
Śląska”).

20.04.:

1861: * Hermann Muthesius, architekt niemiecki, pre-
kursor funkcjonalizmu, projektant miast – ogrodów,
propagator angielskich domów mieszkalnych.

23.04.:

1911: * Boleśław Miciński, filozof, eseista, poeta, au-
tor cennych esejów: „Podróże do piekieł”, „Dwa portre-
ty” i in., w których stawiał wyżej nad filozofię akade-
micką refleksję filozoficzną jako osobiste przeżycie.

24.04.:

1811: we Wrocławiu powstał Universitatis Litterarum
Vratislaviensis, utworzony z Uniwersytetu we Frankfur-
cie nad Odrą – Viadrina oraz jezuickiej Akademii Le-
opoldińskiej.

1811: * Ernest Wilhelm Knippel, grafik, litograf,
właściciel drukarni w Kowarach, specjalizującej się
w emisji widokówek prezentujących obiekty i krajoobraz
Dolnego Śląska, zwłaszcza Karkonoszy.

1886: * Juliusz Kleiner, historyk i teoretyk literatury,
prof. uniwersytetów w Warszawie i Lwowie, członek
PAU i in. organizacji, autor monografii o trzech wiesz-
czach polskich i podręcznika „Zarys dziejów literatury
polskiej”, rozprawy „Historyczność a ponadczasowość
w dziele literackim”.

1886: * Zygmunt Aleksander Klemensiewicz, fizyko-
chemik, prof. politechnik we Lwowie w Londynie i Gli-
wicach, autor prac naukowych, a także książki „Zasady
taternictwa”, wybitny taternik i narciarz wysokogórski,
prezes Karpackiego Towarzystwa Narciarzy, wiceprezes
PZN, fotografik.

25.04.:

1886: * ks. Teofil Aleksander Bromboszcz, założyciel
Tow. Kościelnego Polaków Katolików we Wrocławiu,
proboszcz w Ornontowicach i Mysłowicach, pierwszy

biskup sufragan, członek komitetu budowy katedry w Katowicach.

26.04.:

1886: * ks. Stanisław Wilczewski, dr logopedii, proboszcz w Katowicach, prowadził wykłady z zakresu logopedii i higieny głosu w kilku szkołach, m.in. w Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Katowicach, założyciel Instytutu Fonetycznego, autor wielu prac.

1936: † Julian Talko-Hryniewicz, prof. UJ, antropolog i etnograf, badacz Wschodniej Syberii, autor 300 prac, m.in. „Ludy Azji Środkowej...”, „Polscy badacze dalekiego Wschodu”, „Człowiek na ziemiach naszych”, „Górale polscy jako grupa antropologiczna”.

1986: awaria reaktora atomowego w elektrowni w Czarnobylu, w wyniku której znaczna część Polski dotknięta została opadem radioaktywnym.

27.04.:

1986: † Antoni Kretek, leśnik w Istebnej, działacz społeczny, członek zespołu regionalnego „Istebna”, poeta, autor opowiadań ludowych, biograf miejscowych twórców kultury.

29.04.:

1886: † Jan Buzek, nauczyciel w Drogomyślu, Grodziszczu, Orlowej i Olbrachcicach, współzałożyciel Zboru Ewangelickiego w Orlowej, autor historii zboru.

MAJ

01.05.:

1961: † Józef Zwierzycki, inż. górnik, geolog w Indiach Holenderskich, kierownik katedry geologii złóż minerałów użytecznych na Politechnice Wrocławskiej, dziekan, rozpoznał złoża rud miedzi na Dolnym Śląsku.

02.05.:

1886: † Lucja Rautenstrauchowa, głównie pamiętnikarka, pozostawiła szereg ciekawych opisów swoich wояży po krajach Europy i kraju („Miasta, góry i doliny” — 5 t., „W Alpach i za Alpami”).

1911: † Gracjan Unger, warszawski drukarz i księgarz, wydał m.in. „Encyklopedię ogólną wiedzy ludzkiej”, wśród innych dzieła J.I. Kraszewskiego, J. Kochanowskiego a także pisma „Wędrowiec”, „Tygodnik Ilustrowany” i in.

1961: † Wojciech Bąk, poeta, autor dramatów i esejów, redaktor pism, uprawiał przede wszystkim lirykę religijno-filozoficzną; ogłosił zbiory: „Brzemień niebieskie”, „Pięta ewangelia”, „Zastygłe chwile” i in.

06.05.:

1886: † Karol Sembrzycki, nauczyciel w Mieruniszkach i w Olecku, bibliofil, folklorysta i poeta mazurski, autor zbioru „Powieści i pieśni dla Mazur”.

08.05.:

1936: wybuchł strajk okupacyjny robotników sezonowych pracujących przy regulacji Wisły i Brennicy, zakończony 19.05. podpisaniem umowy zbiorowej.

09.05.:

1986: † ks. Henryk Holubars, katecheta w szkołach średnich w Cieszynie, Zawierciu i w Bielsku, wykładowca w Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie, wytrawny fotografik, członek CTF.

10.05.:

1886: * Karol Barth, kalwiński teolog szwajcarski, prof. uniwersytetów w Getyndze, Münster, Bonn i Bazylei, twórca teologii dialektycznej, autor wielu prac („Dogmatyka chrześcijańska” — 12 t.)

11.05.:

1886: * Antoni Leopold Dygat, projektant polskich radiostacji we Lwowie, Raszynie, Toruniu, Wilnie, Wojskowego Instytutu Geograficznego, Fabryki Papierów Wartościowych w Warszawie i in.

1886: * Henryk Schabenbeck, fotograf zakopiański, realizator pierwszych filmów tatrzańskich, prezes klubu fotografików, narciarz, społecznik, rozstrzelany przez hitlerowców.

12.05.:

1886: * Halina Krahelska, działaczka Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela, powieściopisarka, w powieści „Zdrada Heńka Kubisza” opisała tragedię narodową na Śląsku.

13.05.:

1961: † Franciszek Żertka, gospodarz w Górkach Wielkich, wszechstronny rzemieślnik, gawędziarz, śpiewak pątniczy, autor pamiętnika „Z hańdowych lat”.

15.05.:

1961: † István Zamkovszky, tragarz żywności do schronisk, taternik, ratownik, znakomity przewodnik poliglota, wybudował schronisko (dziś Nálepkova Chata), pisał po polsku do „Taternika”.

16.05.:

1211: † Mieszko I Płatonogi, książę raciborsko-opolski, syn seniora Władysława II Wygnanego, założyciel „górnos Śląskiej” gałęzi Piastów śląskich.

1561: † Jan Tarnowski, hetman wielki koronny, wojewoda i kasztelan krakowski, zwycięzca wielu bitew, podróżnik, autor traktatu „Consilium rationis bellice” i diariusza „Terminatio et itinerario”.

1911: * Tadeusz Brzoza, architekt powiatowy w Nowym Targu, ratował budownictwo Podhala, projektant Domu Turysty w Zakopanem, kościołów m.in. w Gronkowie, Groniu, Tęgoborzu. prof. Politechniki Wrocławskiej, rozbudował uczelnię.

18.05.:

1911: † Gustav Mahler, muzyk austriacki, dyrygent wielu teatrów operowych w Europie, zwłaszcza w Wiedniu i w Nowym Jorku, kompozytor słynnych dziewięciu symfonii i zbiorów pieśni.

21.05.:

1786: † Carl Wilhelm Scheele, aptekarz, chemik szwedzki, dokonał odkryć pierwiastków i związków wcześniej nieznanymi, m.in. wolframu, manganu, chloru, azotu, tlenu, fluorowodoru, gliceryny i szeregu kwasów cyjanowodorowego, mlekowego i in.

22.05.:

1936: † inż. Jerzy Stonawski, referent Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, zasłużony dyrektor Państwowej Szkoły Przemysłowej w Bielsku, wiceburmistrz miasta, społecznik.

23.05.:

1786: † Maurycy August Beniowski, konfederat barski, zesłany na Kamczatkę, uciekł drogą morską, zarządca i badacz Madagaskaru, pozostawił obszerne pamiętniki.

25.05.:

1911: * Jan Ścierański, dr med., członek Towarzystwa Chirurgów Polskich, ordynator i dyrektor szpitala ojców kamilianów w Tarnowskich Górach, konsultant Ośrodka Rehabilitacyjnego w Reptach, biegły sądowy. Zmarł 23.11.1986.

26.05.:

1711: † Michelangelo Palloni (druga graniczna data zgonu 17.12.1713), malarz nadworny króla Jana Sobieskiego, najwybitniejszy mistrz fresków w Polsce (Wilanów, Łowicz, Rydzyna, Węgrów).

1861: † Pavel Jozef Šafařík, kustosz biblioteki uniwersyteckiej, prof. slawistyki na Uniwersytecie w Pradze, orędownik słowianofilstwa, przyjaźnie ustosunkowany do Polaków, autor wielu dzieł, m.in. „Starożytności słowiańskie”.

27.05.:

1961: † dr Paweł Fox, misjonarz ewangelicki w Brexville, Baltimore, kierownik zakładu wychowawczego w Chicago, lektor w Evanstone, twórca Polskiego Uniwersytetu Ludowego w USA.

28.05.:

1836: * Jan Karłowicz, etnograf i językoznawca, członek Akademii Umiejętności, redaktor „Wisły”, inicjator Towarzystwa Ludoznawczego, twórca „Słownika gwar polskich”.

1911: * Stanisław Marian Horthyński, kierownik działu oświatowego Międzyzakładowego Domu Włóknianarzy w Bielsku-Białej, organizator Koła Polskiego Związku Esperantystów, organizator kursów esperanto,

prelegent Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, publicysta.

29.05.:

1861: † Joachim Lelewel, p. 22.03.

30.05.:

1836: * Aleksander Kotsis, malarz, pozostawił około 500 obrazów rodzajowych i portretów a także niedokończonych szkiców olejnych; wiele miejsca zajęły pejzaże i typy podhalańskie, postacie dzieci.

1911: * dr Władysław Jan Milata, synoptyk polskich dywizjonów lotniczych w Wielkiej Brytanii, założyciel Zakładu Klimatologii i Meteorologii w Krakowie, organizator stacji PIHM, publicysta.

31.05.:

1761: * Jan Antoni May, założyciel i redaktor „Gazety Krakowskiej”, popularyzator życiorysów sławnych Polaków, zwolennik tolerancji religijnej, księgarz, dokumentalista powstania, adiutant Tadeusza Kościuszki.

CZERWIEC

01.06.:

1911: * Jan Sztwiertnia, nauczyciel w Wiśle, twórca chórów i ich dyrygent, kompozytor opery ludowej „Sałasznicy”, szeregu utworów symfonicznych i różnych utworów instrumentalnych.

04.06.:

1836: * Władysław Tarnowski, poeta, tłumacz, kompozytor i pianista, podróżnik, obok zbiorów poezji, dramatów, twórca pieśni z czasu Powstania Styczniowego („Jak to na wojence ładnie”).

1911: prof. dr Wiktor Uhlig, wykładowca i profesor geologii i mineralogii na uniwersytetach w Pradze i Wiedniu, pozostawił m.in. cenne prace: „Geologia Tatr” i „Budowa i obraz Karpat”.

06.06.:

1911: * Gustaw Koźdoń, z zawodu księgowy, czołowy skoczek narciarski, działacz PTT i PTTK, zwłaszcza Sekcji Narciarskiej „Watra” w Cieszynie, założyciel Koła Przewodników PTTK.

07.06.:

1936: * Wincenty Faber, pracownik redakcji tygodnika „Wieści”, poeta, autor wierszy lirycznych i refleksyjnych, wydał zbiory: „Otwieranie liści”, „Rzeczowniki”, „W cieniu ognia”.

08.06.:

1836: † Klaudyna Potocka z Działyńskich, samarytanka, zasłynęła z heroicznej dobroczynności i niesienia pomocy wszystkim poszkodowanym przez los, zwłaszcza powstańcom polskim.

10.06.:

1836: † André Marie Ampere, fizyk, prof. uczelni paryskich, odkrywca podstawowego prawa wzajemnego oddziaływania przepływającego przez przewód prądu elektrycznego i pola magnetycznego; jego imię nosi jednostka natężenia prądu elektrycznego.

1861: * Andrzej Potocki, namiestnik Galicji, właściciel dóbr, prezes Towarzystwa Tatrzańskiego.

1886: † Anna Libera, działaczka oświatowa w Krakowie, autorka zbiorów wierszy („Poezje narodowe”) i opowiadań ludowych, które zamieszczała m.in. w „Gwiazdce Cieszyńskiej”.

12.06.:

1986: † ks. Emanuel Tłołka, katecheta w Czeskim Cieszynie, Bystrzycy i Jabłonkowie, proboszcz w Bystrzycy, redaktor pism, działacz Związku Młodzieży Ewangelickiej, Macierzy, PT Turystycznego.

14.06.:

1936: † Karol Buzek, nauczyciel w Szkole Ćwiczeń i Seminarium Nauczycielskim w Cieszynie, inspektor szkolny, działacz PT Pedagogicznego, PT Tatrzańskiego, Macierzy Szkolnej, publicysta.

15.06.:

1911: * dr med. Henryk Julian Bernacik, lekarz w Szpitalu Śląskim w Cieszynie i ordynator Oddziału Ginekologicznego, społecznik.

17.06.:

1911: * Jan Legierski, sportowiec, najwybitniejszy narciarz Okręgu Śląskiego, reprezentant Polski w biegach narciarskich.

18.06.:

1861: * Henryk Lgocki, dr praw, znawca i zbieracz chrząszczy w Tatrach i Beskidach, zbiór 20 000 gatunków ofiarował Akademii Umiejętności w Krakowie, inicjator namalowania panoramy Tatr.

19.09.:

1911: * Seweryn Udziela, prawnik, pracownik sądów w Cieszynie i w Mikołowie, naczelnik Sądu Grodzkiego w Jabłonkowie, ofiarny działacz ZHP, komendant Hufca Cieszyńskiego, instruktor na licznych kursach, organizator „Kedywu”, zginął w obozie w Auschwitz.

21.06.:

1786: * Alojzy Rafał Estreicher, botanik, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, dyrektor ogrodu botanicznego w Krakowie, badacz flory beskidzkiej i tatrzańskiej.

1861: * ks. Henryk Sobecki, wikary w Pruchnej, Jabłonkowie i Cieszynie, proboszcz w Ogródzonej i w Pierścu, odnowił kościół w Ogródzonej, wsparł budowę nowej szkoły i strażnicy OSP w Pierścu.

1861: poświęcenie kamienia węgielnego kościoła ewangelickiego w Orlowej.

1911: * Hanna Malewska, członkini redakcji „Tygodnika Powszechnego”, red. miesięcznika „Znak”, powieściopisarka („Żelazna korona”, „Kamienie wołać będą”, „Przemija postać świata” i in.).

25.06.:

1986: † Krystyna Kuliczowska, historyk literatury, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, badaczka literatury dla dzieci i młodzieży, ogłosiła szereg prac z tej dziedziny.

26.06.:

1661: * Baltazar Fontanna, rzeźbiarz i sztukator włoski działający w Polsce, autor barokowych wystrojów wnętrzu kilku kościołów w Krakowie, kościoła klarysek w Starym Sączu i in.

1861: * dr Bernard Diamand, chemik, udoskonalił technologie impregnacji drewna, dyrektor fabryk chemicznych w Ligocie (ob. Katowice), kierownik Wydziału Przemysłu i Handlu w Bytomiu, kierownik Państwowej Rady Naftowej przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu w Warszawie.

27.06.:

1911: † Henryk Dietel, specjalista budowy maszyn włókienniczych, założyciel przedalni w Sosnowcu, filantrop, budowniczy szkół i tamtejszego kościoła ewangelickiego.

29.06.:

1886: * Franciszek Kotas, nauczyciel maszynopisma i stenografii w Szkole Handlowej w Cieszynie, twórca „Polskiego rychłopisu”, uczestnik Kongresów Stenografów.

1886: * ks. Franciszek Moroń, wikary w Jabłonkowie, Istebnej i Trzyńcu, proboszcz w Ropicy, działacz Macierzy, założyciel Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej, propagator spółdzielczości.

1886: * Ada Sari, właściwie Jadwiga Schayer, sopran koloraturowy, zdobyła sławę na scenach teatrów muzycznych w Europie i Ameryce, prof. PWSM w Warszawie.

30.06.:

1911: * Czesław Miłosz, poeta, prozaik, dyplomata w Nowym Jorku i Paryżu, prof. języków i literatur słowiańskich na Uniwersytecie w Berkeley, noblista, autor zbiorów wierszy („Traktat poetycki”), powieści („Zniewolony umysł”, „Zdobycie władzy”), esejów („Rodzinna Europa”).

LIPIEC

01.07.:

1911: * Irena Kuśnierzewska-Kabatowa, pedagog, komendantka Pogotowia Harcerek i Śląskiej Chorągwi Harcerek, kierowała harcerstwem podziemnym, wizytator Okr. Szk. w Katowicach.

04.07.:

1861: † ks. Antoni Janusz, wikariusz w Bielsku, proboszcz parafii w Zebrzydowicach, twórca polskiego kancjonału „Praca codzienna i całożywotna każdego chrześcijanina katolickiego...”.

05.07.:

1911: * Bogdan Wodczicko, dyrygent i dyrektor filharmonii i teatrów w Łodzi, Krakowie, Warszawie, Reykjaviku, także orkiestry Polskiego Radia w Katowicach, pedagog, popularyzator muzyki współczesnej.

06.07.:

1911: † Kazimierz Hofman, dyrygent, pianista, kompozytor operetek i obrazów scenicznych („Kościuszko pod Racławicami”).

07.07.:

1911: * Zdzisław Hierowski, publicysta, współzałożyciel pisma „Fontana”, współpracownik „Zarania Śląskiego”, „Panoramy”, „Odry”, dyrektor programowy Polskiego Radia w Katowicach, badacz śląskiej twórczości literackiej, tłumacz.

1961: katastrofa w kopalni „Dukla” w Suchej Dolnej, zginęło 108 górników.

08.07.:

1961: * Feliks Jasiński, eseista, zwolennik modernizmu polskiego, podróżnik, kolekcjoner i popularyzator sztuki japońskiej w Polsce.

10.07.:

1936: * Jerzy Głazek, geolog, speleolog, członek wielu komisji w tym Międzynarodowej Unii Speleologicznej, badacz zjawisk krasowych, redaktor pism i autor wielu prac badawczych.

1986: † Tadeusz Piotrowski, czołowy polski wspinacz, himalaista, autor wielu relacji z wypraw w postaci książek („W burzy i mrozie”, „Gdy krzepnie rtęć”, „Nanga Parbat”) i artykułów.

11.07.:

1911: † Korneli Juliusz Heck, historyk literatury, badacz polskiego piśmiennictwa i kultury mieszczańskiej XVII w., ogłosił szereg monografii, wydał różne pisma historyczne, redaktor „Przewodnika Bibliograficznego”.

1911: * ks. Karol Klus, katecheta w Goleszowie, wikariusz w Skoczowie, więzień Dachau, organizator ży-

cia zborowego na Śląsku Opolskim, proboszcz parafii ew. w Kluczborku, publicysta.

12.07.:

1911: * Władysław Sternal, popularny wytwórca drewnianych zabawek ludowych, zwłaszcza dziobiących i poruszających skrzydłami ptaków na kółkach.

1936: † Stefan Biedrzycki, inż. mechanik, prof. Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, dziekan wydziału rolniczego i ogrodniczego, propagator unowocześnienia gospodarki chłopskiej przez zastosowanie maszyn rolniczych.

14.07.:

1886: * Józef Zawadzki, fizyko-chemik, prof. Politechniki Warszawskiej, dziekan i rektor uczelni, prowadził rozległe badania fizyko-chemiczne, m.in. przemysłowych metod produkcji cementu portlandzkiego i kwasu siarkowego, otrzymywania czystych związków aluminium z glin krajowych.

15.07.:

1861: † Adam Jerzy Czartoryski, książę, polityk, kurator wileńskiego okręgu naukowego, przyczynił się do rozwoju Uniwersytetu Wileńskiego, wzbogacił bibliotekę w Puławach, przywódca stronnictwa Hotelu Lambert, prezes Tow. Historyczno-Literackiego, poeta, tłumacz, pamiętnikarz.

16.07.:

1911: * Franciszek Szymiczek, historyk, bibliotekarz, pracownik Muzeum Śląskiego i Śląskiej Biblioteki Publicznej w Katowicach, napisał m.in. „Walka o Śląsk Cieszyński 1914–1920”.

18.07.:

1886: † Juliusz Bayer, lekarz, aptekarz we Frysztacie, dokonał rozbioru wód w Darkowie, pozostawił cenną publikację historyczną w języku niemieckim „Zapamiętania godne rzeczy miasta Frysztat”.

1886: † Jan Bujak, prawnik, pracownik Dyrekcji Krajowej Skarbu we Lwowie, działacz Towarzystwa Bratniej Pomocy Gustawa Adolfa.

1886: † ks. Gustaw Kupferschmid, proboszcz parafii ewangelickiej w Wiśle, sekretarz gminy, odbudował kościół po pożarze.

23.07.:

1886: * Władysław Szafer, botanik, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego i dyr. Ogrodu Botanicznego w Krakowie, wiceprezes PAN, organizator kilku instytutów PAN, red. i współautor dzieł: „Flora polska”, „Szata roślinna w Polsce”, „Ochrona przyrody i jej zasobów” autor mapy geobotanicznej Polski i in.

25.07.:

1711: * dr med. Wawrzyniec Krzysztof Mitzler de Kollof, lekarz nadworny Augusta III, redaktor i wydawca czasopism („Patriota Polski”, „Monitor”), edytor klasyki polskiej historiografii.

27.07.:

1986: † Józefina Łapińska, polonistka, działaczka harcerska, zasłużona komendantka Stanicy Harcerskiej i kierowniczka Szkoły Instruktorów Harcerki na Buczcu w Górkach Wielkich.

1911: † Colomar Grünhagen, historyk, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego, autor „Historii Śląska” oraz materiałów do dziejów Śląska, m.in. „Scriptores rerum Silesiacarum”.

28.07.:

1761: † ks. Jan Krieger, nauczyciel szkoły ewangelickiej, późniejszy pastor zboru w Cieszyńcu.

30.07.:

1511: * Giorgio Vasari, malarz, architekt okresu manieryzmu, urbanista włoski, prekursor szachownicowych i promienistych założeń miast, autor „Życiorysów sławnych malarzy, rzeźbiarzy i architektów”.

1911: * Adolf Kempny, stażysta w cieszyńskiej Kasie Chorych, działacz Koła Organizacji Młodzieży Powstańczej w Nowym Bytomiu, żołnierz września i Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich, zginął pod Narwikiem.

1936: † Stanisław Nowkuński, inż. mechanik, konstruktor serii udanych silników montowanych między innymi w kolejnych modelach samolotów RWD.

31.07.:

1886: † Ferenc Liszt, pianista – wirtuoz, kompozytor i dyrygent węgierski, twórca nowego typu koncertu fortepianowego, poematów („Tasso”, „Mazepa”), symfonii (Faustowska, Dantejska), oratoriów i in.

1886: * prof. dr Roman Teodor Ignacy Pollak, nauczyciel gimnazjum w Orlowej, działacz ZHP i Macieży, wykładowca literatury polskiej na Uniwersytetach w Rzymie i w Poznaniu, w czasie wojny rektor tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, członek wielu instytucji, publicysta i edytor.

SIERPIEŃ

02.08.:

1886: * Kajetan Kajetanowicz, specjalista hodowli koni, długoletni zasłużony dyrektor Państwowego Stada Ogierów w Drogomyślu.

03.08.:

1611: † Antoni van Obberghen, fortyfikator Wrocławia, Kostrzyna, Antwerpii, Kronborga, Wisłoujścia,

Elbląga, budowniczy Zbrojowni, odnowił ratusze w Gdańsku i Toruniu.

04.08.:

1886: * Jerzy Hulewicz, promotor kulturalny w Poznaniu, redaktor pisma „Zdrój” i kierownik spółki wydawniczej „Ostoja” (drukowała m.in. utwory Emila Zegadłowicza), teoretyk ekspresjonizmu, autor dramatów.

08.08.:

1986: † dr med. Florian Smykowski, laryngolog, organizator i pierwszy ordynator Oddziału Laryngologicznego w Szpitalu Śląskim w Cieszyńcu, konsultant i nauczyciel nowych kadr.

09.08.:

1811: * Adolf Adam Loewe, architekt, budowniczy pałaców cesarskich w Warszawie, odbudował Pałac Łazienkowski, wznosił neogotycki kościół ewangelicko-reformowany.

11.08.:

1911: * ks. Henryk Holubars, patrz 09.05.

1911: * Stanisław Wantula, rolnik, wybitny sadownik, instruktor przysposobienia rolniczego, miłośnik książek, erudyta, udzielał się w wielu organizacjach mających związek z gospodarką na roli.

12.08.:

1911: † Jan Glajcar, gospodarz w Puńcowie, członek Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej, Macieży Szkolnej i wielu innych, filantrop.

1986: † Albin Cieszyński, architekt w Biurze Projektów „Miastoprojekt” w Katowicach, członek SARP, projektant wielu osiedli i budynków użyteczności publicznej w Katowicach, Bytomiu i in.

1986: † Witold Jasicki, ekonomista, wybitny działacz PTTK w Cieszyńcu, Katowicach i Zabrze, przodownik turystyki górskiej i narciarskiej, przewodnik beskidzki, ratownik GOPR.

15.08.:

1561: * ks. Bartłomiej Benckius, pastor i senior w Byczynie, pisarz, autor m.in. poematu o bitwie byczyńskiej, uczestnik deputacji do Jana Zamojskiego. Zmarł w 1611 r.

16.08.:

1886: * Augustyn Świder, działacz POW, uczestnik Powstań Śląskich, redaktor pisma „Polak”, pisarz i poeta, napisał m.in. „Z głębin duszy polskiej syna ziemi górnośląskiej”.

1936: † Kazimierz Reychman, konsul RP, kolekcjoner ekslibrisów, ekslibrisolog i heraldyk, opracował m.in. „Bibliografię ekslibrisu polskiego”.

17.08.:

1611: * ks. Johannes Olearius, superintendent w Querfurcie, kaznodzieja nadworny księcia saskiego, jeden z najwybitniejszych pieśniarzy protestanckich, wydał unikatowy zbiór pieśni „Geistliche Singekunst”.

1886: * inż. Stefan Władysław Bryła, wykładowca budowy mostów na Politechnice Lwowskiej potem Warszawskiej, pionier spawanych konstrukcji budowlanych w Polsce, twórca pierwszego mostu spawanego (pod Łowiczem) i pierwszego „drapacza chmur” w Warszawie.

18.08.:

1886: * Ludwik Lizak, górnik, prezes Robotniczego Stowarzyszenia „Siła”, działacz PPSD, członek Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, redaktor „Górnika”, „Robotnika” i in. pism.

21.08.:

1811: ostatnia egzekucja nad „czarownicą” Barbara Zdunek w Reszli.

25.08.:

1961: † Stanisław Warcholik, dziennikarz, pracował w Cieszynie (przejściowo redaktor „Dziennika Cieszyńskiego”), Krakowie, Tarnowie, Bochni, opublikował wiele artykułów o Śląsku Cieszyńskim.

29.08.:

1886: * Jan Tkocz, górnik, działacz POW i innych organizacji, powstaniec śląski, w czasie II wojny światowej członek podziemia, w jego domu mieściła się redakcja pisma „Zryw” i radiostacja.

31.08.:

1911: * Helena Gallas, bakteriolog, działaczka ZHP, Przystosowania Wojskowego Kobiet, prezeska Wydziału Młodzieży Stronnictwa Demokratycznego, członkini Związku Odwetu ZWZ.

WRZESIEŃ

02.09.:

1911: † ks. Jerzy Badura, założyciel „Wzajemności” w Cieszynie, duszpasterz w Krakowie, Mysłowicach, Sycowie, Laskach i w Międzyborzu, redaktor „Nowin Śląskich”, publicysta.

1911: * Czesław Janczarski, poeta, wieloletni redaktor pisma dla najmłodszych „Miś”, obok zbiorów poetyckich wierszowane opowiadania dla dzieci, wśród nich najbardziej znany cykl o Misiu Uszatku.

04.09.:

1611: * Jerzy III, książę brzeski, student „Viadriny”, po zniszczeniach wojny 30-letniej odbudował zamek i miasto, zadbał o słynne gimnazjum brzeskie, zezwolił na osiedlenie się wypędzonych z Polski arian.

06.09.:

1911: * Maria Krüger, kierowniczka audycji dziecięcych w Polskim Radiu i Telewizji, autorka tekstów słuchowisk i opowiadań dla dzieci, edytorka zbiorów bajek i baśni.

1986: † Józef Hławiczka, leśnik, pracownik placówek w Ustroniu, Brennej, Spale, Wiśle, Jankowicach, kierownik Ośrodka Hodowli Żubrów, specjalista w tej dziedzinie.

11.09.:

1836: * ks. dr Wilhelm Karol Paweł Koelling, proboszcz polskiej parafii ewangelickiej w Proślicach koło Bieczyny, superintendent w Pszczynie, historyk kościoła, autor wspomnień.

15.09.:

1861: * Franciszek Juliusz Leo, ekonomista i prawnik, prof. UJ, burmistrz, twórca „wielkiego Krakowa”, wykupił Wawel i rozpoczął prace konserwatorskie, pierwszy prezes Naczelnego Komitetu Narodowego.

17.09.:

1961: † Dag Hammarskjöld, szwedzki mąż stanu, ekonomista, uczestnik wielu konferencji międzynarodowych dot. zwłaszcza spraw finansowych, sekretarz generalny ONZ.

18.09.:

1911: * Jan Dutkiewicz, artysta — malarz, organizator życia kulturalnego w Katowicach, długoletni profesor katowickiej filii Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

1961: † Jerzy Maślanka — patrz 30.09.

20.09.:

1611: * Joachim Pastorius, lekarz humanista o szerokich kontaktach, historyk, rektor gimnazjów w Elblągu i Gdańsku, autor podręcznika „Florus Polonicus seu Polonicae historiae epitome nova” i wielu innych dzieł, arianin, po przejściu na katolicyzm sekretarz królewski.

22.09.:

1811: * ks. Michał Miłostaw Hodża, pastor w Liptowskim Mikulaszu i Martinie, współautor nowego śpiewnika, słowacki działacz narodowy, przewodniczący stowarzyszenia Tatrin, uczestnik Zjazdu Słowiańskiego w Pradze i członek Słowackiej Rady Narodowej, schronił się w Cieszynie i tu zmarł.

22.09.:

1936: † prof. dr Józef Buzek, wykładowca na Uniwersytecie we Lwowie, członek Rady Państwa w Wiedniu i Senatu RP, dyrektor Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie, publicysta.

23.09.:

1861: * Robert Bosch, przemysłowiec niemiecki, założyciel warsztatu elektromechanicznego, z czasem jeden z największych producentów różnego rodzaju podręcznych narzędzi i osprzętu zwłaszcza dla potrzeb przemysłu samochodowego (świece Boscha, pompy paliwowe).

26.09.:

1886: † Napoleon Siess, muzyk, dyrygent Filharmonii Śląskiej i dyrektor Opery Śląskiej, popularyzator muzyki Stanisława Moniuszki w kraju i zagranicą.

27.09.:

1961: † Zygmunt Gawlik, architekt, konserwator, wykładowca działający w Krakowie, budował lub odnawiał wiele kościołów, m.in. przygotował projekty katedry i pałacu biskupiego w Katowicach, restauracji rotundy zamkowej w Cieszynie.

28.09.:

1961: † Franciszek Kotas, patrz 29.06.

1986: † Ewa Szelburg-Zarembina, redaktorka pism dla dzieci „Płomyczek” i „Świerszczyk”, autorka wierszy, bajek, baśni i opowiadań („Rzemieślniczek – wędrowniczek”, „Kije samobje”, „Rzeka kłamstwa”).

29.09.:

1886: * Michał Kawulok, gospodarz i wójt w Istebnej, prezes Kółka Rolniczego i Spółki Szałańniczej, nowator rolnictwa i sadownictwa, obrońca szałasnictwa, zbieracz sztuki ludowej.

30.09.:

1886: * inż. Jerzy Maślanka, pionier narciarstwa polskiego, współzałożyciel Karpackiego Towarzystwa Narciarskiego, działacz Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego, taternik.

1911: * Jerzy Kierst, krytyk teatralny, poeta (poemat „Gwiazdy i ludzie”), autor powieści dla dzieci („Strach ma wielkie oczy”, „Od gór do morza”).

PAŹDZIERNIK

01.10.:

1836: * Władysław Gubrynowicz, lwowski księgarz i wydawca, jeden z największych w Galicji, zasłynął z kilku serii wydawniczych m.in. Biblioteki Powieści, Podróży, Pamiętników i Opowiadań Historycznych.

1886: * Wacław Roszkowski, prof. zoologii systematycznej na Uniwersytecie Warszawskim, dyrektor ZOO, prowadził rozległe badania w różnych częściach świata, wzbogacił Muzeum ZOO, publicysta.

1961: † Jędrzej Marusarz-Jarząbek, wybitny przewodnik tatrzański, ratownik, budowniczy ścieżek turystycznych w Tatrach, utalentowany cieśla, restaurował wiele

zabytków budownictwa drewnianego na Podhalu, m.in. kościołki w Dębnie i Białce Tatrzańskiej.

05.10.:

1886: * Rudolf Karpiniec, naczelnik Sądów Powiatowych w Jabłonkowie i Cieszynie, sędzia i prezes Sądu Okręgowego w Cieszynie, uczestnik „procesu stulecia” w sprawie dóbr Komory Cieszyńskiej, udzielał się w wielu gremiach, działał w Macierzy Szkolnej, Dzielectwie, ZHP.

1961: † Konstanty Prus, dziennikarz, historyk, autor licznych prac, m.in. „Krótki zarys dziejów Śląska”, „Świątobliwa księżniczka Ofka i klasztor sióstr dominikanek w Raciborzu”, monografii Mikołowa.

08.10.:

1911: † Jan Gajda, działacz oświatowy w Lubecku, Lublińcu, Żorach, pisarz i poeta ludowy, napisał m.in. wiersz „Znasz ty tę ziemię, co ze wszystkich skarbów słynie”.

1911: * Waldemar Frania, pedagog, popularny odtwórca roli Kaczmarka na antenie Polskiego Radia w Katowicach, główna postać „Radiowej Czelodki”.

10.10.:

1961: † Gustaw Radwański, psycholog, pedagog, harcmistrz, organizator obozów harcerskich w Tatrach, pilot myśliwski, uczestnik walk pod niebem Polski i Wielkiej Brytanii.

12.10.:

1861: * Adam Napieralski, redaktor „Katolika” i kilku innych pism, nosił miano króla prasy śląskiej, założyciel polskiej spółki pożyczkowej Bank Ludowy, sekretarz Koła Polskiego w Reichstagu.

1861: * Karol Praus, nauczyciel i kierownik szkół w Bronowie i Jasienicy, turysta, bibliofil, prowadził badania geologiczne, założyciel Muzeum Przyrodniczego w Jasienicy i w Skoczowie.

1986: † inż. Jerzy Grycz, właściciel firmy budowlanej w Cieszynie i w Skoczowie, wykonał mauzoleum kolumnowe na cmentarzu komunalnym w Cieszynie, projektant i budowniczy ponad 100 mostów.

1986: † Helena Teigová, tłumaczka i popularyzatorka literatury polskiej w Czechosłowacji, przetłumaczyła ponad 100 utworów polskiej prozy od Bolesława Prusa po pisarzy współczesnych.

13.10.:

1911: * Marzena Skotnicówna, uczennica Juliana Przybosa w Cieszynie, taterniczka, zginęła wraz z młodszą siostrą Lidią pod Zamarłą Turnią, upamiętniona w wierszu Przybosa „Z Tatr”.

14.10.:

1861: * Karol Kasperlik, podoficer artylerii w wojsku austriackim, intendent, następnie w WP pracownik

administracji Oddziału IV Ministerstwa Spraw Wojskowych, tytularny generał brygady.

1961: † Remigiusz Kwiatkowski, orientalista, podróżnik po krajach Dalekiego Wschodu, autor szkiców literatury wschodniej i jej tłumacz, wydał pierwszy w Polsce zbiór poezji japońskiej, popularne aforyzmy ludów wschodu i in.

15.10.:

1861: † Feliks Radwański jr., inż. budowlany, budowniczey okręgowy Krakowa, prof. UJ, spośród wielu inicjatyw projektant i realizator plant krakowskich, Kopca Kościuszki, wodociągu, twórca polskiego słownictwa architektonicznego.

1886: * Jędrzej Cierniak, pedagog, reformator teatru ludowego, założyciel Instytutu Teatrów Ludowych, autor i realizator widowisk scenicznych i plenerowych.

1911: wybuch gazu ziemnego w Dębowcu, zniszczenie szybu wiertniczego.

17.10.:

1961: † Paweł Kojzar, nauczyciel, kierownik szkół w Ochabach, Ustroniu i w Wiśle, wytrawny pszczelarz i propagator pszczelarstwa.

1961: † Julian Tokarski, geolog, prof. petrografii i mineralogii na uniwersytetach we Lwowie i Krakowie, także AGH w Krakowie, uczestnik wyprawy na Daleki Wschód, publicysta.

20.10.:

1886: * Emil Cyran, lekarz, organizator PCK na Śląsku, dyrektor Śląskiego Zakładu Psychiatrycznego w Lublińcu.

22.10.:

1811: * Ferenc Liszt, patrz 31.07.

1861: * dr Andrzej Grodyński, współpracownik Pawła Stalmacha i dr. Jana Michejdy, sędzia w Jabłonkowie, naczelnik sądu w Strumieniu i sędzia Sądu Okręgowego w Cieszynie.

28.10.:

1786: * ks. Fryderyk T. Krieger, nauczyciel szkół parafialnych na Mazurach, proboszcz parafii ewangelickich w Stradunach i w Elku, także superintendent, obrońca praw narodowych Mazurów.

29.10.:

1786: † Jan Daniel Andrzej Janocki, sekretarz i kustosz Biblioteki Załuskich w Warszawie, wydawca katalogów cymeliów i rękopisów, bio i bibliograf, doradca wydawniczy wrocławskiej oficyny Kornów.

30.10.:

1811: * Adolf Aleksandrowicz, aptekarz, balneolog, badacz źródeł wód mineralnych m.in. w Jaszczurówce, Rabce, Szczawnicy, Krościenku, Krynicy, autor prac.

31.10.:

1936: † Ignacy Daszyński, współzałożyciel i przywódca Polskiej Partii Socjalistycznej i Centrolewu, redaktor pism i autor szeregu prac m.in. „Cztery lata wojny. Szkice z dziejów polityki PPS-D Galicji i Śląska Cieszyńskiego”.

LISTOPAD

01.11.:

1661: * Jonasz Szlichtyng, arianin, rektor szkoły w Rakowie, schronił się w Lusławicach, potem w Holandii, autor rozprawy „Wyznanie zborów tych, które się w Polsce chrystyjańskim tytułem pieczętują”, orędownik tolerancji.

08.11.:

1886: * Franciszek Obrzut, kierownik szkoły TSL w Jaworzu, poseł na Sejm Śląski, prezes Ogniska ZNP i założyciel Robotniczego Stowarzyszenia Spożywczego i Oszczędnościowego w Bielsku.

11.11.:

1886: * dr Alfons Bajorek, sekretarz Zw. Polaków w ČSR, poseł na Sejm Śląski, prezes Koła Ślązaków Cieszyńskich, współzałożyciel Związku Polskich Ziem Zachodnich w Wielkiej Brytanii, publicysta.

1986: † Eugeniusz Pawłowski, dialektolog i onomasta, prof. WSP w Krakowie, znawca gwar Sądeckich, Pieńin i Podhala, autor trylogii powieściowej „Chochołowscy”.

13.11.:

1886: * ks. Jan Brandys, proboszcz w Dziegowicach i Michałowicach, prałat, poseł Reichstagu i senator RP, działacz wielu organizacji, obrońca praw polskiej ludności na Śląsku

14.11.:

1961: † Józef Gabriel Mondschein, niezmiernie ruchliwy publicysta, prozaik, poeta, tłumacz, zatrzymał się m.in. na Śląsku Cieszyńskim i jemu poświęcił szereg utworów, współpracował z miejscową prasą.

15.11.:

1911: * dr med. Otton Lazar, popularyzator walorów Ustronia, ceniony lekarz w Newcomb w USA, utrzymywał stały kontakt z Ustroniem, przysyłał lekarstwa, literaturę fachową.

18.11.:

1786: * Carl Maria von Weber, kompozytor niemiecki, kapelmistrz we Wrocławiu, dyrektor oper w Pradze i Dreźnie, twórca pierwszej romantycznej opery niemieckiej „Wolny strzelec” i wielu innych utworów różnego gatunku.

1886: * **Andrzej Podzorski**, nauczyciel w Cisownicy i w Wiśle, działacz kilku towarzystw, m.in. Macierzy, PTT — PTTK, prezes Koła Związku Młodzieży Ewangelickiej, publicysta, zbieracz i dokumentalista zabytków kultury ludowej, inicjator i pierwszy kierownik Muzeum Beskidzkiego.

19.11.:

1711: * **Michaił Wasiljewicz Łomonosow**, uczony rosyjski o wszechstronnych zainteresowaniach, prof. chemii w Akademii Nauk w Petersburgu, założyciel uniwersytetu w Moskwie, reformator instytucji naukowych, twórca naukowej terminologii rosyjskiej.

22.11.:

1911: * **Josef Zajic**, reżyser, mistrz małych scen, pracował w Pradze, Brnie, Hranicach, Olomuńcu, najdłużej w Czeskim Cieszynie; w teatrze czesko-cieszyńskim uruchomił drugą Polską Scenę.

23.11.:

1911: † **ks. Stanisław Stojalowski**, redaktor „Wienca” i „Pszczółki”, organizator ruchu ludowego na terenie Galicji i w Cieszynie, zbudował dom robotniczy w Białej i Dom Polski w Bielsku.

1986: † **Zbigniew Kunz**, działacz PTTK, prezes Koła Zakładowego przy Fabryce Farb i Lakierów w Cieszynie, prezes Klubu Narciarskiego „Watra”, ratownik.

24.11.:

1986: † **Jan Foltyn**, nauczyciel w Pogwizdowie, Mnisztwie i w Cieszynie, przewodniczący Rady Narodowej, kierownik administracyjny Teatru w Cieszynie, prezes Macierzy Ziemi Cieszyńskiej.

25.11.:

1986: otwarcie I Oddziału Sanatorium i Szpitala Uzdrowiskowego w Ustroniu.

26.11.:

1911: uroczystość poświęcenia kościoła ewangelicko-augsburskiego we Frydku; pierwszym proboszczem samodzielną parafii był ks. Andrzej Buzek.

29.11.:

1936: † **Stanisław Zieliński**, żołnierz września, więzień ołagów, dokumentalista losów żołnierskich, autor licznych opowiadań m.in.: „Przed świtem”, „Ostatnie ognie”, „Kalejdoskop”, „Kiełbie we łbie”, „W stronę Pysznej”.

1986: † **dr Longin Malicki**, etnograf w Muzeum Śląskim w Katowicach, dyrektor Okręgowego Muzeum Górnos Śląskiego w Bytomiu, i Muzeum Pomorskiego w Gdańsku, publicysta, wiele uwagi poświęcił kulturze ludowej Śląska Cieszyńskiego.

01.12.:

1886: * **Karol Holeksa**, dziennikarz, dyr. spółki wydawniczej „Głos Narodu” i Księgarni Krakowskiej, działacz Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji.

04.12.:

1911: * **Mikołaj Bańczyk**, pedagog, wuefista, pierwszy prezes reaktywowanego Okręgowego Związku Pływackiego, od 1951 r. w Wiśle organizator imprez sportowych, popularyzator sportu i turystyki.

1986: † **Jan Stefan Dworok**, działacz wielu towarzystw, dokumentalista, autor kilku publikacji poświęconych dziejom Nowego Bytomia, i biografii „Karol Godula — pionier przemysłu cynkowego na Górnym Śląsku”.

06.12.:

1986: † **Henryk Borek**, kierownik Zakładu Języka Polskiego WSP w Opolu, przewodniczący Komisji Onomastycznej PAN; wśród 200 prac opublikował m.in. „Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych”, „Język Adama Gdaczusa. Przyczynek do dziejów polszczyzny śląskiej”.

07.12.:

1861: uroczyste otwarcie Czytelni Ludowej w domu „Pod lwem” przy rynku. Pierwszym prezesem został burmistrz miasta — dr Ludwik Klucki.

1861: * **Herman Hinterstoisser**, dr med., chirurg, początkowo w Wiedniu, dyrektor Szpitala Śląskiego w Cieszynie, przyczynił się do jego rozbudowy i powstania parku szpitalnego, autor wielu prac medycznych.

08.12.:

1886: zebranie założycielskie stowarzyszenia gimnazjalistów cieszyńskich „Jedność”, nawiązującego do istniejących wcześniej organizacji mających na celu „doskonalenie się w języku polskim”.

10.12.:

1911: * **Karol Faruga**, pracownik administracyjny w Katowicach, żołnierz kampanii wrześniowej, dowódca oddziału Batalionów Chłopskich „Czantoria”.

12.12.:

1886: * **Teofil Adamecki**, ekonomista, dyrektor Szkoły Handlowej w Bielsku, prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, I prezes Towarzystwa Ziemi Bielsko-Bialskiej.

1886: * **Ludwik Hieronim Morstin**, pisał przede wszystkim dramaty („Szlakiem legionów”, „Obrona Ksantypy”, „Polacy nie gęsi”, „Burmistrz z Wieliczki”), autor esejów, tłumacz, prezes Towarzystwa Miłośników Teatru w Zakopanem, kierownik literacki teatrów w Katowicach i Krakowie.

13.12.:

1936: uroczyste otwarcie zapory wodnej na Sole w Porąbce.

16.12.:

1561: * Amandus Polanus, teolog kalwiński, wykładowca na Morawach, rektor Uniwersytetu w Bazylei, autor rozprawy „Syntagma Thaeologiae Christianae”.

1861: † Karol Lipiński, skrzypek – wirtuoz, kompozytor zwłaszcza utworów skrzypcowych (II koncert D-dur), odbył wiele podróży koncertowych po krajach Europy, w Piacenzie zmierzył się z Nikolajem Paganinim.

18.12.:

1911: * **prof. dr Wiktor Wawrzyczek**, chemik, nauczyciel w Liceach Ogólnokształcących, wykładowca Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie i Olsztynie, działacz w wielu organizacjach, autor szeregu prac naukowych i popularyzatorskich.

20.12.:

1986: † **Anna Bystron**, nauczycielka w Międzywiciu, Kostkowicach, Pogwizdowie, Hażlachu, działaczka PSL, Macierzy Szkolnej, PCK i ZNP.

22.12.:

1861: * Zenon Przesmycki, redaktor kilku pism, m.in. „Chimery”, tłumacz 113 twórców literatury obcej, publicysta, domagał się wyższego poziomu krytyki literackiej, ideolog piękna i kultu sztuki.

1986: † **Henryk Trzaskalik**, technik górniczy, działacz Macierzy Szkolnej, „Siły”, Rodziny Opiekunów, PZKO, kronikarz Koła w Suchej Górnej, zbieracz folkloru, publicysta.

23.12.:

1886: * Adam Kreglewski, inż., dyrektor techniczny Fabryki Parowozów w Zakładach Cegielskiego w Poznaniu, naczelny dyr. Państwowych Zakładów Inżynierii w Warszawie, konstruktor silników spalinowych, doprowadził do uruchomienia produkcji „Polskiego Fiata”, motocykli „Sokół” ciągników „Ursus”.

24.12.:

1836: * Adam Wislicki, redaktor warszawskiego „Przeglądu Tygodniowego”, propagator idei pozytywizmu i pracy organicznej, także redaktor „Podręcznej encyklopedii powszechnej”, edytor Wydawnictwa Dzieł Tanich.

26.12.:

1886: * Stefan Wierczyński, bibliotekarz bibliotek we Lwowie, Poznaniu i Warszawie, prof. historii literatur zachodniosłowiańskich Uniwersytetu w Poznaniu, organizator „Bibliografii zawartości czasopism”, wydawca zabytków literatury średniowiecznej i klasyków polskich.

27.12.:

1936: † Krystyna Roy, współzałożycielka zakładów opiekuńczych dla dzieci i starców, diakonatu ewangelickiego „Vieroslava”, autorka wielu książek („Bez Boga na świecie”) i pieśni religijnych, redaktorka pisma „Večernica”.

1936: † Leon Jan Wyczółkowski, malarz, grafik, prof. ASP w Krakowie i Warszawie, malował obrazy historyczne, sceny rodzajowe, pejzaże – zwłaszcza Tatr, zabytki, kwiaty; mistrz litografii polskiej (teki: Tatry, Huculska, Stara Warszawa).

28.12.:

1811: * Tytus Trzeciecki, pionier i współtwórca (wspólnie z Ignacym Łukasiewiczem) polskiego kopalnictwa i przemysłu naftowego na terenie Galicji.

1886: † Kazimierz Kantak, wielkopolski działacz narodowy i społeczny, poseł do sejmu pruskiego, obrońca praw Polaków, miłośnik Tatr, członek honorowy TT, jego imię nosi wejście do Doliny Kościeliskiej – Brama Kantaka.

1986: † **prof. dr Kazimierz Popiołek**, historyk, kierownik Zakładu Historii Śląska Instytutu Historii PAN, dyrektor Śląskiego Instytutu Naukowego, profesor uniwersytetów we Wrocławiu i Krakowie, rektor Uniwersytetu Śląskiego, publicysta.

29.12.:

1886: * Stanisław Sojka, pedagog, nauczyciel w szkołach białskich, działacz turystyczny oddziału PTT w Żywcu, założyciel i prezes Koła a następnie oddziału PTT w Białej.

31.12.:

1861: * Włodzimierz Przerwa-Tetmajer, malarz, grafik, pisarz i publicysta, działacz niepodległościowy, poseł do parlamentu austriackiego, właściciel dworku w Bronowicach pod Krakowem.

1986: † Olgierd Terlecki, prozaik, historyk, autor trylogii: „Polskie drogi. Kierunek Casino”, „Pokonani”, „Przystanek Londyn”, także publikacji „Najkrótsza historia drugiej wojny światowej”.

DATY ROCZNE

1011:

• wojska cesarza Henryka II wraz z posiłkowymi oddziałami czeskimi Jaromira po raz drugi wkroczyły na Śląsk, niszcząc kraj Dziadoszan i Śiężan.

1211:

• * Kazimierz I kujawsko-łęczyczko-sieradzki, wzmocnił terytorium i znaczenie księstwa kujawskiego, z księżniczką opolską Eufrozyną doczekał syna Władysława Łokietka, króla Polski.

- książę raciborsko-opolski Mieszko Płatonogi na krótko przed śmiercią opanował Kraków.

- książę Henryk Brodaty wydał pierwszy na Śląsku przywilej lokacyjny dla miasta Złotoryji; drugą lokację otrzymał Lwówek Śląski w 1217 r., na wzór którego założono miasto Cieszyn.

1311:

- rozpad księstwa wrocławskiego na trzy mniejsze księstwa: wrocławskie, brzeskie i legnickie.

1561:

- * Krzysztof Lubieniecki sen., kaznodzieja ariński w Lewartowie, Lublinie i w Rakowie, polemista dysputacji, uczestnik synodów.

- Marcin Helwig, śląski matematyk wydał w Nysie pierwszą całościową mapę Śląska.

1661:

- † Peeter Danckers de Rij, holenderski malarz nadworny króla Władysława IV, działał w Warszawie, Wilnie i Gdańsku, portrecista.

- † Henryk Schaeve, rektor gimnazjów w Szczecinie i Toruniu, nowator systemu nauczania w oparciu o dzieła Jana A. Komeńskiego, Mikołaja Kopernika i Kartezjusza, publicysta.

- † Samuel Twardowski, jeden z twórców literatury barokowej w Polsce, tłumacz, panegirysta „ojczystego heroicum”, w „Wojnie domowej” przedstawił czyny Władysława IV, Jana Kazimierza i kolejnych hetmanów.

>1661:

Jan Białobłocki, sekretarz królewski Władysława IV i Jana Kazimierza, wierszopis, panegirysta Jeremiego Wiśniowieckiego („Pochodnia wojennej sławy”).

1711:

- * ks. **Tobiasz Schubert**, nauczyciel szkoły ewangelickiej w Cieszynie, pastor, członek konsystorza.

- ** **Rudolf Bogumił Tschammer**, adwokat, kasjer zboru ewangelickiego w Cieszynie, współtwórca i fundator Biblioteki Zborowej, noszącej jego imię.

- powstało nowe kolegium i gimnazjum jezuickie w Opawie; do rezydencji cieszyńskiej został skierowany ojciec jezuita Jan Tempes, który w krótkim czasie przystąpił do intensywnej misji nawracania mieszkańców południowej części księstwa cieszyńskiego na katolicyzm.

>1761:

- † ks. Samuel Ernest Tschepius, pastor w Królewcu, zbierał bogaty zbiór rękopisów i druków polsko-ewangelickich, autor „Biblioteki pruskiej w języku polskim”, tłumacz literatury wyznaniowej.

1786:

- † Jan Jakub Kanter, właściciel księgarni i wypożyczalni książek w Królewcu, założyciel drukarni odlewni czcio-

nek i papierni w Kwidzynie, wydawca cennych dzieł, m.in. atlasu Polski i Litwy, polskiego kodeksu dyplomatycznego, dzieł o sztuce.

- księstwo żagańskie nabył książę kurlandzki Piotr Biron.

- w ciągu roku w wielu miejscach na Śląsku odnotowano trzęsienia ziemi.

1811:

- * **Jan Cichy**, nauczyciel w Goleiszowie i Jaworzu, sekretarz gminy, kurator i organista zboru w Jaworzu, poseł Sejmu Krajowego.

- * ks. **Andrzej Drózd**, rodem z Cisownicy, pastor w Drogomyślu.

- * dr Ludwik Gitzler, prawnik, profesor prawa rzymskiego i kościelnego na Uniwersytecie Wrocławskim, kurator Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, opiekun studentów polskich.

- * ks. Juliusz Karol Prusse, pastor zboru w Miliczu, potem w Wołczynie, dyrektor polskiego proseminarium, superintendent diecezji namysłowskiej, obrońca polskich zborowników.

- * Leon Ulrich: popowstaniowy emigrant, zasłużył się w wiernym tłumaczeniu dramatów W. Szekspira.

- wielkie upały i susza na Śląsku; w okolicach Wrocławia przez Odrę można było przejechać wozem lub przejść pieszo.

1836:

- † ks. Jan Boguchwał Jursza, rodem z Cieszyna, pierwszy pastor zboru w Drogomyślu.

- † Konstanty Wróblewski, pejzażysta, pozostawił szereg nastrojowych obrazów polskich gór, zwłaszcza Tatr i Beskidów Wschodnich.

- ** Leonard Marconi, prof. rysunku ornamentalnego na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej, dekorator pałaców i gmachów we Lwowie i Warszawie.

- * Michał Elwiro Andriolli, rysownik „Kłosów” i „Tygodnika Ilustrowanego”, ilustrował zwłaszcza literaturę piękną.

- * dr **Fryderyk Bayer**, aptekarz we Fryszacie, kronikarz miasta, dokonał rozbioru wód darkowskich.

- * Melecjusz Dutkiewicz, pionier fotografii górskiej w Karpatach, także światłodruku i przemysłu fotochemicznego w Warszawie.

- * **Józef Londzin**, zbieracz melodii ludowych z okolic Zabrzegu.

- * Wincenty Ludwik Norblin, właściciel fabryki platów w Warszawie, prezes Kolegium Parafii Kościoła Reformowanego, kolekcjoner dzieł malarstwa polskiego przekazanych Towarzystwu Zachęty Sztuk Pięknych.

- * Józef Sucheni, konstruktor i producent wysokiej jakości plugów, także innych maszyn rolniczych w Gidlach.

* Daniel Szendzielorz, działacz oświatowy w Michałkowicach, poeta ludowy, pisał wiersze i sztuki, które zamieszczał w prasie śląskiej („Katolik”, „Gazeta Górnośląska”), współwydawca „Kalendarza Ludowego”.

* Bronisław Zochowski Brodzic, architekt działający głównie w Warszawie, projektant pomnika Fryderyka Chopina. Zmarł w 1911 r.

• przy Uniwersytecie Wrocławskim zawiązało się Towarzystwo Literacko-Słowiańskie, będące podporą dla studentów ze Śląska, Polski i Czech, zlikwidowane w 1886 r. nakazem ministra oświaty.

1861:

* **Jerzy Boruta**, gospodarz bobrecki, członek Rady Gminnej, prezbiter Zboru Ewangelickiego, członek instytucji bankowych w Cieszynie, bibliofil, miłośnik łaciny, filantrop.

* Czesław Domaniewski, architekt kolei wiedeńsko-warszawskiej, autor przebudów dworców kolejowych, projektant wielu obiektów użyteczności publicznej w Warszawie. Zmarł w 1936 r.

• w gimnazjum katolickim w Cieszynie powstało uczniowskie Towarzystwo Narodowe.

• likwidacja gubernium śląsko-morawskiego, utworzenie gubernii Śląska Austriackiego z siedzibą w Opawie, w skład której wchodził także Śląsk Cieszyński.

1886:

† Teodor Teofil Matecki, inicjator i założyciel Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu, poznański lekarz społecznik, działacz konspiracyjny, autor wielu prac, m.in. „Słownictwa chemicznego polskiego”.

* Roman Feliński, architekt, urbanista, odbudował wiele gmachów na Dolnym Śląsku, projektant Cmentarzy Wojennych, publicysta („Budowa miast”, „Miasta, wsie, uzdrowiska w sieci osiedleńczej kraju”).

* Franciszek Foltyn, wadowicki księgarz i wydawca literatury popularnej dla ludu i młodzieży, czasopisma „Czartak” i utworów poetyckich tej grupy.

* Mieczysław Jarosz, adwokat, działacz PPSD i red. „Górnika” w Morawskiej Ostrawie, członek Głównego Komitetu Plebiscytowego w Cieszynie, wiceprokurator w Warszawie.

* Jerzy Kossak, kontynuator rodzinnych tradycji malarzkich, tworzył obrazy scen historycznych czasów napoleońskich i II wojny światowej, ilustrator legend starogermańskich i celtyckich.

* Ernst May, architekt i urbanista niemiecki, inicjator rozbudowy miast metodą satelitów, zwłaszcza Wrocławia i innych miast na Dolnym Śląsku, także w ZSRR, w Nairobi w Afryce.

* **Karol Prochaska (IV)**, ostatni z rodu cieszyńskich poligrafów i właścicieli drukarni w Cieszynie.

* Stanisław Rymar, działacz Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego i Ligi Narodowej, redaktor pism,

czyłonek Zarządu Głównego Towarzystwa Szkół Ludowych.

* **Jan Szajter**, mgr filologii niemieckiej i klasycznej, dyrektor pierwszego polskiego gimnazjum w Bielsku, wiceburmistrz miasta, po 1945 r. nauczyciel gimnazjalny w Cieszynie.

* Stanisław Życieński Zadora, architekt ogrodów, autor przebudów wielu parków na terenie Polski m.in. w Białymstoku, Płocku, Sandomierzu, Warszawie.

• w Warszawie zawiązał się podziemny Uniwersytet Latający.

1911:

† Henryk Dietel, założyciel przedsiębiorstwa wełny czesankowej w Sosnowcu, wielkiej miary filantrop, ufundował kościół ewangelicki, szkołę podstawową i gimnazjum, protektor ewangelików w Zagłębiu.

† Aleksander Ginsberg, inż., założyciel pierwszej w Polsce wytwórni przyrządów optycznych w Warszawie, producent wysokiej jakości obiektów i aparatów fotograficznych.

* **Alojzy Maroszczyk**, zasłużony nauczyciel, inspirator życia kulturalnego Polaków w Rychwałdzie, działacz PZKO.

* Leon Michalski, prof. na Wydziale Grafiki ASP w Warszawie, twórca polichromii zabytkowych kamienic w Warszawie i Lublinie, uprawiał głównie malarstwo sztalugowe i litografię.

* Józef Skrzek nauczyciel w Brzezinach Śląskich i Piecach pod Rybnikiem, wykładowca Uniwersytetu Ludowego w Nierodzinie, członek podziemia SZP i ZWZ.

* **Józef Wantuła**, wybitny animator życia kulturalnego i sportu, przyczynił się do wybudowania skoczni narciarskiej w Nydku, działacz PZKO, popularyzator polskiej kultury muzycznej na Zaolziu.

* **Ferdynand Żyła**, bankowiec, działacz konspiracyjny AK w Warszawie, organizator akcji przejęcia transportu pieniędzy, dyrektor banków w Płocku i Warszawie.

1936:

† Józef Jurczyk, księgarz w Bytomiu, Cieszynie, Białej, wydawca serii „Pieśni Polaka” (3 tomów), „Nasz lud” (10 tomów).

† **ks. Jan Olszar**, wikariusz w Parafii Ewangelickiej w Cieszynie, odkrywca ekslibrisu ks. J. Trzanoskiego, duszpasterz w Inglis Maintoba (Kanada), kapelan Wojska Polskiego, autor dziennika.

† Henryk Suchowiak, inż. mechanik, dyrektor zakładów Hipolita Cegielskiego w Poznaniu, konstruktor maszyn rolniczych (pług pięcioskibowy, koparki do ziemniaków, młocarnie).

† Ellen Sofia Wester, popularyzator i tłumaczka czołowych pisarzy polskich w Szwecji (Z. Kossak-Szatkowskiej, J.I. Kraszewskiego, E. Orzeszkowej, W. Reymonta, H. Sienkiewicza, S. Żeromskiego i in.).

* Agnieszka Osiecka, poetka, współtwórczyni Studenckiego Teatru Satyryków w Warszawie, autorka niepełna 2000 piosenek, zbiorów wierszy i kilku utworów prozatorskich („Szpetni czterdziestoletni”).

1961:

† Paweł Brzeżek, gospodarz w Gutach, ofiarny działacz społeczny w pożarnictwie, Kółku Rolniczym, Macierzy Szkolnej, PZKO, bibliofil i prelegent.

† inż. Jan Gustaw Grycz, nadzorował budowy kolei w Rosji i w Polsce, właściciel firmy robót inżynierskich „Fundament” w Pszczynie.

† ks. Kazimierz Lagosz, budowniczy kościołów w Galicji, od 1945 r. wikariusz generalny ordynariatu archidiecezji wrocławskiej, organizator polskiego życia religijnego na Dolnym Śląsku, przyczynił się do odbudowy wielu kościołów, w tym Katedry Wrocławskiej.

† Hipolit Rutkowski, architekt, współautor konkursowego projektu gnhachu Urzędu Wojewódzkiego i Sejmu Śląskiego w Katowicach i innych na terenie Polski.

† Tadeusz Zelenay, poeta, dyrektor Teatru Młodego Wiedza we Wrocławiu, autor liryków, nowel i artykułów, wśród nich poematu „Pochwała Wrocławia”.

1986:

† Jan Baron, nauczyciel w Suchej Górnej, ofiarny działacz PZKO.

† Stanisław Bąk, dialektolog, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego i WSP w Opolu, autor prac: „Gwary lu-

dowe na Dolnym Śląsku”, „Mowa polska na Śląsku”, odkrywca pieśniarza ludowego Józefa Kurzawy.

† Piotr Biegański, architekt, współtwórca wnętrz polskich okrętów flagowych, projektant odbudowy Warszawy zwłaszcza pałaców historycznych (Teatr Wielki, pałac Staszica), publicysta.

† Jerzy Boroń, rzeźbiarz, kierownik pracowni rzeźby architektonicznej, dziekan i prorektor Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu, twórca rzeźb korelujących z architekturą.

† Andrzej Pawłowski, założyciel Stowarzyszenia Projektantów Form Przemysłowych, wiceprezydent Międzynarodowej Rady Stowarzyszeń Wzornictwa Przemysłowego, dziekan ASP w Krakowie, twórca ruchomych obrazów świetlnych.

† Fryderyk Tomczyk, pedagog, działacz harcerski, członek Komendy Hufca w Pszczynie, instruktor kursów harcerskich w Górkach Wielkich, kursów żeglarskich, uczestnik rejsu Gdynia—Chicago.

† Leopold Wałoszek, pedagog, nauczyciel Technikum Maszynowego w Karwinie, autor podręczników i artykułów popularnonaukowych, działacz PZKO.

† dr Olga Maria Zarzycka-Ręgorowicz, pedagog, redaktorka „Powstańca”, działaczka Towarzystwa Polek i prelegentka Polskiego Radia w Katowicach, uczyła w Poznaniu, Katowicach, Warszawie, Rembertowie.

OBJAŚNIENIE ZASTOSOWANYCH ZNAKÓW

* † — urodził się, zmarł w podanym roku

** †† — urodził się, zmarł około tego roku

< *† > *† — urodził się, zmarł przed lub po podanym roku

*† / — urodził się, zmarł w podanym przedziale lat

• — wydarzenie, które miało miejsce w podanym wyżej roku

wytłuszczone imiona i nazwiska — postać pochodząca lub związana ze Śląskiem Cieszyńskim

Zestawił: WŁADYSŁAW SOSNA

125 LAT DZIAŁALNOŚCI MACIERZY ZIEMI CIESZYŃSKIEJ

29 maja 2010 r. widownię Teatru im. Adama Mickiewicza w Cieszynie zapętnili członkowie oraz sympatycy Macierzy Ziemi Cieszyńskiej. Przybyli z wielu miejscowości Polski, w których działają aktywne koła Macierzy, przybyli by uczestniczyć w Koncercie Jubileuszowym z okazji 125-lecia chlubnej działalności swej organizacji, wielce zasłużonej dla nadolziańskiego regionu.

W okolicznościowym wystąpieniu Mariusz Makowski — do 28 maja br. prezes Zarządu Głównego — w barwny sposób zobrazował historię, dokonania oraz najbliższe cele Macierzy Ziemi Cieszyńskiej.

ZAŁOŻENIE

Skromne i trudne były początki Macierzy i działalność jej prekursora — Pawła Stalmacha — wielkiego syna śląskiej ziemi. Główny cel, jaki sobie Stalmach założył, wyrażał się w hasle „narodowość i oświata”. *Narodowość bez oświaty — pisał Stalmach — nie może się rozwijać i żyć; oświata jest tylko możliwą w narodowej mowie i musi służyć dla dobra narodu. Lud bez oświaty w duchu narodowym, musi zginąć.* Potrafił Stalmach swe idee ubierać w czyn z żelazną konsekwencją, a co nie mniej ważne, skupił wokół swych idei setki żarliwych działaczy, swoich następców, oddanych polskiej sprawie.

Jedną z bolączek trawiących cieszyńskich Polaków był brak polskiej inteligencji, a przede wszystkim polskiego nauczyciela i szkoły. Zaradzić temu zamierzał Stalmach poprzez utworzenie stowarzyszenia, zbierającego fundusze na założenie pierwszego polskiego gimnazjum w Cieszynie. *Stalmach wypracował statut mającego powstać nowego towarzystwa — wspominał ks. Jan Sikora — któremu dał nazwę Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego. W dniu 9 listopada 1885 r. zwołał, oprócz mnie, dziesięciu zaufanych mężów do siebie, przedłożył statut Macierzy Szkolnej i przedstawił cel i potrzebę tego towarzystwa, po czym z wiel-*

kim zadowoleniem uchwalono założenie *Macierzy Szkolnej*. Dzień 9 listopada 1885 r. był dniem urodzin naszej *Macierzy Szkolnej*, która z maleńkiego szczepu rozrosła się w potężne drzewo i nie tylko nad gimnazjum, ale nad całym szkolnictwem śląskim roztoczyła swą opiekę i to szkolnictwo do tak wysokiego doprowadziła poziomu, że może ono posłużyć za wzór dla całej Polski.

Pierwszy okres działania *Macierzy* nastawiony był więc na budowę od podstaw polskiej oświaty na ziemi od wieków opanowanej i germanizowanej przez austriacką administrację. Jeszcze na pierwszym zebraniu założycielskim jego uczestnicy zebrali między sobą kwotę pięciu złotych reńskich. Od tego się zaczęło. Od czasów założenia *Macierzy szkolnej* — pisał ks. Emanuel Grim — tego *Benjaminka*, jak ją *Stalmach* nazywał, jedynym jego życzeniem było: doczekać się chwili otwarcia polskiego gimnazjum i dlatego pracował ze zdwojoną siłą, by jak najwięcej pomnażać fundusz *Macierzy*. Na efekty nie trzeba było długo czekać. Szeroką falą napłynęła pomoc ze wszystkich dzielnic Polski. Ignacy Bagieński z Odessy darował 10.000 rubli, Towarzystwo Biblioteki Polskiej w Rumunii 1.711 złotych, Piotr Kmita z Warszawy zapisał połowę swego sporego majątku. Po pokonaniu wielu przeszkód i oporów mogło nareszcie powstać Polskie Gimnazjum. Pierwszych uczniów przyjęło w październiku 1895 roku. Paweł *Stalmach* nie doczekał niestety spełnienia swego życiowego marzenia.

Dzięki poparciu wielkich mecenasów jak Antoni Osuchowski czy Henryk Sienkiewicz, *Macierz Szkolna* otwierała swe kolejne placówki: w 1900 roku polską Szkołę Ludową w Gieszynie; w 1904 r. ochronkę w Michałowicach i Szkołę Ludową w Polskiej Ostrawie; w 1905 r. Szkoły Ludowe w Lutyni Niemieckiej i Dzieńmorowicach oraz ochronkę w Dąbrowej; w 1906 r. szkołę w Boguminie — Dworcu i ochronkę w Rychwałdzie; w 1907 r. ochronkę w Polskiej Ostrawie; w 1908 r. polskie Seminarium Nauczycielskie w Bobrku przy Gieszynie i pierwszą polską ochronkę, szkołę w Gruszowie oraz ochronki w Boguminie-Dworcu i Polskiej Ostrawie; w 1909 r. Szkoły Wydziałowe w Gieszynie i Dąbrowej, Ludowe w Kończycach Małych i Toszonowicach Górnych, ochronkę w Gruszowie, uzupełniające kursy dla dziewcząt w Gieszynie oraz gimnazjum realne im. Juliusza Słowackiego w Orłowej; w 1910 r. w Gieszynie Uzupełniającą Szkołę Przemysłową, szkoły w Pietwałdzie i Polskiej Ostrawie, ochronki w Kończycach Małych i Niemieckiej Lutyni. Imponujący to dorobek *Macierzy* w pierwszym 25-leciu jej istnienia!

Jednocześnie, na podstawie zmienionego w 1907 roku statutu towarzystwa poczęły powstawać liczne koła *Macierzy Szkolnej*, które na miejscu nie tylko opiekowały się szkołami, lecz na szeroką skalę prowadziły pozaszkolną pracę oświatową poprzez zakładanie bibliotek, urządzenie odczytów, przedstawień teatralnych, koncertów itp. Gdy w 1908 roku było

zaledwie 26 kół z 2.600 członkami, to w 1914 roku 71 kół liczyło ponad 5.100 członków. Na cele Macierzy przekazali oni ogromną kwotę, ponad 2 miliony koron.

I WOJNA ŚWIATOWA I 20-LECIE

I wojna światowa przerwała pomyślny rozwój szkolnictwa Macierzy, choć w tym trudnym okresie zdołała ona utrzymać swój stan posiadania. Poważnym zagrożeniem okazał się w tym okresie brak funduszy, lecz na apel Macierzy z materialną pomocą pośpieszyło całe polskie społeczeństwo na Śląsku. Największym jednak skarbem Macierzy była zdecydowana postawa uświadomionej narodowo społeczności polskiej Ziemi Cieszyńskiej, czego dowód złożyła podczas pamiętnych wydarzeń 1918 roku. Wspomnieć tu należy o powstaniu w sierpniu 1914 r. Legionu Śląskiego, który wszedł w skład legionów Piłsudskiego, czy też bezkrwawe przejęcie władzy przez polskich oficerów w Cieszynie w nocy z 31 października na 1 listopada 1918 r., dziesięć dni przed tym nim nastąpiło to na innych ziemiach polskich!

Podział Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku pomiędzy Polskę i Czechosłowację podzielił także i Macierz na dwa odrębne towarzystwa.

Macierz Szkolna w polskiej części Śląska Cieszyńskiego podążyla innym torem. Państwo Polskie przejęło od Macierzy bogatą sieć szkolną, mogła więc się skupić na organizowaniu kół i ich działalności oświatowej. Gdy w 1922 roku działało zaledwie 20 kół, to w 1939 roku ich liczba doszła do 100. Od tego czasu datuje się stała opieka i pomoc dla Polaków na Zaolziu. Skrystalizowały się wtedy także nowe formy pracy w kołach: świetlice, kółka samokształceniowe, teatr ludowy, czytelnictwo, akcja odczytowa. Zarząd Główny założył dużą bibliotekę centralną, poradnię teatralną i istniejącą po dziś dzień kostiumerię. Wybudowano też Domy Ludowe w Pogwizdowie i Mnisztwie.

II WOJNA ŚWIATOWA I OKRES WŁADZY LUDOWEJ

Krwawe lata II wojny światowej zniweczyły wieloletni dorobek wielu członków i pracowników Macierzy, których wiele zginęło w więzieniach i obozach koncentracyjnych.

Na powojenną sytuację Macierzy rzutowała polityka kulturalna PRL, ograniczająca w każdym obszarze społeczne inicjatywy. Władza ludowa dążyła do rozwiązania przedwojennych stowarzyszeń i przejęcia ich majątku. Tak też stało się z Macierzą. Na szczęście tylko częściowo. W maju 1945 r. Macierz wznowiła działalność w 59 kołach, co stało się drzazgą

w oku władz. Ograniczano ich aktywność, tak iż w 1949 r. doszło do zawieszenia działalności Macierzy. Jednak Zarząd Główny nigdy nie uległ rozwiązaniu i działał niejako w ukryciu... macierzowej Kostiumerii. Tak przetrwał do odwilży w 1956 r. W 1957 r. zmieniono nazwę stowarzyszenia na Macierz Ziemi Cieszyńskiej, zmieniono statut i rozpoczęto powolną odbudowę stowarzyszenia. Ożywić miały ją uroczyste obchody 80-lecia w 1965 r.

NOWE OBLCZE MACIERZY

Po raz kolejny jednak Macierz pokazała swą żywotną siłę. Pomimo prób jej unicestwienia i decyzji o likwidacji, w 1970 roku, po ożywionej dyskusji nad przyszłością towarzystwa, zreorganizowano je i uchwalono nowy statut. Działalność Macierzy Ziemi Cieszyńskiej — Towarzystwa Miłośników Regionu zaczęła się rozwijać w trzech kierunkach: popularno-naukowym, artystyczno-imprezowym i propagandowo-wydawniczym. Dopuszczono możliwość tworzenia kół poza ziemią cieszyńską. Dzięki temu powstały Koła w Katowicach, Krakowie, Olsztynie, Warszawie i Wrocławiu. Poczęła rosnać liczba członków Macierzy: ze 183 w 1978 roku, 772 w 1980 po 1026 w chwili obecnej. Odzyskano i wyremontowano Dom Macierzy w Cieszynie, gdzie przy Zarządzie Głównym działa kostiumeria. Gromadzone przez wiele lat przez Macierz zbiory Biblioteki Macierzy oraz Centrum Wiedzy o Regionie przekazane zostały Książnicy Cieszyńskiej w Cieszynie i Książnicy Beskidzkiej w Bielsku-Białej. Ożywioną działalność prowadziły i prowadzą: Sekcja Plastyków Amatorów, Sekcja Ochrony Zabytków, Klub Seniora, Klub Literacki „Nadolzie”, Cieszyński Klub Hobbystów, Koło Przewodników Beskidzkich PTTK czy też Bractwo Księstwa Cieszyńskiego. Pojawiły się pierwsze wydawnictwa, z Kalendarzem Cieszyńskim na czele. Na swym koncie ma ich już Macierz w chwili obecnej 206. Dużą wagę przywiązuje Macierz do organizowania sesji naukowych i popularno-naukowych, z których materiały ukazują się drukiem. Od paru lat realizuje Macierz program edukacji regionalnej, mający za swój cel jak najszersze upowszechnienie wiedzy o geografii, przyrodzie, historii, kulturze materialnej i niematerialnej Śląska Cieszyńskiego, przede wszystkim wśród uczniów i nauczycieli po obu brzegach Olzy.

Dzisiaj Macierz Ziemi Cieszyńskiej liczy 1026 członków skupionych w 27 kołach terenowych. Dwanaście kół, grupujących 483 członków, działa w mieście Cieszynie:

1. Koło nr 1 — Centrum — prezes Karol Kajzer,
2. Koło nr 2 — Mały Jaworowy — Eugeniusz Raabe,
3. Koło nr 3 — Zespół Szkół Ekonomiczno Gastronomicznych im. MZG — Regina Kapala,
4. Koło nr 4 — Przewodników PTTK — Ryszard Syrokosz,

5. Koło nr 5 — I LO im. A. Osuchowskiego — Janusz Łukomski-Prajzner,
6. Koło nr 6 — „U zduna” tradycji stroju cieszyńskiego — Józef Swakoń,
7. Koło nr 7 — Szkoła Organizacji i Zarządzania — Agnieszka Rybarska,
8. Koło Gieszyn — Mnisztwo — Halina Sajdok-Żyła,
9. Klub Literacki „Nadolzie” — Jolanta Skóra,
10. Cieszyński Klub Hobbystów — Stefan Król,
11. Bractwo Księstwa Cieszyńskiego — Leszek Lipsa,
12. Cieszyński Ród z Gołyszyc — Robert Kania.

Dziesięć kół działa na Śląsku Cieszyńskim:

1. Koło w Drogomysłu — Jan Szeruda,
2. Koło w Grodźcu Śląskim — Edward Gichy,
3. Koło w Górkach Wielkich — Andrzej Majchrzak,
4. Koło w Istebnej im. Karola Szmeka — Michał Kawulok,
5. Koło w Jaworzynce-Zapasiakach — Czesław Muszalik,
6. Koło w Kaczacach — Zespół Szkół im. Macierz Szkolnej dla Ks. Cieszyńskiego — Janusz Sikora,
7. Koło w Pogwizdowie — Anna Kałuża,
8. Koło w Strumieniu — Anastazja Żur,
9. Koło w Zabrzeżu — Zespół Szkół im. Ks. Józefa Londzina — Renata Kopeć,
10. Koło w Zebrzydowicach — Helena Bartoszek.

Pięć kół skupia cieszyńskian w kilku miejscach kraju:

1. Koło w Gliwicach przy Politechnice Śląskiej — prof. Jan Kubik,
2. Koło w Krakowie — Barbara Krop,
3. Koło Warmińsko-Mazurskie w Olsztynie (107 członków) — Andrzej Faruga,
4. Koło w Warszawie — Aleksandra Bernacka-Frankowska,
5. Koło we Wrocławiu — Franciszek Dyrda.

Oprócz Kół przy Zarządzie Głównym działa:

1. Fundusz Stypendialny Śląska Cieszyńskiego — pod kierownictwem Marty Kawulok,
2. Rada Oświatowa Śląska Cieszyńskiego — Stanisław Kubicius.

Wielu sympatyków Macierz posiada poza granicami kraju, przede wszystkim na Zaolziu, ale też w wielu krajach europejskich, a nawet w Australii. Do najnowszych przedsięwzięć Macierzy należy utworzenie Funduszu Stypendialnego Śląska Cieszyńskiego wspierającego finansową pomocą ubogą i zdolną młodzież, czym nawiązuje do swych starych tradycji. Sukcesem zwieńczony został także, przeprowadzony wspólnie z Centrum Pedagogicznym dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Gieszynie, program edukacji regionalnej dla polskich i czeskich nauczycieli pn. „Śląsk Cieszyński — mała ojczyzna w Europie”, finansowany wspólnie z Unią Europejską. I tak dzień współczesny wpisuje się w bogate macierzowe dziedzictwo, przyczyniając się jednocześnie do kształtu społeczno-kulturalnego oblicza małego skrawka Europy — Ziemi Cieszyńskiej.

Na scenę teatru zaproszone zostały osoby, którym Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej przyznał „Medale Pawła Stalmacha”. Prezes ZG MZC Mariusz Makowski odczytał wyróżnionych

ODZNACZENIA, WYRÓŻNIENIA

W części uroczystej III walnego zgromadzenia zwyczajnego Ruchu Stowarzyszeń Regionalnych Rzeczypospolitej Polskiej, jakie 29 maja 2010 r. odbyło się w Warszawie, minister kultury i dziedzictwa narodowego na ręce delegacji MZG przekazał Srebrny Medal „Zasłużony Kulturze — Gloria Artis, którym odznaczona została Macierz Ziemi Cieszyńskiej — Towarzystwo Miłośników Regionu.

Na tym samym zgromadzeniu medale „Zasłużony dla Kultury Polskiej” otrzymali cieszyniacy: Leszek Gańczarczyk, Krzysztof Neścior oraz Jerzy Wałga.

Obradujący 28 maja 2010 r. Walny Zjazd Delegatów Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, uchwalili przyznanie godności Członka Honorowego (jest to najwyższe wyróżnienie MZG), które otrzymali: Władysław Duda (Warszawa), Edward Figna (Cieszyn), Piotr Majeranowski (Istebna), Halina Miła (Strumień), Władysław Orszulik (Cieszyn), Władysław Sacha (Olsztyn), Zygmunt Stopa (PZKO Cz. Cieszyn), oraz Anna Więzik (Cieszyn).

„Medal Pawła Stalmacha” decyzją Zarządu Głównego Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, otrzymali: Towarzystwo Miłośników Ziemi Działdowskiej

Specjalnymi wyróżnieniami za wyjątkową działalność w macierzystych kołach MZC uhonorowano Halinę Sajdok-Żyła z Cieszyna-Mnisztwa oraz prof. Janusza Guziura z Olsztyna

(Działdowo), Karol Bojda (Cieszyn), Michał Bożek (Ustroń), Małgorzata Brodniewicz (Cieszyn), Jan Branny (prezes ZG Macierz Szkolnej w Republice Czeskiej), Karol Kajzer (Cieszyn), Anna Kałuża (Pogwizdów), Stanisław Kawęcki (Cieszyn), Halina Sajdok-Żyła (Cieszyn-Mnisztwo), Teresa Waszut (Cisownica), Anastazja Żur (Strumień).

Specjalne wyróżnienia za wyjątkowe zaangażowanie w działalność macierzystych kół Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, otrzymali Halina Sajdok-Żyła oraz prof. Janusz Guziur (Olsztyn).

ZARZĄD GŁÓWNY MACIERZY ZIEMI CIESZYŃSKIEJ

31 maja ukonstytuował się Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej wybrany na Walnym Zjeździe Delegatów w dniu 28 maja 2010 r.

ZARZĄD GŁÓWNY:

Prezes — Marta Kawulok, wiceprezes — Mariusz Makowski, wiceprezesi: ds. wydawniczych — Karol Franek, ds. organizacyjno-gospodarczych — Jerzy Wałga, ds. edukacji regionalnej, szkolnictwa i młodzieży — Jadwi-
ga Wąsowicz, sekretarz — Józef Klajsek, skarbnik — Grażyna Tomecka, członkowie prezydium — Bronisław Brudny (ds. łączności z kołami), Euge-

Prezydium Walnego Zjazdu Delegatów. Siedzą od lewej: Regina Kupała, prof. Janusz Guziur oraz Janusz Makowski. Przemawia przedstawiciel PZKO Zygmunt Stopa

niesz Lorek, Władysław Orszulik, Halina Sajdok-Żyła, członkowie plenum — Edward Gichy, Henryk Franek, Michał Kawulok, Regina Kupała, Stanisław Kubicjus, Józef Urbańczyk oraz Zdzisław Wyleżuch.

GLÓWNA KOMISJA REWIZYJNA:

Przewodniczący — Bronisław Franek, sekretarz — Stefan Król, członkowie — Halina Kożusznik, Janusz Łukomski-Prajzner oraz Leopold Łukosz.

SĄD KOLEŻEŃSKI ukonstytuował się w dniu 21 czerwca 2010 r. w składzie: przewodniczący Mateusz Czupryna, członkowie Edward Figna, Bogusław Francuz, Leszek Gańczarczyk oraz Honorata Kuś.

Moment podejmowania uchwały o przyznaniu godności „Członka Honorowego” MZC. Zdjęcia Edward Figna

RUDOLF MIZIA

Z DZIEJÓW HAŻLACHA

(Fragmenty monografii autorstwa Jana Kuli)

Na podstawie zachowanych źródeł historycznych z bardzo skąpy-
mi wzmiankami o naszej wsi dowiadujemy się, że Hażlach istniał już na
przełomie XIII i XIV wieku, bowiem nazwa figuruje w rachunku tzw.
świętopietrza biskupa wrocławskiego z 1305 roku, w którym podany
jest spis Śląska Cieszyńskiego z racji zaległości w płaceniu podatku ko-
ścielnego. Można zatem przyjąć, że nasza wioska istniała już co naj-
mniej pół wieku przed rokiem 1305 i obejmowała obszar 20 łąnów. Zo-
stała założona „na surowym pniu”, tzn. na terenie co dopiero
wykarczowanego zalesienia.

Wieś na długo zachowała charakter osady puszczańskiej. Posiadała
bogate zasoby wody powierzchniowej w postaci cieków wodnych, potoków
oraz stawów rybnych. Te ostatnie zakładane przez ludność osiadłą zostały
w wielkiej mierze zlikwidowane, gdy we wsi zaznaczył się już „głód ziemi”
wraz ze wzrostem liczby mieszkańców. Pozostały jeszcze po niektórych
stawach masywne resztki grobli.

W roku 1447 był we wsi kościół drewniany i samodzielna parafia, do
której należały też wieś Rudnik i folwark Parchów. W wieży kościoła był
(i jest jeszcze dzisiaj) dzwon z datą: rok 1409. Data ta uratowała już dwa
razy od zarekwirowania na cele dozbrojenia obcych armii w 2 wojnach
światowych.

Wizytacje kościelne we wsi Hażlach miały miejsce w latach 1652,
1679, 1687 i 1688. W roku 1679 kościół wizytował dziekan cieszyński Alek-
sander Klaybor i w protokole zapisał: *Kościół pw. św. Bartłomieja Apo-
stoła jest drewniany. W niedzielę po św. Bartłomieju obchodzi się kier-
masz. Brak konfesjonatu, chorągwi. Dochody czerpie się ze zbiorów
(„mieszka”), legatów i dzwonienia przy pogrzebach. Do proboszcza na-
leży kawał gruntu ornego, łąki, ogród i 3 stawy. 20 siedłoków dostarcza
pszenicę i owies, a 16 zagrodników i 12 chałupników płaci po 1 groszu.*
Z kolei w roku 1688 wizytował kościół archidiakon opolski Marcin Teofil

Stephetins. Jak wynika z jego zapisków, nabożeństwa odbywały się tylko co 3 tygodnie. Kazania wygłaszano w języku polskim. Praktykujących katolików było 220 osób, protestanci udawali się na nabożeństwa do lasów. Proboszczem był ks. Szymon J. Faulinus rodem z Raciborskiego. Nawrócił na wiarę katolicką ok. 200 osób — z czego można wnioskować, że za jego poprzednika Hażlach był wioską prawie w całości ewangelicką.

Ze spisanych protokołów powizytacyjnych dowiadujemy się, że w Hażlachu była szkoła nowa (parafialna), w krótej nauczycielem był Walenty Moskwa, z zawodu krawiec. Naukę pobierało 2 uczniów. Nauczyciel miał pole w Hażlachu i w Kończycach Wielkich. Otrzymywał rocznie 72 chlebow, 1 talar śląski, nadto 3 floreny i 16 krajcarów w pieniądzach, podarunek noworoczny i część opłat kościelnych.

Księżę cieszyński Kazimierz ustanowił tzw. „prawo milowe” — wioski na milę od Gieszyna nie mogły warzyć piwa, tylko musiały się zaopatrywać w piwo cieszyńskie. Zakaz dotyczył wsi: Hażlach, Zamarski, Pogwizdów, Gumna, Ogrodzona, Kostkowice. Za księcia Adama Wacława w roku 1571 właścicielem Hażlacha był szlachcic Joachim Bludowski. Nie respektował prawa swego księcia i mimo napomnień produkował piwo i zmuszał swoich poddanych, aby nabywali piwo jego produkcji. Rozwalił beczkę z piwem cieszyńskim, a swego niesolidnego arendarza wtrącił do więzienia. Oburzona grupa mieszczan z Gieszyna urządziła najazd na nieposłusznego szlachcica i zniszczyła urządzenia do wyrobu hażlaskiego piwa.

Ród Bludowskich trzymał Hażlach w posiadaniu aż do roku 1680, kiedy to zmarł ostatni potomek — jak wówczas napisano — *prześwietny i waleczny rycerz, jedyny dziedziczny syn pan baron Jerzy Fryderyk Bludowski, pan Dolnych Błędowic, Hażlacha, Drogomyśla, Rychwałdu, Pruchnej i Ochab*. Zwłoki J.Fr. Bludowskiego, jego żony i rodziców pochowano w Ochabach, ale zostały przeniesione ze zniszczonego przez zalewy Wisły kościółka w Ochabach do krypty kościoła hażlaskiego. Obecnie spoczywają na starym cmentarzu pod kamienną płytą, z wykutym herbem Bludowskich. Baron J.F. Bludowski był ewangelikiem, gorącym obrońcą protestantów i przyczynił się wielce do wybudowania Kościoła Jezusowego w Gieszynie.

Hażlach znajduje się na trasie dawnego szlaku handlowego. Przełęcz Jabłonkowska i Brama Morawska umożliwiały przejazd kupcom i wojskom. Od Bałtyku i państw północnych ciągnęły od wieków wyprawy handlowe kupców wiozących bursztyn, sól, sukna, skóry aż do Triestu nad Adriatykiem (stąd „szlak bursztynowy”), zaś w kierunku przeciwnym wyroby z miedzi, bogate sukna i perły. Drugi szlak handlowy prowadził z Czech, przez Morawy, Gieszyn, Kraków do Kijowa i Konstantynopola. Krzyżujące się tu szlaki były nieszczęściem dla naszych okolic — potyczki z rozbójnikami i dające się we znaki przemarsze różnych wojsk. W latach 1570, 1582, 1599 i 1623 nawiedziły nasz region epidemie cholery, tyfusu i bezradna

ludność prawie w połowie wymarła. Tego wszystkiego doświadczyli też w pełni mieszkańcy naszej wioski — łącznie z klęskami pożarów, powodzi i „głodnych roków” 1886—1888.

Mieszkańcy Hażłacha wywodzą się w większości z chłopów pańszczyźnianych osiadłych tu przed wiekami. Z czasem coraz więcej mieszkańców szukało pracy poza miejscem zamieszkania, np. w zagłębiu karwińskim, w hucie trzynieckiej. Mniej przedsiębiorczy obywatele poprzestawali na służbie we folwarku i u bogatych siedloków, lub podejmowali prace sezonowe w lasach arcyksiążęcych. Pracowali jako fornale, kowale, gumienni, stróże, stangreci, a kobiety jako dojarki i oborowe. Wielu angażowało się do prac sezonowych w rolnictwie — podczas żniw, wykopków, omłotów, siewów. Kobiety przyjmowały pracę we dworze „na umowę”. Wysadzały np. ziemniaki „na pańskim polu” w folwarku, odchwaszczały określoną ilość „wołków” (redlin wykonanych wołami). Przy wykopkach plon z co piątego wołka należał się pracującej kobiecie. Mawiano, że sadi się te ziemniaki „z mierzyc”.

Przebudzenie narodowe ludności Hażłacha nastąpiło na przełomie XIX i XX wieku — około roku 1890, bo tak można wnioskować na podstawie zachowanych źródeł. Władze zaborcze już widocznie nie ingerowały zbyt, albo wcale w poczynania ludu, skoro na wsi można było jawnie organizować pewne formy kulturalno-oświatowe, a które dowodzą, że upowszechniano wartości kultury narodowej, przede wszystkim w pielęgnowaniu mowy ojczystej, czyli języka polskiego. Mieszkańcy od zarania posługiwali się wyłącznie gwara, tj. odmianą języka polskiego, osobliwym narzeczem na terenie Śląska Cieszyńskiego, części Podbeskidzia Zachodniego. Mimo, że w hażłaskiej szkole z polskim językiem wykładowym udzielano też obowiązkowo języka niemieckiego po kilka godzin tygodniowo, to jedynie mężczyźni wcielani do armii zaborcy „połapali” nieco niemieczyny i stąd w mowie ludu zachowało się tyle „germanizmów”, a także naleciałości z języka czeskiego (po sąsiedzku). We wsi nikt nie używał języka niemieckiego na co dzień, tylko urzędowe pisma do władz bywały najczęściej redagowane w języku niemieckim, w czym pośredniczył kierownik szkoły w roli tłumacza i sekretarza gminy. Nieliczni, zasobniejsi i światlejsi obywatele kierowali swych synów do szkół dalszych z językiem niemieckim, chcąc swemu dziecku ułatwić czy umożliwić start w dorosłe życie, bo znajomość języka niemieckiego dawała szansę uzyskania intratniejszej pracy zarobkowej w różnych zawodach poza rolnictwem. I tak ze wsi naszej poszli pierwsi do szkół średnich i na studia dalsze: ks. Skudrzyk, ks. Kula, Sablik (91), Fojcik (68), Zubek (15), Kubaczka (171), Czakon (120), Cienciąła (28), Dziadek (22), ale liczba ich to przysłowiowa kropla w morzu.

W oparciu o kółko rolnicze zawiązały się jeszcze przed I wojną światową dwa amatorskie zespoły młodzieżowe: chórny i teatralny. Pierw-

szym kierował młody nauczyciel, syn miejscowego kowala Zubka nr 15. Nauczyciel uczył w Gieszynie, zginął w I wojnie światowej. W protokołach zebrań Kółka Rolniczego są wzmianki, że młodzież upiększała śpiewem zebranie tej pierwszej organizacji społecznej w Hażlachu. Aktorami zespołu teatralnego byli m.in. znani mi osobiście Karol Skudrzyk, K. i Fr. Poloczko-wie, moi rodzice. Publiczność bardzo żywo reagowała na grę aktorów-ama-torów, których nazywano komediantami.

Hażlaski zespół wyjeżdżał z przedstawieniami również do Dębowca, a grano w 1900 r. jedną sztukę (2 przedstawienia). W roku 1902 — „Kultur-nik”, w roku 1905 — „Adam i Ewa”, w roku 1906 — „Błazek opętany” i „Łobzowanie” oraz „Schadzka” Przybylskiego, w roku 1909 — „Rozwód Bartka z Magdą” grało „Towarzystwo Młodzieżowe »Jutrzenka«”.

Pod koniec XIX wieku żył w Hażlachu Paweł Sojka (nr 117), z zawodu ślusarz, robotnik huty trzynieckiej, a czynną służbę wojskową odbył w Gieszynie w setnym pułku piechoty armii austriackiej. Pozostawił „zapiśnik” — notatnik z okresu służby w wojsku, a treść tej książeczki charakteryzuje autora nie tylko pod względem etnicznym. Autor „pamiętnika” podpisał się wprawdzie „Paul Sojka Haslach Nr 117 Schlosser” oraz podał w języku niemieckim zaledwie kilka pozycji dotyczących zakupionych rzeczy osobi-стых, jak bielizny i galanterii, zaś reszta treści to teksty popularnych pol-skich piosenek jak: „Płynie Wisła płynie”, „Krakowiaczek ci ja”, „Idzie Ma-ciek idzie”, „Rosła kalina”, „Hej tam pod lasem”, „Choć burza huczy”. Tylko jedną piosenkę frywolną napisał w języku czeskim, za co inny kolega Sojki zgromił bezwstydnika w dopisku pod tą feralną piosenką, ale też w języku polskim. Ową książeczkę Sojki przekazałem bibliofilowi koledze Janowi Brodzie w Skoczowie, który zbiera i opracowuje tego rodzaju „za-piśniki” z naszego regionu cieszyńskiego.

P. Sojka zginął w I wojnie światowej, jak i jego serdeczny przyjaciel Jan Kozieł, murarz z Hażlacha (nr 78). Był to wybitnie uzdolniony młodzie-niec, którego zapamiętałem. Drogą samokształcenia zdobywał J. Kozieł szeroką wiedzę, był przywódcą i wzorem do naśladowania dla rówieśni-ków. Posiadał cenne książki i po I wojnie światowej otrzymałem z rąk jego ojca wielki „Atlas geograficzny »Kozena«”, encyklopedyczne dzieło pod tytułem „Księga wiadomości pożytecznych” oraz „Słownik niemiecko-pol-ski” z nadrukiem „Niech żyje Polska”. Nadruk uskutecznił Kozieł czcionka-mi ruchomymi ręcznej drukarenki, którą też otrzymałem w darze na pamiątkę. Książki te bardzo mi się przydały, gdy wstąpiłem po wojnie do gimnazjum. J. Kozieł zginął w niewoli daleko na Syberii z rąk Czerkiesza dozorca, który chciał zdobyć zegarek jeńca domagającego się 8-godzin-nego dnia pracy. Relacjonował o tym mieszkaniec Pogwizdowa, któremu udało się powrócić z niewoli rosyjskiej po I wojnie światowej. W edukacji pomagał Kozłowi Żyd — mecenas z Frysztatu. Kozłowi przypisuje się au-torstwo pieśni niżej podanej, a która była jakby hymnem hażlaskiej

młodzieży robotniczej „Stowarzyszenia Kult. Ośw. »Siła«” — koło przy FPS w Hażlachu. Kozieł opracował statut „Czytelni Ewangelickiej”, którą zorganizowano dopiero po wojnie i w okresie międzywojennym aktywnie prosperowała. Budynek byłej prywatnej szkoły ewangelickiej (nr 127) dotąd jeszcze ewangelicy nazywają „Czytelnią Ewangelicką”.

Pieśń młodzieży hażlaskiej — słowa Jan Kozieł:

- 1) Choć burza huczy w koło, choć los nas gnębi zły,
Hej, bracia, hej wesoło! Na nic są wszelkie lzy.
- 2) W niewoli żyć to hańba, gdy człowiek siły ma,
partyjna wspólna sprawa zwycięstwo zawsze da.
- 3) Świat stary w swych poglądach obręczą ściska nas,
w nowego życia prądach młodzieży żyć już czas.
- 4) Do słońca, do swobody dusza nasza się rwie,
opór nasz jak stalowy, jak wichur strąca zle!

Monarchia austriacka przestała istnieć i I wojna światowa skończyła się (1914—1918), a w Gieszynie zawiązała się Rada Narodowa Ziemi Gieszyńskiej (1918). Hażłaszanie początkowo zareagowali na te dziejowe wydarzenia z mieszanymi uczuciami. Wszak bardzo zubożeli, doskwierał im głód, nękały epidemie — grypy tzw. „hiszpanki” i duru brzuszego (czerwonki), a nie znano środków zapobiegawczych, ani możliwości opanowania zarazy z obfitym żniwem śmierci. Powszechnie wyczekiwano powrotu mężczyzn z wojny i wielu niestety się ich w ogóle nie doczekało. Przygnębienie studziło radość z uzyskanej wolności.

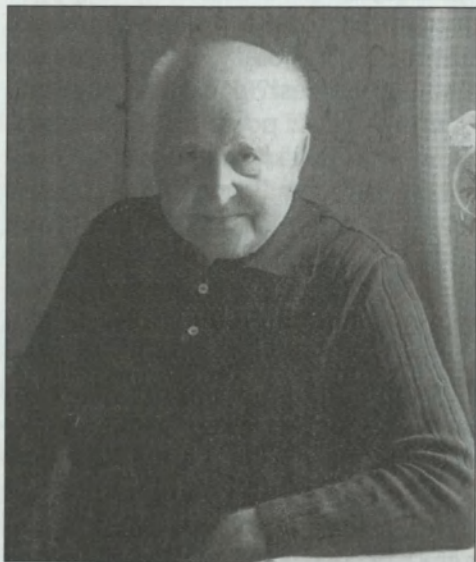
W szkole jeszcze używaliśmy podręczników z okresu przedwojennego, gdyż trudno było przewidzieć, kto ostatecznie zwycięży w zmaganiach o pozyskanie Ziemi Gieszyńskiej — Polacy czy Czesi? Kiedy w styczniu 1919 r. wsłuchiwali się mieszkańcy Hażłacha w świst pocisków armatnich, które zza Olzy przelatywały nad nimi na pozycje polskie na kopcu w Ogrodzonej, już deklarowało się gro mieszkańców za przynależnością do Polski. Czesi krótko obozowali w hażlaskiej szkole i na drewnianych blatach ławek rzeźbili swe hasło: „Nazdar”!

Rychło jednak musieli się wycofać spod kopca ogrodzeńskiego i Skoczowa (bo aż tam dotarli!) na lewy brzeg Olzy ku Frydku i Ostrawie. Zaczęła się obustronna gorąca agitacja przed mającym się odbyć plebiscytem, do którego jednak niestety nie doszło. Nie wiem, co nas dzieci 8—10-letnie skłoniło do uczestniczenia w agitacji. Goniliśmy kolegę klasowego Józka Przywarę (nr 107), domniemanego czechofila (?), krzycząc slogany z obiegu: „Na bok Czesi z marmoladą, bo Polocy ze szpyrką jadą!” Albo też: „Czech mo na rz... plech (blachę), a na plecach napisane, że on Śląska nie dostanie!” Porzekadło to też się nie sprawdziło. Starsi obywatele posługiwali się w agitacji w sposób bardziej przekonujący. Młody rol-

nik Adam Kozieł „z Kłódzio” przy Rudowie za dnia orał czterema krowami w pługu ciężką, gliniastą ziemię w drapie nad Piotrówką i głośno rozlegał się jego poranny śpiew: „Kiedy ranne wstają zorze” lub „Ty skowronku na ugorze” — i ten donośny piękny śpiew wywierał na mnie głębokie wrażenie, a miałem wtedy 3 lata (mieszkaliśmy w Rudowie nr 45). Natomiast gdy zapadł zmierzch, Adam Kozieł dobierał sobie kilku osiłków z kłonicami i wyruszała grupa do akcji. Napadali nocą obywateli w Zamarskach i w Hażlachu, których uważali za sprzymierzeńców Czechów. Tęgo takim odszczepieńcom narodowym garbowali skórę na łóżku. Był aliści szczęśliwiec, któremu udało się niepostrzeżenie umknąć z domu i całą noc przesiedział delikwent na gruszy w koszuli i gaciach, ale odstępstwa od narodowości się nie wyparł. Na konferencji Ambasadorów dnia 20 VII 1920 r. zapadła ostatecznie decyzja o podziale ziemi cieszyńskiej bez uwzględnienia racji etnicznych tak oczywistych i zostaliśmy skrzywdzeni. Czesi pozbawili pracy naszych obywateli w przemyśle za Olzą. Zaczęła się era drobnego przemytu — cukier, rum, śliwowica, czekolada — a za 1 zł płacono 2 korony czeskie (zaś w roku 1994 za 1 koronę czeską — 725 zł!).

* * *

Autor „Monografii” Jan Kula jest postacią niezwykle. Szanowany nauczyciel i wychowawca wspominany z wdzięcznością za przekazywaną wiedzę i mądrość życiową, swój zawód pedagoga w sposób naturalny łączył z pracą na roli — kochał swego koniczka, krówkę, perliczkę, gołębie,

Jan Kula (1910—2000)

pawia. Umiłowanie przyrody żywej objawiało się w malowaniu otaczającego świata, pełne słonecznego ciepła obrazy krajobrazów prezentowane były na różnych wystawach plastycznych w kraju i za granicą. Często były dopełnieniem zapisków pamiętnikarskich. „Monografia” świadczy, że autor był dociekliwym kronikarzem, który w sposób udokumentowany przekazał potomnym bogate dzieje hażlaskiej wsi rodzinnej. Talent artystyczny i społecznikowska pasja pozwalały mu na aktywny udział w wielu organizacjach i zespołach amatorskich. Bywał prezesem, chórzystą, aktorem, dyrygentem, reżyserem, scenarzystą. Swoim pięknym kaligraficznym pi-

smem prowadził kroniki — parafii ewangelickiej, chóru, Ochotniczej Straży Pożarnej, Kółka Rolniczego, Gminy, Koła Pszczelarzy i inne, był aktywnym członkiem sekcji plastyków przy ZNP. Korespondował chyba z całym światem, a listy bywały długie, bogate w fakty i przemyślenia. Fascynacji przyrodą towarzyszyło ogromne zamiłowanie do muzyki i śpiewu — ulubionym instrumentem oprócz skrzypiec były organy. Organistował z lubością w Jaworzu, Gieszyńcu, Hażlachu. Jego autorstwa są dwa hażlaskie pomniki — „Ofiarom I wojny światowej” i „Ofiarom terroru hitlerowskiego”. Artystycznie uzdolniony był w swoim społecznikowskim działaniu zawsze propagatorem swojskiego regionalizmu i folkloru „Księstwa Gieszyńskiego”. Zasłużył na wiele wyróżnień i odznaczeń, ale najbardziej cenił sobie „Laur Srebrnej Gieszynianki”.

Jan Kula urodził się 9 grudnia 1910 r. w Hażlachu. W 1999 r. został uhonorowany laurem „Srebrnej Gieszynianki”. Zmarł 8 października 2000 r. i spoczął w ukochanej rodzinnej ziemi. Szlachetną Jego postać na długo przypominać będą piękne obrazy, liczne kroniki, pomniki. W rękopiśmiennej postaci przetrwał obszerny monograficzny rodzinny Hażlach oraz wdzięczność rodaków za błogosławione działanie dla dobra ogółu.

KSIĘSTWO CIESZYŃSKIE

W 1910 r. nakładem drukarni L. Bilińskiego i W. Maślankiewicza w Warszawie ukazała się książka autorstwa nieco już zapomnianego biologa, przyrodnika i krajoznawcy Bohdana Dyakowskiego (1864–1940) „Od Karpat do Bałtyku. Zbiór opisów z geografii Kraju rodzinnego”, która stała się podręcznikiem wiedzy dla dzieci i młodzieży szczególnie spod zaboru rosyjskiego o geografii i historii ziem polskich. W części pierwszej zatytułowanej „Od Beskidu do Mazowsza”, Dyakowski zawarł krótki opis Księstwa Cieszyńskiego.

Księstwo Cieszyńskie stanowi nieduży, górzysty i bardzo malowniczy kraik, położony między Morawami, Śląskiem Pruskim i Galicją. Obejmuje ono sobą i zachodnie stoki Karpat z źródłami Wisły, która też jest główną jego rzeką obok Olszy, prawego dopływu Odry.

Jest to kraina przejściowa na trasie przez Bramę Morawską, łączącą Polskę, a częściowo i Niemcy z Czechami i Wiedniem. Oprócz tego, przez przełęcz okalających ją gór Jabłonkowskich prowadzi jeszcze jedna droga — na Węgry. Leży więc Księstwo Cieszyńskie na trasie najkrótszym między Niemcami a Węgrami. Wskutek takiego położenia, posiadało i posiada bardzo ważne znaczenie zarówno handlowe jak i strategiczne.

Od wieków prowadził tędy trakt handlowy, którym przewożono towary z Czech, Węgier, Polski i Niemiec. I od wieków przeciągały tędy wojska z jednego państwa do drugiego, czy to zaborcze, czy śpieszące na obronę.

Krajem tym władał już Bolesław Chrobry, a oceniając słuszne znaczenie dróg prowadzących przezeń, przesunął granicę państwa swego poza Bramę Morawską, żeby lepiej panować nad całym przejściem i mieć je zupełnie w swej władzy. Tędy po wiekach prześcignął Sobieski, śpiesząc na odsiecz Wiednia; tędy kroczyły zwycięskie hufce Napoleona.

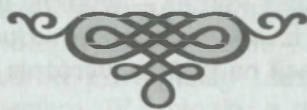
A dziś przejeżdżają przez Bramę Morawską i Śląsk Cieszyński tysiące pociągów, z hukiem i gwizdem rozwożąc towary, zabierając jedne, na ich miejscu pozostawiając inne, ożywiając i bogacąc krainę. W przyszłości ma tu być przekopana cała sieć kanałów, które połączą ze sobą polską Wisłę,

Odrę „graniczną”, czeską Morawę i modry Dunaj, stwarzając nową wodną drogę dla ludzi i towarów i jeszcze bardziej powiększając ruch i rozwój tej części Śląska.

Zrozumiałą jest rzeczą, że taka przejściowa kraina posiadać też musi ludność mieszaną. Przeważają tu wprawdzie Polacy, stanowiący przeszło dwie trzecie ludności, ale obok nich znajdzie się tutaj bardzo dużo Niemców. Jako bardziej oświeceni, osiągnęli oni przewagę nad miejscową ludnością polską tem łatwiej, że szlachta Śląska już przed wiekami uległa zupełnemu zniemczeniu i pomogła dalej w niemczeniu innych warstw. Czysto polską pozostała jedynie ludność wiejska, ale i na niej znać dużo wpływu niemieckiego. Miasta zaś przeważnie mają charakter zupełnie niemiecki. Oprócz tego w zachodnich częściach księstwa mieszkają w znacznej liczbie Czesi, którzy górując również oświatą nad Polakami, nadają takimi miejscowościom charakter czeski.

Ma więc ludność polska do walczenia z dwu przeciwnikami, z których każdy stara się ją wynarodowić i przerobić na swoją modłę. Nie ulega jednak w tej walce, choć przybrała dużo naleciałości obcych. W ostatnich zaś czasach ruch polski na Śląsku ożywił się ogromnie, mowa polska i poczucie narodowe zaczynają coraz bardziej odzyskiwać dawne prawa, a cała kraina dąży do przybrania charakteru polskiego, jaki miała przed wiekami.

Ale stolica tej części Śląska, prastary piastowski Cieszyn, którego założenie sięga gdzieś aż IX wieku, pozostaje wciąż jeszcze pod władzą Niemców. Pomimo sporej ilości mieszkających tam Polaków, pomimo założenia w nim przed kilkunastu laty (1895) gimnazjum polskiego, zarząd tego miasta, jak w ogóle i całego kraju, jest wciąż jeszcze niemiecki i bardzo usposobiony dla narodowości polskiej.

BOŻENA KUBIEŃ

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW USTRONIA DAWNIEJ I DZIŚ

Aby przeszłość przekazać przyszłości

Jednym z kluczowych zjawisk współczesnego świata, którego silne symptomy możemy zaobserwować także i w Polsce, jest bez wątpienia renesans regionalizmu, określany także mianem „powrotu do korzeni”. U progu trzeciego tysiąclecia nowoczesny regionalizm, zgodnie ze swoją ideą oraz misją, daje nowe życie patriotyzmowi lokalnemu, a co za tym idzie powtórnie uczy nas odkrywania emocjonalnego stosunku do przestrzeni małej ojczyzny — jak bardziej poczuć się „u siebie”, być „zadomowionym” i „zakorzenionym”. Drogą tą starają się podążać również dzisiaj liczne towarzystwa miłośników miast, ziem czy okolic. Co więcej, wybitny regionalista dr Jan Anatol Omelańnik organizacje te nazwa *fenomenem polskiego regionalizmu*.

Aktualnie istnieje w kraju ponad 2.300 stowarzyszeń regionalnych, zrzeszających ok. 700 tysięcy członków. Realizują one rocznie ok. 200 tysięcy projektów z zakresu kształtowania tożsamości, edukacji regionalnej, ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego. To właśnie o nich kiedyś pięknie wyraził się Eugeniusz Romer — wybitny geograf i twórca nowoczesnej kartografii polskiej, iż są *dźwiganie ducha przez miłość ziem*. Wśród tych wielu organizacji na pewno wyróżnia się Towarzystwo Miłośników Ustronia.

Na Śląsku Cieszyńskim prekursorami regionalistycznego ruchu stowarzyszeniowego były, założona w 1885 r., Macierz Ziemi Cieszyńskiej Towarzystwo Miłośników Regionu (początkowo nosząca nazwę Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego) oraz, zawiązane trzy lata później, Towarzystwo Upiększania Ustronia, od 1924 r. działające pod nazwą Towarzystwo Miłośników Ustronia. Tak więc obecne Towarzystwo Miłośników Ustronia jest spadkobiercą i zarazem kontynuatorem obu tych organizacji. Posiada

ogromny dorobek i bogatą tradycję liczącą już 122 lata. Podejmując próbę opisanego dokonań oraz roli, jaką dzisiejsze stowarzyszenie pełni w kreowaniu swojej małej ojczyzny oraz pomnażaniu jej kulturowego dziedzictwa, a także zastanawiając się, w jakim kierunku podąża obecnie jego ewolucja, należy sięgnąć do początków, czyli do dziewiątej dekady XIX stulecia.

Wtedy bowiem, 26 lipca 1888 r. powstało Towarzystwo Upiększania Ustronia (*Verschönerungs-Verein in Ustron*), pierwsze na ziemi cieszyńskiej stowarzyszenie miłośników swojej miejscowości. Twórcami jego byli działacze społeczni, lokalni politycy, samorządowcy, duchowni, zarządcy majątków i fabryk, przedsiębiorcy i wreszcie arystokrata, których cechowało zamiłowanie oraz szacunek dla dziedzictwa przeszłości Ustronia, a także troska o piękno krajobrazu i wspólne kreowanie przyszłości młodego uzdrowiska. Albowiem dosłownie sześć lat wcześniej, Rząd Krajowy w Opolu, biorąc pod uwagę dotychczasowe starania i osiągnięcia miejscowości w tym względzie, zarządzeniem z 18 września 1882 r. nadał Ustroniowi status uzdrowiska austriackiego.

Założenie wspomnianego towarzystwa było wyrazem przezwyciężenia nastrojów, wynikających ze zróżnicowania narodowego, religijnego i kulturowego, tak charakterystycznych dla społeczeństw pogranicza. Dowodziło dojrzałości mieszkańców, tych rdzennych i tych z wyboru, do samoorganizacji, a przyświecał im jeden cel — podniesienie prestiżu Ustronia jako miejsca kuracyjnego.

Zapis dotyczący tego dążenia znajdujemy już w pierwszym protokole zebrania założycielskiego Towarzystwa Upiększania Ustronia, spisany 2 kwietnia 1889 r., w którym czytamy: *Z inicjatywy pana radcy dworu Ferdinanda Ritter von Bayer, który od wielu lat spędza lato w Ustroniu, miało miejsce (...) spotkanie w gospodzie fabrycznej z jedenastoma panami z Ustronia w celu omówienia sprawy założenia Towarzystwa Upiększania Ustronia. (...). Ponieważ Ustroń jest często odwiedzana miejscowością klimatyczną kuracji serwatkowej i najstarszym kurortem na Śląsku Austriackim, i w ostatnim czasie nie odpowiadał wymaganiom stawianym miejscowości jako uzdrowisko, to można mieć nadzieję, że założenie takiego Towarzystwa przyczyni się do podniesienia statusu miejscowości. Dlatego też założenie Towarzystwa Upiększania Ustronia spotkało się wśród kuracjuszy „sezonu kuracyjnego 1888” z entuzjastycznym przyjęciem. W związku z tym przystąpiło do Towarzystwa wielu kuracjuszy i obiecali oni wspieranie go co roku darami pieniężnymi. (...).*

W latach 1888–1924, czyli w pierwszym, trwającym 36 lat etapie działalności, przez organizację przewinęło się 200 osób. Towarzystwo skupiało całą ustronską elitę społeczną przełomu XIX i XX wieku. Ponadto w gronie członków znalazły się również osoby pochodzące z: Wiednia, Paryża, Berlina, Lwowa, Warszawy, Bielska, Gieszyna, Pragi, Krakowa, Wirka,

Gliwic, Pszczyny, Bogumina, Wrocławia, Brna, Opawy, a także sąsiednich Wisły i Skoczowa.

Stowarzyszenie wielokrotnie deklarowało swoją apolityczność, ponadnarodowość i ponadwyznaniowość, co dawało możliwość działania w nim zarówno katolikom, ewangelikom oraz żydom. Należy zwrócić uwagę na to, iż Ustroń, leżący wówczas w granicach Monarchii Austro-Węgierskiej, stał się obszarem współzamieszkiwania i współżycia zespołów ludnościowych językowo, etnicznie i narodowo niejednorodnych. Tak więc organizację tę tworzyli zarazem Czesi, Niemcy, Węgrzy, Austriacy, a przede wszystkim Polacy, wybitne osobowości tamtych czasów, zasłużeni działacze narodowi: przełożeni ustrońskiej gminy — Józef Cienciąła, Andrzej Broda, Paweł Lipowczan senior, cieszyński notariusz dr Andrzej Ginciąła, krakowski historyk Marian Dubiecki, proboszcz ewangelicki ks. Jerzy Janik, duchowni katoliccy — ks. Józef Karowski i ks. Józef Skyba, nauczyciele — Karol Gajdzica, Paweł Koźdoń i Jerzy Michejda. Poza tym w gronie aktywnych członków towarzystwa znaleźli się: arcyksiążęcy mistrzowie hutniczy — Leon Jakubecki, Julius Kleinpeter, Karol Poduschka, Jan Rakowski i Rudolf Riess, fabrykanci i przemysłowcy — bracia Johann i Theodor Kohlhauptowie oraz Samuel Tugendhat z Bielska, przedsiębiorcy — Antoni Bażant, Jerzy Koziół, Antoni Lubojatzky, Julius Grünkraut i Józef Windholz,

Portret zbiorowy znanych ustrońiaków, wśród których znaleźli się także działacze Towarzystwa Upiększania Ustronia i Towarzystwa Miłośników Ustronia (1912 r). Od lewej: Paweł Lipowczan senior, Jerzy Prażak, Andrzej Szczepański, ks. Paweł Nikodem, Jan Ożana z Cisownicy (fot. z archiwum rodzinnego Danuty Krzywoń)

wojskowi — c.k. porucznik Stanisław Grzywiński z Krakowa i c.k. kapitan Ferdynand Modritzky, a także konsul generalny w Paryżu A. Ritter von Oesterreicher.

Dla działań ustrońskiego stowarzyszenia wielkie zasługi położyli jego prezesi, zwani także prezydentami, rzecznikami, albo przewodniczącymi zarządu. W omawianym okresie byli nimi kolejno: inżynier hutniczy Ryszard Anderka, lekarz zakładowy i kuracyjny dr Roman Passek, nadleśniczy Leo Schöttner, kupiec Wilhelm Scharbert oraz urzędnik hutniczy Karl Heller.

Wysilek Towarzystwa Upiększania Ustronia był przede wszystkim ukierunkowany w stronę pielęgnowania lokalnych wartości oraz walorów krajo-brazowych uzdrowiska, a także przywiązania do tradycji kulturowej regionu.

Wiosną 1889 r. organizacja zaczęła realizować swoje statutowe cele. Do wszystkich planowanych zadań członkowie stowarzyszenia podchodzili bardzo ambitnie, sumiennie i konsekwentnie. Postępując w myśl sprawdzonej już wcześniej w innych uzdrowiskach zasady, iż trzon każdego zdrojowiska tworzą źródła wód mineralnych uznanych za lecznicze, towarzystwo jako pierwsze w okolicy zainteresowało się trzema ustrońskimi źródłami — źródłem Żelazistym (*Eisenquelle*) na Górnym Zawodziu, źródłem Budziągłód (*Hungerbrunnen*) na Jelenicy oraz źródłem „przy Kamieniu” (*Quelle „beim Stein”*) na górze Równica. Postanowiono otoczyć je opieką, spopularyzować jako ważne, historyczne miejsca w dziejach kurtortu, rozpropagować ich niezwykle właściwości lecznicze, uczynić z nich walor przyciągający do Ustronia rzesze kuracjuszy i letników, najpierw z obszarów Monarchii Austro-Węgierskiej, a później już z odrodzonej II Rzeczypospolitej. Czy im się to udało? Moim zdaniem udało się bardzo dobrze.

Rozpoczęto zatem od zagospodarowania źródła Żelazistego, doliny Gościradowca oraz urządzenia ścieżki spacerowej wzdłuż wypływającego spod Równicy potoku. *Eisenquelle*, którego rdzawa, zawierająca żelazo woda pomocna była w leczeniu niedokrwistości, zostało ocembrowane kamienną obudową. Następnie uporządkowano otoczenie potoku Gościradowiec, obsadzono drzewami i ustawiono efektowne ławeczki wypoczynkowe. dopełnieniem wszystkiego było wystawienie w 1900 r. pawilonu restauracyjnego, gdzie w sezonie letnim można było smacznie zjeść i posłuchać koncertów. Drewniany obiekt zdobiony ażurową snycerką, zwany „domkiem szwajcarskim z altaną”, zaprojektowany został przez znanego cieszyńskiego budowniczego Friedricha Eduarda Fulde.

Z biegiem lat działalność Towarzystwa Upiększania Ustronia zyskała coraz większy rozgłos i cieszyła się ogromnym powodzeniem. Dolina Gościradowca wraz ze źródłem Żelazistym stała się przed I wojną światową jednym z najpiękniejszych i najchętniej odwiedzanych zakątków kuracyjnych uzdrowiska.

Jak podaje Jan Zahradnik w szkicu historycznym „*Ustroń nad Wisłą (Kronika Śląska Cieszyńskiego i powiatów Biała, Żywiec, Cieszyn 1932)*” (...). Towarzystwo (...) w lipcu 1890 r. zakupiło pierwszą łódkę na staw obok ówczesnej huty wielkopiecowej, (...) i dało początek rozrywczemu łódkowaniu i miłej zabawie. (...).

Ustrońskie stowarzyszenie zadbało także o upiększenie, a co za tym idzie, o ogólny, estetyczny wygląd młodego uzdrowiska. Zakładało ścieżki spacerowe oraz pierwsze parki i zieleńce. Urządziło piękny ogród w centrum miejscowości, w którym posadziło rzadko spotykane gatunki drzew i krzewów ozdobnych oraz założyło *rosarium*.

Członkowie organizacji zadbali również o informację dla kuracjuszy i wycieczkowiczów. Wszystkie trasy ścieżek spacerowych, informacje o rodzajach leczenia i zaletach wód mineralnych przedstawiono na tablicach zarówno w języku polskim jak i niemieckim.

Inicjatywy oraz przedsięwzięcia Towarzystwa Upiększania Ustronia zostały trwałe, pozytywny ślad w krajobrazie uzdrowiska, stanowiąc swego rodzaju pomost łączący dwie epoki — Monarchii Austro-Węgierskiej i II Rzeczypospolitej. Przykład efektów pracy stowarzyszenia w czasach austriackich oraz w pierwszych latach po wielkiej wojnie był zachętą do jego dalszych działań w okresie międzywojennym, już pod nazwą Towarzystwo Miłośników Ustronia.

W przełomowych czasach po zakończeniu I wojny światowej, kiedy ważyły się dalsze losy Śląska Cieszyńskiego, działalność organizacji uległa osłabieniu i ograniczała się jedynie do ewidencyjnego administrowania majątkiem przy źródle Żelazistym. Niemniej należy podkreślić, iż odzyskanie niepodległości, a co za tym idzie integracja państwowości polskiej w latach 1918–1920, otworzyły nowy, ważny okres w życiu stowarzyszeń lokalnych przyjaciół, miłośników miast, ziem i okolic, we wszystkich regionach kraju. Nie bez znaczenia pozostawały tutaj, wyrosłe za sprawą znakomitego pisarza Władysława Orkana, ogólnonarodowe, odrodzeniowe prądy umysłowe, zawarte w Programie Regionalizmu Polskiego (Szaflary, 1926 r.) oraz w memoriale w sprawie utworzenia „Ogniska Ziemi” (Poręba Wielka, 1929 r.), na fali których zaczęła ugruntowywać się pozycja towarzystw regionalnych jako nośnika treści niepodległościowych, treści narodowych, treści polskich. Podnoszono wówczas, iż rozwój patriotyzmu lokalnego, opartego o miłość do ziemi rodzinnej, do tego, co najbliższe, jest istotnym składnikiem patriotyzmu ojczyźnianego.

Polskość tę, 30 maja 1924 r., zmanifestowali również członkowie stowarzyszenia, kiedy w sali ratuszowej na walnym zebraniu zgodnie opowiedzieli się za oficjalną zmianą nazwy organizacji z *Verschönerungs-Verein in Ustron* na Towarzystwo Miłośników Ustronia, przetłumaczeniem statutu na język polski oraz likwidacją niemieckiego napisu u źródła Żelazistego. Zgromadzenie to okazało się decydującym dla dalszego funkcjonowania

i przyszłości Towarzystwa Miłośników Ustronia. Stanowiło swego rodzaju wyraz solidaryzmu narodowego oraz preferencji dla kwestii narodowych i wpłynęło wydatnie na konsolidację polskiego społeczeństwa na tym obszarze. Należy bowiem nie zapominać, iż jego protoplasta zdominowany był jednak przez Niemców, których z początkiem lat 20. XX wieku zaczęto stopniowo spychać na margines życia społecznego Ustronia. Zjawisko to znalazło również swoje odbicie w towarzystwie — wówczas bowiem przeważającą grupą w organizacji, tworzącą jej trzon, byli Polacy.

W latach 1924–1939 liczba członków stowarzyszenia oscylowała wokół 46. Organizacja nadal jednoczyła ludzi różnych wyznań, poglądów, zawodów i pozycji społecznych. Osobami szczególnie zaangażowanymi w działalność towarzystwa byli jego prezesi — sekretarz gminy Jerzy Lazar, a następnie nauczyciel Paweł Lipowczan junior. Właśnie wśród wybitnych działaczy najwięcej było wtenczas pedagogów — Jan Nowak, Paweł Kurus, Karol Sztwiertnia, Jan Raszka, Helena Matulanka, to wiodące nazwiska ustrońskich nauczycieli zasilających szeregi organizacji. Znaczącą grupę członków stowarzyszenia stanowili również: duchowni, proboszczowie miejscowych parafii, katolickiej — ks. Józef Kupka i ewangelickiej — ks. Paweł Nikodem, inżynierowie — Jan Jarocki i Karol Duszanek, kupcy — Alfons Jamróz, Wilhelm Scharbert i Józef Drózd oraz przedsiębiorcy — Andrzej Szczepański i Józef Windholz. Do ustrońskiego towarzystwa należeli także: cieszyński sędzia i adwokat dr Paweł Michejda, lekarz uzdrowski dr Władysław Bruk-Stonawski, wojskowi — Józef Tomaszek i Paweł Sztwiertnia, rolnik Jan Błaszczyk, kierownik tartaku Artur Flank.

Głównym dążeniem, które przyświecało międzywojennemu TMU było pomnożenie dorobku materialnego i duchowego odziedziczonego po przodkach. Kontynuowano więc kierunki działania wytyczone w czasach austriackich. Najwięcej uwagi, tak jak przed laty, skoncentrowano na dolinie Gościrowca, popularnie zwanej „ustrońską świątynią dumania”. Rozpoczęto od uporządkowania ścieżek spacerowych i ustawienia wzdłuż nich większej ilości ławek. W następnych latach rozbudowano pawilon restauracyjny, a wszystkie prace z tym związane wykonywała firma bielskiego architekta i budowniczego Józefa Koziela, rodem z Ustronia. Wiosną 1932 r. ukończona została nowa obudowa źródła Żelazistego według projektu wybitnego cieszyńskiego architekta Alfreda Wiedermanna.

W 1938 r. Towarzystwo Miłośników Ustronia sprzedało swoją parcelę na Zawodziu Górnym, gdyż już rok wcześniej zakupiło blisko hektar ziemi na Jelenicy w okolicach źródła „Budziślód”, z myślą podobnego jej zagospodarowania. Jednakże wszystkie te ambitne plany i zamierzenia zostały zniweczone. 1 września 1939 r. nastąpiła bowiem inna rzeczywistość.

Należy zaznaczyć, iż międzywojenne towarzystwo było inspiratorem i koordynatorem wielu działań wzbogacających życie uzdrowskie Ustronia, a jego szeroka aktywność na tym polu dokładnie wkomponowała się

U źródła Żelazistego, obudowanego według projektu architekta Alfreda Wiedermanna, 1937 r. (fot. ze zbiorów Muzeum Ustrońskiego)

w politykę rozbudowy i unowocześnienia kurortu, realizowaną przez Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach z dr. Michałem Grażyńskim na czele.

Na skutek II wojny światowej, a zwłaszcza hitlerowskiej okupacji, dawne, przedwojenne Towarzystwo Miłośników Ustronia zostało zdziesiątkowane, tracąc blisko połowę niegdysiejszych członków. Po 1948 r., wraz z nastaniem epoki stalinizmu, prawo do legalnej działalności miały tylko ugrupowania akceptujące postanowienia komunistów. Rozpoczął się więc trudny okres w działalności towarzystwa, okres zamrożonej działalności. Blisko czterdziestoletni, ciężki czas przetrwania w nowej sytuacji historycznej, w warunkach politycznej i ustrojowej dyskryminacji, zakończony czterema nieudanymi próbami restytucji stowarzyszenia. Organizacja utraciła wówczas swój przedwojenny majątek na Jelenicy, który w 1959 r. został wywłaszczony na rzecz Skarbu Państwa.

Przełom lat 70. i 80. XX wieku stanowił w życiu polskich towarzystw regionalnych ważną cezurę. Oto bowiem po z górą czterdziestoletnim za-stoju, spowodowanym ograniczeniem samodzielności oraz swobody działania, na powrót zaczął odradzać się wolny od manipulacji ruch stowarzyszeniowy. Nie inaczej było w Ustroniu, gdzie Towarzystwo Miłośników Ustronia zaczęło organizować się na nowo. Rozpoczął się okres odbudowy stowarzyszenia. Punktem zwrotnym w działalności TMU okazała się data 1 lutego 1979 r., kiedy 35-osobowa grupa ustroniskich społeczników podjęła już piątą z kolei próbę reaktywowania organizacji. Tym razem zamiar ten zakończył się sukcesem. Opracowany został wówczas nowy statut, a niedługo potem, 15 marca 1979 r., towarzystwo zostało wpisane do rejestru stowarzyszeń i związków, prowadzonego w Urzędzie Miejskim w Ustroniu.

Na przestrzeni lat 1979–2000 Towarzystwo Miłośników Ustronia włożyło wiele wysiłku, by włączyć się w nurt współczesnych potrzeb, troszcząc się równocześnie o zachowanie lokalnych wartości oraz wzmacniając poczucie „zakorzenienia” do ustroniskiej wspólnoty lokalnej, do swojej małej ojczyzny. Uczestniczyło w szeregu przedsięwzięć związanych z kulturą, historią, architekturą, urbanistyką i ekologią, realizowanych w mieście. Zorganizowało dwie sesje popularnonaukowe — „Ustroń jako miejscowość wczasowo-uzdrowiskowa” (1982 r.) oraz „Działalność kulturalna w Ustroniu w 40-lecie PRL” (1985 r.), a także akcją cegiełkową na rzecz Miejskiego Domu Kultury „Prażakówka” (1998–2000). Ponadto urządzało wystawy, wieczornice, jubileusze i promocje książek. W związku z tym, iż posiadało w swoich szeregach wielu inżynierów, specjalistów do spraw urbanistyki i architektury, w osobach Haliny i Jerzego Dzierżewiczów, Anny i Antoniego Dyrków, dr. Henryka Raszki, Henryka Buszko i dr. Aleksandra Franty, towarzystwo opiniowało wtedy lokalizację obiektów, powstających na obszarze Ustronia. W omawianym okresie prezesami stowarzyszenia byli: Renata Dubiel-Białas — historyk sztuki i konserwator zabytków, a następnie filolog polski Stanisław Niemczyk. W gronie aktywnych członków znaleźli się wówczas także: Maria Skalicka — ekonomistka i znana kolekcjonerka *silesianów* (od 1993 r. Honorowa Członkini TMU), geolog Zygmunt Białas, historyk sztuki Karol Gruszczyk, działaczka kultury Elżbieta Sikora oraz bibliotekarki — Janina Guzkiewicz, Anna Gluza i Anna Guznar.

Niewątpliwie jednak do połowy lat 90. ubiegłego stulecia *spiritus movens* większości działań podejmowanych przez Towarzystwo Miłośników Ustronia był nieodżałowanej pamięci Józef Pilch. W latach 80. XX wieku stowarzyszenie rozpoczęło działalność wydawniczą, którą z powodzeniem i w coraz bardziej poszerzonym zakresie realizuje także dzisiaj. TMU jest wydawcą takich publikacji regionalnych jak: „Zasłużeni ludzie Ustronia” (1983 r.), „Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego” (1995 r. — wspólnie z Towarzystwem Miłośników Wisły), album „Budowle i budynki.

Ustroń znany i nieznaný" (2003 r.), a przede wszystkim najbardziej cennej dziś i prestiżowej serii pod nazwą „Pamiętnik Ustroński”. Należy pamiętać, iż inicjatorem w 1988 r. i współtwórcą tego priorytetowego przedsięwzięcia był właśnie Józef Pilch. Do współpracy przy tworzeniu periodyku *bibliofil z Gojów* dobrał sobie zgrany zespół redakcyjny, złożony z profesjonalistów i zarazem pasjonatów dziejów regionu — historyka i muzealnika dr Lidie Szkaradnik, artystę-plastyka Karola Kubalę oraz wspomnianego wcześniej Stanisława Niemczyka.

Obecnie czternaście tomów „Pamiętnika Ustrońskiego”, bo tyle Towarzystwo wydało w latach 1988—2009, stanowi wizytówkę i znak rozpoznawczy organizacji. W każdej jego kolejnej edycji przedstawianych jest wiele dotychczas nieznaných faktów historycznych i społeczno-obyczajowych z dziejów Ustronia, ocalane są od zapomnienia zdarzenia oraz ludzie tworzący historię miejscowości. Publikacja z roku na rok coraz bardziej się rozrasta, a wydane w ostatnich latach tomy, liczące około 400 stron, są nie tylko bogatsze w treść, ale zawierają także szereg unikatowych archiwalnych fotografii i starych dokumentów, co niewątpliwie podnosi prestiż książki. Od 2001 r. pieczę nad wydawnictwem „Pamiętnik Ustroński” sprawuje zespół redakcyjny, który tworzą: Bożena Kubień jako redaktor prowadząca oraz Anna Gluza, Anna Guznar i Elżbieta Sikora.

Od wiosny 2000 r. funkcję prezesa Towarzystwa Miłośników Ustronia pełni Bożena Kubień — animator kultury, która koordynuje wiele projektów realizowanych pod egidą stowarzyszenia, między innymi dokumentowanie dziedzictwa kulturowego międzywojennego Ustronia — szczególnie budownictwa willowego i uzdrowiskowego. W gronie najaktywniejszych członków TMU dominują osoby tworzące obecny Zarząd, a więc: wiceprezes Michał Pilch, sekretarz Jan Sztefek, skarbnik Anna Gluza oraz Elżbieta Sikora, Henryk Słaby i dr Marek Rembierz. W prace Towarzystwa angażują się najwięcej ponadto: Krystyna i Otto Wineccy-Windholzowie, Anna Guznar, Anna Robosz, dr Lidia Szkaradnik, Kazimierz Heczko, Halina Rakowska-Dzierżewicz i Alicja Cieślar.

Dzisiejsze towarzystwo jest pomysłodawcą i koordynatorem wielu wydarzeń kulturalnych odbywających się w mieście. Organizuje cykle wykładów, spotkań z ciekawymi ludźmi — szczególnie z wybitnymi znawcami tematyki śląsko-cieszyńskiej, promocje wydawnictw, benefisy i uroczystości jubileuszowe swoich członków, koncerty, wieczornice, wystawy oraz szereg innych imprez. Na niwie tej współpracuje z Miejskim Domem Kultury „Prażakówka”, klubem *Live Music Pub „Angel’s”*, a przede wszystkim z Muzeum Ustrońskim im. Jana Jarockiego, gdzie też ma miejsce najwięcej tego typu przedsięwzięć.

W jakim kierunku podąża dziś ewolucja stowarzyszenia? Doświadczenia ostatnich dekad pokazują, iż najlepszą formą dotarcia do społeczności lokalnej jest budzenie postawy szacunku dla małej ojczyzny, a także ukazy-

Obecny Zarząd Towarzystwa Miłośników Ustronia (17 sierpnia 2010 r). Od lewej: Marek Rembierz, Jan Sztefek, Henryk Słaby, Bożena Kubiś, Elżbieta Sikora, Anna Gluza, Michał Pilch (fot. Michał Pilch)

wanie sensu i potrzeby zachowania regionalnych wartości kulturowych odziedziczonych po przodkach. Takie działania jak dokumentowanie i upowszechnianie dziejów miejscowości, pielęgnowanie tradycji, ochrona zabytków, upamiętnianie miejsc historycznych, popularyzowanie wybitnych postaci zasłużonych dla regionu, troska o piękno krajobrazu, prowadzenie na szeroką skalę edukacji regionalnej — składają się na program pracy obecnego Towarzystwa Miłośników Ustronia.

KOŃCZYCE WIELKIE I GRODZIEC ŚLĄSKI OCZYMA „KONGRESOWIAKA”

Poniżej publikujemy (zachowując oryginalną pisownię) niezwykle interesujące dwie relacje Eugeniusza Kłoczowskiego (1897–1985), z jego pobytu na Śląsku Cieszyńskim w listopadzie 1936 r., podczas których odwiedził on i opisał dwa ziemiańskie majątki — w Kończycach Wielkich i Grodźcu Śląskim. Kłoczowski był ziemianinem, właścicielem majątku Bogdany w pow. przasnyskim na Mazowszu. Zaangażowany był w redagowaniu ukazującej się w Warszawie ziemiańskiej „Gazety Rolniczej”, a w latach 1936–39 pracował w charakterze zastępcy redaktora naczelnego Jana Lutosławskiego. Wciągnął go on do opracowywania monumentalnego dzieła pt. „Księga Pamiątkowa na 75-lecie Gazety Rolniczej. 1861–1935”, wydanego w 1938 r. w Warszawie, która po wojnie stała się prawdziwym pomnikiem polskiego ziemiaństwa. W księdze tej znalazł się obszerny opis majątku w Grodźcu pióra Kłoczowskiego (t. 2, s. 787–793), natomiast na łamach „Gazety Rolniczej” w nr 11 z 1937 r. zamieścił osobiste refleksje ze swej śląskiej podróży zatytułowane:

Z WYCIECZKI NA ŚLĄSK CIESZYŃSKI

„...No, i uwierzyłem. Musiałem jechać aż 400 km od stołecznego grodu do prześlicznego zakątka polskiej ziemi, jakim jest Śląsk Cieszyński, na to, aby uwierzyć raz na zawsze, że suszenie koniczyn i traw na koziołkach to rzecz zupełnie możliwa. Do tej pory niby też owe koziołki aprobowiałem, potakiwałem świetnym wywodom prof. Rogowskiego, gdy o sprzęcie siana

w swym gospodarstwie opowiadał, ale wiara moja była martwa, jak drewno. „Piękna to rzecz”, — myślałem, ale wrodzony obskurantyzm hreczkosieja szeptał mi, że podobne piękności kosztują drogo i że to wcale poważny musi być kłopot „skoziółkować” większy łąn koniczyny czy łąkę. No, ale teraz wierzę już nieplatonicznie. Nie ma bowiem na Śląsku ani jednego gospodarstwa, od hektarowej zagrody poczynawszy, a na dobrach kilkofolwarcznych skończywszy, gdzieżby nie widziało się schowanych gdzieś pod szopą „orstwi”. Owe „orstwie” — to zwykłe dragi świerkowe (tu w lasach dominują świerki) grube, jak ramię silnego mężczyzny, a długie chyba ze 2 $\frac{1}{2}$ metra. Nabite są na nie wskos ku górze szczebelki 50–60 centymetrów — no i „ars fin-ta”. Potrzeba takich koziółków

Dr Ernest Habicht, portret pędzla Czesława Kuryatty

40–50, aby zabezpieczyć od deszczu udany plon koniczyny z 1 morgi austriackiej (ok. $\frac{1}{2}$ ha). Nauka liczenia na hektary równie tu opornie idzie, jak w b. Kongresówce, ale w miarach powierzchni dogadać się łatwo „kongresiakowi” z „galićjakiem”: tamtejsza i nasza morga są prawie równe.

Bez tych koziółków nasi bracia po pługu ze Śląska wyglądaliby fatalnie, a raczej wcale nie wyglądali, bo na zimę nigdy nie mieliby ani fury siano dla inwentarza. Ano, leje tam podobno bez przerwy przez całe lato: 1000 milimetrów opadów, to naprawdę nie żarty. Jak się deszcz mocno zaweźmie, to i na kozłach koniczyna zgnije, — pada, powiadają, każdego dnia po 2 razy na dzień przez 2, 3, a czasem i 4 tygodnie. Szczęśliwy jest tam P.I.M. (Państwowy Instytut Meteorologiczny), a raczej stacja meteorologiczna wrocławska, której rolnicy często słuchają: bez kłopotu przepowiadać tam można deszcz na miesiąc z góry. Aliści na czas mego kilkudniowego na Śląsku pobytu wyszykowała się pogoda bajecznie słoneczna i, choć to jest listopad, pyszna krasa pejzażów zawojowała moje uczucia w kierunku sympatii dla Śląska całkowicie.

Wspaniałe linie Beskidu Śląskiego, okalające od południa ten kraj, zbyt mało jeszcze znany Polakom z dalszych okolic, te ich wzgórza to łagodne, to strome i wszędzie upstrzone enklawami świerkowych borów i willami śląskich „siedlaków”, kościoły, pałace nielicznych tu zresztą folwarków —

Zamek w Grodźcu — 1937 r.

wszystko to grające pastelowymi kolorami późnej jesieni — posiada swój urok i posmak niepowszedni. Charakter podgórski Śląska odbija się bardzo wyraźnie w szeregu ważniejszych i drugorzędnych momentów rolniczych. Tak np. skupionych wsi — poza miasteczkami — tu nie ma, każdy wybudował się osobno, jak to bywa i na Podkarpaciu. Dachy słomiane są rzadkością, ale jak gdzie u biedaka strzechę taką się zobaczy, to zabezpieczona ona jest jakimiś przedziwnymi i pomysłowymi zabiegami od wiatrów halnych z wielką starannością. Stert czy stogów na polu próżno byś szukał w największym nawet folwarku: to nie na tamtejsze wiatry i deszcze zostawić zbiory na polu, to też stodół jest dużo, o wiele więcej, niż u nas. Pastwisk sztucznych — przynajmniej po folwarkach — wszędzie jest dużo i bydło się pasie na nich dzień i noc od maja do końca października,

Grodziec, dojenie krów na pastwisku

niczym na halach górskich. Karbowy nazywa się „gazda”, fernal — „pa-chołek”, słowem góry i kwita.

A ziemia ciężka, ilasta, mażąca się, aż strach. Z taką gliną, jak Ślązak mówi „ślinem”, gdyby przenieść ją tu do nas na Mazowsze, inaczej można by sobie poczynąć, ale tam, gdy ciągle leje, to oczywiście sprawa jest trudna. Rozpadały się na przykład w tym roku deszcze we wrześniu i na pola nawet zdrenowane ani Boże-daj było wejść. Wielu rolników i połowy oziminy w ogóle nie posiało, niektórzy sięją teraz w listopadzie; szereg pól, choć zasianych, jest zessane, zeszkłone, zlane, aż patrzeć przykro, i ziarno bardzo wschodzić nie myśli. Ale tutejsi rolnicy przywykli do takich zdarzeń, wiele się nimi nie przejmują.

Tu grunt — hodowla, po części ryby i ogrodnictwo. Zboża, okopowe — to loteryjka, o żadnych roślinach motylkowych, nawet o rzepaku mowy podobno nie ma. Co prawda, jeśli do roli jeszcze wrócić, to niektórzy rolnicy lepiej od innych potrafią sobie radzić w tych warunkach uprawy, naprawdę trudnych i skomplikowanych. W takich naprzykład Kończycach Wielkich, majątku o obszarze ogólnym ca 650 ha, z czego ornego 250 ha, pola uprawione są po prostu wystawowo. Widziałem w jesieni obecnego roku sporo ziemi w Poznańskim i w b. Kongresówce, będących w wysokiej kulturze, ale, gdy zważę na warunki gleby i klimatu, to chyba właśnie Kończycom przyznam w myśli palmę pierwszeństwa. Dobra ta nie są własnością Polaków. Dziedziczką Kończyc Wielkich jest hr. Gabriela Thun-Hohenstein, żona b. dowódcy gwardii cesarza Franciszka Józefa. Jej syn, hr. Erwin Thun-Hohenstein, przyszły zapewne właściciel Kończyc, zabrał się od kilku lat z wielką energią do gospodarstwa, kończy drenowanie dóbr, założył

Kończyce Wielkie,
w 1932 r.

oborę zarodową krów czerwonych śląskich, wysadził przy drogach przeszło 1000 sztuk drzew owocowych, zrationalizował gospodarstwo rybne i leśne, wybudował śliczne domy dla robotników, z których każdy ma obszerne 2 izby i sieni.

Dużo rzeczy można się nauczyć z gospodarstwa w Kończycach Wielkich, będących starożytną siedzibą Mniszków, Karwińskich, Wilczków. Można też tam brać wzór ze spełniania obowiązków społecznych: hrabina Thun-Hohenstein rozwija w okolicy na szeroką skalę zakrojona akcję charytatywną, głęboko jest poważana i kochana, jak mi mówiono, przez ludność okoliczną, rdzennie przecież polską. Tu jeden szczegół charakterystyczny, który przykro ukłuł moją dumę narodową. W sąsiedztwie Kończyc leżą w znacznej części rozparcelowane folwarki ze słynnej Komory Gieszyńskiej, należącej ongiś do Habsburgów. Do stałych klientów hrabiny wiedeńskiej, dopraszających się jałmużny, należą niektórzy polscy koloniści z tych dóbr, koloniści, osadzeni tam przecież bezpośrednio przez samo Państwo Polskie i to na samej granicy czeskiej, o krok jeden od powiatów zaolziańskich, wszak też rdzennie polskich. Cudowną zaiste atrakcją dla tych szukanowanych przez Czechów Polaków z czeskiego Śląska, atrakcją, która ma ich wiązać z Polską, są te dziadowskie wędrówki pionierów drobno-rolnej kultury polskiej pod zamek kończewicki... Nie wiem, czy przejrzą wreszcie kiedy na oczy nasze czynniki miarodajne i czy poddadzą gruntownej reformie metody kolonizacji wewnętrznej, które to metody obecnie kompromitują nas, kompromitują boleśnie i konsekwentnie.

Sprowadziła mnie na Śląsk konieczność opisanie dóbr Grodziec (własność dr. Ernesta Habichta) dla Księgi Pamiątkowej, która w niedługim czasie ukaże się na rynku księgarskim, jako wydawnictwo na jubileusz 75-lecia „Gazety Rolniczej”. W tym zatem miejscu ani słówka o Grodźcu nie wspomnę: (...) To jedno tylko stwierdzę, że gospodarstwo w Grodźcu należy do warsztatów najbardziej ciekawych na ziemiach Rzeczypospolitej i na wielu swych odcinkach stanowi prawdziwe „Landwirtschaft von Morgen”, bo ekspansją swą i metodą zdobywania sobie rynku zbytu przekracza normy dzisiejszej normalnej metody gospodarowania o całe mile.

Ludzie na Śląsku żyją sobie o wiele lepiej, niż w innych dzielnicach kraju; oczywiście, mówię o wsi — bo stosunków w środowiskach robotniczych, przemysłowych i miejskich nie poznałem. Bezrobocia na wsi nie ma. Ludność bezrolna ma tendencję do szukania pracy w przemyśle, a choć Bielsko i inne miasta fabryczne pracują dziś tylko „na pół pary”, zajęcia jednak dorywcze znaleźć każdemu bezrolnemu jest łatwo. Buduje się poza tym szereg szos na Śląsku, dzięki energicznej inicjatywie wojewody śląskiego, dr. Grażyńskiego, bardzo tu lubianego i chwalonego. O tym, by byli tu na wsi ludzie, nie jadający kilka razy na tydzień mięsa, podobno mowy nie ma. „Siedlaki”, czyli gospodarze 20—50 hektarowi,

Służba pałacowa w Kończycach Wielkich

odpowiadający pomorskim „gburom” i ukraińskim „kułakom”, żyją sobie bardzo przyzwoicie: mieszkają w willach, często piętrowych, sady przy domu są niemal regułą, do kościoła i do miasta jeżdżą „powózkami” (wolanty z budką), a na chrzciny i wesela panie „siedłakowe” kładą sakramentalne 2 czepki i 3 chustki na głowę, spódnic po 5 albo i po 8, gorsety srebrem wyszywane, słowem kłękajcie narody przed takim majestatem. Mąż, w przeciętnym męskim stroju, stanowczo nie pasuje do ludowego stroju swej magnifiki: pęta się przy niej niby lokaj, bo jednak ubiór ludowy już gdzieś po drodze od średniowiecza zatracił. Taki 20-hektarowy siedlak ma swoje 2—3 domki, przeznaczone dla komorników, pomagających mu w pracy, jadają oni wraz ze swymi rodzinami razem z właścicielem, stosunki patriarchalne dawnych czasów są w pełni zachowane.

Ciekawy jest ten lud śląski, łagodny, grzeczny, odporny całkowicie na wszelką agitację wywrotową, pobożny i rzetelny. Stróżów nocnych po folwarkach (i to po dużych folwarkach) w ogóle nie ma: kradzieże są rzadkością. Podczas pracy „gazdowie” nie narzekają na wydajność „pachołków”. Praca latem trwa 10 godzin tylko, ale zrobione jest podczas tych 10-ciu godzin podobno dużo. Co prawda zbyt wielkiego „sprytu” do koni u tych poczciwych śląskich „pachołków” nie zaobserwowałem — gdyby przyszli tu do Kongresówki, tobyśmy im raczej na ratajów nominację dali. Orze zwykłym „sackiem” bez piętarka i pogłębiacza czwórka koni, to jeden pacholek za pług trzyma, a drugi przodkowe konie pogania; warto by posłać im na instruktora jakiego Franka czy Antka z ciechanowskich ciężkich folwarków, ten by im pokazał, że można i pługą i koni jednemu upilnować i ładnie zaorać najcięższą ziemię. Ale po co się z poczciwych śląskich „pachołków” podśmiewać, kiedy solidni są i mili, kochają dziedzica i swego „farosza” (proboszcza), który, z ich środowiska pochodząc, taką samą

śląską gwara, jak oni, gada, że z początku w ogóle to nasze rodzinne „patos” wyrozumieć trudno.

Rzecz jest ciekawą, że mimo tak sympatycznego i harmonijnego stosunku między wszystkimi stanami na wsi śląskiej, i mimo wyższej z pewnością kultury Ślązaka w porównaniu z kulturą chłopą w centrum i na południu kraju, ruch organizacyjny i spółdzielczy w rolnictwie prawie nie istnieje. Tłumaczę sobie to zjawisko tym, że na Śląsku brakowało dworów polskich, które w Poznańskim zainicjowały olbrzymi ruch społeczny jeszcze w końcu ubiegłego wieku. Tu majątki były w rękach Niemców, gospodarowane były dobrze, ale twórczych inicjatyw narodowo-społecznych przecież z siebie wydać nie mogły. Obecnie „agronomowie społeczni” docierają i na Śląsk i chcą tu zorganizować rolnictwo, ale Ślązak nieufny jest, jeśli chodzi o stosunek do „kongresiaków z Galilei” i bardzo ostrożnie poddaje się nowym prądom.

Śląska Izba Rolnicza rozwija działalność dosyć ożywioną, ale nieco chaotyczną, jak twierdzą miejscowi ziemianie. Podpiera się usilnie chów bydła śląskiego czerwonego. Tymczasem Śląsk potrzebuje mleka nie na tłuszcz, lecz na ilość: maślarni tu nie ma, zbyt pełnego mleka jest dobry, wchodzi poważnie w grę możliwości fabrykacji serów szlachetnych. Śląska Izba Rolnicza zaczęła usilnie popierać organizowanie fabryk sera ementalskiego, ale jednocześnie propaguje i budowę silosów, tymczasem, jak wiadomo, krów przy wyrobie sera ementalskiego nie wolno żywić kiszonkami. Wszystko to więc z sobą nie klei się zbyt składnie.

Kończąc te swoje krótkie i dorywcze wspomnienia z pobytu na Śląsku, podkreślam usilnie potrzebę wejścia w ściślejszy kontakt z polskimi gospodarstwami większymi i mniejszymi na Śląsku przez rolnictwo całego kraju. Zrozumieć się jednak ze Ślązakami może ten tylko, kto stoi na gruncie psychiki rolniczej „czystej krwi”, kto panuje nad zagadnieniami życia wiejskiego i zna wagę rentowności rolnictwa — z idealistami, romantykami i doktrynerami Ślązak nigdy gadać nie zechce. (Bogdany, grudzień 1936 r.)...

Kolejna relacja powstała już u schyłku życia Kłoczowskiego w 1973 r., a opublikowana została w 2006 r. w wydanej w Ciechanowie książce jego autorstwa „Wspomnienia mazowieckiego ziemianina z lat 1897—1951.” Wraca w niej i jednocześnie pogłębia swoje spostrzeżenia i wrażenia z „nieznanego kraju”. Warto wspomnieć, że Eugeniusz Kłoczowski był ojcem znanego polskiego historyka i senatora prof. Jerzego Kłoczowskiego (ur. 1924) oraz krakowskiego dominikanina, teologa, filozofa i duszpasterza akademickiego prof. Jana Andrzeja Kłoczowskiego „Kłocza” (ur. 1937).

„...W jednym z moich następnych wyjazdów dotarłem na Śląsk Gieczyński, którego zupełnie nie znałem, a który niesłychanie mi się podobał malowniczością krajobrazu, polami rozrzuconymi wśród lasów z przepiękną jesienną grą barw liści. Pojechałem do Grodźca należącego do dr. Habichta. Wieczorem dojechałem pociągami do Bielska-Białej, zastałem tam konie, które dowiozły mnie do zamku, prawdziwego starego zamku jakichś pewnie niemieckich rycerzy-grafów. Zamek częściowo tylko był umebrowany, pełno w nim było korytarzy, licznych schowków, schodów, co wszystko tym bardziej tajemniczo się przedstawiało, że chwilowo prąd elektryczny nie dochodził i prowadzono mnie do mego pokoju i do stołowego ze świecą. Zamek był istotnie nastrojony smutno, natomiast gospodarz był niezmiernie miły i wesoły.

Nazajutrz obejrzałem gospodarstwo hodowlane. Jeszcze nigdy dotąd nie widziałem tak wspaniałych pastwisk sztucznych kwaterowych — ani na Mazowszu, ani w Wielkopolsce. Prawie cały obszar były to użytki zielone, przeważnie koniczyna z różnymi trawami. Na części pól zbierano jeszcze ostatni pokos koniczyny, układając ją na wysokie kozły, suszenie w kuczach zupełnie tu nie było znane. W kwaterach pastwisk było przepiękne bydło czerwono-graniaste, pochodzące z krzyżówki czerwonego śląskiego z nizinny czarno-białym. Krowy były w zimie żywione prawie samym sianem, bo wszystkie mleko szło na fabrykację serów wysoce szlachetnych, które były głównym produktem sprzedażnym Grodźca poza jałowizną hodowlaną. Bydło nie otrzymywało żadnej kiszonki, bo to miało szkodzić ja-

Kończyce Wielkie, Erwin Thun-Hohenstein (siedzi drugi od lewej) z robotnikami drogowymi

Kończyce Wielkie, Erwin Thun-Hohenstein ok.
1938 r.

kości sera. Zboża uprawiano bardzo mało, jeszcze mniej okopowych. Ziemia bardzo ciężka, zwana tu „ślinem”, pług jednoskibowy ciągną cztery konie, a przy orce jest 2 „pachołków”: jeden trzyma pług, a drugi lejce koni przednich. Dozoruje orkę gazda-karbowy. Ludzie bardzo mili, chętni do pogawędki, tylko że trudno zrozumieć ich śląski bełkot, trochę jednak inny niż na Górnym Śląsku.

Przyszedł do zamku miejscowy „farsosz” też po śląsku mówiący, opowiadał mi o tutejszych gospodarzach „siedlakach”, którzy tu mają 20–40 hektarów, czasem i więcej. Zabudowa w gospodarstwach jest ładna, poza domem mieszkalnym właściciela są domki dla „pachołków”, natomiast i siedlacy i pachołkowie jadają z reguły wszyscy razem, według jakiegoś dawnego pięknego obyczaju. „Siedlak” uważa się za pana z panów, lekceważy wszystkich ludzi z miasta np. instruktorów, po trochu i nauczycieli, tylko „farsza” ceni wysoko.

„Czy oni kochają Polskę, czy czują się Polakami?” — pytałem. „Oni się uważają za Ślązaków, nie lubią Czechów, wołają Polaków, ale też i boją się tej Polski — jakiejś zażydzonej, socjalistycznej, wiecowo-krzykliwej. „Siedlak” żyje ze swoją rodziną i służbą w pewnej izolacji, nie ma tu żadnych kótek rolniczych, nie ma spółdzielni, ale że ludzie są pracowici, ziemia dobra, chów bydła idzie doskonale, więc „siedlacy” to często bardzo zamożni ludzie, a ich żonom nie brakuje środków na drogie ludowe ubiory z przeróżnymi ozdobami. Narzekają „siedlacy” na podatki, że to za „cysorza” były o wiele niższe niż w obecnej Polsce”.

Kraj cały, jak wspomniałem, prześliczny, droga od Grodzca przez Skoczów do Gieszyńska — to jedna bajka. Nic dziwnego, że pani Zofia Kossak-Szczucka tak pokochała te strony, że tu na stałe zamieszkała.

Zarówno od zarządu Związku Ziemiańców na Śląsku, jak od dr. Habichta z Grodzca miałem wskazówkę, aby poza Grodzcem opisać najlepsze w Gieszyńskim gospodarstwo Kończyce Wielkie, należące do dr. De Huna. Porozumiałem się telefonicznie z nim i serdecznie zaproszony przy-

jechałem do Kończyc. Przyznam, że podobało mi się ogromnie bezceremonialne, serdeczne powitanie, rozmowa o gospodarstwie wprost z właścicielem bez wołania rządcy i bez długiego szukania po rejestrach najprostszych danych. Po śniadaniu wyjazd w pole, drogi świeżo wysadzone tysiącami drzew owocowych, uprawa roli niezwykle staranna, ład wszędzie niezwykle, resztki okopowych jeszcze teraz zbierane bardzo dobre, na podorywkach żadnego chwastu, pastwiska kwaterowe, bydło jak w Grodźcu. Uderzyło mnie tylko kilka razy powtarzane zapewnienie pana Huna, że jest Polakiem, polskim oficerem, że będzie się starał okazać swą miłość do Polski, gdyby doszło do wojny z tym łobuzem Hitlerem. Dopiero po obiedzie poznałem matkę hr. Huna, niezmiernie nobliwą, ogromnie miłą i serdeczną panią z wykwintnymi manierami, która jednak zupełnie nie umiała mówić po polsku. Dopiero wtedy zrozumiałem całą sytuację. Pani de Thun Hohenstein była wdową po dowódcy gwardii przy cesarzu Franciszku Józefie, urodzoną Austriaczką. Po wojnie, mając między innymi dobra Kończyce w Gieszyńskim, tu właśnie zamieszkała. Mówiła, że syn chce być Polakiem, pokochał ten kraj i ludzi, ona uważała, że jest to bardzo dobrze, bo Polska jest niezmiernie sympatyczna i ma tak piękne, stare tradycje. Zaczęliśmy rozmowę po niemiecku, ale żeby lepiej mi szło, pani Thun przeszła na francuski. Mówiła z najwyższym oburzeniem o mordowaniu Żydów, o ucisku sumień, o zbrodniczych przygotowaniach do wojny. Głęboko wierząca katoliczka, rozwijała szeroko wokół Kończyc myśli chrześcijańskie, a nade wszystko pomagała wielu ubogim, i to w promieniu dość odległym od swego majątku, jak mi później opowiadał furman, który mnie na stację odwoził. Przebywałem w Kończycach kilka dni, zebrałem dużo materiału do opisu, odjeżdżając zadowolony, że w „Księdze Pamiątkowej” obok Grodźca będzie opis bardzo dobrego gospodarstwa z Gieszyńskiego...”

Do druku podał MARIUSZ MAKOWSKI

POLSKIE SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIE W BOBRKU KOŁO CIESZYNA

(Setna rocznica powstania)

W bieżącym roku mija sto lat od chwili powstania w wiosce sąsiadującej z Cieszyńszem zakładu kształcącego nauczycieli polskich. Godzi się przeto choć w skrócie przypomnieć okoliczności, w których do tego doszło.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku szkolnictwo wyżej zorganizowane na Śląsku Cieszyńskim było niemieckie. Panował w nim nie tylko język, ale przede wszystkim system i duch niemiecki. Nawet nauczyciele szkół wiejskich, czując się Polakami, jako wychowankowie niemieckiego seminarium nie mieli odpowiedniego przygotowania z zakresu literatury i historii Polski, przede wszystkim zaś języka polskiego — choć formalnie obowiązujące przepisy zakładały naukę początkową w języku ojczystym. Istniała przeto pilna potrzeba utworzenia szkolnictwa polskiego.

Dzięki powstaniu Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego (1885) społeczeństwo polskie wywalczyło sobie pierwsze, początkowo prywatne, Gimnazjum Polskie w Cieszyńszu (1895), do którego upaństwowienia doszło po przeprowadzeniu w nim pierwszego egzaminu dojrzałości w 1903 roku. Jeszcze przedtem, w październiku 1900 roku, po wielu perypetiach doszło do uroczystego otwarcia przez Macierz Polskiej Szkoły Ludowej w Cieszyńszu. W kilka lat później Macierz założyła przy współudziale krakowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej Gimnazjum Polskie w Orłowej (1909). Ale już na długo przedtem rozpoczęła ona gromadzenie środków, które by pozwoliły też na utworzenie polskiego seminarium nauczycielskiego w Cieszyńszu, o czym informowały m.in. zamieszczane w rocznych sprawozdaniach Macierzy wykazy ofiarodawców, łożących na ten cel.

Nauczyciele szkół wiejskich, podobnie jak i innych na tym terenie, byli prawie wyłącznie absolwentami niemieckich seminariów nauczycielskich. Franciszek Popiołek, pisał o tym w wiele lat później w *Pamiętniku jubileuszu Państwowego Liceum Pedagogicznego w Cieszynie: Seminarium polskie było bardzo potrzebne, wprost konieczne. Po wsiach Śląska Cieszyńskiego były szkoły ludowe prawie wyłącznie polskie, z wyjątkiem gmin w powiecie bielskim, położonych w sąsiedztwie miasta Bielska. Były to wprawdzie szkoły przeważnie nisko zorganizowane, jedno- lub dwuklasówki, ale w nich mogli uczyć tylko nauczyciele, władający językiem polskim.*

Takich seminaria niemieckie w Cieszynie i Bielsku nie dostarczały. Stąd odpowiadające istotnym potrzebom, a trwające już od dłuższego czasu dążenia Macierzy do utworzenia w Cieszynie prywatnego polskiego seminarium nauczycielskiego. Jednak — mimo że chodziło o szkołę prywatną — rząd austriacki i miejscowe władze odnosiły się do tego zamiaru niechętnie i po wielu zabiegach ze strony polskiej zdecydowały się w końcu w roku szkolnym 1904/1905 utworzyć przy niemieckim seminarium nauczycielskim w Cieszynie klasy równoległe z polskim językiem nauczania, czyli tzw. polską paralelkę.

Urządzenie polskich paralelek w wynajętych od Macierzy przez rząd lokalach budynku Szkoły Ludowej w Cieszynie nie uspokoiło nastrojów wrogości cieszyńskich Niemców. Wszelkimi środkami dążono najpierw do zlikwidowania polskich paralelek w Cieszynie (podobnie jak i czeskich w Opawie), a kiedy to nie odniosło skutku — do usunięcia polskich paralelek z Cieszyna. We wrześniu 1905 r. odbył się w sprawie polskiego seminarium imponujący wiec, na którym Polacy domagali się założenia oddzielnego zakładu kształcenia nauczycieli oraz zlokalizowania tej placówki w Cieszynie. W odpowiedzi na to Niemcy, już po usunięciu czeskich paralelek z Opawy, przybyli do Cieszyna z różnych miejscowości Śląska na swój wiec i zażądali przyłączenia cieszyńskich paralelek do czeskiego seminarium w Polskiej Ostrawie.

Dążąc do przecięcia tego sporu, rząd krajowy wysunął własny projekt utworzenia polskiego seminarium poza obrębem miasta Cieszyna i bez porozumienia się z Polakami postanowił utworzyć takie samodzielne seminarium w Ustroniu lub w innej miejscowości — byle poza Cieszynem. W wyniku rokowań jesienią 1907 r. doszło do opracowania projektu, iż do końca roku szkolnego 1908/1909 utworzone zostanie pełne samodzielne seminarium polskie z internatem rządowym w jednej z miejscowości sąsiadujących z Cieszynem.

W wyniku przeprowadzenia przez władze kilku inspekcji różnych komisji zapadła — nie bez udziału polskich posłów, ks. Józefa Londzina i dra Jana Michejdy — ostateczna decyzja, że przyszłe seminarium powstanie w Bobrku. Jeszcze wiosną 1908 r. doszło do zatwierdzenia przez minister-

stwo oświaty planów budowy gmachu i przesłania do ministerstwa skarbu projektów finansowych celem przyznania odpowiednich funduszy na zakup placu budowlanego.

W dniu 6 września 1908 r. Związek Śląskich Katolików zorganizował pierwszy wiec katolicki polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego. Manifestacyjny pochód delegacji katolickich organizacji z kilkudziesięciu miejscowości podążył z Cieszyna na Bobrek, gdzie na placu Czempieła, przewidzianym pod budowę seminarium, odprawiono mszę i odbyły się odpowiednie uroczystości. Niezależnie od głównych akcentów religijnych była to imponująca demonstracja potrzeb i żądań polskiej ludności ziemi cieszyńskiej. Wielokrotnie pisała o tym lokalna prasa. Ale ani terminy, ani warunki uzgodnione pomiędzy stronami, ustalającymi budowę seminarium w Bobrku, nie były nadal przez rząd dotrzymywane. Paralelki nie zostały usamodzielnione, nie mianowano polskiego dyrektora oraz odrębnej rady pedagogicznej. Nie przystąpiono też w ustalonym terminie do budowy gmachu seminarium czy internatu... *Na częste interwencje polskich posłów rząd wynajdywał najrozmaitsze usprawiedliwienia* — stwierdza po latach w opracowaniu *Dzieje Męskiego Seminarium Nauczycielskiego* Emil Sznepka. — *Aby więc sprawę budowy gmachu pchnąć naprzód, zwołano wiosną 1909 r. wiec, który wezwał polską reprezentację w Wiedniu do wszczęcia w tym kierunku energicznych kroków. (...) W jesieni 1909 r. zatwierdzono ostatecznie kosztorysy i plany budowy, a następnie ogłoszono (tylko w prasie niemieckiej) konkurs na wszelkiego rodzaju prace związane z budową nowego gmachu. W rezultacie kierownictwo robót powierzono niemieckiemu budowniczemu, który też gorliwie poumieszczał na placu budowy tablice informacyjne wyłącznie w języku niemieckim. Kopanie fundamentów rozpoczęto wiosną 1910 r., zaś ukończenie budowy gmachu nastąpiło w r. 1911.*

Seminarium bobreckie (ok. 1927 r.)

Pierwszego dyrektora tego seminarium powołano wprawdzie 1 września 1910 r. równocześnie z odłączeniem polskich paralelek od seminarium niemieckiego, ale naukę w nowym gmachu rozpoczęto z początkiem roku szkolnego 1911/1912. Emil Sznepka (1882–1959), pochodzący z Cieschovic, a z Cieszynem związany od 1910 r., pełniący później przez niemal dwadzieścia lat funkcję dyrektora tejże placówki oświatowej (1919–1938), wspominał później: *Pierwsze lata nauki w nowym gmachu seminarium w Bobrku były niezmiernie trudne. Skąpe wyposażenie zakładu i pracowni w pomoce naukowe, skromne dotacje rządowe, trudności organizacyjne szkoły — oto tylko niektóre trudności tej nowej placówki w nowych warunkach pracy.*

Jednak zapał i ofiarność polskich pedagogów oraz ich świadomość narodowego obowiązku przełamywały te piętrzące się trudności. I dlatego też polskie seminarium nauczycielskie w Bobrku wkroczyło w nowy etap chlubnej pracy społecznej, pedagogicznej, kulturalnej, a nade wszystko patriotycznej, stając się prawdziwą kuźnią narodową na Śląsku Cieszyńskim.

Nie wnikając tutaj w historycznie doniosły ciąg istnienia tej uczelni, jej usytuowanie na Bobrku uznać można za niezwykle istotny moment zarówno w dziejach tej podcieszynskiej wsi w końcowym okresie jej istnienia, jak również całego Śląska Cieszyńskiego. Szczególnie zaś gdy chodzi o oświatową i kulturotwórczą rolę tej uczelni, a także i społeczną oraz narodową — i to w znacznie szerszym zakresie, aniżeli to pierwotnie można było przewidzieć. Działo się tak głównie dzięki ludziom, którzy wokół niej byli skupieni jako jej nauczyciele i profesorowie, jak i tym, którzy z nią byli związani jako jej studenci, a potem absolwenci.

Pierwszym dyrektorem bobreckiego seminarium był, pochodzący z Górnego Cierlicka, dr Ernest Farnik (1871–1944). Kształcąc się w niemieckim gimnazjum w Cieszynie, należał do tajnej polskiej organizacji samokształceniowej „Jedność”. Po ukończeniu germanistyki na UJ pracował w gimnazjach w Krakowie i Wadowicach, a następnie przez szereg lat w szkołach Macierzy Szkolnej na Śląsku Cieszyńskim, pełniąc funkcje kierownika bursy, inspektora szkół polskich w powiecie frysztaeckim, a następnie nauczyciela i dyrektora gimnazjum polskiego w Cieszynie. Gdy został dyrektorem seminarium, był już autorem m.in. publikacji *O poezji ludowej na Śląsku czy O doniosłości języka polskiego w szkole i życiu codziennym...* Właśnie założył i rozpoczął redagowanie pierwszego na Śląsku pisma literackiego dla ludu „Zaranie Śląskie” (1907), czym położył ogromne zasługi dla regionalizmu, oraz napisał dla teatrów amatorskich 3-aktową sztukę „Iste roki” (1909), która cieszyła się na Śląsku Cieszyńskim dużą popularnością. Bardzo aktywny, był także członkiem zarządu Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i wiceprezesem Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra. Człowiek tego pokroju wywierał znaczny wpływ na grono

pedagogiczne, którym kierował, oraz na studentów, u których budził szacunek i chęć naśladowania go w niejednym. Do kręgu ludzi związanych wtedy z „Zaraniem” należeli także Andrzej Hławiczka, Bernard Kotula, Paweł Klimczuk i inni nauczyciele bobreckcy.

Mieli także swój udział w pracy pisarskiej tacy autorzy artykułów zamieszczanych w „Przyrodzie i Technice”, „Przyrodniku” czy „Miesięczniku Pedagogicznym”, jak Andrzej Koźdoń, Karol Guńka, Józef Jasicki, Jerzy Szczurek czy Wilhelm Wojnar. W szczególności dotyczyło to Alojzego Milaty (1885–1936). Urodzony w Puńcowie, po ukończeniu polskich paralelek przy niemieckim seminarium cieszyńskim uczył w Rychwałdzie, a później w prywatnej szkole Macierzy w Gieszynie. Od chwili jego powstania związany był z bobreckim seminarium, gdzie dał się poznać jako wytrawny pedagog i nieprzeciętny krajoznawca. Był autorem licznych artykułów i opracowań metodycznych, dydaktycznych i pedagogicznych oraz podręczników z zakresu geografii, w których środowisko śląskie stało się punktem wyjścia dla poznania kraju ojczystego i ważnym ogniwem budzącym jego umiłowanie. W 1919 r. założył koło krajoznawcze, które z biegiem lat objęło wszystkich uczniów zakładu.

Był on jednakże nie tylko pedagogiem i krajoznawcą, ale i niezwykle czynnym społecznikiem. Bardzo aktywny w Polskim Towarzystwie Pedago-

V kurs Seminarium Nauczycielskiego w Bobrku (1913). Siedzą (od lewej): naucz. szkoły ćwiczeń Andrzej Koźdoń, naucz. muzyki Andrzej Hławiczka, prof. Ludwik Eckiert, ks. prof. Jan Stonawski, dyr. dr Ernest Farnik, ks. prof. Rudolf Tomanek, prof. Bernard Kotula, prof. Franciszek Wojnar, prof. Walenty Hłyń; stoją (w II rzędzie w środku): ówczesni nauczyciele szkoły ćwiczeń Karol Buzek i Alojzy Milata

gicznym, redagował także miesięcznik dla dzieci „Jutrzenka”, współorganizował kursy dla nauczycieli, także wakacyjne kursy uniwersyteckie. Na terenie Bobrku, gdzie mieszkał, przez wiele lat udzielał się w licznych pracach Rady Gminy, pełniąc także funkcję zastępcy wójta. Był tu też członkiem zarządu Ludowej Spółki Spożywców, członkiem zarządu koła Macierzy i gospodarzem Parku Macierzy nad Bobrówką.

W tej różnorodnej, owocodajnej pracy na rzecz bobreckiego środowiska niezwykle czynny był także przez wiele lat Józef Fielek (1896–1940). Urodzony w Michałkowicach, nauczyciel w Rychwałdzie i Piotrowicach, w dwudziestoleciu międzywojennym związał się z bobrecką szkołą ćwiczeń i Seminarium Nauczycielskim. Poza realizowaniem się w pracy pedagogicznej należał do czynniejszych społeczników na Bobrku. Jego nazwisko odnaleźć można w wielu protokołach gminy Bobrek, gdyż często podejmował i realizował sprawy trudne czy ważne dla miejscowej społeczności. Był także czynny w miejscowym kole Macierzy, pełniąc przez kilka kadencji funkcję skarbnika. Aresztowany 22.4.1940 r., zesłany został do obozu koncentracyjnego w Mauthausen-Gusen, gdzie już 23 lipca został zamordowany. Jego prochy spoczęły także na bobreckim cmentarzu.

Podobny los jak Józefa Fielka spotkał jeszcze wielu innych pedagogów bobreckiej uczelni. Należał do nich Karol Guńka (1893–1940), wychowanek i absolwent tego zakładu z 1913 r., nauczyciel szkoły ćwiczeń, redaktor (od 1935 r.) „Miesięcznika Pedagogicznego”; aresztowany w Gieszynie 11.4.1940 r. i wywieziony do obozu w Dachau, a następnie w Mauthausen-Gusen, zginął tam 15 sierpnia tegoż roku. Kolejną ofiarą był Wilhelm Wojnar, nauczyciel i kierownik szkoły ćwiczeń; aresztowany też 11.4.1940 r. w Gieszynie, zmarł już 28 sierpnia w Dachau. Znakomity polonista-metodyk nauczyciel liceum pedagogicznego, aresztowany w Gieszynie także w kwietniu 1940 r., zamordowany został 27 października tegoż roku w Dachau. Katecheta liceum, kapelan WP ks. Zdzisław Belon początkowo przebywał w niewoli niemieckiej, ale po wywiezieniu go z obozu oficerskiego do Dachau został tam 27.9.1942 r. zamordowany. Podobnie w Dachau zginął w kilka miesięcy po aresztowaniu długoletni nauczyciel szkoły ćwiczeń i oddany społecznik, kapitan rezerwy WP Jerzy Szczurek. W kilka miesięcy po aresztowaniu w Krakowie w obozie oświęcimskim zamęczony został Kazimierz Maroszek, nauczyciel wychowania fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Szerzej przedstawia tę kwestię Józef Jasicki, kierownik szkoły ćwiczeń w Bobrku pod koniec dwudziestolecia międzywojennego, w opracowaniu *Dalsze losy zakładu do okupacji hitlerowskiej łącznie zamieszczonym w Pamiętniku jubileuszu Państwowego Liceum Pedagogicznego w Gieszynie*.

Śmiało rzec można, iż oblicze społeczne i kulturowe Śląska Gieszyńskiego już w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku i później byłoby znacznie uboższe, gdyby nie oddziaływanie seminarium i ludzi z nim związa-

nych. Wywodzili się oni często z podcieszyńskich wsi. Należeli do nich poza wymienionymi historyk Paweł Bobek (urodzony w Końskiej) i przyrodnik Karol Buzek (pochodzący z Dolnej Lesznej), Andrzej Hławiczka (z Dziegielowa), popularyzujący śląską pieśń ludową poprzez śpiewniki i inne prace, oraz jego syn, Karol (z Ustronia), godny kontynuator prac i dążeń ojca, autor śpiewników, podręczników oraz dzieł metodycznych z zakresu folkloru muzycznego i historii muzyki polskiej. Obok nich wymienić by tu trzeba co najmniej jeszcze (pochodzącego z Gierlicka Dolnego) Bernarda Kotulę (1874–1915), autora pionierskich opracowań metodycznych z zakresu nauki rysunku i publikacji z tego zakresu, a także dwóch zbiorów wierszy (*Psalmy i pieśni* oraz *Śpiewy Szlązaka*), przepojonych tęsknotą do ziemi ojczystej, ukazujących piękno Beskidów i wiarę w zwycięstwo polskiego ludu. Z biegiem lat pojawiają się w tym gronie dalsi pedagodzy, znani studentom jako autorzy różnych prac i przyczynków naukowych: dr Józef Pieter — psycholog, dr Stanisław Kuśnierz — przyrodnik, dr Jan Zembaty — geograf i inni. Tak było już w czasie istnienia polskich paralelek (1904–1908), szczególnie zaś seminarium nauczycielskiego i szkoły ćwiczeń (1908–1936), a także i później: seminarium nauczycielskiego oraz liceum pedagogicznego wraz ze szkołą ćwiczeń, studium nauczycielskiego czy po powstaniu (w 1971 r.) Wyższego Studium Nauczycielskiego jako Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie.

*Nauczyciel-twórca czy nauczyciel-pisarz imponuje uczniom i wzbu-
dza w nich początkowo podziw i szacunek, a z czasem pobudzić ich*

Uczestnicy Wakacyjnego Kursu Uniwersyteckiego dla nauczycieli (Bobrek 1919)

może także do pójścia swym śladem. Nie będziemy dalecy od prawdy, jeśli zjawisko to przeniesiemy do interesującego nas tutaj kręgu nauczycieli i uczniów zakładu bobreckiego — stwierdzał, omawiając tę kwestię w opracowaniu *Udział szkoły w kulturze regionu* wybitny jej znawca — Ludwik Brożek. Nie dziwi przeto, iż wymienić by można całe zastępy wychowanków tego seminarium, którzy zaznaczyli się w oświacie i kulturze nie tylko naszego regionu. Tutaj bowiem wymienić by trzeba dla przykładu choćby Jerzego Hadynę i Jana Kiszę — wybitnych działaczy na polu śpiewu i muzyki, związanego z Bobrkiem także pochodzeniem Karola Stryję — kierownika artystycznego, dyrygenta i wieloletniego dyrektora Filharmonii Śląskiej w Katowicach, Jerzego Drozda — dyrektora Szkoły Muzycznej w Cieszynie, Jana Tacinę — etnografa muzycznego, twórcę imponującego zbioru pieśni i tańców ludowych. Tutaj co najmniej wspomnieć należy, niektórych działaczy społecznych: Jerzego Szczurka — sekretarza Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Andrzeja Podzorskiego — historyografa i etnografa wiślańskiego, Franciszka Franka — autora monografii o Gierlicku, Edwarda Paska — inspektora szkolnego i historyka, Jana Brodę, Alojzego Waszka, Adama Sabełę, Franciszka Sikorę, Alojzego Jurczyka i wielu innych.

Wśród ówczesnych rysowników i malarzy wymienić można takich „bobreckich” wychowanków, jak Karol Piegza, Karol Prymus, Jan Mrozik, Alojzy Wierzgoń, Rudolf Kukucz, Jan Pelar, Karol i Paweł Wapiennikowie. Niektórzy z nich, a także wielu innych robiło dobry użytek ze swoich talentów literackich. Wspomnieć należy dla przykładu Jana Łyska, autora dramatu wierszem „Śpiący rycerze” (z muzyką Jerzego Hadyny), a także Karola Bergera, autora szeregu ludowych sztuk scenicznych, w których też grywał i które często reżyserował; największą popularnością (niektóre także na scenach bobreckich) cieszyły się: „Nawrócony”, „Och, ta Kasia”, „Czarodziejki spod Czantorii”, „Panna Halka mężatką”, „Wiosna Ludu — Rok 1848 w Końskiej” (z muzyką Jerzego Hadyny) czy „Zbójnicka krew” i „Zbójnik śląski” — o życiu Ondraszka i beskidzkich pasterzy.

Przed stu laty doszło do powstania na Bobrku instytucji bardzo potrzebnej dla życia narodowego, społecznego i kulturalnego. Wieś zaczęła tętnić nowym życiem, a ludzie związani z tą uczelnią zaczęli coraz wyraźniej oddziaływać nie tylko na tę społeczność zarówno wtedy, gdy uczyli, ale i wtedy, gdy tworzyli nowe wzorce postaw, kształtując je najczęściej swoim działaniem i przykładem.

[Zamieszczone tu fragmenty pochodzą z rozdziału *Seminaryjne inspiracje*, wchodzącego w skład publikacji Leona Miękińy *Po bobreckich śladach... W stulecie powstania cmentarza, kościoła, seminarium nauczycielskiego w Bobrku koło Cieszyna*, wydanej przez Macierz w 2010 roku.]

BOGDANA ZAKOLSKA

KRZEWICIEL NOWOCZESNEJ HODOWLI

Artykuł napisany został w oparciu o pamiętnik pt. „Wspomnienia z życia i pracy”, a zwłaszcza rozdział: „Ziemia Cieszyńska — moja Ziemia Obiecana”.

Jego autor Tichon Akiłowicz Böldyriw tak o sobie pisze: *Urodziłem się 16 czerwca 1898 r. nowego stylu (jest to 29 VI) w stancyi Jampol, ujezd (powiat) Izium w Charkowskiej Guberni. Mój ojciec Akiła Adrianowicz i matka Praskowia Wasiliewna z d. Ochrimienko, pochodzili ze starych*

Tichon Akiłowicz Böldyriw (1898—1986)

kozackich rodzin, więc aż do wybuchu I wojny światowej i Rewolucji Lutowej w 1917 roku, zachowały się w stancyi i w naszym domu zwyczaje czysto kozackie, według których starsi synowie podejmowali karierę wojskową, a najmłodszy syn przejmował ziemię po ojcu i gospodarzył.

Tichon był najmłodszy. Jego celem było zdobycie rzetelnego, rolniczego wykształcenia. W 1915 r. złożył maturę i rozpoczął studia rolnicze na Charkowskim Uniwersytecie. Po roku został zmobilizowany do Szkoły Junkrów w Moskwie. Rewolucja Lutowa zastała jego radiotelegraficzną rotę (oddział) w Piotrogradzie. Obalenie caratu dało Ukraińcom (Polakom, Finom, Bałtom, narodom Kaukazu i in.)

szansę na niepodległość. I tu zaczyna się odyseja młodego kozackiego oficera, która kończy się w Polsce.

19 października 1920 r. naczelnik J. Piłsudski podziękował bratniej armii ukraińskiej za pomoc w wojnie z bolszewikami (J. Piłsudski „Pisma zbiorowe”, tom V, str. 177, Warszawa 1937), ale... Kozacy zostali pozostawieni sami sobie na uchodźstwie. T. Bołdyriw pisze dalej:

Na własną rękę urządziłem się do pracy fizycznej w majątku Niemca Armutha Haenessa w Konarach (pow. Innowrocław).

Majątek ten, po wyemigrowaniu Haenessa do Westfalii, nabył major 15 Pułku Ułanów Strzelców Kaniowskich — Gierzyński, dawny oficer carski, Polak. Nie mając pojęcia o rolnictwie, uczynił Bołdyriwa samodzielnym zarządcą wszystkich swoich dóbr. Majątki w następnych latach prowadzone przez T. Bołdyriwa, dzięki wdrażaniu nowości zaczerpniętych z prasy fachowej (nota bene, od której zaczyna się jego samokształcenie), prosperują znakomicie. Osiągnięcia publikuje z powodzeniem w prasie rolniczej (np. „Sielskij Swit” we Lwowie). Honoraria i pensja pozwalają mu na ukończenie Szkoły Hodowlanej w Liskowie i to z wynikiem celującym. Taką też ocenę poświadcza, podpisany na świadectwie potwierdzającym odbycie obowiązkowej praktyki w Śląskim Związku Kontroli Obór — inż. Jan Pszczółkowski, prezes ŚZKO. Data na świadectwie: 27 czerwca 1928 r. Tak wysokie oceny, nostryfikacja carskiej matury w Średniej Szkole Rolniczej w Bydgoszczy oraz dodatkowe zaoczne kursy w szkole rolniczej im. Stanisława Staszica w Warszawie, otwierają już drogę do Państwowej Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszyńcu, gdzie przyjęty został na kurs hodowlań-mleczarski, ukończony z wynikiem bardzo dobrym 15 lutego 1930 r. Ukończenie kursu ugruntowało T. Bołdyriwowi perspektywę stałej pracy w rolnictwie na ziemi cieszyńskiej, którą już wcześniej (4 stycznia 1928 r.) podjął jako asystent Śląskiej Izby Rolniczej. Bardzo ściśle współpracował z cieszyńską „akademią rolniczą” — jak zwyczajowo nazywano PWSGW. Obwód w którym był zainstalowany: Gumna, Kostkowice, Bażanowice, Hermanice, Ustroń, Puńców, Dziegielów, Błogocice, Dębowiec, Drogomysł i in. — leżał bowiem w centrum wpływów cieszyńskiej uczelni.

Warto zacytować kolejny fragment zapisków. Oto jak Tichon Bołdyriw postrzegał (wtedy w 1928 r.) Śląsk Cieszyński:

Śląsk Cieszyński ze swego naturalnego położenia był i jest predysponowany do hodowli bydła. Góry, obfite opady, ciężkie gleby. Na nich bujna trawa rośnie wszędzie. (...) Poza tym Cieszyńskie jest chyba jedynym regionem w Polsce, gdzie nie ma szlacheckich latyfundiów.

Były dobra koronne austriackie, ale zostały przejęte po I wojnie światowej na rzecz Skarbu Państwa niepodległej Polski. Cała inteligencja na ziemi cieszyńskiej wywodzi się spod strzech chłopskich, a więc pomiędzy miastem i wsią nie istniał tu nigdy żaden antagonizm, jak to

miało miejsce w innych regionach kraju. (...) Tu cenila się fachowość. (...) Muszę tutaj obszerniej opisać jeszcze jeden ważny dla mnie fakt, a mianowicie, stosunki religijne.

Duże znaczenie dla niego miał wysoki procent ewangelików, ich etos pracy, tolerancyjność (T. Bołdyriw był prawosławny, konwersji na ewangelicyzm dokonał w 1929 r.), otwartość na nowości nauki niosące postęp, gotowość do podjęcia kosztów, ryzyka, zmian w dotychczasowym rytmie pracy. W Kółkach Kontroli Obór ewangelicy stanowili większość, a akces był dobrowolny. Takich ludzi wysoce cenił, ale i jego doceniono. 8 sierpnia 1931 r. za aprobatą dr. W. Michejdy, dr. J. Kubisza oraz posła na Sejm Śląski J. Szuszcika, Tichon Bołdyriw został przyjęty na obywatela miasta Gieszyna.

Głównym kierunkiem działania Śląskiej Izby Rolniczej była selekcja i dobór sztuk bydła o wysokiej wartości użytkowej mleka i tłuszczu. W tym celu zostały utworzone Kółka Kontroli Obór. Pierwsze, jeszcze w 1924 r., założył wychowanek SGGW w Warszawie, inż. Jan Pszczółkowski, a powstało z folwarków byłej Komory Gieszyńskiej i zgrupowało 475 sztuk bydła rasy alpejskiej. Obsługiwał je jeden asystent oraz instruktor zarazem. Wyniki były doskonałe, skutkiem czego nastąpiły dalsze zgłoszenia o przystąpieniu kilku gospodarzy z Błogocic, Goleszowa, Jasienicy, Międzyrzecza, Pruchnej i Dębowca. Powstały nowe KKO. W następnych latach objęły już prawie całe Województwo Śląskie, stąd wyniknęła potrzeba utworzenia spójnej zrzeszającej je organizacji. Powstał Śląski Związek Kółek Kontroli Obór, ze statutem, którego współautorem był T. Bołdyriw. Akt ten stał się wzorem nawet dla Międzynarodowego Instytutu Rolnictwa w Rzymie, a prof. Włodzimierz Szczekin-Krotow umieścił go (lata 1929/30) w swoich pracach pt. „Kontrola mleczności w Polsce i świecie”.

Dla przykładu: rok 1936/37 zamknięto wynikiem 7235 sztuk kontrolowanych, o średniej wydajności mleka 3638 kg i 3,31 proc. tłuszczu (GUS za tenże rok podawał średnią krajową: 1200 kg). Tym samym po 10 latach chłopska hodowla bydła na Śląsku Gieszyńskim swymi wynikami dopędziła obory niemieckich baronów, do których wtedy należało 58 latyfundiów z liczbą 2728 krów o średniej wydajności mleka 3905 kg i 3,11 proc.

Wychodowana w Kostkowicach krowa mlecznica (20 stycznia 1934 r.). Pierwszy od lewej stoi Tichon Bołdyriw

tluszczu. Duńczycy, Holendrzy i Niemcy prowadzili tego typu kontrolę już od roku 1850, stąd w Polsce konkurencyjne dla Śląskiej Izby Rolniczej wyzniki notowały izby pomorska i poznańska.

Ogromne zasługi w tak znaczącym postępie rolnictwa na Śląsku Cieszyńskim położyła tutejsza akademia rolnicza. Instruktorzy ŚZKKO współpracowali z jej kadrami bardzo ściśle, z korzyścią dla obu stron. Profesorowie cenili możliwość testowania swoich naukowych dociekań w praktyce i doceniali rzetelność instruktorów pracujących w terenie. Inicjowali też wiele cennych poczynąń ŚIR.

Prof. Henryk Maciejewski zaproponował T. Bołdyriwowi pracę konsultanta hodowlanego, gdyż jego publikacje w prasie fachowej (T. Bołdyriw już wtedy pisał porady na temat racjonalnego żywienia bydła, produkcji i konserwacji pasz, stosowania mieszanek wysokobiałkowych itd., a pierwszy artykuł na łamach „Rolnika Śląskiego” ukazał się w nr. 13 w 1928 r.) zostały bardzo pozytywnie przyjęte. Prezes Towarzystwa Rolniczego Paweł Stonawski zaangażował T. Bołdyriwa w charakterze prelegenta na spotkania wiejskich kółek rolniczych. Pierwszy odczyt wygłoszony 12 maja 1928 r. w Ogrodzonej, wywołał szerokie echo oraz wzbudził zainteresowanie rolniczej młodzieży, co znacząco ożywiło pracę kółek rolniczych. Odtąd 75 proc. sobót lub niedziel pochłaniała T. Bołdyriwowi nowa działalność prowadzona na obszarze całego województwa śląskiego.

Pod patronatem akademii rolniczej i Towarzystwa Rolniczego prowadzony był kurs rolniczy w Brennej, gdzie o uprawie roli wykłady prowadził

Wystawcy bydła na zbiorowej fotografii. Piąty od prawej stoi Tichon Bołdyriw

J. Hławiczka, o zdrowotności zwierząt — dr wet. J. Halama, zaś o racjonalnym żywieniu i produkcji pasz — asystent ŚIR T. Bołdyriw. Rozwój i unowocześnianie rolnictwa miało w owym czasie sprzymierzeńców wszędzie. Profesorowie akademii służyli konsultacjami, inicjowali wiele poczynañ Towarzystwa Rolniczego, czy ŚZKKO. Szkoły udzielały pomieszczeń na prelekcje i zajęcia, księża obu wyznań z ambon ogłaszali tematy odczytów, siedlacy, zwłaszcza młodzi, oraz sołtysi byli zawsze obecni, natomiast go-spodzczy po spotkaniach zapraszali na poczęstunek.

Podobnie było z wystawami. Współorganizatorem przeglądu w Brennej był wielki entuzjasta hodowli bydła i koni — mjr Tadeusz Kossak (ojciec pisarki Zofii Kossak) z Górek Wielkich. Z ramienia ŚIR za całość przeglądu odpowiadał T. Bołdyriw, którego górale zapytali, czy owce też mają przeprowadzić. *Czemu nie?* — padła rozsądna odpowiedź. Na wyznaczonym placu górale zbudowali szałas, boksy, koszory, bufety. Z doborowym bydłem i owcami wystawa prezentowała się imponująco. Na przegląd zjechali notabie z całego województwa, siedlacy, dzierżawcy dworów doświadczalnych akademii rolniczej, właściciele bydła oraz górale-owczarze. A tu konsternacja: obok dużego uznania, Józef Buchta (szef T. Bołdyriwa) zadał pytanie: *A po co owce? Przecież nie ma ich w planie, nie ma też grosza na premie dla hodowców!*

Sytuację uratował dzierżawca dworu w Kostkowicach Rudolf Branny. Zdjął kapelusz, włożył do niego 50 zł i podszedł do majora Kossaka, który z fantazją dorzucił 100 zł. Zaskoczonym dygnitarzom nie pozostało nic innego, jak wrzucić do kapelusza po stówce. Na premiowanie owczarzy J. Branny zebrał większą pulę, aniżeli inż. J. Buchta dysponował na nagrody dla hodowców bydła. Zaczął się kłopot. Ale w ślad za Brenną kolejne górskie wsie: Ustroń, Wisła, Istebna, Koniaków, Jaworzynka, zaczęły się domagać swoich przeglądów. Wszak kusiły wysokie premie, a jednocześnie świetna impreza.

Inspektor hodowlany ŚIR inż. K. Sztwiertnia współ z T. Bołdyriwem — prezesem Śląskiego Związku Kółek Kontroli Obór oraz dr. weterynarii J. Halamą, korzystając z doświadczeń niemieckich przygotowali materiał do licencji oraz założyli księgi hodowlane. Celem tej akcji było wyhodowanie z miejscowego bydła rodzimej rasy na szczepie lesznieńskim. Naukowcy z akademii w Gieszyńie, z prof. S. Rogozińskim uznawali wyłącznie doskonalenie genotypu rasy małopolskiej, natomiast dyrektor inż. Alojzy Machalica z Międzywiescia preferował wyodrębnienie fenotypu bydła rasy czerwono-polskiej, co było zgodne z tym, do czego dążyli chłopci cieszyńscy, hołdujący zarówno wadze, jak i mleczności. Chłop lubił, gdy krowa ważyła ponad 500 kg i dawała pełne szkopce mleka. I takie właśnie bydło na Śląsku Cieszyńskim hodowano, toteż założono tu Związek Hodowców Bydła Czerwonego i Alpejskiego.

Wielki spór w prasie fachowej, pomiędzy obu opcjami hodowlanymi naukowców, na korzyść cieszyńskiej hodowli rozstrzygnął się na wystawie

bydła zarodowego w Poznaniu (rok 1929), gdzie organizatorzy nie chcieli uznać nowej rasy, wywodzącej się z chłopskiej hodowli. Głównym sędzią bydła czerwonego był prof. Leopold Adametz z Wiednia (w czasach austriackich profesor UJ). Właśnie w oparciu o jego prace naukowe powstała wyselekcjonowana na wystawę stawka bydła zarodowego ze Śląska Cieszyńskiego, którą profesor uznał. Hodowcę buhaja „Kasztan”, Franciszka Gębale z Gumien nagrodzono srebrnym medalem oraz premią. Linia leszniańska oparta była o reproduktora Kubę-Titanica, którego potomstwo — krowy mlecznice dawały ponad 4160 kg mleka z zawartością 3,50 proc. tłuszczu.

Wystawa w Poznaniu dała prawo do uznania nowej linii hodowlanej, opartej o chłopską produkcję, co było ewenementem nie tylko na skalę krajową. Publikacje na łamach „Rolnika Śląskiego”, zwłaszcza sprawozdanie T. Bołdyriwa za rok 1929/1930, z rejestrem najlepszych mlecznic Śląska (krowa „Kochana” z obory Gieńczyły z Dziegielowa: 5905 kg mleka, „Zorza” z obory doświadczalnej akademii rolniczej w Bażanowicach: 5411 kg mleka) wzbudziły ogromne zainteresowanie. Minister rolnictwa dr Janta-Połczyński oraz naczelnik Wydziału Produkcji Zwierzęcej inż. Baird, 17 maja 1930 r. przybyli z wizytą do cieszyńskich wsi. Wzorowe gospodarstwa prezentował gościom instruktor hodowlany T. Bołdyriw, przedstawiając wybitnych hodowców oraz ich obory. Podsumowujący wizytację minister zapytał instruktora: *Czy to są dworki szlacheckie, czy chłopskie zagrody?*, a kiedy usłyszał odpowiedź, odparł: *Ładnych masz tu człowieku chłopów, że mogliby im pozazdrościć ziemianie z Kresów!* Wrażenie to minister odniósł po zwiedzeniu gospodarstwa Pawła Koźdonia w Puńcowie. Wizytę upamiętniła także Zofia Kossak-Szczucka w artykule zamieszczonym w „Rolniku Śląskim” (nr 24, 1930 r.). Minister bowiem odwiedził także Kółko Rolnicze w Górkach Wielkich.

Chłop cieszyński już przed I wojną światową myślał o kołach hodowców (Leszna Górna i Dolna, Goleszów, Kojkowice, Ustroń), ale dopiero Śląska Izba Rolnicza, a przede wszystkim Państwowa Wyższa Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego w Gieszynie, przyspieszyły rozkwit tej dziedziny rolnictwa. Profesorowie akademii utrzymywali zażyłe kontakty z najlepszymi uczelniami rolniczymi w Europie Środkowej (Dublany, Poznań, Wiedeń, Lipsk i in.), wspierali również własne doświadczenia hodowców. Tak było w przypadku T. Bołdyriwa w połowie lat 30. Po przeczytaniu artykułu o rewelacyjnych wynikach, jakie uzyskał duński uczony Frediksen, stosujący w hodowli bydła karmę z mączek odzwierzęcego pochodzenia oraz śrutów lnianych, sojowych i innych, postanowił sprawdzić to empirycznie we własnym gospodarstwie, jako że nie uzyskał zgody na eksperymenty w oborze doświadczalnej w Bażanowicach. Profesor weterynarii Golachowski i dyrektor Licznarski bali się skażenia mleka bakteriami z mączek kostnych. Domowe próby powiodły się. Na apel T. Bołdyriwa bekoniarnie, śrutarnie, cukrownie

przysłały gratis swoje wyroby: mączki, śruty, wytloki. Po roku prób „Kwiatula”, która na początku dawała 8 l mleka dziennie (i to po ocieleniu) przybrała na wadze 140 kg, a rok zamknęła wynikiem 5700 l mleka.

Artykuł T. Bołdyriwa pt. „Nowe źródła białka dla krów dojnych”, zamieszczony w sobotnim dodatku „Rolnika Śląskiego” — „Ogrodnictwo i Hodowla”, przedrukował krakowski „Ilustrowany Kurier Godzienny”, co zaowocowało stałą współpracą. T. Bołdyriw udzielał odpowiedzi na zapytania czytelników, a „Kurier” za każdą płacił 5 zł.

W zakres czynności Wydziału Hodowli Śląskiej Izby Rolniczej wchodził nadzór nad mleczarstwem oraz organizowanie i unowocześnianie mleczarni. T. Bołdyriw należał do współorganizatorów mleczarni w Pruchnej, Skoczowie, Pawłowicach, Ogrodzonej, Bażanowicach, Lublińcu, Pszczynie i Katowicach.

Cytat ze wspomnień T. Bołdyriwa: *Najbardziej mnie fascynowała mleczarnia w Bażanowicach, którą ze starej gorzelni uruchomiła akademia rolnicza w Cieszylinie dla celów szkolnych. Naszym zadaniem było zorganizowanie Spółdzielni Dostawców Mleka. Mleczarnia ta została powołana jako doświadczalna dla produkcji serów typu ementalskiego, do czego teren cieszyński nadawał się. Przy czym wypłata za dostarczone mleko rozbijała się na trzy kategorie: I. cena 40 gr. za litr — to mleko zdadne na sery ementalskie, II. 25 gr. — na tyłzyckie, lub grojery, III. 18 gr. — mleko zwyczajne na masło. Klasyfikowało się mleko na zasadach tzw. reduktazy, która to analiza określała stopień obecności bakterii. Im czystsze mleko — tym wyższa cena w skupie. To stymulowało gospodarzy i dostawców mleka do uczenia się, jak obchodzić się z mlekiem. Zorganizowano specjalnie, w Szkole Rolniczej w Międzyświeciu, dla instruktorów, kurs dojenia, higieny i doglądania zdrowotności wymion u krów. W potokach na Puńcówce zbudowano betonowe zbiorniki dla schładzania mleka. To dało bardzo dobre wyniki. Prawie cała wieś Cisownica, a także i Puńców, dostarczały mleko I kategorii. Ze strony profesury tym zagadnieniem zajmował się inż. Karnicki. Dzięki niemu i jego wiedzy rozwiązywano najkłopotliwsze sprawy, np. w sytuacji, gdy na całe stado krów tylko jedna miała zainfekowany jakiś strzyk i tym samym skażała mleko z całego udoju z danej obory (przykład u hodowcy Palarczyka z Goleiszowa). Dzięki badaniom, szybkiemu reagowaniu, izolowaniu i leczeniu chorych wymion mlecznic, stacja doświadczalna wychowywała i producentów i dostawców na Cieszyńskim, co promieniowało na cały Śląsk.*

Innym działem obowiązków instruktora hodowli T. Bołdyriwa było czuwanie nad hodowlą drobnego inwentarza.

W Cieszylinie działało Towarzystwo Hodowców Drobnego Inwentarza, kierowane przez Antoniego Marcinka z Winogradu. Należeli doń przemysłowcy, kupcy, profesorowie, mieszczanie, rolnicy i nawet hrabina

Fragment wystawy drobiu i drobnego inwentarza, urządzanej w Domu Żołnierza w Cieszynie (12—13 grudnia 1936 r.)

Thun-Hohenstein. Co roku THDI urządzało wielkie wystawy w reprezentacyjnych salach Cieszyna.

T. Böldyriw z żoną Anną hodowali kury rasy Rhode-Island Red oraz króliki szynszyle. Byli oczywiście członkami THDI. Prof. S. Rogoziński funkcję sekretarza Towarzystwa w 1929 r. zaproponował T. Böldyriwowi. Pełnił ją do wybuchu II wojny światowej.

12 i 13 grudnia 1936 r. w Domu Żołnierza odbyła się wystawa drobnego inwentarza. 42 hodowców na 22 stanowiskach zaprezentowało kury, gołębie, gęsi, indyki, pawie, kaczki, króliki. Wystawę zwiedziło ponad 2 tysiące osób.

Anna i Tichon Böldyriwowie w 1938 r. odnieśli sukces na wystawie „Grüne Woche” w Lipsku. Ich kura pobiła światowy rekord nośności (rasa Rhode-Island Red), w roku konkursowym znosząc 285 jaj, o czym nawet napisała japońska prasa fachowa.

W 1937 r. urządzona w Bażanowicach w ramach „Święta Gór” wystawa, znacznie przewyższyła rozmachem i zainteresowaniem poprzednią. Zwiedziło ją ponad 4 tysiące osób, a wstępę w towarzystwie wojewody śląskiego M. Grażyńskiego i ministra rolnictwa J. Poniatowskiego, przeciął prezydent RP Ignacy Mościcki.

Tak w międzywojennym dwudziestoleciu przedstawiało się rolnictwo na Śląsku Cieszyńskim, inspirowane mądrymi wpływami tutejszej Państwowej Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego.

Na koniec taki szczegół: na początku lat 30. Śląska Izba Rolnicza udzieliła T. Bołdyriwowi 5000 zł pożyczki na kupno samochodu, którym za rok pokonał 36 tys. kilometrów, jeżdżąc od obory do obory, do rannych lub wieczornych udojów, na prelekcje, kursy itd. Daje to pojęcie o specyfice jego pracy i niewiarygodnej mobilności.

Tytuł inżyniera zdobył Bołdyriw dopiero po wojnie, w 1951 r. na SGGW w Warszawie. Wtedy już Państwowej Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Gieszyńie nie było. W roku 1950 przeniesiono ją do Olsztyna.

* * *

W roku 1929 Tichon Bołdyriw ożenił się z Anną Pustówką z Gieszyńa. Oboje wychowali dwie córki: Szarlotę i Bogdanę. W 1974 r. odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz uhonorowany odznakami „Zasłużony Pracownik Rolnictwa”, „Zasłużony w Rozwoju Województwa Katowickiego” oraz identycznym wyróżnieniem ustanowionym przez władze województwa opolskiego. Rok później otrzymał „Medal Zwycięstwa i Wolności”.

Tichon Bołdyriw zmarł 1 września 1986 r. w Dziegiełowie, a pochowany został na cmentarzu ewangelickim w Gieszyńie.

JANUSZ GUZIUR

DRAMATYCZNA WYPRAWA DO PRUS WSCHODNICH

(W 80. rocznicę pobicia w Szczytnie polskich studentów z Zaolzia)

Po przegranym podstępnie plebiscycie na Warmii, Mazurach i Powiślu (1920), działacze w Prusach Wschodnich podejmowali wielokrotnie próby osiedlenia na Mazurach polskich nauczycieli i pastorów ewangelickich. Pożądane to było nie tylko ze względów religijnych dla protestanckich Mazurów, ale i narodowych. Sprawa nie była łatwa choćby z uwagi na szczelny kordon pruski, a także niechęć wpuszczania do Prus nawet dziennikarzy, o czym przekonał się później (1935 r.) sam Melchior Wańkowicz, w słynnej wyprawie *tropami Smętka*.

Bardzo dobrze rozumiał to także Karol Ripa (1895—1983), w latach 1922—1924 kierownik Wicekonsulatu w Olsztynie, a następnie w Morawskiej Ostrawie (1926—1932). To właśnie on namówił zaolziańskich akademików polskiego pochodzenia, zwłaszcza studentów teologii z katechetą i profesorem religii ewangelickiej polskiego gimnazjum realnego w Orłowej (CSR) ks. Karolem Trombikiem, do odbycia wycieczki na niemieckie Mazury. Przypuszczał on jednocześnie, że może któryś z nich osiedli się potem w Prusach Wschodnich i rozpocznie krzewienie polskiego ducha narodowego.

Stąd też planowana wyprawa była kolejnym ogniwem bliskiej współpracy działaczy ze Śląska Cieszyńskiego z ludnością mazurską, której początki sięgały okresu sprzed I wojny światowej. Liczne było też grono cieszyńian, którzy w pracy tej brali bezinteresowny i owocny udział. Na wyróżnienie zasługuje zwłaszcza ks. Franciszek Michejda (1848—1921), pastor w beskidzkiej Bystrzycy-Nawsiu, od 1918 r. senior Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego na Śląsku Cieszyńskim, cieszący się wśród polskiej ludności mazurskiej wielkim szacunkiem i poważaniem.

Warto przypomnieć, że jedną z większych akcji wzmacniania polskiego ducha Mazurów było sprowadzenie (1926) ze Śląska Cieszyńskiego do

Gmach „Concordia” w Szczytnie, zwany także „Domem Polskim”. Tu urzędował w roku 1920 Mazurski Komitet Plebiscytowy, tu mieściły się w latach międzywojennych organizacje polskie, szkoła polska i Bank Ludowy

Seminarium Nauczycielskiego w Działdowie kilkunastu ewangelickich działaczy i profesorów, z późniejszym jego dyrektorem, profesorem gimnazjum w Gieszynie Józefem Biedrawą (1879–1944), rodem z Trzyńca. Znaczącą rolę w tej akcji miała także znana działaczka mazurska i publicystka Emilia Sukertowa-Biedrawina (1889–1970), późniejsza żona prof. Józefa Biedrawy, literatka, humanistka i działaczka mazurska, po wojnie twórczyni w olsztyńskim kilku placówek historyczno-naukowych. Także jej wnuczka dr inż. Marzena Wilamowska-Korsak, pracownik naukowy Uniwersytetu W-M w Olsztynie (podobnie jak nieżyjąca już matka Bożena W.) aktywnie działa w miejscowym kole Macierzy Ziemi Gieszyńskiej.

Organizatorem wyprawy do Prus był Konsulat RP w Morawskiej Ostrawie, z konsulem Leonem Malhommè na czele. Ostatecznie na daleką wyprawę (18–30 sierpnia 1930 r) zgłosiło się 11 osób: Eryk Gimała, Jerzy Czyż (pastor), Adolf Firla (nauczyciel), Franciszek Gnida, Karol Kluz (ekonomista), Gustaw Ożana (nauczyciel), Władysław Pawlas (pastor), Gustaw Taraba (pastor), Jan Zielina (lekarz) oraz Rudolf Ramsza, późniejszy nauczyciel gimnazjum w Gieszynie, jedyny w tej grupie katolik (w ostatniej chwili zastąpił chorego kolegę-ewangelika). Kierownikiem grupy był ks. Karol Trombik, katecheta religii ewangelickiej w gimnazjum realnym w Orłowej.

Trasa wiodła przez Warszawę do polskiego Działdowa, gdzie byli gośćmi państwa Biedrawów i licznych cieszyńskich nauczycieli, następnie odjechali autobusem do Niborka (obecnie *Nidzica*) i Allensteinu (*Olsztyn*). Tu gorąco witani byli przez działaczy Związku Polaków w Niemczech. Dalej ich trasa wiodła do Ortelsburga (*Szczytno*), a potem planowali jechać przez Pruską Iławkę (obecnie rosyjski *Bagrationowsk*) do Königsbergu (pol. *Królewiec*, ros. *Kaliningrad*), a następnie Sopotu i Gdańska. Mimo upływu lat od pamiętnego plebiscytu, nie wygasły z pamięci Mazurów wydarzenia, jakie miały miejsce tuż po I wojnie światowej w Prusach Wschodnich: szalały rabunki, grabieże, pobicia, a nawet mordy polskich działaczy.

Po przyjeździe do Prus zaolzianie rzeczywiście zastali sytuację wysoce niespokojną, gdyż był to okres wzmożonej już agitacji bojówek hitlerowskich przed wyborami, manifestacyjne pochody z orkiestrami, okrzyki i stałe groźby pod adresem Polaków. Polscy studenci do Szczytna przyjechali 22 sierpnia i zamieszkali w hotelu „*Berliner Hof*”. Powitał ich tam znany działacz Związku Polaków w Niemczech — Walenty Haband (1898—1940). Był to z jego strony wielki akt odwagi, ponieważ hakatyści non-stop na niego polowali.

Str. 15.

Świątynio, na niedziele, dnia 19 lutego 1910.

Str. 5

WYDAWCA: Księgarnia i Drukarnia „Głos” w Warszawie, ul. Miodowa 15. Właściciel: Księgarnia i Drukarnia „Głos” w Warszawie, ul. Miodowa 15. Redaktor: Księgarnia i Drukarnia „Głos” w Warszawie, ul. Miodowa 15. Właściciel: Księgarnia i Drukarnia „Głos” w Warszawie, ul. Miodowa 15.

Bóg z nami!

Wartość	Dnia 27	Intego	Wartość
Wartość	22	-	Wartość
Wartość	23	-	Wartość
Wartość	24	-	Wartość

15 fenigów

Wszystko, co jest potrzebne do życia, jest w naszym zasięgu. Wszystko, co jest potrzebne do życia, jest w naszym zasięgu. Wszystko, co jest potrzebne do życia, jest w naszym zasięgu.

Jak relacjonuje uczestnik wyprawy mgr Karol Kluz (1907—1983) po przyjeździe do Szczytna (...) zaraz trafiliśmy na jakąś agitację przedwyborczą. Do siedziby mazurskiej organizacji przyszedł mocno pokrwawiony działacz, którego — rozdającego polskie ulotki przedwyborcze — pobiła bojówka niemiecka. Pobity obmył się z krwi i... poszedł na ulicę dalej agitować! Był to dla nas wielki szok! W Szczytnie poznaliśmy także redaktora polskiego „Mazura” p. Reinholda Barcza. Już podczas zwiedzania miasta w towarzystwie Walentego Habandta słyszeliśmy pod naszym adresem wyzwiska, m.in. „polnische Hornochsen”^{*} (niepublikowane relacje K.K. — w posiadaniu autora J.G.).

Pierwsza noc spędzona w hotelu potwierdziła, że Niemcy nie byli zadowoleni z takich gości, uważając ich za polskich agitatorów z Warszawy. Jak relacjonował potem Józef Gieburowski, olsztyński konsul, w nocy z 22 na 23 sierpnia 1930 r. grupa niemieckich oficerów Reichswehry usiłowała wtargnąć do hotelu i rozprawić się z wcale nie oczekiwanymi agitatorami udającymi turystów. W obawie przed zdemolowaniem lokalu zdołał ich od napadu tej nocy odciągnąć właściciel hotelu. Namówił on też zaolziaków, ażeby następną noc spędzili w innym, tańszym i stojącym na uboczu hotelu „Centralhotel”. Ale tam się już zaczęło na dobre.

Dalej Karol Kluz tak wspomina: Około godz. 21-szej siedzieliśmy przy swobodnej rozmowie — ja z trzema kolegami oraz p. Habandtem. W pewnym momencie p. Habandt rozkazał: „gaście natychmiast światło, bo nas obserwują”. Faktycznie, okazało się, że z drzew stojących naprzeciwko hotelu zaglądają do okien Niemcy, wznosząc wrogie okrzyki: „polnische Agitatoren, raus aus dem Hotel, binnen 10 Minuten Hotel verlassen!”. Zgasiliśmy zaraz światło, a p. Habandt pożegnał się szybko i wyszedł. My szybko rozbieramy się i chcemy się położyć... ale w tej chwili wpada blady jak płótno p. Habandt. Okazało się, że kelner w restauracji uprzedził go, że hotel cały otoczony jest przez bojówkę niemiecką, i że grozi mu zlinczowanie. W tym samym momencie słyszymy z korytarza tupot butów i krzyki w sąsiednich pokojach — to bojówka niemiecka napadła już na naszych kolegów w sąsiednich pokojach, bijąc ich i maltretując.

Rzeczywiście, przed hotelem zebrała się grupa około 50—60 osób, a trzech uzbrojonych w pałki gumowe bojówkarzy wtargnęło do środka. Mając spisane numery pokoi (1) polskiej grupy, ryczeli „Aufmachen, hier Polizei!” (otwierać, tu policja). Gdy im otworzono, wtargnęli do środka i wywlekli z łóżek 2 studentów, lżąc ich i bijąc pałkami. Kiedy wylegitymowali wszystkich, wyciągnęli na korytarz Jerzego Czyży, aby wskazać pokój zajmowany przez p. Habandta rycząc: „Den vefluchten Polacken mit den Brillen” (tego przekłętego Polaka w okularach). Gdy ten oświadczył, że

^{*} (polskie osły)

p. Habandta tu nie ma, to skatowali go, podobnie jak i dwóch jego kolegów z pokoju, przy czym poturbowano także ks. K. Trombika. Cała akcja trwała około dwie godziny.

W poszukiwaniu Habandta Niemcy usiłowali wedrzeć się do pokoju wspomnianego Karola Kluza, który w obawie o życie mazurskiego działacza zabarykadował się w pokoju. Wprawdzie ks. K. Trombik usiłował interweniować u kierownika hotelu, ale ten okazał się być hitlerowcem i nie przeszkadzał w napadzie. Niemcy w sąsiednich pokojach podczas maltretowania studentów natknęli się na okazywane im czeskie paszporty, co było dla nich zaskoczeniem. To było głównym powodem, że uderzenie na pokój K. Kluza nie było zdecydowane i drzwi ostatecznie nie wyważyli. Po pewnym czasie nadeszła policja niemiecka, legitymując... polskich studentów. W. Habandt ukryty w pokoju K. Kluza, raniutko po kryjomu wymknął się do domu.

Na drugi dzień policja ponownie odmówiła wylegitymowania napastników, odmówiła też spisania protokołu, bo była... niedziela. Na dalsze nalegania studentów poradzono im wprost *„Bądźcie zadowoleni, że nie jesteście Polakami z Warszawy, bo by Was na śmierć zatłuczono!”* Faktycznie, wyszli oni cało z opresji, co zawdzięczali posiadaniu czeskich paszportów i dezorientacji agresorów. Pomimo tego miejscowy lekarz odmówił dokonania urzędowych oględzin poturbowanych i poranionego J. Czyży. Zaolziacy telefonicznie rozmawiali potem ze Sewerynem Pieniężnym i Karolem Jankowskim w Olsztynie, skąd otrzymali radę, by nie kontynuować już wycieczki po Prusach Wschodnich, bo Niemcy pójdą w ślad za nimi. A to oznaczało niebezpieczeństwo, że ich gdzieś ponownie zmasakrują. Przerwali zatem dalszą eskapadę i powiadomili honorowego konsula Czechosłowacji w Królewcu, wysyłając depeszę o swoim przyjeździe.

Pomimo incydentu w hotelu, tej samej niedzieli delegacja pojechała na wieś mazurską Jerutki pod Szczytnem, szukać śladów polskości. Cała delegacja wzięła udział w nabożeństwie sekciarskim (tzw. „Gromadkarczy”), które odbywało się w dwóch zatłoczonych pokojach zwykłego domu mazurskiego. Po nabożeństwie uczestniczyli też we wspólnym obiedzie. Atmosfera była bardzo gościnna i na wskroś polska, zaś przemówienie i toasty ks. K. Trombika przyjęto bardzo serdecznie.

Pociągami naznaczonym w depeszy przyjechali do Królewca, gdzie na dworcu oczekiwał ich konsul ČSR, mocno im współczując. Obecny był też korespondent PAT red. Kwietniewski, dzięki któremu w świat szeroko poszła wiadomość o pobiciu zaolziańskich studentów. Z Królewca grupa morzem popłynęła do Gdańska i Sopotu, a stamtąd pociągami do domu.

W sprawie tego incydentu dwaj polscy posłowie w parlamencie czeskim w Pradze (dr Buzek i Chobot) złożyli w Ministerstwie Spraw Zagranicznych interpelację. Po upływie pół roku, 6 lutego 1931 r. przed sądem w Szczytnie odbył się proces sądowy, na który w charakterze świadka

przyjechał ks. K. Trombik. Niemcy wytoczyli 3 studentom Wyższej Szkoły Handlowej proces o pobicie polskich studentów. Wszyscy zostali skazani na 3 miesiące aresztu (oczywiście z zawieszeniem), a niejaki Heinz Szulc (Schultz?) został skazany na karę grzywny 250 marek, za niedozwolone sięgnięcie po uprawnienia policyjne i legitymowanie obcokrajowców (!). Jednak wszyscy skazani odwołali się. Po roku odbył się ponowny proces odwoławczy (ale już bez udziału ks. Trombika), który uchylił wyrok I instancji. Sąd jednak nie dał już wiary, że kogokolwiek pobito w Szczytnie, gdyż nie było... świadków i protokołu policji. A napastników niemieckich uniewinniono.

Pomimo incydentu w Szczytnie i uniewinnieniu sprawców, dwóch studentów biorących udział w zaolziańskiej wycieczce w roku akademickim 1931/32 zapisało się na słynny Królewiecki Uniwersytet. Niemcy jednak od samego początku śledzili ich kroki, urządzając nawet na uczelni demonstracje przeciwko nim. Jeden z nich — ks. Władysław Pawlas — zginął potem w czasie wojny w obozie koncentracyjnym.

* * *

Bojówkarze pruscy spod znaku Ostdeutscher Heimatdienst w nadzwyczaj perfidny sposób obeszlą się z Walentym Habandtem. Wielokrotnie go jeszcze potem napadano, bito i znieważano. W 1931 r. odważnie zaskarżył on przed niemieckim sądem renegata Roberta Machta o zniesławienie, za nazwanie go w gazecie zdrajcą państwa. W I instancji, co było oczywiste, sprawę W. Habandt wygrał, natomiast w II instancji — do której się odwołał oskarżony Macht, nie tylko Habandt przegrał sprawę, ale jeszcze skazano go na miesiąc więzienia, na co zaważyły głównie zeznania osławionego Maxa Worgitzky'go, ojca niemiecko-pruskiego zwycięstwa w Plebiscycie 1920 r.

Ostatecznie w 1937 r. W. Habandt musiał opuścić Prusy i Niemcy i zamieszkał w Gdyni, gdzie we wrześniu 1939 r. został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym Stutthof pod Elblągiem, w którym 22 marca 1940 r. został rozstrzelany, podobnie zresztą jak redaktor polskiej „Gazety Olsztyńskiej” Seweryn Pieniężny i wielu innych polskich działaczy warmińsko-mazurskich.

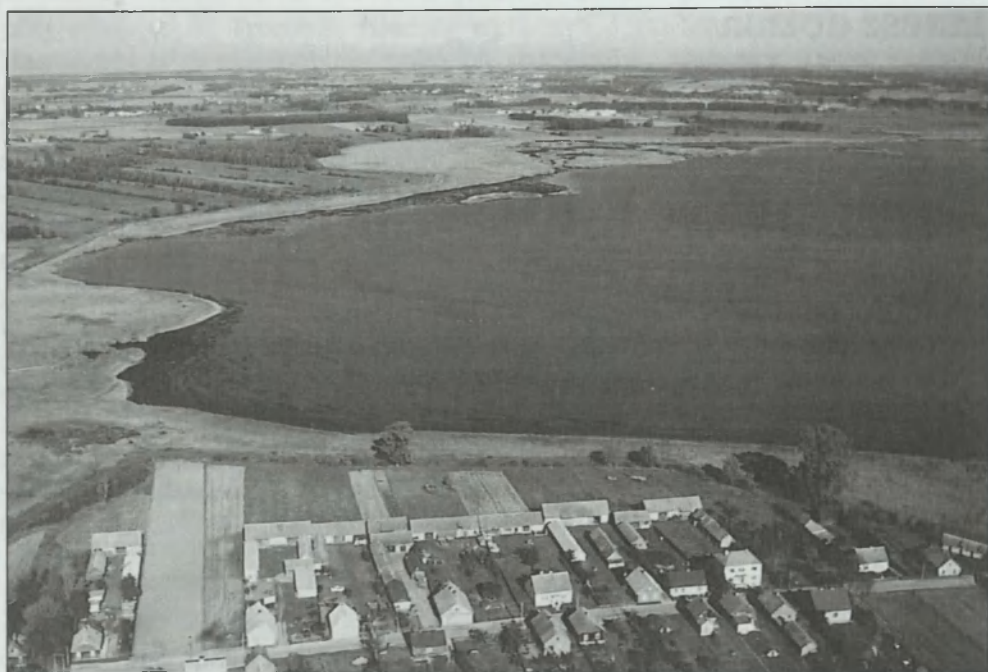
JANUSZ GUZIUR

HODOWCA KRÓLEWSKICH KARPI

Ichtiolog mgr inż. Leopold Szostek — rodem ze Strumienia, od ponad 30 lat zarządza gospodarką rybacką na stawach w północno-wschodnich krańcach kraju: Elku i Knyszynie. Jest absolwentem kierunku rybackiego na wydziale Ochrony Wód i Rybactwa Śródlądowego ART w Olsztynie (obecnie Uniwersytet W-M). Ostatnio gospodarkę jeziorową przekazał swojemu młodszemu ichtiologowi i wychowankowi z wydziału, koncentrując się na rentowniejszym chowie karpia w gospodarstwie stawowym Knyszyn pod Białymstokiem oraz tuczu pstrągów z przetwórstwem ryb w nowoczesnej przetwórni rybnej w mazurskim Elku.

Z dziejów królewskiego stawu. Miasteczko Knyszyn, położone jest na zachodnim skraju Puszczy Knyszyńskiej, niedaleko Białegostoku. Jego powstanie związane jest z akcją osadniczą prowadzoną przez Michała Radziwiłła (1509—1520), dzięki której wcześniej uzyskało prawa miejskie (1568), zaś w XVI wieku stało się rezydencją i miejscem śmierci króla Zygmunta II Augusta. Na terenie ulubionego przez króla Zygmunta Knyszyna, obok utworzonego wcześniej modnego wówczas „zwierzyńca”, około 1560 r. powstało dość spore gospodarstwo stawowe. Centralną inwestycją rybacką był olbrzymi staw rybny o powierzchni około 460 ha, zasilany wodami rzeczki Niereśli, nazwany później imieniem Zygmunta. Staw ten często wspominany jest w literaturze, m.in. przez J. Kraszewskiego w „Zygmuntowskich czasach”. Ponieważ należy on do największych w Europie, a areał jego zbliżony jest do średniej wielkości jezior naturalnych, często też mylnie nazywany jest jeziorem naturalnym (także na mapach — foto).

Okres świetności gospodarki stawowej w Europie przypada na wieki średnie. Bujnie rozwijała się ona zwłaszcza w Czechach, na Morawach, w Bawarii a także na Śląsku i w Małopolsce. Stawy karpiove, podobnie jak i obecnie, zakładano na mokradłach i nieużytkach rolno-leśnych, nie nadających się do wykorzystania rolniczego czy gospodarczego. Oplacało się zatem inwestować w ryby, a gospodarka rybna stanowiła poważną pozycję w strukturze dochodów folwarków, przynosząc właścicielom zyski i uznanie. Chów ryb traktowany był nieraz przez szlachtę i magnaterię przyjem-

Królewski staw Zygmunta Augusta (460 ha) w Knyszynie na Podlasiu

nościowo, a nawet i prestiżowo. Wspomina o tym m.in. Mikołaj Rej w „Żywocie człowieka poczciwego” (1568), pisząc... *nie żałuj grzywny na posypanie stawku... bo to i rozkosz i pożytek i wdzięczna kratofilia*.

Była to także wyśmienita okazja do zwiększenia-podreperowania nadwątlonego prestiżu starego rodu, lub... zaspokojenia zwykłej próżności. Najwyraźniej to widać w południowych Gzeczach i Morawach, europejskiej kolebce gospodarki stawowej, gdzie konkurowały ze sobą sławne rody Szwarcenberków, Rożemberków, a później Habsburgów. W XIV–XVI w. budowano tam liczne stawy-giganty (stawy ponad 100 ha), będące swoistymi pomnikami chwały tychże rodów. Do największych należy czeski staw Rożemberk (711 ha), wybudowany w latach 1596–1600, eksploatowany rybacko do dziś, podobnie jak inne z 34 czeskich stawów-gigantów. Stawy-giganty budowano także na Śląsku, w Małopolsce czy na Mazowszu, np. staw Okręt (155 ha) i Rydwan (115 ha) pod Łowiczem, a zwłaszcza stawy milickie ze stawem Grabownicą na czele (dawniej do 1000 ha, obecnie jest „pokrojony”).

Ponieważ na wschodnich rubieżach także nie brakowało podmokłych gruntów i mokradeł, nie przynoszących żadnych dochodów, z czasem i polscy kresowi magnaci z zapalem zaczęli zamieniać te nieużytki na dochodowe stawy rybne. Tak więc powstały prawie 450 lat temu staw Zygmunta Augusta, budowany był zgodnie z panującymi trendami w polskim i europejskim rolnictwie, pełniąc nie tylko funkcję dochodową, ale i prestiżową.

Inicjatywę wybudowania tego stawu, podobnie jak i wielu innych w tym rejonie Korony, przypisuje się królowej Bonie, matce króla Zygmunta Augusta. Podróżując często z Krakowa, przez Podlasie do Wilna i Trok, królowa po drodze zakładała liczne i nowoczesne folwarki, które nieźle prosperowały i wiele z nich przetrwało do współczesnych czasów. Wypada tu wspomnieć, że drugą nazwą stawu Zygmunta jest myląca nazwa „Czechowizna”. Sugerowałoby to, że wybudowali go czescy budowniczowie, uchodzący w średniowieczu za najlepszych w Europie. Początkowo sądzono, że budowniczych tych sprowadziła królowa Bona, często podróżując via Morawy i Czechy do rodzinnej Italii. Hipotezę tę potwierdzałby także fakt udziału (pośrednictwa?) sprytnego ojca pięknej Maryny Mniszech, z pochodzenia Czecha, przebywającego w tym czasie na knyszyńskim dworze. Hipoteza ta zdaniem mgr L. Szostka i lokalnych historyków nie potwierdziła się, aczkolwiek nazwa stawu wzięta została od nieistniejącej już, zalanego wioski o nazwie... Czechy!

Obecnie nie ma już najmniejszych śladów po królewskim dworzyszczu i „zwierzyńcu” w Knyszynie. Jeszcze w latach 60. znajdowano tam resztki okazałej bramy wjazdowej do „Czechowizny”, na której widoczny był słabo czytelny napis z wizerunkiem słynnego karpia knyszyńskiego:

*Staw ten egzystuje od dawnych czasów,
Pamięta Jagiellonów, panowania Sasów,
Przetrwał on burze dziejowe, inwazje Moskali,
Założył go król August, Czesi wykopali!*

„Czechowizna” obecnie wchodzi ponownie w skład Obiektu Stawowego Knyszyn, w latach międzywojennych i powojennych jednego z najlepszych gospodarstw karpowych kraju (karpie rasy knyszyńskiej). W trudnych ekonomicznie latach 90 ub. wieku gospodarstwu groziła ekonomiczna i organizacyjne zapaść, gdyż brakowało środków na bieżącą konserwację stawu oraz normalne funkcjonowanie.

Gospodarstwo stawowe w Knyszynie, wzięte z czasem „pod skrzydła” mgr Leopolda Szostka, prezesa Gospodarstwa Rybackiego w Elku i doświadczonego menadżera, spowodowało ponowną jego stabilizację i nie mały rozkwit. Pomimo kłopotów wodno-melioracyjnych (deficyty wody), królewski staw Zygmunta Augusta pod wodzą cieszyńskiego ichtiologa nadal produkuje wyśmienite w smaku i poszukiwane na wybrednym rynku karpie, a także tołpygi, amury białe, karasie, szczupaki i inne gatunki. W 2009 r. na knyszyńskich stawach L. Szostka wyprodukowano prawie 445 ton ryb konsumpcyjnych; w tym 87% stanowił znany karp knyszyński. Znaczną część tych ryb (także z okolicznych jezior) przerabia się w nowoczesnej przetwórni na poszukiwane dietetyczne przetwory rybne.

Mgr inż. rybactwa Leopold Szostek urodził się 4 maja 1949 r. w Strumieniu w rodzinie znanych do dziś cukierników. Strumień — to z kolei stolica tzw. Żabiego Kraju a zarazem kolebka polskiej gospodarki stawowej.

W 1956 r., L. Szostek jako świeży I-klasista był obecny na otwarciu śląskiego morza — Zalewu Goczałkowickiego, gdzie później udanie łowił gigantyczne ilości dorodnych szczupaków. Nie omijał i okolicznych stawów hodowlanych, gdzie za próby „kłusówki” strażnicy stawowi z dubeltówek ostro „grzali w kuper” niemałą porcją soli. Piekło potem siedzenie jak cholera — jak wspomina L.S., ale... warto było i miało się u kolegów poważanie! U rodziców zaś — odwrotnie. Wtedy też w dyrekcji w Ochabach (dziś: PAN Gołysz) poznał dyrektora Jana Brodę (1929–2009), dr. Jana Szumca oraz kierownika gospodarstwa Franciszka Matlaka.

Maturę uzyskał w cieszyńskim gimnazjum im. M. Kopernika (1967) i rozpoczął 5-letnie studia. Oczywiście rybackie w WSR Olsztyn — o innych nie było mowy! W Olsztynie trafia jednak na lata podziału b. Wydz. Rybackiego (1966–1970), co nie przeszkadza mu skończyć studiów na nowym, zreorganizowanym wydziale Ochrony wód i rybactwa śródlądowego ART. Olsztyn. Miałem przyjemność prowadzić z L. Szostkiem zajęcia i praktyki zawodowe z koronnego przedmiotu gospodarki stawowej (1969–1971) i zapamiętałem go, jako solidnego i ponad przeciętność „otraskanego” z gospodarką stawową studenta. Terminując bowiem m.in. w PAN Gołysz gruntownie poznał polskie tradycje i praktyczne tajniki prac na stawach karpowych. Pracę dyplomową wykonał z chorób ryb u „ostrej” doc. dr wet. Danuty Walugowej (co m.in. zaowocowało „weterynaryjnym” małżeństwem), po czym rozpoczął staż pracy w Zakładzie Ekonomiki Rybactwa Instytutu Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie u wymagającego prof. zw. Mariana Leopolda (1932–2006). Niestety „nauka” go nie zatrzymała i preferując produkcję wybrał największe w kraju gospodarstwo rybackie w Giżycku. W 1978 r. przechodzi do PGRyb. Ełk, jako st. specjalista „od wszystkiego, co z rybami”, a następnie już jako dyrektor kieruje przedsiębiorstwem. W 1992 r. gospodarstwo Ełk przejmuje Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, gdzie szczęśliwie zostaje zarządcą. W roku 1993 zostaje prezesem spółki GRyb. Ełk, zaś od 14 marca 1994 r. gospodaruje już na 6 tys. ha wód: jezior i stawów. W 1997 r. firma L. Szostka powiększyła działalność i wygrała przetarg na znane stawy w pobliskim Knyszynie, gdzie „groziło tam rozdrobnienie majątku, sprzedaż stawów i zatracenie tradycji od czasów królowej Bony w XVI w.”.

W celu poprawienia efektywności i organizacji produkcji w 2006 r. L. Szostek dokonał odważnego wyodrębnienia produkcji jeziorowej, zaś w GRyb. Ełk zajmują się do dziś handlem, dystrybucją, nowoczesnym przetwórstwem rybnym oraz produkcją stawową (głównie w Knyszynie). Dzięki temu kresowe gospodarstwo w Ełku, pomimo ciężkiej sytuacji rynkowej rybactwa w kraju, uzyskuje korzystne wskaźniki ekonomiczne i w styczniu 2009 r. załoga uroczyście obchodziła 15-lecie swojej działalności.

W pracy dzielnie pomaga mu żona Teresa, doświadczony lekarz weterynarii, która także jest absolwentką olsztyńskiej uczelni. Z dwójki dzieci

Leopold Szostek z prof. Januszem Guziurem

młodszy syn Andrzej poszedł w hodowlane ślady ojca i pracuje w Knyszynie na stawach. Wszyscy są członkami W-M Koła Macierzy Ziemi Cieszyńskiej w Olsztynie i pomimo 180 km odległości (!), niezależnie od wyjazdów do rodzinnego Strumienia (650 km), systematycznie przyjeżdżają do Olsztyna na zebrania, choinki cieszyńskie czy benefisy Koła MZC, a nawet Walne zebrania delegatów kół MZC w Cieszynie.

L. Szostek od 30 lat chętnie przyjmuje na praktyki rybackie (jeziorowe, stawowe) studentów olsztyńskiego wydziału rybackiego, czynnie wspomaga benefisy i uroczystości rybackie na uczelni i w kraju, jest stałym uczestnikiem Konferencji Rybackich, głównie corocznych Hodowców Karpia. Jest jednym z naczelnich współtwórców i udziałowców Stowarzyszenia Promocji Produktów Rybnych „Pan KARP”, gdzie m.in. pełnił funkcję wiceprezesa, a ostatnio szefa Komisji Rewizyjnej.

Za wybitne osiągnięcia w polskiej gospodarce rybackiej, będąc jednym z najbardziej doświadczonych hodowców ryb (głównie karpia) i menadżerów polskiego rybactwa śródlądowego, na wniosek prof. Janusza Guziura — Członka Honorowego „Pan KARP” popartego uchwałą Rady Naukowej Wydziału Ochrony Środowiska i Rybactwa olsztyńskiej UWM, Kapituła Polskiego Towarzystwa Rybackiego na konferencji w Dębem pod Warszawą w lutym 2009 r. przyznała mu zaszczytny tytuł kolejnego »RYBAKA ROKU«.

CICHOCIEMNI — LEGENDARNI ŻOŁNIERZE POLSKI PODZIEMNEJ

(W 90. rocznicę urodzin Gustawa Heczki)

*Bez boleści nie ma palmy,
bez cierni nie ma tronu,
bez goryczy nie ma chwały,
bez krzyża nie ma żadnej korony.*

Jan Łysek

Z 15 na 16 lutego 1941 r. odbył się pierwszy lot cichociemnych nad okupowaną Polskę, a jako lot eksperymentalny nosił kryptonim Adolphus O. Samolotem transportującym skoczków był Whitley niezbyt przystosowany do dalekich lotów, dlatego zabrał ze sobą zapasowe 50 litrów paliwa.

Od lotu tego zależało powodzenie całego przedsięwzięcia, czyli kolejne loty. Dlatego, kiedy kapitan samolotu pilot F. Keast zakomunikował, że maszyna zużyła połowę benzyny, trzech skoczkowie, a mianowicie mjr Stanisław Krzymowski „Kostka”, rtm. Józef Zabielski „Żbik” i emisariusz rządu bomb. Czesław Raczkowski „Włodek”, bez namysłu podjęli decyzję o skoku nie wiedząc, gdzie wylądują. Zamiast pod Włoszczową w Generalnym Gubernatorstwie, gdzie byli oczekiwani, wylądowali w Dębowcu opodal Skoczowa, na obszarze włączonym do III Rzeszy. Lądowanie skoczków było niezbyt szczęśliwe, ponieważ Niemcy aresztowali Raczkowskiego. Wziętego za przemytnika skazali na trzymiesięczne więzienie oraz 210 marek grzywny. Karę odbywał w Wadowicach, skąd nawiązał kontakt z Batalionami Głópskimi, które wpłaciły za niego grzywnę. Po zwolnieniu z więzienia „Włodek”, pod opieką BGCh, 25 maja rozpoczął podróż do Krakowa. Natomiast Zabielski został ranny przy lądowaniu, ale dzięki Krzymowskiemu dotarł do Warszawy 20 lutego. W ręce niemieckie wpadły 4 zasobniki, a w nich m.in.: 4 radiostacje, 2 pistolety maszynowe, środki wybuchowe, pocztą i klucz szyfrowy.

Kim byli cichociemni, w depeszach i krajowym słownictwie konspiracyjnym nazywani „ptaszkami”? Byli to elitarni żołnierze polscy czasów

Samolot Armstrong Whitworth
AW 38 Whitley

II wojny światowej, reprezentujący siły specjalne. Wszechstronnie wyszkoleni, znający się na wszystkim, co mogło przydać się w najtrudniejszej walce, nie pochodzili z poboru, lecz byli ochotnikami. Ich przeznaczeniem była dywersja, partyzantka, wywiad i łączność. Pracowali w sztabach, weszli również w skład kadry dowódczej Kierownictwa Dywersji (Kedywu). Byli znakomitymi żołnierzami, znali zasady desantu powietrznego, znali się na dywersji, pracy sztabowej i liniowej, walce ulicznej i partyzanckiej, łączności i minerstwie, potrafili korzystać z każdego rodzaju broni, prowadzili każdy pojazd, umieli walczyć wręcz.

Pochodzenie ich nazwy do końca nie jest jednoznaczne. Najprawdopodobniej wzięła się ze sposobu rekrutacji do tej formacji, którzy ze swych macierzystych jednostek znikali najczęściej nocą i w wielkiej tajemnicy nawet przed najbliższymi kolegami.

Kto po raz pierwszy użył tego terminu, trudno dziś ustalić. Wiadomo jedynie, że o „cicho — ciemnych” pisano już w instrukcji szkoleniowej Oddziału VI z września 1941 r. Pierwsze jej zdanie brzmi: „Praca niniejsza ma za zadanie ułatwienie cicho — ciemnym zaaklimatyzowanie się w Kraju”.

Konieczność nawiązania i utrzymywania kontaktów z okupowanym krajem była sprawą priorytetową dla utworzonego na emigracji w Paryżu rządu polskiego. Tworzące się struktury Polskiego Państwa Podziemnego, w tym Związek Walki Zbrojnej, przekształcony następnie w Armię Krajową, wymagały tych kontaktów. Istniały w tej mierze trzy możliwości: lądowy szlak kurierski, radiostacja nadawczo — odbiorcza oraz samolot.

Realizacja trzeciej możliwości wiązała się ze śmiałym planem powołania specjalnej grupy żołnierzy, którzy świetnie wyszkoleni mieli zapewnić łączność z Polskim Państwem Podziemnym, ale również poprzez swe specjalistyczne wyszkolenie pomagać mu w realizacji jego zadań.

Za ojców chrzestnych tworzącej się z wielkimi trudami nowej jednostki uważani są kapitanowie Jan Górski „Chomik” i hubalczyk Maciej Kalenkiwicz „Kotwicz”, którzy w grudniu 1939 r. pojawili się w Paryżu i niemal

z marszu zaczęli starać się o jej utworzenie. Przełomem tych działań był wrzesień 1940 r., gdy po spotkaniu Kalenkiewicza i Górskiego z W. Sikorskim, Naczelny Wódz nakazał formowanie pierwszej polskiej jednostki spadochronowej. Staraniem Kalenkiewicza, pod koniec października przeprowadzono pierwszy kurs spadochronowy w Ringway k/Manchesteru, który ukończyło 12 osób.

Sprawą rekrutacji cichociemnych zajmował się Oddział VI Sztabu NW, odpowiedzialny za kontakt z okupowaną Polską. Kandydat otrzymywał zwykle czas do namysłu, ponieważ twórcom pomysłu zależało na ludziach zdecydowanych i pewnych siebie. Zgodę kandydat zawsze składał na piśmie. Ostateczną decyzję podejmował Szef Sztabu NW. W wyniku rekrutacji do pracy w Kraju zgłosiło się 2413 kandydatów, w tym: 1 generał, 112 oficerów sztabowych, 894 oficerów młodszych, 592 podoficerów, 771 szeregowych, 15 kobiet i 28 kurierów cywilnych.

Szkolenia specjalistyczne odbywały się w wielu miejscach, np. kurs dywersyjny w Inverlochy Castle w Szkocji, kurs badań psychotechnicznych k/Guildford, spadochronowy w Ringway k/Manchesteru i w Largo House w Szkocji, natomiast kurs walki konspiracyjnej w Audley End pod Londynem. Zajęcia praktyczne z tego szkolenia odbywały się najczęściej w terenie i w cywilnych ubraniach. Pomysłowość Polaków często zadziwiała angielskich instruktorów ale również często zmuszała ich do pokrywania poniesionych przez miejscową ludność strat. Bo np. by przepłynąć rzekę wpław, Polacy wrywali drzwi ze stodoły, na których pokonywali rzekę, bądź rozbiierali kamienne ogrodzenia podczas ćwiczeń z maskowania.

Kurs dywersyjny uczył jujitsu, strzelania z każdego rodzaju broni bez celowania, jak cowboy z półobrotu i z biodra, uczył zabijania nożem, jak rozbijać i produkować bomby, wysadzać mosty i pociągi. Szkolenie cichociemnych zaczynało się jednak od kursu przeżycia zwanego „korzonkowym”, zorganizowanego w Dunkeld w Szkocji. Kandydat musiał przeżyć określony czas w surowym klimacie gór północnej Szkocji, zdany wyłącznie na siebie i przyrodę. Zajęcia dotyczyły również łączności, propagandy, sabotażu, charakterystyki, napadów na banki i włamań. Należy zaznaczyć, że niezaliczenie jednego z kursów z przyczyn innych niż np. złamanie kończyny, powodowało eliminację z dalszej części szkolenia.

Do podstawowych jednak umiejętności należały skoki ze spadochronem, na potrzeby których Polacy wybudowali na Wyspach pierwszą wieżę spadochronową. Skok ze samolotu odbywał się na komendę Action Station! Go! Skakać należało po Go!, odruch miał być automatyczny. Jeden z cichociemnych opisał taki przypadek: „Kiedy przez sen jeden kolega wrzasnął Action Station! z pryczy obok dało się słyszeć Go!, a trzeci kolega runął na podłogę”.

Bardzo ważnym elementem działalności cichociemnych było przygotowanie dla nich w okupowanym kraju odpowiednich warunków działania

począwszy od wylądowania po zrzucie. Sprawami tymi zajmowała się specjalna komórka Oddziału V KG ZWZ — AK pod kryptonimem „Syrena”. Przyłot samolotu sygnalizowany był w dniu operacji ustalonymi melodiami nadawanymi w audycjach polskich radia BBC. Po wylądowaniu cichociemni przechodzili okres aklimatyzacji pod opieką pań z referatu „Ewa — Pers” zwanych popularnie „ciotkami”. Trwał on od 2 do 6 tygodni.

W połowie 1941 r., gdy przeszkolenie ukończyło już 394 skoczków, a pierwsza grupa cichociemnych działała w konspiracji, gen. W. Sikorski zatwierdził Znak Spadochronowy, opracowany przez grafika Mariana Walentyńowicza. Znak został zatwierdzony 20 czerwca 1941 r. rozkazem Naczelnego Wodza, który określił kształt Znak:

1. (...) Ustanawiam Znak Spadochronowy w kształcie spadającego do walki orła. (...) Chcemy, by orły naszych sztandarów zwycięsko spadały na wroga, zanim spoczną na swej oswobodzonej ziemi.

2. Ustalam dwa rodzaje Znak Spadochronowego: bojowy i zwykły. Bojowy znak spadochronowy różni się od zwykłego tym, że orzeł ma złoty dziób i pazury. Znak nosi się na lewej piersi powyżej orderów. Na wewnętrznej stronie jest wyryte hasło „Tobie Ojczyzno”. (...)

3. Prawo noszenia znaku bojowego mają tylko żołnierze, którzy brali udział w bojowej akcji spadochronowej.

Znaki Spadochronowe otrzymywali wszyscy spadochroniarze przeszkoleni w polskich ośrodkach spadochronowych, a więc: żołnierze Brygady Spadochronowej, cichociemni i kurierzy polityczni przeznaczeni do służby krajowej, polscy skoczkowie mający w ramach SOE skakać do różnych krajów okupowanej Europy oraz spadochroniarze innych narodowości, którzy przeszli polskie przeszkolenie. Łącznie przyznano 6536 znaków spadochronowych, w tym: 238 Francuzom, 172 Norwegom, 46 Brytyjczykom, po 4 Belgom i Holendrom oraz po 2 Czechom i Amerykanom.

Do zrzutów używano kilku typów samolotów. Pierwszym był brytyjski Armstrong Whitworth A.W 38 Whitley, po nim również brytyjski Handley Page Halifax, a w końcu amerykański B — 24 Liberator.

Samoloty latały kilkoma trasami w zależności od organizacji niemieckiej obrony przeciwlotniczej. Pierwszy lot próbny wystartował z Tempsford nad kanałem La Manche i przez Benelux oraz Niemcy dotarł nad Śląsk Cieszyński. Kolejne trasy wiodły nad Danią, Szwecją, a gdy południe Włoch znalazło się w rękach aliantów, wiodły z Brindisi nad Dalmacją, Chorwacją, Balatonem i Tatrami. Główną i ta trasa ulegała częstym zmianom.

W elitarniej jednostce cichociemnych służyli żołnierze wywodzący się ze Śląska Cieszyńskiego. Pierwszym z nich

Znak Spadochronowy — bojowy. Wzór z 20 XI 1944 r.

był mjr rezerwy piechoty Adolf Pilch „Góra”, „Dolina”, urodzony 22 maja 1914 r. w Wiśle, zrzucony nad okupowaną Polską w nocy z 16/17 lutego 1943 r. Jego bogaty szlak bojowy, rozpoczęty w Okręgu Nowogródek, jako dowódcy batalionu piechoty Zgrupowania „Stołpce”, został zakończony 17 stycznia 1945 r. Drugim, któremu chcę poświęcić więcej miejsca w tym opracowaniu, był ppor. Gustaw Heczko „Skorpion”, urodzony 19 maja 1920 r. w Jaworzynce.

W opracowaniu Jędrzeja Tucholskiego „Cichociemni. Historia legendarnych spadochroniarzy” natknąłem się ponadto na dwa swojsko brzmiące nazwiska skoczków przeszkolonych i nieprzerzuconych do Kraju, którzy zostali zaprzysiężeni na rotę AK po zakończeniu kursów odprawowych, a więc kończących szkolenia cichociemnych. Zaliczyli oni cały cykl szkoleń, ale nie dane im było jedynie wziąć udziału w akcji bojowej. Nosili więc zwykłe Znaki Spadochronowe w przeciwieństwie do Pilcha i Heczki, którym przysługiwały Znaki bojowe.

Co do jednej postaci nie ma najmniejszej wątpliwości, że podane przez Tucholskiego informacje są zgodne z faktami. Potwierdzają to inne wykazy, a przede wszystkim materiał archiwalny. Jest to urodzony w Istebnej 23. 07. 1921 r. ppor. Antoni Jakub Kawulok „Długi”.

Co do drugiej pojawia się pewna nieścisłość, a mianowicie nie jest ujęta we wszystkich wykazach przeszkolonych skoczków, gotowych do zrzutu. Jest nim plut. piech. Jerzy Śliwka „Zawodzie” urodzony w Ustroniu 20.01.1897 r.

Rodzicami G. Heczki byli Jerzy, pracownik leśny, i Anna z d. Sztwiertnia. Po zajęciu przez Polskę Zaolzia w 1938 r., rodzina Heczków przeniosła się z Jaworzynki do Mili-kowa k. Jabłonkowa.

Wojenne i powojenne losy Heczki możliwe były do odtworzenia, dzięki materiałom archiwalnym, oraz dzięki uprzejmości jego syna, pana Jerzego Kalinowskiego.

Jak i wielu Polaków w tym czasie G. Heczko poprzez Słowację i Węgry dotarł do Francji, gdzie tworzyło się polskie wojsko. Z materiałów wynika, że granicę ze Słowacją przekroczył w 2 poł. lutego

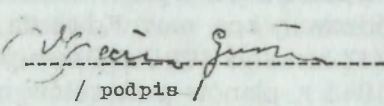
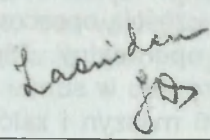

Gustaw Heczko „Skorpion” — zdjęcie z czasu pobytu w Anglii

1940 r. (podane są dwie daty 17 i 28 luty). We Francji, dzięki konsulatowi polskiemu, znalazł się już w marcu. Od kwietnia do 18 czerwca 1940 r. służył w 1. Batalionie Pancernym 10. Brygady Kawalerii Pancernej, z którym ok. 20 czerwca ewakuował się do Anglii. Od czerwca do października 1940 r. służył w 4. Batalionie Pancernym, a następnie do 21 maja 1943 r. w 16. Brygadzie Czołgów.

W międzyczasie (1941 r.) G. Heczko zdał maturę, kończąc najpierw Gimnazjum, a następnie Liceum im. Słowackiego w Szkocji. Między 1 czerwca a 18 grudnia 1942 r. ukończył również Szkołę Podchorążych Piechoty i Kawalerii Zmotoryzowanej, uzyskując stopień kpr. pchor. Od 22 maja 1943 r. odbywał staż w oddziałach brytyjskich, kończąc angielski kurs pancerny, będący istotnym przygotowaniem do nowych zadań. W opinii napisano: „Prawdziwy entuzjasta. Pracował ciężko podczas kursu”. Prowadzony na sprzęcie niemieckim kurs, ukończyło 43 adeptów. 5 października 1943 r. G. Heczko został przeniesiony do Sekcji Dyspozycyjnej Sztabu NW.

Służbę dla Polski w Oddziale Specjalnym (Oddział VI przy Sztabie NW) rozpoczął 25 marca 1942 r., składając pisemną deklarację zgody „do pracy w Kraju”. W kwestionariuszu ewidencyjnym widnieją dwa pseudonimy: „Skorpion” oraz drugi, którego nie użył — „Rogacz”.

Im. i ochr. naz. <u>HECZKO GUSTAW</u> <u>1 p. pchor. 2108</u> /stopień, nazw. i imię, przydział/ M.p., dnia...25...../12.....1942 r. <u>D E K L A R A C J A</u> Zgłaszam ochotniczo swą kandydaturę do użycia mnie do pracy w Kraju. <i>Deklaracja niniejsza jest równoważna ze złożeniem przysięgi polskiej do państwa polskiego.</i> / podpis / 	ODDZIAŁ SPECJALNY SZTABU N.W. TAJNE 1512 1 APR 1943 Zal.
---	---

G. Heczko „Skorpion”, jako specjalista broni pancernej i dywersji, należał do najliczniejszej grupy skoczków, którzy mieli odegrać istotną rolę w pracach przygotowawczych do powstania powszechnego i w odtwarzaniu Sił Zbrojnych w Kraju. Oprócz oficerów broni pancernej w grupie tej znajdowali się również lotnicy, oficerowie sztabowi łączności oraz dowódcy oddziałów, przeznaczeni również do zadań bieżących, w tym do dywersji.

Bez względu na przeznaczenie cichociemnego każdy z nich, oprócz specjalistycznych szkoleń, musiał przejść kurs spadochronowy i odprawowy. Ten drugi, organizowany w różnych miejscach, w tym w Michley k/Newport, ukończyło 606 kandydatów. Na trwającym od 2 do 6 tygodni kusie, skoczek układał „legendę” czyli komplet logicznych kłamstw dopasowanych do nowej osobowości, otrzymywał fałszywe dokumenty, zaznajamiał się z warunkami życia w okupowanej Polsce oraz z zachowaniem się po skoku. G. Heczko kurs ukończył 19 października 1943 r. a w opinii czytamy: „Przygotowany do pracy w Kraju. O dużym sprycie i opanowaniu, b. pewny siebie. Dobry dca zespołu, umie zjednywać ludzi. Można polegać”. Opinię podpisał dowódca kursu kpt. Jan Lipiński.

Wszystkie szkolenia cichociemni zaliczali w specjalnych stacjach treningowych SOE zwanych STS. Terminami tymi objęto również stacje oczekiwania, na których skoczkowie często przechodzili uzupełniające przeszkolenia. G. Heczko „Skorpion” zaliczył „kurs walki konspiracyjnej”, na którym skoczkowie nabywali umiejętności minerskich, strzeleckich, zasad radiotelegrafii i szyfrowania. Ukończył także szkolenie posługiwania się środkami łączności ziemia — lotnik oraz kurs „czarnej propagandy” mającej demoralizować Niemców.

Po ukończeniu szkolenia cichociemnym wystawiano opinie, które drogą radiową trafiały do Kraju i były pomocne Oddziałowi I KG AK w ustalaniu przydziałów. G. Heczko opinię wystawił ppłk br. panc. Bronisław Brągiel „Zarzewie”, szef wydziału wyszkolenia. Czytamy w niej m.in.: „Inteligentny, ideowy. Umysł błyskotliwy. Żywy, pogodny. B. koleżeński i przez kolegów lubiany. Fizycznie silny i wytrzymały. ...”

Jak każdy cichociemny, G. Heczko został zaprzysiężony na rotę AK, miało to miejsce w Chicheley 23 września 1943 r.. Przysięgę przyjął „Rawa”, ppłk dypl. Michał Protasewicz, szef Oddziału VI, w obecności „Sławka” i „Jaskrawego”.

G. Heczko „Skorpion”, uczestniczył w operacji „Weller 12”, która pod dowództwem kpt. naw. Edwarda Bohdanowicza, została przeprowadzona z 16/17 kwietnia 1944 r. Operacja ta była częścią opracowanych w kwietniu 1943 r. planów przerzutów na sezon operacyjny „Riposta” (sierpień 1943—lipiec 1944). W sezonie tym wystartowało w sumie 381 samolotów, z tego 205 wykonało zadanie. Stracono 16 maszyn i załóg. Uczestnicząc w akcji zrzuconej, G. Heczko został awansowany do stopnia ppor. rez. broni pancernej. W kwestionariuszu ewidencyjnym Oddziału VI widnieje data 15 maj 1944 r.

Wraz z G. Heczko w operacji „Weller 12” wzięli udział ppor. ppor. Stefan Górski „Brzeg”, Marian Kuczyński „Zwrotnica” oraz Aleksander Tarnawski „Uplaz”. Była to XLV ekipa cichociemnych. Zrzut, który zakończył się powodzeniem, przyjęła placówka „Kanapa”, położona na północ od podwarszawskiej Baniochy. Podporucznicy G. Heczko i Tarnawski otrzy-

mali przydział do Okręgu Nowogródek, gdzie „Skorpion” objął dowództwo 1. plutonu 1. Kompanii 7. Batalionu 77. Pułku Piechoty AK. Dowódcą 7. Batalionu był przybyły z Kielecczyny najstydniejszy cichociemny mjr Jan Piwnik „Ponury”.

U schyłku wojny, po rozbiciu przez wojska radzieckie struktur AK na Wileńszczyźnie, G. Heczko przez Puszcę Rudnicką przedarł się do Wyszki, gdzie w latach 1946 — 1948 został nauczycielem biologii oraz j. angielskiego w miejscowym liceum. Aby uchronić się przed aresztowaniem zmienił nazwisko na Kalinowski. Po rozstrzelaniu przez NKWD jednego z dowódców AK Rytla, przeniósł się wraz z żoną Marią Maculewicz do Bartoszy, a następnie do Olsztyna, gdzie podejmował pracę jako księgowy, pełniąc również funkcje dyrektora kilku zakładów. Dzięki temu mógł pomagać w znalezieniu pracy wielu powracającym z radzieckich więzień i łagrów byłym żołnierzom AK. Według relacji Jerzego Kalinowskiego, ich dom znajdował się pod stałą kontrolą milicji i SB, a podczas stanu wojennego stanął przy nim posterunek wojskowy. G. Heczko-Kalinowski, odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy, zmarł w Olsztynie 26 sierpnia 1988 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Loty z cichociemnymi kończą dwie operacje lotnicze przeprowadzone z 26/27 grudnia 1944 r.: „Staszek 2” będąca LXIII ekipą oraz „Freston”, która była brytyjską misją wojskową.

63 ekipy skoczków w drelichowych pasach przewiozły prawie 41 mln. złotych, ponad 26 mln. dolarów w papierach i złocie oraz ponad 3,5 mln. marek niemieckich. Razem z nimi zrzucono 630 ton sprzętu bojowego, a najstarszy cichociemny podczas skoku liczył 54 lata, najmłodszy 19.

O elitarnym charakterze jednostki świadczy fakt, iż spośród 2413 kandydatów na cichociemnych tylko 606 ukończyło szkolenie, z czego do skoku zakwalifikowano 579, a skoczyło 316 w tym jedna kobieta (Elżbieta Zawacka „Zo”). Z tej liczby sześciu zginęło w trakcie lotu, samolot rozbił się z 29/30 X 1942 r. w Norwegii. Trzech cichociemnych zginęło podczas skoku, dwóch w walce tuż po wylądowaniu. Z 305, którzy podjęli służbę poległo lub zaginęło bez wieści aż 101 cichociemnych. Nie było drugiej jednostki, która poniosła tak olbrzymie straty.

HELENA BARTOSZEK

WARTO O NICH PAMIĘTAĆ

W każdej wiosce naszej gminy spotykamy tablice lub pomniki poświęcone poległym w walce z najeźdźcą podczas I i II wojny światowej. Są na cmentarzach groby żołnierzy broniących naszych ziem. Znalazły się też tablice poświęcone pomordowanym policjantom i żołnierzom w Związku Radzieckim. Im wszystkim zapewne zapalone zostaną znicze w Dniu wszystkich Świętych lub Dniu Zadusznym.

Śpieszmy się kochać ludzi tak szybko odchodzą

(ks. Jan Twardowski)

Odwiedzając groby bliskich często zatrzymuję się na cmentarnych ścieżkach i wspominam znajomych, którzy już odeszli. Być może planowane spotkanie klasowe mojego rocznika skierowało moje myśli do nauczycieli, wychowawców i katechetów. Często bowiem spotkania absolwentów poszczególnych klas rozpoczynały się właśnie przy grobach nieżyjących

już wychowawców i dlatego ten „spacer” chciałybym poświęcić nauczycielom, którzy mnie uczyli w szkole podstawowej, tym, z którymi zetknęłam się już później podczas swojej pracy zawodowej, a także naszym poprzednikom, którzy po odzyskaniu przed 90 laty wolności przez nasze państwo tworzyli tu polską szkołę.

Wchodząc na zebrzydowski cmentarz od razu po lewej stronie widzę

Fragment katolickiego cmentarza w Zebrzydowicach

grób **Elżbiety i Władysława Pali**. Pan Pala (1914–1991) był moim wychowawcą przez ostatnie dwa lata w miejscowej szkole, jego żona **Elżbieta Pala** (1931–2004) również tu już w tym czasie pracowała. Z obojgiem zetknęłam się ponownie rozpoczynając swoją pracę w szkole podstawowej i muszę przyznać, że długo czułam się wobec nich jak uczennica. Nieco dalej oddalony trochę od ścieżki znajduje się grób **Józefa Durczoka** (1907–1987), który pracował w Zebrzydowicach w latach międzywojennych i **Marii Durczok** (1912–1997) pracującej aż do emerytury w przedszkolu w Pierścu.

Idąc dalej, mijam grób jednego z naszych wójtów — Rudolfa Kolaczka, człowieka wielce zasłużonego dla Zebrzydowic i zatrzymuję się przy grobie **Stanisława Pawliczka** (1937–1987), który pracował przez kilka lat w naszej szkole jako nauczyciel, a następnie przez 9 lat był jej dyrektorem. Obok niego spoczywa **Anna Kopiec** (1943–2001), znana chyba wielu pokoleniom jako „Pani Ańdzia” z przedszkola. Trudno mi nie zatrzymać się przy jej mogile, bo to przecież moja rówieśnica.

Wędrując dalej, za grobowcami rodziny Janusch i Endlicher, dwiema z grupy najstarszych mogił na tym cmentarzu, spotykam grób **Stanisławy Lacheta-Bereza** (1900–1976), którą pamiętam z okresu mojej praktyki nauczycielskiej podczas nauki w cieszyńskim Liceum Pedagogicznym. Nim dojdę do nowej części cmentarza, trzeba trochę skrócić w prawo, aby znaleźć w ostatnim rzędzie przed alejką grób **Teodora Wróbla** (1895–1965), który jeszcze przed II wojną rozpoczął pracę w Zebrzydowicach, a po wojnie uczył nas m.in. fizyki i chemii.

W nowszej, lewej części cmentarza, w trzecim rzędzie spotykam miejsce spoczynku **Jolanty Szczypińskiej** (1928–2010), długoletniej nauczycielki języka rosyjskiego w zebrzydowickiej szkole. Uczyła języka wówczas obowiązkowego, niezbyt jednak lubianego przez uczniów. Pani Jolanta jednak zawsze tłumaczyła, że język przyjaciół i wrogów trzeba koniecznie poznać.

W dziewiątym rzędzie, w pobliżu schodków prowadzących do wyjścia, spoczęła **Franciszka Górecka** (1925–1983), która w Kończycach Małych pracowała 10 lat przed emeryturą. Przechodząc wyżej do kolejnej części nowego cmentarza, w jego trzecim rzędzie mijam grób **Edwarda Macheja** (1914–1984), który po powrocie z wojennej tułaczki pracował w szkole podstawowej w Kończycach Małych. Pamiętam go jako nauczyciela matematyki, śpiewu, dyrygującego chórem szkolnym podczas wielu występów na uroczystościach szkolnych i środowiskowych.

Grób wieloletniego nauczyciela i kierownika szkoły w Zebrzydowicach — **Alojzego Gabzdyla** (1901–1986) znajduje się w kolejnym rzędzie lewej części cmentarza. A. Gabzdyl był człowiekiem, który wiele wysiłku włożył w odbudowę zniszczonych w 1945 roku budynków szkolnych. Odtworzył również zniszczoną podczas działań wojennych kronikę szkoły w Zebrzydow-

wicach. Kronika ta stała się skarbnicą informacji o szkole oraz całej miejscowości. A. Gabzdyl był prawdziwym społecznikiem i nie można przejść obojętnie obok jego mogiły, w której spoczywa również żona — **Otylia Gabzdyl** (1908—2002) — wychowawczyni otwartego w 1930 r. pierwszego przedszkola w Zebrzydowicach oraz wychowawczyni i kierowniczka przedszkola w Zebrzydowicach aż do roku 1968.

W tej części cmentarza znajduje się również wyróżniająca się białą barwą mogiła **Heleny Szuster** (1938—1984), nauczycielki pracującej również w szkole w Końcycach Małych. Przechodząc na prawą stronę now-

Kościół katolicki oraz cmentarz w Zebrzydowicach

szej części cmentarza spotykam grób Honorowego Obywatela Gminy Zebrzydowice **Stefana Górnika** (1936—1995), długoletniego prezesa chóru „Echo” w Zebrzydowicach, a kilka rzędów dalej w stronę kościoła znajduję miejsce spoczynku nauczycielki przedszkola w Markłowicach Górnych i Końcycach Małych **Władysławy Raszka** (1940—1983).

W środkowej części cmentarza, w pierwszym rzędzie od góry spoczął

długoletni nauczyciel techniki w zebrzydowickiej szkole **Krzysztof Juraszczyk** (1934—2009), z którym pracowałam razem 21 lat. Szczery, uczynny, przez wiele lat oprócz pracy zawodowej reperował społecznie liczne usterki w szkole, bo nie było w niej etatu konserwatora. Dwa rzędy niżej znajduję grób **Henryka Białończyka** (1913—1996), długoletniego nauczyciela Technikum Mechaniczno-Elektrycznego w Gieszynie, pierwszego wójta w Zebrzydowicach po II wojnie światowej. W następnym rzędzie mijam grób młodziutkiej nauczycielki przedszkola w Markłowicach Górnych **Haliny Rzyman** (1944—1973) oraz **Franciszka Brannego** (1898—1976), mojego wychowawcę w II klasie. Dwa rzędy niżej w stronę kościoła swoje ostatnie miejsce spoczynku znalazł pełniący przez wiele lat obowiązki kierownika szkoły w Markłowicach Górnych **Karol Gzyl** (1905—1975), który wraz z Henrykiem Pawlitą zabiegali o odbudowę i uruchomienie tej szkoły w 1945 r. Kolejna mogiła, przy której przystaję w następnym rzędzie, to grobowiec **Karola Chodury** (1891—1975). K. Chodura raniony podczas I wojny światowej, aż 8 lat przebywał na Syberii. Po powrocie do kraju pracował krótko w Kaczycach, a następnie w Zebrzydowicach. Przyczynił się

bardzo do budowy w latach trzydziestych szkoły wydziałowej (reformacja oświatowa jednak zlikwidowała szkoły wydziałowe w r. 1934), przekształconej w szkołę powszechną, której został pierwszym kierownikiem. Po II wojnie światowej pracował w szkole w Zebrzydowicach jeszcze przez wiele lat aż do emerytury.

Kierując się w stronę kościoła, w najstarszej części cmentarza, dwa rzędy nad mogiłą 7 żołnierzy poległych w obronie zebrzydowskiego dworca w styczniu 1919 r. podczas najazdu czeskich wojsk na Śląsk Gieszyński, przystając przy grobie **Marii Szerzyny** (1940–2003), pracującej początkowo w Domu Dziecka w Kończycach Wielkich, a w szkole w Zebrzydowicach wraz ze mną pracowała kolejne 18 lat, pełniąc przez ostatnie 4 lata funkcję wicedyrektora.

Przechodząc w stronę bocznej dróżki cmentarza znajduję grób **Henryka Halfara** (1907–1986). Od nazwiska tego nauczyciela, przez wiele lat prowadzącego audycje radiowe w miejscowym radiowęźle, nazywano istniejący od 1848 r. budynek dawnej szkoły, w której mieszkał H. Halfar, „Halfarówką”. Dziś tego budynku już nie ma, a w tym miejscu stoi nowy dom handlowy „Świsłak”. Po lewej stronie, tuż przy bocznej dróżce, znajduję grób **Janiny Jesioneckiej** (1916–2001), która w 1967 r. przeniosła się do pracy w szkole w Zebrzydowicach z Borku Wielkiego k/Dębicy. Aby dojść do głównej alejki, mijam jeszcze grób zmarłego tragicznie w niewyjaśnionych do końca okolicznościach **Bruno Walka** (1940–2006), kolegi jeszcze z Liceum Pedagogicznego. Po ukończonych studiach pracował jako nauczyciel wychowania fizycznego w Technikum Mechaniczno-Elektrycznym w Rybniku.

W „alei zasłużonych” (tak nazywamy alejkę przed samym kościołem, przy której spoczywają kapłani miejscowej parafii i dawni kierownicy szkoły) warto poświęcić chwilę katechetom. Najstarszy kapłan, którego znałam, to ks. **Jerzy Koptoń** (1906–1962), długoletni proboszcz Zebrzydowic. Starsi mieszkańcy Zebrzydowic wspominają go uczącego dzieci podczas II wojny światowej religii w języku polskim przy zamkniętych drzwiach. Ks. kanonik **Antoni Gorczyk** (1933–2007) budowniczy kościoła w Markłowicach Górnych i jego następca ks. kanonik **Jerzy Hermalski** (1947–2006), to kapłani, którzy uczyli religii w szkole w czasie, kiedy i ja tam pracowałam. Chyba wszyscy ich doskonale pamiętamy, odeszli przecież tak niedawno. Nie można jednak przejść obojętnie obok grobu ks. **Antoniego Janusza** (1820–1861) — autora pierwszego polskiego Kanonału katolickiego drukowanego łacińską czcionką. Ks. A. Janusz zmarł w 1861 r., jest to więc chyba najstarsza mogiła na naszym cmentarzu. Obok niego spoczywają kolejni proboszczowie: **Franciszek Strziliński** (1821–1886), **Antoni Stiskala** (1846–1908) i **Brunon Stefan** (1886–1940), a po przeciwnej stronie alejki pochodzący z Zebrzydowic ks. **Józef Blacha** (1876–1945), przez ponad 30 lat pełniący posługę kapłańską w stanie Nebraska Ameryki Północnej.

Przy tej alejce swoje miejsce znaleźli kierownicy szkół: **Józef Grycz** (1863–1943) przez 30 lat kierujący szkołą w Zebrzydowicach. Był również organistą, prezesem i skarbnikiem Straży Ogniowej założonej w 1902 r., a po przejściu na emeryturę wójtem Zebrzydowic, **Jerzy Koterla** (1878–1951) kierował natomiast w latach 1921–1938 szkołą powszechną w Markłowicach Górnych. Mieszkańcy tej wioski pamiętają, że ukrywał on podczas wojny przed okupantem książki ze szkolnej biblioteki. Obok znajduje się też grób **Karola Lachety** (1873–1962), kierownika szkoły powszechnej w Zebrzydowicach w latach 1920–1936.

Po przejściu kilku rzędów niżej znajduje grób **Leontyny Pawlita** (1910–1994), wychowawczynie przedszkola w Markłowicach Górnych w latach 1945–1953 oraz **Henryka Pawlity** (1914–1993). H. Pawlita pracował w Markłowicach Górnych, w Pruchnej, a w latach 1965–1976 kierował szkołą w Zebrzydowicach. Nie jest to ostatni z nauczycielskich grobów na zebrzydowickim cmentarzu. Nieopodal wyjścia znajduje się bowiem jeszcze mogiła **Marii Gazda** (1922–1988), która w Zebrzydowicach przepracowała 19 lat, a podczas mojej praktyki nauczycielskiej była moją opiekunką.

Tuż przed cmentarzem warto przypomnieć sobie poległych podczas I wojny światowej mieszkańców wsi, bo wtedy przecież Polska odzyskała niepodległość. Ich nazwiska zapisane zostały na pomniku.

Odwiedziny grobów nauczycielskich należałoby kontynuować na komunalnym cmentarzu w sąsiednich Markłowicach Górnych. Tam spoczął wspominany bardzo ciepło przez swoich wychowanków **Leopold Kania** (1907–1993). Pracował w Kończycach Małych, w Zebrzydowicach i w Markłowicach Górnych. Tam spoczywa również jego żona **Zofia Kania** (1908–1994), nauczycielka szkoły w Kończycach Małych, a następnie w Markłowicach Górnych. W styczniu 2007 r. odprowadziliśmy na ten cmentarz **Mieczysława Poniatowskiego** (1925–2007), nauczyciela i dyrektora szkoły w Markłowicach Górnych, a w listopadzie następnego roku jego żonę **Stefanię Poniatowską** (1928–2008), również nauczycielkę szkoły w Markłowicach Górnych.

W Kończycach Małych na starym cmentarzu obok kościoła zachował się grób rodziny Malirz. Tam spoczywa były kierownik kończyckiej szkoły do 1934 r. **Rudolf Malirz** (1876–1954). Na tym cmentarzu pięknie utrzymany jest też grób pierwszego proboszcza parafii w Kończycach Małych **Klemensa Uberlakera** zmarłego w 1912 r. oraz ks. **Jana Kruciny**, który przetrwał tu trudny okres II wojny i zmarł w 1946 r.

Na nowym cmentarzu komunalnym trzeba zatrzymać się przy grobie **Karola Chmiela** (1909–1980), który po zakończonej w 1945 r. wojnie organizował odbudowę zniszczonej szkoły w Kończycach Małych, następnie przystanąć przy grobie **Floriana Szczypki** (1909–1990), zasłużonego nauczyciela, kierownika szkoły w Kończycach Małych. To głównie dzięki staraniom jego i Władysława Gołki zbudowano w Kończycach Małych nową

szkołę — setną „tysiąclatkę”. Kolejną chwilę powinnam poświęcić tragicznie zmarłej **Joannie Biernat** (1943–1979), z nią razem kończyłam Liceum Pedagogiczne w Gieszynie, oraz **Gabrieli Pala** (1932–1995), która w Kończycach Małych pracowała ponad 20 lat. Na tym cmentarzu spoczywa też **Adam Oczadły** (1905–1974), pochodzący z Kończyc Małych ks. **Tadeusz Kłoczek** (1926–1993) oraz proboszcz ks. **Leon Kopeć**. Tu również spoczął w listopadzie 2009 roku długoletni nauczyciel i wychowawca Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Gieszynie **Alojzy Kula** (1929–2009).

W Kaczcach dla odmiany są aż 4 cmentarze. Na każdym z nich spoczywają ludzie zasłużeni dla tej miejscowości. Ponieważ jednak szukam grobów znanych mi nauczycieli, konieczne skierować się muszę na cmentarz „Pod Lipkami” przy ul. Sobieskiego, aby tam przystanąć przy grobie **Józefy Gajdzica** (1915–2001), długoletniej nauczycielki szkoły w Kaczcach oraz jej męża **Bolesława Gajdzicy** (1907–1995), który w Kaczcach przepracował 39 lat, z czego 22 lata jako kierownik a następnie dyrektor szkoły.

Jan Mrógała (1908–1989), nauczyciel szkoły podstawowej w Zebrzydowicach, znalazł swoje miejsce spoczynku w rodzinnym Puńcowie. **Regina Branny** (1932–2002), moja wychowawczyni w klasie piątej w Zebrzydowicach, która pracowała potem w szkole w Kaczcach, oraz **Stanisław Donocik** (1955–2006), nauczyciel i dyrektor Zespołu Szkół w Kaczcach spoczęli na cmentarzu komunalnym w Gieszynie. **Zygmunt Mikołajczak** (1933–1997), dyrektor Gminnej Szkoły Zbiorczej w Zebrzydowicach w latach 1975–1984, a następnie jeszcze przez rok dyrektor Szkoły Podstawowej w Kończycach Małych, też znalazł swoje ostatnie miejsce w Gieszynie na cmentarzu ewangelickim. **Anna Konieczna** (1904–1996), długoletnia nauczycielka szkoły w Markłowicach Górnych spoczęła na cmentarzu w rodzinnych Petrovicach w Rep. Gzeskiej.

Aż trudno uwierzyć, że znałam tylu wspaniałych pedagogów, dla których praca z dziećmi i dla dzieci była najważniejszym zadaniem w życiu. Im dedykuję wiersz Emilii Michalskiej:

*W naręczach białych chryzantem,
w chybotliwych płomykach,
przewleka się żałobą
tęz cicha litania.*

*Ulatują westchnienia
z liści rdzawych szelestem,
przyklękają kolana
smutnym, kamiennym gestem.*

*Marmur spływa na duszę
ciężkim grobowym wiekiem.
Twarde są porachunki
ziemi z człowiekiem.*

SOŁTYSI GMINY ZEBRZYDOWICE

Według Wielkiej Encyklopedii „Polonica” sołtys w okresie międzywojennym i do roku 1950 był organem wykonawczym gromady i organem pomocniczym zarządu gminnego. Od 1958 r. jest delegatem wsi utrzymującym łączność pomiędzy mieszkańcami a gromadzką radą narodową. Według ustawy z r. 1983 sołtys stał się organem samorządu mieszkańców wsi, a od r. 1990 jest organem wykonawczym działającym w sołectwie — pomocniczej jednostce samorządu gminy. Sołtys jest wybierany przez mieszkańców wsi. Statut gminy określa jego zakres kompetencji.

W Markłowicach Górnych jeszcze przed II wojną światową obowiązki sołtysa mieszkańcy powierzyli Franciszkowi **Knypsowi** (1). Znajomość języka niemieckiego przydała mu się w trudnych chwilach wojny. Mógł w ten sposób pomóc mieszkańcom wsi w załatwianiu spraw urzędowych. Po zakończeniu wojny sołtysem na krótko został nauczyciel szkoły w Markłowicach Górnych Antoni **Rusek**, a w latach 1948—1955 funkcję tę pełnił Rudolf **Szopa** (2). Oprócz tego stanowiska Rudolf Szopa był prezesem kółka rolniczego w Markłowicach Górnych. Kolejnym sołtysem tej wsi został Emil **Sznepka** (3), a po nim obowiązki przejął Emil **Graniczny** (4).

(1)

(2)

(3)

(4)

(5)

(6)

(7)

(8)

Przed utworzeniem obecnej gminy sołtysem Zebrzydowic Dolnych przez kilka lat był Franciszek **Matuszyński**, po nim obowiązki sołtysa przejął jeszcze w latach pięćdziesiątych Jan **Grzonka** (5), potem na wiele lat Stanisław **Pala** (6), a w Zebrzydowicach Górnych sołtysem był długo Lesław **Krocze** (7).

W czasie, kiedy Przewodniczącym Gromadzkiej Rady Narodowej w Kończycach Małych był Władysław Gołka, a więc od r. 1955, obowiązki sołtysa tej wsi pełnił Rajmund **Machej**. Kolejnym sołtysem w końcu lat pięćdziesiątych wybrany został Paweł **Brzezina** (8), który pełnił swoje obowiązki aż do śmierci w roku 1963. Następnym sołtysem został wybrany przez mieszkańców Józef **Spandel** (9).

W Kaczycach natomiast przed II wojną światową funkcję sołtysa pełnił Józef **Janko**. Jego biuro, w którym przyjmował petentów, mieściło się w domu pani Kubiszowej (obecnie państwa Knauer w pobliżu kościoła). Po wojnie obowiązki sołtysa pełnili Władysław **Bojarski** w latach 1947–1952, Józef **Walica** w latach 1952–1973. Podczas choroby sołtysa w ostatnich dwóch latach jego kadencji zastępowała go pracownica Gminnej Rady — Maria **Wenglorz**.

Po reformie administracyjnej w r. 1973 Gmina Zebrzydowice objęła 5 sołectw: Zebrzydowice Dolne, Zebrzydowice Górne, Kaczyce, Kończyce Małe, Markłowice Górne.

(9)

(10)

(11)

(12)

(13)

(14)

(15)

(16)

Wybrano wówczas następujących sołtysów: w Zebrzydowicach Dolnych — Stanisław **Pala** (6), w Zebrzydowicach Górnych — Lesław **Kroczek** (7), w Kaczycach — Alojzy **Matloch** (10), w Kończycach Małych — Józef **Spandel** (9), w Markłowicach Górnych — Teofil **Pala** (11).

Przewodniczącym Rady Gminy został Bolesław **Szuścik**, a jego zastępcą Bolesław Gajdzica. Od marca 1977 r. funkcję I Sekretarza Gminnego komitetu PZPR pełnił Marian Szczotka.

W kwietniu 1978 r. sołtysami i podsołtysami wybrani zostali: w Zebrzydowicach Dolnych — Józef **Dal** (12) i Edward Machej, w Zebrzydowicach Górnych — Lesław **Kroczek** i Kazimierz Poloczek, w Markłowicach Górnych — Teofil **Pala** i Bronisława Kłopeć, w Kończycach Małych — Józef **Spandel** i Franciszek Krzempek, w Kaczycach — Alojzy **Matloch** i Ludwik Podgrabiński.

Podczas kolejnych wyborów w listopadzie 1984 r. sołtysami zostali: Józef **Dal** w Zebrzydowicach Dolnych, Józef **Żyłka** (13) w Zebrzydowicach Górnych, Bronisława **Kłopeć** (14) w Markłowicach Górnych, Józef **Spandel** w Kończycach Małych, Władysław **Kwiczala** (15) w Kaczycach.

W tej kadencji przekazano do użytku KWK „Morcinek” w Kaczycach oraz przystanek „Zebrzydowice — Przystanek”, które niestety przeszły już do historii.

(17)

(18)

(19)

(20)

W dniach 21–24 listopada 1988 r. odbyły się kolejne wybory sołtysów: w Kończycach Małych sołtysem wybrano Janinę **Węglorz** (16), a w pozostałych sołectwach funkcję tę powierzono poprzednim sołtysom.

Zmiany w systemie samorządowym w roku 1990 spowodowały skrócenie kadencji sołtysów i nowe wybory w listopadzie. Wybrano wówczas: Stanisława **Smolenia** (17) w Zebrzydowicach Dolnych, Bolesława **Nowaka** (18) w Zebrzydowicach Górnych, Marię **Roskosz** (19) w Markłowicach Górnych, Władysława **Kwiczalę** w Kaczycach i Janinę **Węglorz** w Kończycach Małych. Niestety, 5 lipca 1991 r. zmarł Stanisław Smoleń. Jego obowiązki przejął Tadeusz **Mysakowicz** (20).

31 maja 1992 r. otwarto przejście graniczne w Markłowicach Górnych, a w marcu 1993 r. uruchomiono oczyszczalnię ścieków w Zebrzydowicach.

Listopadowe wybory sołtysów w r. 1994 nie wniosły żadnych zmian, dopiero w roku 1998 nastąpiły pewne zmiany i tak wybrani zostali: w Zebrzydowicach Dolnych — Tadeusz **Mysakowicz**, w Zebrzydowicach Górnych — Franciszek **Kołatek** (21), w Markłowicach Górnych — Maria **Roskosz**, w Kaczycach — Helena **Wawrzyczek** (22), w Kończycach Małych — Janina **Węglorz**.

W 1984 r. w Kończycach Małych rozpoczął swoją działalność zespół regionalny „Małokończanie”, od 1996 r. „Kończaneczki”. W Kaczycach od roku 2000 śpiewa zespół dziecięcy „Kaczok”, w dwa lata później zespół regionalny „Nadolzianie”. Od 1994 r. w Gminie Zebrzydowice organizowany jest w maju przegląd zespołów regionalnych „Złoty Kłos”, który stał się z czasem konkursem międzynarodowym. W 1999 r. nasza gmina brała udział w organizowanym przez Radio Katowice i „Głos Ziemi Gieszyńskiej” konkursie „Złota Miejscowość”. Niestety, nie udało nam się wygrać. Od sierpnia tego roku „Wieczorem Wiedeńskim” zagościł na stałe na dziedzińcu zamkowym w Kończycach Małych festiwal VIVA IL CANTO. Trwające od kilku lat prace związane z kanalizacją i budową sieci wodociągowej w gminie, rozpoczęta rozbudowa szkoły w Kaczycach — to dobre wieści z tego okresu. Natomiast likwidacja Kopalni Węgla „Morcinek” w Kaczycach nie była korzystna ani dla pracowników tej kopalni, ani dla gminy.

(21)

(22)

(23)

(24)

Wybory sołtysów w styczniu 2003 r. wniosły niewielkie zmiany: w Zebrzydowicach Dolnych obowiązki sołtysa przejął Wiesław **Wenglorz** (23), a w Markłowicach Górnych Tadeusz **Guz** (24). W pozostałych sołectwach wybrano ponownie dotychczasowych sołtysów. Podczas ostatnich wyborów w styczniu 2007 r. powierzono te funkcje wszystkim dotychczasowym sołtysom.

W maju 2005 r. na cmentarzu komunalnym przy ul. Średnicowej w Kaczcach odsłonięto pomnik poświęcony poległym mieszkańcom Kaczc w czasie II wojny światowej na frontach zachodnich, (których nazwisk nie umieszczono na istniejącym już pomniku przed cmentarzem „Pod Lipkami”) oraz w sowieckich obozach na Wschodzie. Również nazwiska policjantów i żołnierzy z Zebrzydowic poległych w latach 1940–1941 na terenach Związku Radzieckiego umieszczone zostały na odsłoniętej 17 września 2006 r. nowej tablicy obok istniejącej już i upamiętniającej ofiary II wojny światowej na pomniku w Zebrzydowicach.

Od czerwca 2005 r. kolejno w każdym sołectwie odbywają się Spartakiady Sołectw. Ich organizacją w głównej mierze zajmują się Rady Sołeckie.

W skład **Rad Sołeckich** podczas ostatnich wyborów w styczniu 2007 r. wybrani zostali:

- w Kaczcach: Anna Bek, Grzegorz Czapla, Stanisław Knauer, Mirosław Kubicjus, Bronisław Piekarczyk, Helena Wawrzyczek, Helena Wenglorz;
- w Kończycach Małych: Maria Brożyna, Tadeusz Chmiel, Edward Gawron, Wanda Kajstura, Artur Kukła, Henryk Sitek, Tadeusz Zwardoń;
- w Markłowicach Górnych: Wojciech Giza, Bernadeta Górecka, Tadeusz Guz, Piotr Janocha, Krzysztof Klejczyk, Edward Kopel, Mirosław Staniek;
- w Zebrzydowicach Dolnych: Leon Chromik, Teresa Janik, Michał Kornaś, Wiesław Kozłowski, Janusz Łój, Helena Szuścik-Pietraszek, Stefania Wachtarczyk;
- w Zebrzydowicach Górnych: Roman Janik, Franciszek Kołatek, Leon Kopic (który niestety w czasie kadencji zmarł), Henryk Lipka, Józef Penkala, Wanda Rygiel, Maciej Sierpiński.

LIDIA SZKARADNIK

ZNANI I MNIEJ ZNANI

(Rocznicowo o malarzach związanych z Ustroniem)

Śląsk Cieszyński ma długoletnie tradycje i zasługi w dziedzinie artystycznej. Być może urokliwe krajobrazy, a zwłaszcza majestat gór powodują wyzwalanie się mocy twórczych, toteż kraina ta obfitowała w plastyków, muzyków i mistrzów innych dziedzin sztuki. W Ustroniu, podobnie jak w innych miejscowościach cieszyńskiej ziemi, zawsze żyli ludzie wrażliwi na piękno i umiejący przetworzyć je w obrazy, których kanwę stanowi tajemnicza i niepowtarzalna aura beskidzkiej przyrody. Na przestrzeni ostatniego półwiecza można by wymienić wielu ustroniskich twórców realizujących się na niwie malarskiej. Kilku z nich rocznicowo przypominamy, chcąc uchronić ich od zapomnienia.

W 2011 r. mija 40 lat od śmierci Franciszka Józefa Jaworskiego (1895—1971), który ostatnie ćwierćwiecze swego życia związał z Ustroniem. Urodził się w Czerniowcach na Bukowinie, ukończył Marineakademię w Fiume i rozpoczął dalekie podróże na żaglowcach jako marynarz. Od czasów studenckich jego zamiłowaniem było też malarstwo. Podczas służby w marynarce angielskiej namalował obraz okrętu, który był wizytowany przez króla Jerzego V. Otrzymał od niego gratulacje i zauważono niewątpliwy talent Jaworskiego, który rozpoczął studia w Akademii Sztuk Pięknych u wybitnego angielskiego akwarelisty O. Garsidea. W 1921 r. powrócił do kraju i pracował w Departamencie

Franciszek Jaworski wśród swoich obrazów — lata 60. ub. wieku

Morskim, a następnie przeszedł do administracji państwowej na Pomorzu. W r. 1926 wrócił w swe rodzinne strony i nadal zajmował się malarstwem, nawiązał też kontakt z krakowskim środowiskiem artystycznym.

Okres okupacji spędził we Lwowie, a potem znalazł się w Ustroniu, gdzie mieszkał do końca życia w małym pokoiku, gdyż wyrzekł się wszelkich dóbr materialnych. Twierdził, że szczęście można przeżyć obcując z przyrodą i sztuką. Jego ulubioną techniką była akwarela, zaś tematem pejzaż. Kontakt z Beskidami wzbudził w nim poczucie misji pokazania w swej sztuce istotnych cech tego regionu, jego krajobrazu i kultury materialnej. Pracując w skromnych warunkach (w pierwszych latach bez emerytury), wspomagany materialnie przez kilku ustroniaków, dał się poznać jako utalentowany malarz. W 1960 r. Jan Nowak zorganizował mu pierwszą wystawę autorską i spopularyzował jego dokonania artystyczne. Wywiady radiowe, zakup przez ministerstwo jego prac i wystawy, przybliżały tę postać regionowi. Dwukrotnie całkowicie stracił swój dorobek artystyczny: w r. 1918 pochłonięły go fale morskie, drugi raz podczas ostatniej wojny.

W ustronińskim okresie namalował ponad pół tysiąca obrazów, a skończył malować, kiedy osiągnął szczyty swego talentu (ok. 1967 r.). Był miłośnikiem książki, zajmował się filozofią i pisał wiersze. Zmarł w 1971 r. i został pochowany na cmentarzu katolickim w Ustroniu.

Jego życiorys zamieszczono w drugim tomie „Słownika Biograficznego Ziemi Cieszyńskiej”, „Pamiętniku Ustronińskim” na 1990 r. i „Kalendarzu Ustronińskim” na 2002 rok, a w 2001 r. w 30. rocznicę jego śmierci, Muzeum Hutnictwa i Kuźnictwa zorganizowało wystawę akwarel ze zbiorów ustroniaków.

* * *

Spśród prezentowanych malarzy najbardziej znany na ziemi cieszyńskiej ze względu na długoletnią i różnorodną działalność w dziedzinie kultury był Oswald Szczurek (1922–1996), którego 15. rocznica śmierci przypada w 2011 r. Był nie tylko malarzem, ale też muzykiem, gawędziarzem, organizatorem wielu przedsięwzięć artystycznych. Urodził się w Skoczowie, od wczesnej młodości przejawiał zainteresowania artystyczne, m.in. śpiewał w chórze szkolnym, uczył się gry na skrzypcach, akordeonie i fortepianie. Już przed wojną rozpoczął próby samodzielnej twórczości plastycznej. Okres okupacji spędził na przymusowych robotach w Niemczech, później w warsztatach lotniczych na terenach wschodnich. Do kraju powrócił w marcu 1946 r. i natychmiast włączył się w działalność kulturalną. Początkowo pracował w Dębowcu, później w Skoczowie, następnie w Ustroniu, gdzie został kierownikiem Klubu Fabrycznego Kuźni Ustroń i tam rozwinął wszechstronną działalność kulturalno-oświatową.

W 1951 r. objął kierownictwo Powiatowego Domu Kultury w Cieszynie i skupił wiele zespołów działających dotychczas samodzielnie w różnych częściach miasta, m.in. Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej. Dom Kultury w tym okresie był organizatorem wielu imprez artystycznych. Dzięki niemu przeprowadzono po raz pierwszy w powiecie eliminacje i przegląd wszystkich zespołów artystycznych regionu, zaś zespoły zgromadzone przy Domu Kultury brały wielokrotnie udział w przeglądach i konkursach wojewódzkich i centralnych. Szczególnie interesował go teatr. W zespołach amatorskich kreował główne role, co spowodowało zaangażowanie go na kilka lat do Sceny Polskiej w Czeskim Cieszynie. W 1954 r. brał czynny udział w organizacji Festynu Górskiego w Wiśle, a dziesięć lat później został jednym ze współorganizatorów Tygodnia Kultury Beskidzkiej.

Od połowy lat 60. kierował Domem Wczasowym „Gwarek”, a następnie „Relaks” w Ustroniu Jaszowcu i tam zamieszkał na stałe. Przez 20 lat organizował „Wianki”. Rozpoczynał imprezę przy DW „Gwarek”, zaś po programie artystycznym następował przemarsz nad Wisłę, gdzie przy dźwiękach regionalnych pieśni spuszczano na wodę wcześniej przygotowane i ocenione wianki.

Warunki pracy w Ustroniu pozwoliły mu na aktywniejszą działalność artystyczno-plastyczną. Od 1975 r. był czynnym przewodnikiem beskidz-

Oswald Szczurek z gajdami
w towarzystwie Jana Kawuloka — lata 60. ub. wieku

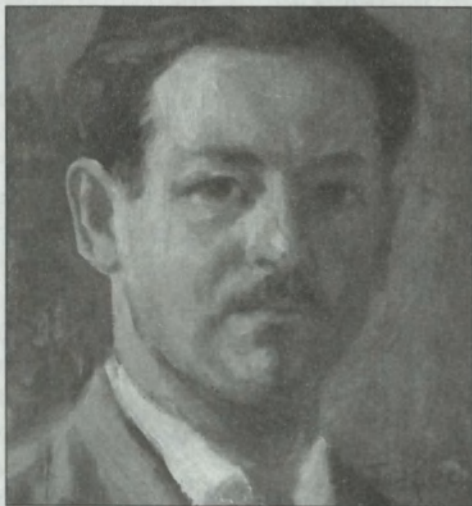
kim, posiadał też własny zespół regionalny „Jaszczur” z muzycznym i gawędziarskim programem.

Malował i rysował przez całe życie, posługując się różnymi technikami. Powstało wiele portretów rysowanych węglem lub ołówkiem oraz olejne i pastelowe pejzaże. Wystawiał swoje prace na wielu wystawach autorских i zbiorowych. W 1992 r. w Zakładowym Domu Kultury w Ustroniu miała miejsce wystawa trzech pokoleń, na której zaprezentował swe obrazy z synem Leszkiem i wnukiem. Należał do Stowarzyszenia Twórczego „Brzimy”

Zmarł 14 sierpnia 1996 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Ustroniu. Pośmiertnie w 1997 r., 2001 r. i 2006 r. Muzeum Ustrońskie zorganizowało wystawę jego obrazów ze zbiorów rodzinnych. Jego biogram zamieszczono w trzecim tomie „Słownika Biograficznego Ziemi Cieszyńskiej”, w „Kalendarzu Ustrońskim” na rok 2001 i w wydawnictwie „15 lat Stowarzyszenia Twórczego »Brzimy«”.

* * *

W 2010 r. minęło ćwierćwiecze od śmierci Karola Ferfeckiego (1909–1985), mało spopularyzowanego malarza rodem z Zaolzia, który ostatnie kilka lat przeżył w Ustroniu. Urodził się w Wędryni na Zaolziu. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Bystrzycy. W latach 1924–1927 uczył się w Państwowej Szkole Handlowej w Gieszynie, a następnie w Państwowej Wyższej Szkole Przemysłowej w Bielsku, którą ukończył w 1931 r. z tytułem inżyniera mechaniki. Od dzieciństwa upodobał sobie rysowanie i te zainteresowania spowodowały, że zdawał do Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, gdzie studiował w latach 1934–1939 na Wydziale Malarstwa.

Karol Ferfecki, autoportret

Po II wojnie światowej przez wiele lat mieszkał w Krakowie. Zajmował się scenografią w teatrach krakowskich, a także brał udział w pracach konserwatorskich zabytków. Był związany z miejscowym środowiskiem plastycznym, gdzie uczestniczył w wystawach zbiorowych i innych przedsięwzięciach artystycznych. Na przełomie lat 50. i 60. mieszkał w Wiśle i Ustroniu,

po czym znów wrócił do Krakowa. W końcu lat 70. przeniósł się na stałe do Ustronia. Tu zmarł 10 lutego 1985 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu ewangelickim. Był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Heleną miał córkę Ewę, a z drugą żoną Marią — syna Karola.

Uprawiał przede wszystkim malarstwo olejne, pozostawił wiele obrazów przedstawiających krajobrazy i portrety, lecz zachowało się również sporo rysunków i szkiców. Wystawiał swoje prace na wystawach zbiorowych oraz indywidualnych m.in. w Krakowie i Gieszynie. W 1994 r. w Muzeum Hutnictwa i Kuźnictwa w Ustroniu zaprezentowano 35 jego obrazów ze zbiorów rodzinnych. Spuściznę artystyczną Karola Ferfeckiego posiada jego syn Karol, zamieszkały w Ustroniu, obecnie profesor Akademii Muzycznej w Katowicach, specjalista w zakresie gry na gitarze. W 2010 r. Muzeum Ustrońskie ponownie podjęło się zorganizowania wystawy autorskiej, tym razem z okazji 25 rocznicy śmierci artysty, na której zaprezentowano 60 obrazów olejnych i ponad 20 akwarel oraz rysunków ze zbiorów syna. Życiorys malarza zamieszczono w drugim tomie „Słownika Biograficznego Ziemi Gieszyńskiej”.

* * *

W 2010 r. przypadała także 10. rocznica śmierci Zygfydy Demel-Bąkosz (1940—2000) pochodzącej z Wisły, która przez ostatnie ćwierćwiecze wraz z mężem mieszkała w Ustroniu, gdzie aktywnie uczestniczyła w działalności Stowarzyszenia Twórczego „Brzimy”. Przez większość życia związana była z Wisłą. Po ukończeniu Szkoły Podstawowej, dwa lata

Zygfyda Bąkosz przy pracy —
lata 80. ub. wieku

uczęszczała do Liceum Technik Plastycznych w Bielsku-Białej, w którym zapoznała się z techniką projektowania i wykonywania wzorów na tkaninach. Przerwała edukację artystyczną, lecz pozostała w kręgu sztuki, jaką tworzył w domu ojciec — Rudolf Demel. Przez okres dwóch lat (1958—1959) w pracowni Franciszka Gluzy malowała kwiaty i wzory ludowe na miniaturach skrzyń ludowych oraz talerzach drewnianych. Praca jej polegała także na wyszukiwaniu wzorów malowideł i ornamentyki ze starych sprzętów, fragmentów domów drewnianych itp. Z biegiem czasu przeszła do malowania kartek świątecznych i okolicznościowych, w których uwzględniane były motywy ludowe. Nadal rozwijała zainteresowania malarskie, tworząc obrazy akwarelowe z natury. Lubiła malować kwiaty i potoki, jak również pejzaże, a jej ulubionymi technikami były akwarela i pastel. Zygfryda brała systematycznie udział w życiu grupy „Brzimy”: w wystawach, plenerach plastycznych, spotkaniach twórców oraz wernisażach wystaw artystycznych w Muzeum Ustrońskim. W 1996 r. w Oddziale Muzeum — „Zbiory Marii Skalickiej” zorganizowano wystawę jej prac, ojca Rudolfa oraz męża Wincentego Bąkosza.

Obrazy prezentowała na wielu wystawach zbiorowych w Ustroniu, Wiśle (w ramach Tygodnia Kultury Beskidzkiej), a także na Zaozlu i w Belgii. Jej piękne kwiaty i pełne uroku pejzaże zdobią wiele ustrońskich domów, często stanowiły upominki. Pozostawiła obrazy przedstawiające zanikające pejzaże ze starymi góralskimi chałupami, malowane w rozpoznawalnej, charakterystycznej kolorystyce. Jej biogram zamieszczono także w wydawnictwie „15 lat Stowarzyszenia Twórczego »Brzimy«”.

W 2010 r. mija 5 lat od śmierci Wincentego Bąkosza (1937—2005), który przez ostatnie ćwierćwiecze mieszkał w Ustroniu. Pochodził z Chorzowa, a w 1963 r. związał się z Wisłą, podejmując pracę w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” jako dekorator. W 1970 r. ukończył w Warszawie 2-letnie Studium Reklamy i Aktywizacji Sprzedaży.

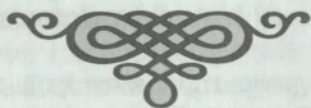
Od 1964 r., od pierwszego Tygodnia Kultury Beskidzkiej, przez wiele lat współpracował z tą imprezą folklorystyczną, pełniąc funkcję członka Komitetu Organizacyjnego odpowiedzialnego za dekorację i reklamę, za co w 1973 r. został odznaczony srebrną odznaką „Zasłużonemu w Rozwoju Województwa Katowickiego”. Wraz z Bogusławem Heczko i Zbigniewem Niemcem współzałożył w 1978 r. grupę plastyczną „Brzimy” w Wiśle.

Malarstwo olejne uprawiał od 1959 r. W jego pracach dominował pejzaż beskidzki, ale nie brak także portretów ludzi z regionu. Jego twórczość malarska była rezultatem talentu i konsekwentnej, wieloletniej pracy nad sobą. Obrazy artysty stanowiły upominki dla zespołów regionalnych, występujących na Tygodniu Kultury Beskidzkiej. W 1978 r. zorganizowano jego pierwszą wystawę indywidualną w Muzeum Beskidzkim w Wiśle.

Karol Kubala w rozmowie
z Wincentym Bąkoszem — lata
90. ub. wieku

W 1996 r. wystawa jego obrazów, żony Zygfydy a także teścia Rudolfa Demela — miała miejsce w Muzeum „Zbiory Marii Skalickiej”. Prezentował swe prace na wielu wystawach zbiorowych, kilkakrotnie w Muzeum Ustrońskim. Został uwzględniony w publikacji „Ziemia Gieczyńska w twórczości artystów regionu”. Jego biogram zamieszczono także w wydawnictwie „15 lat Stowarzyszenia Twórczego »Brzimy«”.

DANIEL KADŁUBIEC

FOLKLORYSTYKA W CIESZYŃSKIEJ FILII UŚ W LATACH 1995—2005

Kiedy w r. 1990 zostałem zatrudniony w cieszyńskiej Filii Uniwersytetu Śląskiego, wraz z prof. Alojzym Kopoczkim zaczęliśmy podejmować działania zmierzające do powołania studiów etnologicznych, w tym folklorystycznych. Uważaliśmy, że Śląsk Cieszyński z racji przebogatej historii badań kulturowych zasługuje na własną placówkę uniwersytecką. Po pięciu latach prac przygotowawczych, w których od r. 1993 brała także udział prof. I. Bukowska-Floreńska, udało się ukonstytuować kierunek etnologiczny z silnie osadzoną w nim folklorystyką, przy czym wychodziliśmy z następujących założeń:

1) Wartość i atrakcyjność kierunku czy specjalizacji wynika z inności, nie z unifikacji, nie z kopiowania tego, co jest indziej. Gdyby nie oferować inności, studenci wybieraliby z pewnością większe i atrakcyjniejsze miasto, choć Cieszyn z racji swej historii i położenia jest dostatecznie interesujący.

2) Inność, specyfika wynika m.in. z tradycji, z uwarunkowań historycznych, geograficznych, społeczno-politycznych, kulturowych i zapewne jeszcze innych. Gdy spojrzymy choćby bardzo skrótowo pod tym kątem na ten skrawek ziemi śląskiej, odmienność cieszyńska stanie się lepiej zrozumiała.

Otóż ujmując powyższe problemy w hasłach, zauważmy, że:

- Zmieniały się tutaj panowania polskie, czeskie, austriackie, niemieckie oraz różne systemy polityczne.
- W ślad za tym nawarstwiały się różne języki urzędowe i urzędowe (oficjalne) kultury.

- Ponad 600-letnie przebywanie poza Macierzą, a w wypadku Zaolzia 90 lat dłużej, spowodowało, że tradycja językowo-kulturowa spełniała tu zadania różnorodne, spośród których wybijało się, a za Olzą jest tak nadal — narodowotwórcze. Można zatem śmiało powtórzyć za prof. Janem Szczepańskim, że była to tradycja ocalenia narodowego.
- Średniowieczne powiedzenie *Lux ex Silesia* odnosiło się do Śląska Cieszyńskiego w szczególności, tutaj bowiem krzyżowały się już od starożytności szlaki wojskowe, handlowe, tudzież cywilizacyjne, co zaowocowało już od XIII wieku zjawiskami indziej nie spotykanymi, szczególnie gdy chodzi o oświatę i piśmiennictwo. To tłumaczy m.in., dlaczego właśnie tutaj pojawiły się zjawiska prefolklorystyczne w postaci chłopskich tekstów na długo przed ich zaobserwowaniem w innych regionach Polski.
- Wieloreligijność, zwłaszcza rzymskokatolicyzm i protestantyzm, bardzo wzbogaciła cieszyński pejzaż kulturowy i mentalnościowy, co uwidoczniło się zwłaszcza w warstwie obrzędowo-zwyczajowej i magicznej.
- Zróżnicowanie geograficzno-socjalne ziemi cieszyńskiej ma także niebagatelne znaczenie, gdyż współlistnieją tu obok siebie kultury góralska, chłopska i robotnicza (górnicza).
- Od 1920 r., czyli od podziału Śląska Cieszyńskiego powstała za Olzą polska mniejszość narodowa, wobec której również etnologia cieszyńska nie może być obojętna. Tamtejsze procesy migracyjno-industrialne, społeczno-polityczne są niezwykle istotne w kontekście językowo-kulturowym i narodowo-świadomościowym.
- Gieszyn i Śląsk Cieszyński również współcześnie jest jednym z najruchliwszych miejsc transgranicznej wymiany handlowej, turystycznej i kulturowej, a zatem pozostaje nadal swoistym laboratorium, w których przebiegają procesy, mające również wartość uniwersalną w sferze uogólnień teoretycznych.

3) Wychodząc z powyższych uwarunkowań, przez pryzmat których postanowiliśmy się zająć problematyką bardzo współczesną, powołaliśmy Katedrę Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej, której nazwa sygnalizowała jej specyfikę dydaktyczno-badawczo-organizacyjną, wyrażającą się, najogólniej biorąc, w synchronizacji teorii i praktyki folklorystycznej, gdyż uważaliśmy to za konieczny warunek rozwoju każdej dyscypliny naukowej. Wynika z tego, że chodziło nam o nadanie folklorystyce statusu nie dyscypliny gabinetowej, ale takiej, która reaguje na współczesne życie, a zatem ma również wymiar społeczny i bardzo otwarty. Jej organizatorem i kierownikiem był prof. zw. dr hab. Daniel Kadłubiec, a zatrudniała ona ośmiu pracowników etatowych (m.in. prof. A. Kopoczka, prorektora Filii), trzech na umowę, wybitnych specjalistów z dziedziny muzyki, tańca i badań terenowych, oraz ofiarną sekretarkę, p. Grażynę Jankowską.

PARĘ UWAG NA TEMAT DYDAKTYKI

Mając to wszystko na uwadze, uważaliśmy za konieczne wprowadzić do siatki przedmiotów m.in. dyscypliny następujące:

- Podstawy językoznawstwa sławistycznego, szczególnie bohemistyczno-słowakistycznego z racji pogranicznego miejsca cieszyńskiej etnologii (folklorystyki).
- Teorię i praktykę muzyki ludowej oraz Współczesny folklor muzyczny.
- Laboratorium etnomuzyczne i etnochoreograficzne (nauka gry, tańca i śpiewu).
- Uzupełnieniem powyższych zajęć była działalność kapeli i zespołu regionalnego nie na poziomie reprezentacyjnym, ale roboczym, warsztatowym, by studenci mogli dotknąć kultury i problemów, o których słyszeli na zajęciach. Uważaliśmy, że w ten sposób znacząco podniemiemy kompetencję zawodową absolwentów.

Wymieniłem celowo podstawowe przedmioty mieszczące się w folklorystyce stosowanej, obejmującej zwłaszcza folklor muzyczny i taneczny, bowiem stanowiły wyraźną osobliwość cieszyńską, wychodzącą również na przeciw potrzebom środowiska i regionu, w którym Katedra działała. Oprócz nich prowadziła ona także przedmioty teoretyczne, np.: Folklorystyka, Folklor Polski i Europy, Semiotyka kultury ludowej, Literatura i folklor, Folklor środowiskowy i zawodowy, Komparatystyka folklorystyczna i etnomuzykologiczna, Folklor ulicy, Współczesny folklor muzyczny itd. W sumie realizowała 23 przedmioty nauczania i uzyskiwała kształt najpełniejszy, bowiem w jej zasięgu znalazł się folklor narracyjny, muzyczny i taneczny, i tym właśnie wyróżniała się na mapie polskiej etnologii, co z kolei m.in. stanowiło o atrakcyjności studiów cieszyńskich. Dlatego wielu słuchaczy zaocznych z Podhala wybrało Cieszyn, a nie bliższy Kraków.

KIERUNKI BADAŃ

Wynikały w głównej mierze z powyższych ustaleń, czyli reagowały na tutejsze historyczne i współczesne uwarunkowania kulturowe, na współczesne tendencje i kierunki badań, miały również na uwadze profil i potrzeby absolwentów, by cieszyńska etnologia nie była kuźnią bezrobotnych magistrów. Pracownicy Katedry penetrowali więc takie dziedziny, jak:

- Semiotykę i ekologię folkloru pogranicza (badanie nosicieli kultury folklorystycznej i sytuacji nadawczo-odbiorczych, w których dokonuje się jej przekaz, a także jego znakowy charakter).
- Współczesność tradycji kulturowej i jej funkcje na Zaolziu (przekrój tradycji duchowej, manifestującej się w jej różnych gatunkach).
- Etniczność i interetniczność na pograniczu polsko-czesko-słowackim (co na pograniczu stanowi wspólnotę kulturową, a co odmienność, specyfikę, i jak ta odmienność jest nacechowana etnicznie).

- Kulturowy obraz świata (zróżnicowany językowo, narodowo, religijnie; prowadzono te badania na różnych gatunkach folkloru narracyjnego, szczególnie wierzeniowo-demonologicznym i obrzędowo-zwyczajowym).
- Współczesny folkloryzm widowiskowy i jego tendencje (folkloryzm jest pochodną folkloru, jego kontynuacją w warunkach sztucznie wytworzonych); idzie o to, by te sztuczne warunki (scena, TV, film itp.) nie zatęrzyły podstawowej warstwy specyfiki stylistycznej i poznawczej, bowiem folkloryzm nie powinien tylko bawić, podobać się, ale i uczyć, integrować, utożsamiać.
- Twórczość werbalną dzieci po obu stronach Olzy (tu rodzi się podstawowe pytanie: czy twórczość słowna dzieci zaolziańskich mieści się w etnicznie polskim folklorze tego środowiska, czy może w czeskim, a może stanowi specyfikę regionalną?).
- Współczesną kulturę muzyczną Polaków zaolziańskich (źródła muzyczności), jej formy, funkcje i okazje wykonawcze (co, kiedy, gdzie i dlaczego się śpiewa).
- Instrumentarium ludowe w polskich Karpatach jako problem komparatystyczny (co łączy, a co dzieli polskie Karpaty w dziedzinie instrumentarium ludowego, gdy chodzi o budowę instrumentów i typ kreowanej przez nie muzyki).
- W latach 2001–2003 zrealizowano grant KBN-owski: Kierunki rozwoju współczesnej tradycji kulturowej Polaków na Zaozniu (prof. Daniel Kałużebiec).

Generalnie rzecz ujmując, badania empiryczne w większości wyrażały z tutejszej różnorodnej rzeczywistości, o której już była mowa, jednak ich uogólnienia miały nieraz znaczenie uniwersalne. Zresztą każdy folklor jest zakodowany w danym miejscu i w danym czasie, także każdy ma zapach konkretnej ziemi i konkretnego czasu. Nie chodziło więc o okopywanie się w cieszyńskich szanłcach, ale ich uwzględnienie czy wykorzystanie do uprawiania folklorystyki współczesności.

PRACE MAGISTERSKIE

Respektowały zainteresowania piszących, ale także profil Katedry. Nadmienię, że było ich w sumie 66 razem z zaocznymi, a podejmowały zagadnienia przeróżne, mieszczące się w antropologii folklorystycznej; niektóre jednak miały charakter jakby węzłowy, gdyż skupiały na sobie uwagę większej liczby magistrantów, realizujących je z różnych punktów widzenia. Dla przykładu można z nich wymienić:

- Współczesny folkloryzm sceniczny i jego style wykonawcze (narracyjny, muzyczny, taneczny) — podstawą materiałową były nagrania audiowizualne z różnych festiwali polskich i zagranicznych; problematyka jest ważna dla zespołów, kapel i indywidualnych wykonawców.

- Pogranicze polsko-czesko-słowackie oraz śląsko-załębiowskie (na przykładzie wybranych zagadnień kultury duchowej; chodziło m.in. o określenie typu kultury pogranicza i procesów tam zachodzących, a zatem m.in. o odpowiedź na pytanie: jaka jest kultura pogranicza — czy jest to mieszanina kultur, jak się często sądzi, czy też kultura etnicznie sprecyzowana choć z zapożyczeniami innoetnicznymi, w jaki sposób przebiegają tutaj procesy adaptacyjne zapożyczeń itp.).
- Współczesna rodzina w świetle transmisji kulturowej (jaką rolę spełnia w tym względzie).
- Kulturowa współczesność Polaków na Zaolziu (rola, funkcje i przemiany tradycji kulturowej w kontekście środowiska zróżnicowanego generacyjnie, językowo, narodowo, religijnie).
- Pielgrzymki jako fakt kulturowy (kulturowa specyfika pielgrzymowania do Częstochowy, Kalwarii Zebrzydowskiej oraz sanktuariów czeskich).
- Obraz świata w religijności ludowej zróżnicowanej konfesyjnie (generalnie chodziło o kreowanie obrazu świata przez rzymskokatolicyzm i protestantyzm, ale i przez inne kościoły, których np. w Wiśle jest 13).
- Modelowanie kultury obrzędowo-zwyczajowej przez pryzmat czasoprzestrzeni (jak czas i miejsce wpływają na zmianę funkcji, treści, struktury, poetyki wzmiankowanej kultury).
- Twórczość werbalna dzieci i jej inspiracje reklamą i massmediami w ogóle.
- Zainteresowanie wzbudzały też tematy związane z folklorem studentkim, zawodowym w obliczu zmian restrukturyzacyjnych, z myśleniem magicznym współczesnego człowieka, z problematyką kapel i zespołów regionalnych, wybitnych twórców folkloru, z komunikacją folklorystyczną, demonologią i magią. Studenci pisali też prace z folkloru pieśniowego i disco polo, na temat muzyki folkowej, graffiti jako procesu oswajania przestrzeni itd.

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACYJNA

Pracownicy i studenci brali udział w festiwalach folklorystycznych polskich, czeskich i słowackich nie tylko jako widzowie, ale i członkowie komisji oceniających (pracownicy) czy obserwatorzy ich pracy (studenci):

- Współorganizowali Międzynarodowe Konkursy Pieśni Ludowej im. Stanisława Hadyny.
- Koordynowali wymiany pracowników i studentów w ramach programu CEEPUS.
- Podtrzymywali kontakty naukowe ze środowiskami słowackimi, czeskimi i niemieckimi (konferencje, publikacje, awanse naukowe).
- Zorganizowali 17 konferencji zawsze z udziałem gości zagranicznych, w tym cykliczne: *W kręgu inspiracji Stanisława Hadyny* (od roku

Reprodukcja zaproszenia na sesję popularno-naukową z cyklu „Cieszyńskie spotkania folklorystyczne”

Katedra Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej Filii UŚ w Cieszynie
Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny
Stowarzyszenie „Profilia”

zapraszają na

CIESZYŃSKIE SPOTKANIA FOLKLORYSTYCZNE

PROGRAM

V SESJI POPULARNONAUKOWEJ

W KRĘGU INSPIRACJI STANISŁAWA HADYNY :

„Tradycja i innowacja jako dwa aspekty trwałości
i dynamiki dziedzictwa kulturowego na Śląsku”

Środa, 29 października 2003r.

godz. 9,00

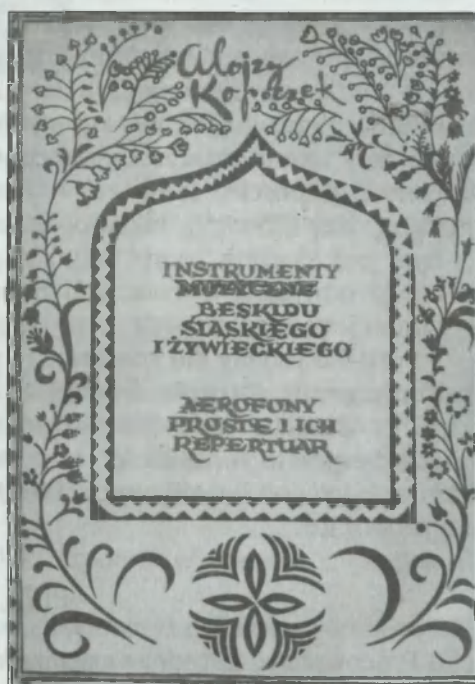
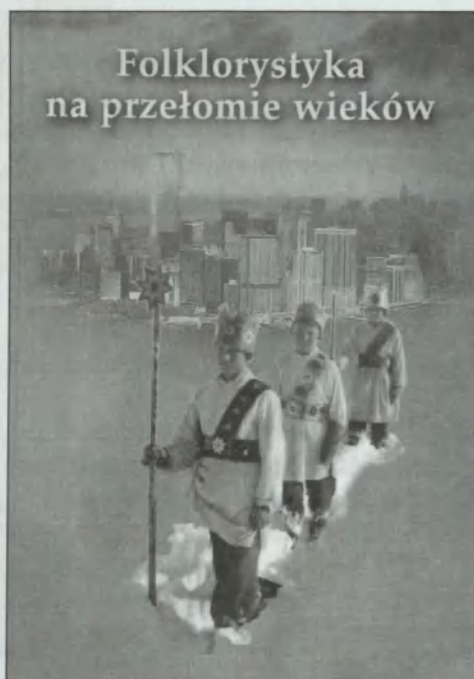
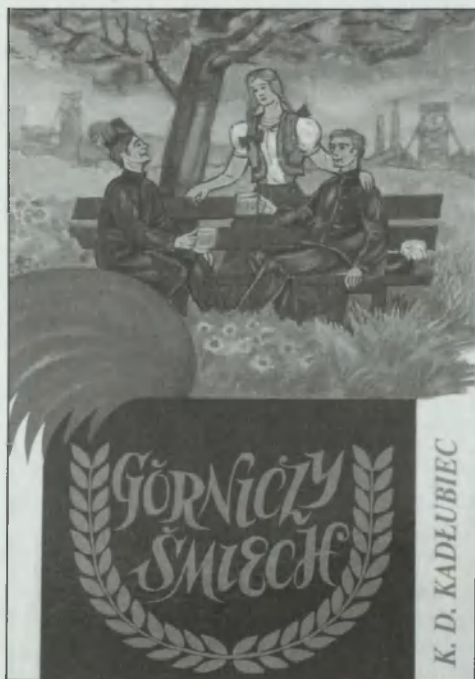
Centrum Konferencyjne Filii UŚ w Cieszynie, ul. Bielska 62

1999), wielkiego, uniwersalnego twórcy, wywodzącego się z tej ziemi. Konferencje te miały część teoretyczną (referatowo-dyskusyjną) i praktyczną w postaci koncertów Hadynowego „Śląska” i zespołów z obu stron Olzy (chodziło także o działania integracyjne). Pierwsza ich część była poświęcona m.in. takim zagadnieniom, jak: Współczesny folklor i jego odmiany, O relacjach między tradycją a innowacją, O folklorystyce i jego inspiracjach, O sposobach i kryteriach stylizacji folkloru itp.

Ponadto odbyły się konferencje poświęcone *Współczesnym procesom kulturowym w Europie środkowej (2003)*, *Polskiej mniejszości narodowej na Zaolziu, szczególnie procesom językowo-kulturowym (2004)*, *Folklorystyce w kontekście nauk humanistycznych (1996)*, *Współczesnej komunikacji folklorystycznej (1997)*, *Funkcjom folkloru we współczesności (2000)* itd.

PUBLIKACJE

Pracownicy Katedry zrealizowali 9 wydawnictw zwartych, czyli książkowych, oraz ok. 150 tekstów od artykułów i rozpraw naukowych po popularnonaukowe, drukowanych w kraju i za granicą.

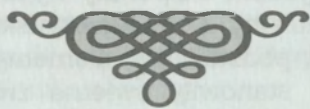
Przykładowe publikacje Katedry Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej

Były one również wynikiem udziału pracowników w grantach zagranicznych, tudzież współpracy z ośrodkami pozapolskimi. Dodać również należy, że pracownicy byli recenzentami przewodów od doktorskich do profesorskich na uczelniach polskich, czeskich i słowackich, promowali doktorów na Uniwersytecie Ostrawskim.

Przygotowywali czeskie i polskie audycje radiowe i telewizyjne, poruszające współczesne zagadnienia folkloru folkoryzmu. Oprócz celów pragmatyczno-kulturowych miały na uwadze upowszechnienie pracy cieszyńskiego ośrodka etnologiczno-folklorystycznego, gdyż Katedra, bez względu na jej organizacyjne zaszeregowanie, była zawsze integralnym składnikiem tutejszej etnologii i współkształtowała jej oblicze.

I KILKA SŁÓW NA KONIEC

To tylko, jak zaznaczono na wstępie, skrótowy zarys genezy, kierunków, intencji, motywacji działalności Katedry Folklorystyki Ogólnej i Stosowanej, niemniej jednak sędzę, że daje on wyobrażenie o jej dokonaniach. U jej podstaw było przekonanie, że nieodłącznym składnikiem współczesnej etnologii czy antropologii kulturowej musi być folklorystyka tak teoretyczna, jak i praktyczna, w przeciwnym razie realizowanemu kierunkowi studiów brakowałoby kompletności i systemowości, co nie służyłoby ani nauce, ani studentom. W tej koncepcji upatrywaliśmy siłę etnologii cieszyńskiej także w skali międzynarodowej, do czego Katedra Folklorystyki wydatnie się przyczyniła. Przestała istnieć w roku 2005, kiedy odszedł z Gieszyzna prof. D. Kadłubiec, a rok wcześniej prof. A. Kopoczek.

STRÓJ CIESZYŃSKI W BIBLIOTECE PEDAGOGICZNEJ

Przypadające w 2010 r. jubileusze 1200. rocznicy legendarnego założenia miasta Cieszyna i 60-lecia Zespołu Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej, stały się inspiracją pomysłu multimedialnej wystawy edukacyjnej pt. „Strój cieszyński”. W ten sposób Internetowe Centrum Informacji Multimedialnej działające w Bibliotece Pedagogicznej w Cieszynie włączyło się w jubileuszowe obchody.

Zorganizowanie wystawy miało na celu wspieranie edukacji regionalnej, podniesienie świadomości i wiedzy o stroju ludowym oraz promocję jego piękna i elegancji.

Multimedialny projekt edukacyjny zrealizowany w centrum informacyjnym biblioteki pokazał nowy sposób myślenia o stroju ludowym i składał się z dwóch części: tradycyjnej wystawy oraz prezentacji multimedialnej.

W dwóch pomieszczeniach ICIM, na regałach, obrazach, wieszakach i manekinie można było zobaczyć przykłady zarówno kobiecego, jak i męskiego stroju cieszyńskiego. Znalazły się tam zdjęcia, foldery, widokówki, kserokopie, a przede wszystkim eksponaty wypożyczone m.in. z Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Macierzy Ziemi Cieszyńskiej oraz od osób prywatnych. Dokładnie opisane podstawowe elementy ubioru, ze wszystkimi znaczącymi szczegółami, stanowiły świetne źródło informacji o stroju przodków. Można było oglądać, czytać i słuchać, a także — co ciekawe — przymierzać stroje i uwieczniać się w nich na pamiątkowych zdjęciach.

Oprócz tego, aby zachęcić i przybliżyć młodemu pokoleniu problematykę regionu Śląska Cieszyńskiego w oparciu o inne możliwości, jakie dają nowoczesne środki elektroniczne, opracowano prezentację multimedialną. To dzięki wykorzystaniu nowych mediów zastosowano różne formy informacji oraz różne formy przekazu, np. tekst, dźwięk, grafikę, animację, film itp.

Fragment wystawy w centrum multimedialnym Biblioteki Pedagogicznej

W toku przygotowań prezentacji sięgnięto po materiały multimedialne o Gieszynie oraz nagrania występów Zespołu Pieśni i Tańca Ziemi Gieczyńskiej. Wybrano zwłaszcza te części i fragmenty, które najbardziej charakteryzowały i podkreślały bogactwo tradycyjnego stroju gieszynskiego. Najlepiej można to było zobaczyć w pieśniach, tańcach oraz zabawach i obrzędach ludowych. Dla dzieci, i nie tylko, przygotowana została specjalna atrakcja w postaci zabawy wirtualnej. Można było połączyć się ze stroną internetową i spróbować ubrać dziewczynkę w strój gieszynski, ucząc się przy tym, na podstawie opisu, regionalnych nazw ważniejszych części garderoby.

Przygotowana na płytkach GD i DVD prezentacja uzupełniła i wzbogaciła wystawę, która dzięki temu stała się bardziej interesująca, zwłaszcza dla młodszych odbiorców. W ten sposób łatwiej im było poznać i poszerzyć wiedzę o swoim regionie.

Osoby szczególnie zainteresowane i potrzebujące pogłębienia tematyki mogły skorzystać z fachowej wiedzy znajdującej się w artykułach i opracowaniach naukowych, które również znalazły się przy tej okazji na wystawie.

Projekt „Strój gieszynski” to nowa metoda promocji i poszerzenie oferty działającego od kilku lat przy Bibliotece Pedagogicznej w Gieszynie Centrum Informacji Multimedialnej. Powstał on głównie z myślą o nauczycielach, uczniach i studentach, ale skierowany był również do wszystkich innych osób zainteresowanych tradycją i kulturą ziemi gieszynskiej.

Zabawa wirtualna — ubieranie w strój cieszyński

Internetowe Centrum Informacji Multimedialnej w kwietniu 2010 r. przesłało do wszystkich szkół podstawowych i gimnazjów cieszyńskich informację o edukacyjnej wystawie oraz zaproszenie dla nauczycieli i uczniów, by zapoznali się i skorzystali z oferty. Ponadto we wrześniu cieszyńskie szkoły otrzymały również „zwiastun” w postaci krótkiego filmu informacyjnego o powstałym projekcie multimedialnym, zachęcający do udziału w wydarzeniu.

Edukacyjna wystawa multimedialna czynna była od 1 kwietnia do 31 grudnia 2010 r. i cieszyła się niemałym powodzeniem. Uczestniczyło w niej wiele osób, a przede wszystkim uczniowie cieszyńskich szkół podstawowych i gimnazjów wraz z nauczycielami. W trakcie zajęć dzieci i młodzież chętnie włączały się do rozmowy o stroju, komentowały i wyrażały swoje opinie, wykazując tym samym żywe zainteresowanie strojem regionalnym. Przymierzały poszczególne części ubrania i utrwały wizytę na wystawie, wzajemnie wykonując sobie pamiątkowe zdjęcia.

Wypada wyrazić nadzieję, że trud zorganizowania wystawy, która powstała bez żadnego wsparcia finansowego (wyłącznie ze środków prywatnych osoby realizującej projekt), nie pójdzie na marne i w przyszłości zaowocuje poszerzeniem kręgu osób zainteresowanych sprawami regionu — małej ojczyzny, jaką jest Śląsk Cieszyński.

LEON MIĘKINA

ODDANY CAŁYM SERCEM ZIEMI CIESZYŃSKIEJ

Wspomnienie o Antonim Tomicy (1924—2010)

Był rok 1968. Cieszyńska szkoła handlowa sposobila się do obchodów swego pięćdziesięciolecia oraz 15-lecia jej przejęcia przez GRS i z tej okazji przygotowywano do druku okolicznościowe wydawnictwo. Wtedy zetknąłem się z Antonim Tomicą po raz pierwszy.

Ponieważ Zakład Wydawnictw GRS w Warszawie nie był w stanie wydać zapowiadzianej „Księgi pamiątkowej” w ustalonym terminie, postanowiono wydać na obchody jednodniówkę, a księgę — w późniejszym terminie. Uczyłem wtedy w tej szkole już od kilkunastu lat i miałem na swoim koncie zredagowanie dziesięć lat wcześniej „Księgi pamiątkowej wydanej dla uczczenia 40-lecia Szkoły Handlowej w Cieszynie (1918—1958)”, więc zwrócono się do mnie, abym pomógł — także jako absolwent — w zredagowaniu jednodniówki. W tej awaryjnej sytuacji liczyć można było wśród absolwentów już tylko na najbardziej ofiarnych, gotowych rzucić się w wir pracy i podążyć szkole z pomocą w potrzebie. Okazali się nimi Antoni i jego żona Irena (podpisująca wtedy swoje wspomnienie panieńskim nazwiskiem: Szewiczek), którzy owocodajnie sięgnęli po pióra — obok mgr. Bogusława

Zdjęcie z ostatnich lat życia Tośka

Pasza i mnie, a także mgr. Izzydora Kunca, projektanta okładki. Antoni dwoił się i troił, by pokonać także trudności związane ze zdobyciem papieru, zezwolenia cenzury, wydrukowaniem tekstów w powielarni CELMY, okładki w drukarni w Skoczowie... To głównie dzięki bezinteresownemu zaangażowaniu się Antoniego Tomicy doszło wtedy do wydania jednolitej „Płyniesz czasie...”. Podobnie bywało później wielokrotnie.

Odtąd widywaliśmy się nieraz, ale wyraźniej połączyły się nasze drogi dopiero w dziesięć lat później, kiedy Antoni znalazł się wśród członków Zarządu Głównego Macierzy, którzy coraz wyraźniej podejmowali się pracy dla innych, dla ziemi cieszyńskiej. Od 1981 r., kiedy obejmowałem prezesurę Zarządu Głównego, był jego sekretarzem, zaś od 1984 r. — wiceprezesem do spraw majątkowych, później — szerzej: do spraw gospodarczych. Jego owocodajne angażowanie się trwało przez kilkanaście następnych lat na różnych płaszczyznach działania naszego towarzystwa aż do czasu, gdy w roku 1997 tę prezesurę przekazałem następcy, a nawet i dłużej.

Tak było, gdy w związku z obchodami stulecia Macierzy zdobywał (nieraz odwdzięczając się miodem wygospodarowywanym we własnej pasiece) polędwicę czy inne mięswo dla kilku restauracji, w których można było potem — mimo ograniczeń wynikających wówczas z obowiązujących kartek czy skromnych przydziałów — przyjąć gości. Dzięki jego zapobiegliwości każdy z walnych zjazdów delegatów w czasie mojego prawie szesnastoletniego prezesowania zaopatrywany był w „wyproszone” na ten cel pieczywo, wędliny, mąkę, twaróg czy inne produkty żywnościowe od wytwórców w Gieszynie, Goleśzowie, Bażanowicach, Skoczowie, a także w ciasta, pieczone z reguły w pracowniach gastronomicznych Zespołu Szkół Ekonomiczno-Gastronomicznych im. Macierzy Ziemi Cieszyńskiej w Gieszynie, gdzie przy placu ks. J. Londzina najczęściej korzystaliśmy także z gościnności w dniach walnych zjazdów delegatów. Przy takich okazjach dostarczał też — oczywiście nieodpłatnie — stoiki z dżemem (wynoszone cichcem z piwnicznych półek żony), jabłka, orzechy i inne wiktuały.

Kiedy przed stuleciem podjęliśmy decyzję o ufundowaniu Macierzy sztandaru — Tosiek Tomica znowu zakrzętnął się wokół tego ofiarnie. Projekt opracował Jan Herma, ale do siostrz boromeuszek w Gieszynie udał się Antoni Tomica, by dzięki siostrze Reginie dotrzeć do siostry Magdaleny w Piekarach, dokąd wraz z kolegami Staszkiem Głazowskim i Kazikiem Foberem wyjeżdżał dwukrotnie. Pomyślnie zrealizowany zamiar pozwolił na jubileuszowe obchody przywieźć pięknie wyhaftowany sztandar, jakiego Macierz dotąd nie miała.

Przy powstawaniu pomnika Pawła Stalmacha było podobnie. Budowany według projektu Jana Hermy, wymagał jednak w fazie przygotowawczej i w początkowym okresie realizacji bardzo odpowiedzialnych działań, do których włączało się szeregi osób, między innymi Stanisław Głazowski, Bo-

lesław Nitra, a wśród innych — właśnie Tosiek. Samochodem GELMY, wiozącym w jedną stronę silniki elektryczne, jechał z kierowcą do odległego Strzegomia po kamienne bloki, by w drodze powrotnej zawieźć je do Pierścica, gdzie je później obrabiano na płyty przyszłego cokołu, oraz po kostki brukowe, potrzebne do ułożenia wokół pomnika. Krzątał się także przy jego budowaniu. A później, już w czasie jubileuszowych uroczystości, na siebie wziął główny ciężar zadbania o wyżywienie i godne podejmowanie zaproszonych gości. Podobnie bywało w związku z różnymi uroczystościami, a także przy kłopotliwym zinwentaryzowaniu wydawnictw Macierzy, przy bardzo czasochłonnej inwentaryzacji i uporządkowaniu zbiorów Kostiumerii oraz przy wielu innych działaniach.

W latach przełomu kończącego pierwsze i rozpoczynającego kolejne stulecie Macierzy, szczególnie w drugiej połowie lat osiemdziesiątych Zarząd Główny zaczął organizować co roku bale Macierzy. Duszą każdej z tych imprez był niestrudzony wiceprezes ZG Antoni Tomica. Będąc w tym czasie kierownikiem popularnej „Centralki”, umiał zakrzętnąć się wokół tańszej szynki, „świeczki” czy salcesonu — nawet z Bielską, zorganizować walc kotylionowy czy kwiatowy, zapewnić doskonałą orkiestrę — a wszystko to przy bardzo niskiej cenie biletów wstępu i w warunkach, gdy Macierz w zasadzie do tego nie dopłacała, a uczestniczyło w tych imprezach każdorazowo około 120 osób. Takie imprezy — niewątpliwie w dużej mierze dzięki Tośkowi — pozwalały bawić się pięknie, umacniały więzi oraz tworzyły dobrą atmosferę w i wokół Macierzy. Pogodny, życzliwie nastawiony do ludzi i optymistycznie podejmujący nowe zadania, prawie zawsze pozostawał jakby w cieniu wydarzeń — choć bywał niejednokrotnie siłą motoryczną wielu z nich.

Mijały lata, w czasie których podczas pracy społecznej i realizowania wspólnych zainteresowań umacniała się nasza więź. Obu nas pociągała historia: choć Tośka przede wszystkim historia Polski i powszechna, mnie zaś historia literatury i kultury, szczególnie regionalnej. Niejedną godzinę spędziłem na wymianie zdań, książek i materiałów z tym związanych.

Wojewoda Jan Wałach dekoruje Antoniego Tomicę odznaką Zasłużony dla Województwa Bielskiego (Walny Zjazd Delegatów MZC, 13.04.1986 r.)

KU PAMIĘCI MACIERZOWCÓW

Obaj mieliśmy też pasieki, co pozwalało na przekazywanie sobie wielu doświadczeń. Szczególnie utkwił mi w pamięci fakt, że któregoś roku po wyginięciu wszystkich moich pszczół na skutek warrozy, Tosiek przywiózł i podarował mi swój rój, który stał się zalążkiem nowej pasieki. Wiem, że sporo miodu ze swej pasieki po prostu rozdawał, starając się w ten sposób innym sprawiać radość. Taki właśnie był.

Początkowo nie znałem jego niełatwej biografii dokładniej. Dopiero z czasem zaczęły się spoza strzępów relacji czy wynurzeń wyłaniać jakże dramatyczne nieraz fakty. Urodził się 12 czerwca 1924 r. w Gieszynie, gdzie przed wojną ukończył szkołę podstawową i kształcił się w szkole handlowej. Pochodził z wielodzietnej rodziny robotniczej (czterech braci i siostra), mieszkającej przy ul. Fryszackiej. Przed wojną w kościele parafialnym pw. św. Magdaleny służył do mszy księdzu Franciszkowi Bojdołowi, któremu w latach 1939–1940 przemycał do Krakowa w Generalnej Guberni książki i dokumenty; tym bardziej nie mógł się pogodzić z tym, że w rodzinnej parafii wypadało mu spotykać w czasie wojny nowego proboszcza, ks. Dylusa, obnoszącego na piersi partyjną odznakę ze swastyką.

Potem była jeszcze praca w Linzu w Austrii, wcielenie do Wehrmachtu, z którego uciekł do partyzantki jugosłowiańskiej, za co skazano go w Gieszy-

Dokument z 8 października 2005 r. przyznający Antoniemu Tomicy Obywatelstwo Honorowe Miasta Alessano we Włoszech, gdzie brał on udział w walkach o wyzwolenie tego regionu, a następnie kształcił się w gimnazjum i liceum polskim

nie zaocznie na karę śmierci. Był ranny. W 1944 r. wstąpił do II Korpusu Wojska Polskiego we Włoszech i brał udział w jego działaniach wojennych.

Później znalazł się w Anglii, skąd w 1948 r. powrócił do kraju. Nie mogąc się pogodzić z panującymi tu stosunkami politycznymi, inwigilowany przez Urząd Bezpieczeństwa, podjął w 1949 r. próbę przedostania się na Zachód. Przerzut przez rzekę Nysę na przedmieściu Zgorzelca nie powiódł się: kilkusobowa grupa uciekinierów, wśród których znajdowała się też jego narzeczoną, wpadła wprost w ręce enkawudzystów, którzy — uprzedzeni przez prowokatora — zastawili tu na nich zasadzkę. Następstwem były przesłuchiwanie przez GPU, więzienia w Dreźnie i Zgorzelcu, a następnie we Wrocławiu, Rawiczu i Wronkach. Zapadł znowu wyrok śmierci. Potem zamieniono go na 15 lat więzienia. W czasie jego pobytu w Rawiczu odbył się w salce więziennej biblioteczki ślub Antoniego Tomicy z Ireną Szewieczek. W końcu — w wyniku ułaskawienia wyjednanego u prezydenta B. Bieruta — udało się uzyskać zmianę paragrafu i dalsze zmniejszenie kary do jednego roku i sześciu miesięcy. Kiedy w kwietniu 1955 r. opuścił więzienie, miał już „odsiedzianych” blisko sześć lat. Odtąd pracował do 1972 r. w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Hurtu Spożywczego w Cieszynie, a następnie aż do przejścia na emeryturę w roku 1990 — w Powszechnej Spółdzielni Spożywców w Cieszynie.

Przez długie lata był kierownikiem restauracji „Centralna”, gdzie niejednen mieszkaniec ziemi cieszyńskiej znajdował życzliwość i radę oraz niejednen „chudy literat” wsparcie, także w restauracji „Pod Jeleniem”. Był lubianym i cenionym przełożonym oraz wychowawcą młodych kadr, czego wyrazem bywało, iż zostawał laureatem plebiscytu na „Najlepszego Mistrza, Nauczyciela i Wychowawcę Młodzieży” na szczelbu zakładowym i wojewódzkim. Uzyskał także wyróżnienia i odznaczenia: Zasłużonemu w Rozwoju Województwa Katowickiego (1973), Zasłużony Pracownik Handlu (1974), Srebrny Krzyż Zasługi (1978), Złoty Krzyż Zasługi (1983), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1988).

Na tle Pomnika Ślężaczki przed jego ponownym umieszczeniem na cokole (15.04.2005 r.)

Do późnych lat zachował fenomenalną pamięć, szczególnie w odniesieniu do faktów historycznych dotyczących ludzi i wydarzeń związanych z wybuchem wojny, wrześniowymi walkami obronnymi, a także i późniejszymi latami. Kilkakrotnie namawiałem go do napisania wspomnień lub utrwalenia przebogatych zasobów pamięci w innej formie. Zabrakło mu na to czasu. Niemal do końca swoich dni był bezinteresownie czynny z myślą o innych, o ziemi, w którą wrósł korzeniami. Wygłaszał pogadanki i prelekcje wśród młodzieży, w gronie macierzowców i w innych gremiach. Nie mało też rozprowadził cegiełek na odrestaurowanie Pomnika Ślężaczki pod cieszyńskim zamkiem, co było długo jego oczkiem w głowie.

Przedemną leży skromna jednodniówka sprzed wielu lat — „Płyniesz czasie...” Tosiek zamieszczone w niej wspomnienie z ostatniej przedwojennej wycieczki szkolnej gimnazjum kupieckiego pod tytułem „Na przełęcz” rozpoczął od słów: *Są takie momenty, które wracają*. Istotnie. Wracają podczas lektury takich tekstów jak te w jednodniówce lub po przeczytaniu poświęconego mu artykułu Roberta Danela „W celi śmierci”, zamieszczonego 24 sierpnia 1998 r. w „Głosie Ziemi Gieszyńskiej”. I przy innych okazjach. W czasie ostatniej rozmowy, przeprowadzonej z panią Ireną w kilka miesięcy po jego śmierci, powiedziała między innymi: *Ufał ludziom, bo myślał, że świat jest taki prosty, jak on go widzi*. Odpowiedź na moje pytanie, czy odchodził z poczuciem spełnienia, była zdecydowanie negatywna.

Spoglądam na zdjęcia, na których utrwalone zostały niepowtarzalne kadry z życia Tośka. Także z naszego wspólnego koleżeńskiego życia oraz życia tych, z którymi danym mu było przejść kawałek wspólnej drogi i pozostawić część siebie. Wśród których pamięć o nim jest nadal żywa. Jak wśród tych mieszkańców włoskiego Alessano, którzy zaledwie pięć lat temu — w sześćdziesiąt lat od dramatycznych wydarzeń wojennych — przyznali mu, jako uczestnikowi walk o ich wyzwolenie, obywatelstwo honorowe.

Antoni Tomica zmarł 19 marca 2010 r. w Gieszynie. Nad grobem na cmentarzu komunalnym nie wygłaszano pożegnalnych mów. Na klepsydze nie wyszczególniano jego zasług i proszono też „o nieskładnie wieńców i kwiatów”, aby te pieniądze mogły być użyte na istotniejszy cel. Napisano tam tylko, że był „oddany całym sercem ziemi cieszyńskiej”. Niechaj przyznanie mu już wcześniej godności Członka Honorowego Macierzy będzie wyrazem tego, że to uczucie skromnego, prawego człowieka nie pozostaje bez wzajemności.

TADEUSZ KOPOCZEK

ODSZEDŁ NAJSTARSZY MACIERZOWIEC

Na bobreckim cmentarzu w Gieszynie, żegnany z honorami należnymi kombatantowi wojny obronnej z 1939 r., niestrudzonemu działaczowi na niwie kultury, jednemu z największych znawców ludowego tańca, 13 sierpnia 2010 r. pochowano 92-letniego Józefa Gila — najstarszego stażem członka Macierzy Ziemi Gieszyńskiej.

Urodził się w schyłkowych miesiącach monarchii Habsburgów. W seminaryjnej Szkole Ćwiczeń w Bobrku ukończył 5 klas, objawiając nie tylko zamiłowanie, co zwłaszcza uzdolnienia do aktorstwa, tańca oraz śpiewu, czemu — w latach 1925—1939 oraz 1945—1948 — dał szczególny wyraz na scenie amatorskiego teatru Koła Macierzy Szkolnej w Bobrku.

Ukończył 3-letnią Szkołę Wydziałową oraz 4-letnią handlową w Gieszynie. Po złożeniu egzaminu maturalnego w 1936 r. w charakterze praktykanta przyjęty został do Ubezpieczalni Społecznej w Gieszynie. Niestety, nie na długo: kryzys gospodarczy sprawił, że powiększył grono bezrobotnych. Ale nie załamał rąk. Ochotniczo zaciągnął się do wojska, do 4. Pułku Strzelców Podhalańskich w Gieszynie, gdzie ukończył kurs podchorążych. Znowu jednak został bez zajęcia. Tym razem na krótko. Wobec coraz jawniejszych zamierzeń hitlerowskiej III Rzeszy, objęty został rozkazem mobilizacyjnym. Wkrótce w składzie 3 batalionu macierzystego 4. PSP uczestniczył w kampanii obron-

Józef Gil (1918—2010)

nej 1939 roku, zakończonej 21 września zajęciem do niemieckiej niewoli, z której udało mu się zbiec. Ukrywał się w Gieszynie, jednak 8 kwietnia 1940 r. został aresztowany i osadzony w stalagu XI w Altengrabe, a następnie — wobec braku rąk do pracy w Niemczech — zesłany na przymusowe roboty. 20 kwietnia 1945 r. odzyskał wolność. Do Gieszyna przybył kilkadziesiąt godzin po wyzwoleniu miasta spod hitlerowskiej okupacji.

Współuczestniczył w organizowaniu służby porządkowej w Gieszynie, Starostwa Powiatowego, którego 17 maja 1945 r. został sekretarzem administracyjnym, a niebawem powierzono mu stanowisko kierownika wydziału kultury. Pełnił je do roku 1970, w 1965 r. ukończył zaoczne Studium Taneczne w Płocku, by zdobytą wiedzę przekazywać zespołom folklorystycznym naszego powiatu. Ostatnim jego miejscem pracy był Miejski Dom Kultury w Ustroniu Jaszowcu, którym kierował w latach 1971–1983, ale po przejściu na emeryturę nadal bezinteresownie służył radą i pomocą zespołom ludowym.

Drugą pasją Józefa Gila była Macierz Szkolna. To on, tuż po powrocie z niewoli, reaktywował niezwykle ruchliwe w latach przedwojennych bobreckie koło. To on, kiedy emerytura „obdarzyła” go znaczną ilością wolnego czasu, zaangażował się w działalność Macierzy Ziemi Gieszyńskiej, a będąc wieloletnim członkiem Zarządu Głównego, stał się żywym łącznikiem pomiędzy jej przedwojennymi tradycjami, a współczesnością. Nieomal do końca swych dni, choć podupadał na zdrowiu, uczestniczył w comiesięcznych spotkaniach Koła Miejskiego nr 1.

Józef Gil urodził się 19 marca 1918 r. w Bobrku, jako syn Franciszka i Anny z domu Stoły. Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej ożenił się z Reginą Chojnacką, z którą wychowali córkę Alicję i syna Stanisława. Za wzorową pracę zawodową oraz działalność społeczną uhonorowany został brązowym, srebrnym i złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, odznaką Zasłużony Działacz Kultury, medalem Za udział w Wojnie Obronnej 1939, odznaką Weterana Walk o Niepodległość oraz innymi odznaczeniami. W 2001 r. awansowany został do stopnia porucznika rezerwy. Zmarł 10 sierpnia 2010 r.

TADEUSZ KOPOCZEK

HARCMISTRZYNI WŁADYSŁAWA SIKORA

W wieku 93 lat, w sierpniu ub. roku, zmarła emerytowana nauczycielka, Honorowy Członek Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, nestorka harcerskiej służby, znana chyba wszystkim cieszyńsiakom, zawsze pogodna i każdemu życzliwa — harcmistrzyni Władysława Sikora.

Urodziła się — jako dziesiąte dziecko Walentego i Aleksandry Pawłowskich — 3 lutego 1917 r. w Rzeszowie, gdzie w 1930 r. ukończyła szkołę powszechną. Ale już rok później, za sprawą starszej siostry, przybyła do Cieszyńska, by tu po ukończeniu szkoły wydziałowej, podjąć naukę w Państwowym Nauczycielskim Seminarium Żeńskim. Maturę zdała w 1936 r. Pielęgnowane od najmłodszych lat marzenie, ziściło się dopiero rok później, kiedy W. Pawłowska zasiliła kadrę pedagogiczną Śląska Cieszyńskiego, z którym związała się na całe swoje dalsze życie.

Jeszcze w szkole wydziałowej złożyła harcerskie przyrzeczenie, a ponieważ odznaczała się organizatorskim talentem i przywódczymi skłonnościami, po ukończeniu kursu dla funkcyjnych (Rytro 1933 r.) została zastępową, a po upływie zaledwie kilku miesięcy — drużynową harcerek w seminarium.

Prowadziła także VI Drużynę Żeńską im. B. Łazarewiczówny, skupiającą harcerki uczące się różnych zawodów. To dla nich latem 1935 r. zorganizowała atrakcyjny obóz wędrowny na trasie Wisła, Barania Góra, Piłsko, Babia Góra, Czarny

Władysława Sikora (1917—2010)

Dunajec do Zakopanego, skąd wyprawiły się na kilka tatrzańskich szczytów. Na Zlocie ZHP w Spale dowodziła drużyną harcerek, będąc najmłodszą drużynową w Chorągwi Śląskiej. Wkrótce po tym zdobyła I stopień instruktorski.

Po roku pracy w Szkole Powszechnej nr 1 w Cieszynie, przeniesiona do Ustronia objęła także dowodzenie wiślańskim hufcem harcerek.

W sierpniu 1939 r. na placówce wojskowej w Żukowie, poślubiła porucznika Jana Sikorę, zmobilizowanego nauczyciela z Ustronia. Młodzi małżonkowie ani na moment nie przypuszczali, że pięć dni później rozstaną się na 6 lat, do czego doprowadził najazd hitlerowskich Niemiec na Polskę oraz rozpętanie II wojny światowej. Wzięty do niewoli uczestnik wrzesniowej kampanii obronnej J. Sikora, spędził 6 lat za drutami Oflagu.

3 maja 1940 r. na nabożeństwo za Ojczyznę, odprawione w ustronińskim kościele pw. św. Klemensa, przybyło nadzwyczaj wielu wiernych. Niestety, już po kilkunastu dniach gestapo aresztowało inicjatorów kościelnej manifestacji, a wśród nich Władysławę Sikorę, którą po bestialskich przesłuchaniach w cieszyńskiej siedzibie gestapo, zesłano do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie stała się bezimiennym numerem 3643.

Trzeba było wyjątkowego hartu ducha, niewyobrażalnej wręcz odwagi, by mimo bezustannego zagrożenia karą śmierci, podjąć w obozie koncentracyjnym konspiracyjną działalność. A do takiej należała przynależność do tajnej drużyny harcerek „Mury”, w której Druhna Władysława prowadziła zastęp „Cegły”. Działalność „Murów” znalazła udokumentowane odbicie w literaturze faktu oraz we wspomnieniach więźniarek.

5 kwietnia 1945 r. uwolnionymi więźniarkami zaopiekował się szwedzki Czerwony Krzyż, zabierając je na leczenie do swego kraju. Po powrocie do Cieszyna (grudzień 1945 r.) Władysława Sikora została nauczycielką matematyki w cieszyńskiej Szkole Zawodowej. Ukończyła także 3-letnie Studium Nauczycielskie w Katowicach.

Wychowała syna Andrzeja, w maju 1967 r. owdowiała, w 1972 r. przeszła na emeryturę, ale ofiarnie działała w związkach Kombatantów oraz Inwalidów Wojennych, w Klubie „Ravensbrück”, w Stowarzyszeniu „Dziedzictwo” św. J. Sarkandra, od 1979 r. w Macierzy Ziemi Cieszyńskiej (od 2005 r. Członek Honorowy), od 1983 r. w Kręgu Seniora ZHP, którego po kilku latach została komendantką. W 1990 r. Rada Miejska powierzyła jej rolę matki chrzestnej statku handlowego „Ziemia Cieszyńska”.

Uhonorowana m.in. Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 50. rocznicę wybuchu II wojny światowej odznaczona została Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Plaketką z Mieczami.

Złożona nieuleczalną chorobą, harcmistrzyni Władysława Sikora na wieczną wartę odeszła 24 sierpnia 2010 r. Mimo fatalnej w dniu pogrzebu pogody (28 sierpnia) żegnana była przez tłumy bliskich, przyjaciół, znajomych oraz liczne sztandary. Spoczęła na Cmentarzu Komunalnym w Cieszynie.

ADAMA GASIA

KARTY Z PAMIĘTNIKA

„...wszystko płynie ... zmienia się, przemija, a pozostają wspomnienia, nasze dokonania, myśli, doświadczenie i ta część duszy, którą się w słowa zakłnie...”

Na zakrętach historii, skrzyżowaniach dróg, w czasie wydarzeń w Rodzinie czy w kręgach Przyjaciół, chwytalem za pióro dla odnotowania osobliwej chwili. A takich wydarzeń z latami narosło sporo i kiedy chce się je podsumować, człowiek głowi się, co wybrać. Bo wszystko jest ważne u schyłku żywota bogatego w burzliwe przeżycia. One kształtowały moje życie od sielskich „Pasiek” w trójkącie trzech wiosek Zamarsk, Kostkowic i Gumien, na pograniczu działu wód dorzeczy Wisły i Odry, poprzez poznanie życia i świata od chłopskiego zagona, poprzez studia, a potem walkę o polskość współziomków na Górnym Śląsku, zakończoną żołnierską walką w kampanii wrześniowej i przez działalność w Armii Krajowej, zakończoną w hitlerowskich kazamatach Auschwitz i Mauthausen.

Kilkakrotnie odnotowywałem me przeżycia i z latami teczki pęczniały, ale nigdy nie miałem dość czasu i sił, by zaplanowany pamiętnik pod tytułem „Na krawędzi” opublikować łącznie z charakterystycznym dla mej tułaczki „Exlibrisem” — Virtute Duce Gomite Fortuna — Pod przewodnictwem Cnoty w sojuszu z powodzeniem. Gromadziłem rodzinne dokumenty gospodarstwa nr 52 na Pasiekach od połowy wieku XIX — od Jerzego Szlauera, rodu Pindorów, potem Siekierków, Pawła Szczurka do mej prababki Zuzanny Jedzok, której trzecim mężem był Andrzej Gaś. W roku 1915 drewnianą chatę tego kilkumorgowego chałupnika zastąpił dom murowany.

Życie moich rodziców było mozolne, pełne rozmaitych kłopotów finansowych. Ojciec był inwalidą wojennym — postrzał lewego ramienia w roku 1914 — pamiętam jego pobór w sierpniu 1914 r. w czasie żniw. W latach 1916—1920 uczęszczałem do szkoły ludowej w Kostkowicach, gdyż dzieci

z przysiółka Pasieki miały tam bliżej aniżeli do rodzinnych Zamarsk. Od młodości wychowywali nas rodzice w kulcie religijnym polskiego ewangelicyzmu. Jeśli nie pojechalismy do kościoła w Gieszyń, odprawialismy nabożeństwa domowe z czytaniem kazań i Ewangelii przez wszystkie dzieci po kolei. Korzystano z Postylli ks. Dambrowskiego, popularnej Dąbrówki, a później również z innych zbiorów kazań. Mój ojciec był proszony na pogrzeby jako śpiewak i zabierał mnie ze sobą, bo miałem silny i dźwięczny głos.

Było nas pięcioro rodzeństwa — ja zostałem przeznaczony do dalszego kształcenia po dwuklasowej szkole w Kostkowicach. Wybrano dla mnie stancję w Gieszyń w pobliżu kościoła Jezusowego. Pamiętam, jak po spakowaniu mego dobytku na bryczkę, ojciec zwołał nas wszystkich dla pożegnania mnie na ważną drogę mego życia. Wzruszony tą chwilą tłumaczył decyzję wybrania mnie do dalszego wyszkolenia — abym miał łatwiejsze życie w mieście. Kilkakrotnie mówił do mnie — *Synku pamiętaj, pamiętaj...*, ale coś go hamowało i nie dokończył, co mam pamiętać — i tylko mnie uściskał ze łzami w oczach. Dopiero po latach doświadczeń i zdobywanej wiedzy pojąłem: gdy zdobędę wyższą pozycję, abym pamiętał i nie zapomniał, skąd pochodzę i nie wstydził się mego chłopskiego rodzeństwa. To była głęboka mądrość życia — o tym przekonały mnie przykłady wielu synów i córek wiejskich w mieście czy też na stanowiskach publicznych a zapominających o swym pochodzeniu. Powiedziałem to w latach 70-tych nad grobem mego ojca na cmentarzu w Zamarskach do zgromadzonych członków mej rodziny, przyjaciół i ziomków. Byli zaskoczeni moim hołdem wobec Ojca i rodziny.

Wiedza zdobyta na studiach nauczycielskich, kształtowanie mego charakteru przez wspaniałych wychowawców, praca w harcerstwie i kółkach samokształceniowych młodzieży ewangelickiej — uwieńczone zostały udziałem w delegacji Hufca Gieszyńskiego w harcerskim „Jamboree” w lipcu 1929 r. w Anglii. Ten okres zamknąłem reportażem pt. „Cudze chwalicie, swego nie znacie”. Przyszły lata nowych doświadczeń — praca nauczycielska z młodzieżą i walka o repolonizację społeczeństwa na Górnym Śląsku. Jako generalny sekretarz ewangelickich organizacji młodzieżowych w Rzeczypospolitej angażowałem się w pracy ogólnokrajowej.

Pracę tę przerwał cios września 1939 r. Jako adiutant batalionu brałem udział w kampanii od Rybnika po Krasnystaw pod Lublinem. Wróciłem do domu, do gniazda rodzinnego, bo straciłem wszystko. Otrząsnąwszy się rozpocząłem walkę o byt, tożsamość rodu i Narodu. Bezczynność niczym zwierzę w śnie zimowym — nigdy nie trwała długo. Pisałem swe aktywne dzieje we wrześniu 1984 r. na podstawie dokumentów, jakie rodzina zdołała przerzucić mi do Londynu, uratowane Bożą opatrnością na Pasiekach u śp. wujka Karola Szczurka. Były to daty i ważniejsze etapy życia, zwłaszcza z okresu okupacji w Zamarskach do uwięzienia

w 1941 r. w Gieszynie, ucieczki via Kraków do Kielc, dalsza aktywność pod pseudonimem „Bronisław Pasiński” do aresztowania w Busku Zdroju i osadzenia z nr 125604 w Auschwitz do grudnia 1943 r., ewakuowania do Mauthausen w Austrii i uwolnienia przez Amerykanów w maju 1945 r. Nowy etap to pobyt w obozie dla uwolnionych i praca w charakterze organizatora życia obozowego i polskości, potem oświatowca Polskiego Osiedla Cywilnego w Barletta w Italii. Po odnalezieniu w Europie żony z trojgiem dzieci emigrowaliśmy do Anglii.

Kolejne etapy to praca na kursach języka angielskiego, sekretarzowanie w Zrzeszeniu Polaków i w Konsystorzu Polskiego Kościoła Ewangelickiego na Obczyźnie. Trzeba było podejmować prace fizyczne dla podreperowania budżetu rodziny i łątania wydatków prac społecznych w kilku organizacjach. Od roku 1957 przez 10 lat byłem korespondentem prasowym dziennika „Narodowiec”, byłem też dystrybutorem prasy polskiej i strażnikiem w galerii sztuki w Londynie. Społecznie pracowałem jako nauczyciel Polskiej Szkoły Przedmiotów Ojczystych w Londynie. Udzielałem się w pracy licznych organizacji: Polskiej Macierzy Szkolnej Zagranicą, Związku Polskich Ziem Zachodnich, Koła Ślązaków Cieszyńskich w Wielkiej Brytanii, Koła Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego i in. „Ad multos Polonias”.

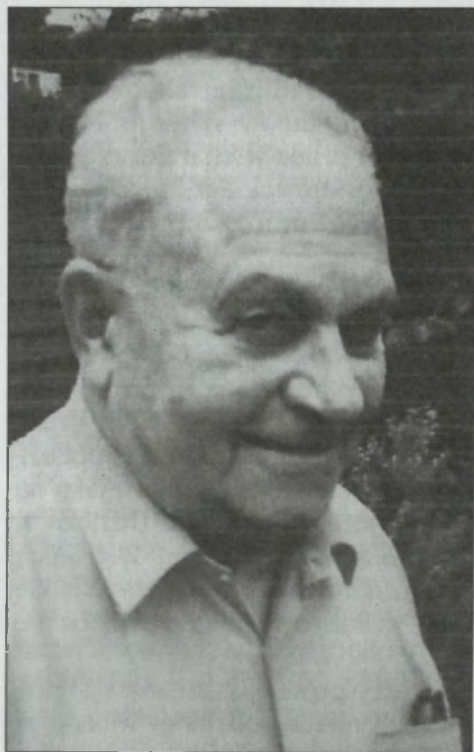
Intensywna praca na obczyźnie dla sprawy polskiej łagodziła tęsknotę za krajem i stronami rodzinnymi. Swe wspomnienia rodzinnej wiosce zamarskiej dedykuje jej wdzięczny syn u schyłku życia w Anglii.

* * *

Adam Gaś urodził się 16 grudnia 1909 r. w Zamarskach, w dzielnicy Pasieki. Był synem Jana Gasia, jednego z założycieli i członków czynnych Ochotniczej Straży Pożarnej w Zamarskach w r. 1908. Adam Gaś zmarł w Londynie 22 czerwca 2002 r., a prochy jego spoczęły w rodzinnym grobie w Zamarskach 5 października 2002 r.

Jego „Karty z pamiętnika” spisane zostały w roku 1998 w związku z obchodami jubileuszu 775-lecia Zamarsk — najstarszej wsi Ziemi Cieszyńskiej. Długą listę działań pamiętnikarza na rzecz Polonii na obczyźnie wypada uzupełnić o następujące dane:

W osiedlu cywilnym w Barletta w Italii został kierownikiem polskiej rozgłośni, nauczycielem religii i kuratorem parafii ewangelicko-augsburskiej założonej przez ks. kapelana Władysława Fierłę. W Londynie został wieloletnim sekretarzem nie tylko Zarządu Zrzeszenia Ewangelików Polskich w W. Brytanii, lecz również Rady Kościelnej Parafii Ewang.-Augsb. w Londynie, założonej przez ks. kapelana Andrzeja Wantulę. W latach 1948–1955 pełnił funkcję sekretarza redakcji „Pościa Ewangelickiego” (Evangelical Herald) — organu Polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsbur-

Adam Gaś (1909—2002)

skiego na obczyźnie, którego przez wiele lat redaktorem był ks. biskup Władysław Fierla.

Adam Gaś był autorem wielu sprawozdań i reportaży nie tylko w czasopismach polskich w Anglii, lecz również w „Szkicach i Dialogu” w Szwecji, czy w „Słowie i Myśli” w Polsce. Z jego inspiracji Zrzeszenie Ewangelików Polskich w W. Brytanii przekazało dary na rzecz Szpitala Śląskiego w Gieszynie, a Koło Ślązaków Gieszyńskich w Londynie zasiłowało Fundację „Zaolzie” w Czeskim Gieszynie „na utrwalanie spuścizny Ojców”. Na jubileusz 50-lecia Zrzeszenia otrzymał Pamiątkowy Medal redakcji „Przeglądu Ewangelickiego”, redakcja miesięcznika „Słowo i Myśl” wręczyła mu nagrodę specjalną: „dla działacza ewangelickiego mającego szczególny wkład w utrwalanie ewangelicyzmu polskiego poza granicami kraju”, zaś z rąk Prezydenta RP Aleksandra

Kwaśniewskiego otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski („Polonia Restituta”). Adam Gaś był nieustrudzonym dokumentalistą wszelakich działań polonijnych na obczyźnie — oświatowych, niepodległościowych, kombatanckich, religijnych. Jego cenne archiwum — po wielu staraniach — znalazło się już w Polsce i może być źródłem dla opracowań naukowych.

Według Władysława Oszeldy — nestora dziennikarzy polskich — najlepiej stan ducha Adama Gasia oddaje końcowe zdanie z jego życiorysu przesłanego do „Słownika biograficznego Polaków w świecie”. Oto ono:

Zawsze ten sam Polak od chaty wiejskiej poprzez zajęcia, gdziekolwiek zostałem rzucony, pozostając wierny Polsce i Rodakom, wśród których żyłem.

Do druku podał RUDOLF MIZIA

JADWIGA MIĘKINA-PINDUR

HELENY GODZISZ

WSPOMNIENIA O OJCU

W pierwsze święto Bożego Narodzenia 1977 r., w dalekim Detroit, córka Rudolfa Kubaczki (1883—1940), międzywojennego działacza społecznego, przewodniczącego Spółdzielni Spożywców, wiceprezesa koła Macierzy Szkolnej, zastępcy przewodniczącego bobreckiego oddziału Związku Śląskich Katolików, członka Rady Gminy Bobrek i członka OSP, zasiadła do pisania wspomnień. Trudno dziś powiedzieć, co dokładnie stało się bodźcem do ich powstania — czy była to tęsknota za opuszczonym osiem lat wcześniej krajem lat dziecińczych i niewesoła sytuacja osobista, czy też autorka zamierzała spisać dla rodziny wszystko to, co — odkąd sięgała pamięcią — zachowało się jeszcze w jej wspomnieniach. Być może motywację stanowiło jedno i drugie.

Helena Godzisz (1904—1986), z domu Kubaczka, primo voto: Staszko, secundo voto: Kleiner, tertio voto: Godzisz, przesłała — jak wynika z odręcznego zapisku na papierowej obwolucie maszynopisu — „Materiały do kroniki”, liczące 38 stron. Zawierają one uporządkowane dzieje rodziny Kubaczków, poczynawszy od pokolenia dziadków (Adama Kubaczki i jego żony), sięgające roku 1855, poprzez liczne koligacje ciotek, wujków, kuzynów i ich rodzin, aż do losów samej Heleny, a także jej mężów i dzieci. Przedostatnia, 37. strona maszynopisu, na której pojawia się data 21 marca 1978 r., świadczy o tym, iż wspomnienia pisane były przez co najmniej kilka miesięcy z wielką troską o ich autentyczność i usytuowanie w czasie. Z kart wspomnień wylania się bogate pod względem faktograficznym archiwum rodzinne, obfitujące w liczne daty, imiona i fakty z przeszłości. Widać starania o odtworzenie szczegółów, zarówno tych zachowanych w pamięci, jak i zasłyszanych. Na uwagę zasługują także wykropkowane miejsca, uzupełnione w większości przypadków ręcznie, a dotyczące dat

Rudolf Kubaczka (siedzi w środkowym rzędzie drugi od prawej) w otoczeniu rodziny (ok. r. 1926): obok niego po prawej autorka wspomnień, córka Helena Staszko (Godzisz), po lewej — żona Zuzanna, obok niej po lewej — Adam Staszko (zięć), z tyłu stoją synowie Rudolfa i Zuzanny: Robert i Franciszek, z przodu siedzą najmłodsze dzieci Rudolfa i Zuzanny: Stanisław i Stefania (bliźnięta), w środku, pomiędzy nimi syn Heleny i Adama Staszków — Władysław

względnie imion lub nazwisk dalszej rodziny. Zapiski kończą się na historii życia trzech synów Heleny: Władysława, Tadeusza i Adama.

Wspomnienia, dotyczące zwłaszcza ojca, mężów oraz dzieci mają charakter bardzo osobisty. Autorka odtwarza zarówno radosne, jak i bardzo bolesne przeżycia. O ojcu wyraża się z wielkim szacunkiem i miłością, podobnie o pierwszym mężu, Adamie Staszko. Przejmująco pisze o ich śmierci w 1940 r. w obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gusen. O tym, jak głęboko te wspomnienia w niej tkwiły, świadczy fakt, że w kilku miejscach maszynopisu do nich wraca.

Kolejni mężowie Heleny scharakteryzowani są dość ogólnikowo, a o ostatnim autorka pisze wręcz z wyraźną niechęcią. Obraz jej ame-

rykańskiego życia nie przypomina bynajmniej wytęsknionego raju ani krainy, w której mogłaby dostatnio i ze spokojem cieszyć się jesienią życia. Rodzina, która miała jej zapewnić dach nad głową, „wyrzuciła ją dosłownie na bruk” — jak pisze. Sama, bez środków do życia i jakichkolwiek znajomości, przypłaciła pierwsze miesiące pobytu w Stanach atakiem serca. W rok później wyszła po raz trzeci za męża, ale nie był to związek szczęśliwy. Zgorzknienie, jakie towarzyszyło wszelkim wspomnieniom żony o Michale Godziszu, kładzie się cieniem na całym fragmencie dotyczącym jej życia w Ameryce. Najbardziej dojmująca staje się tęsknota za powrotem albo przynajmniej przyjazdem w rodzinne strony. Zamiar ten, jak udało się ustalić, Helena zrealizowała pod koniec lat siedemdziesiątych, gdy w Gieszynie odbył się zjazd rodziny Kubaczków. Wtedy też po raz ostatni zobaczyła ojczyznę. Zmarła w Detroit 14 maja 1986 r. i pochowana została na miejscowym cmentarzu.

Publikowany poniżej tekst stanowi fragment maszynopisu Heleny Godzisz, poświęcony jej ojcu, Rudolfowi Kubaczce. Zachowano oryginalny styl, w kilku miejscach dostosowano składnię i interpunkcję do obowiązujących reguł. W nawiasach kwadratowych dodano konieczne dla zrozumienia sensu uzupełnienia.

Nasz najlepszy Ojciec — Rudolf. Pamiętam, gdy byliśmy małymi dziećmi, był nieraz bardzo ostry i wymagający; dyscyplina musiała być. Baliśmy się go — zwłaszcza ja — gdyż nie przepuścił nic, mimo że nas bardzo kochał i był ogromnie troskliwy. Zabiegał, pracował nieraz ponad siły, byśmy mieli wszystko, co potrzeba.

Pamiętam — była I wojna światowa, wszyscy odczuwali braki żywności. Dostawaliśmy po pół jajka na kolację, mały kawałek chleba i troszkę kawy zbożowej. Byliśmy głodni. Wówczas Tatusz, będąc dobrym fachowcem, garbarzem skór, postanowił otworzyć w naszej piwnicy małą garbarnię. Tak też zrobił: garbował skórki cielęce na buty, krowie — na podszwy, baranie — na futerka, nawet królicze, wszystko, co przyszło mu pod rękę.

Dzielnie pomagała mu w pracy nasza Mamusia. Ja dorastałam, miałam w chwili wybuchu wojny (I wojny światowej) 10 lat — więc na ile mi sił starczyło, pracowałam według wskazań Tatusia. Za to (co wspólnie wypracowaliśmy) otrzymywaliśmy najrozmaitsze prowianty, ziemniaki, zboże, żarnówkę, masło, słoninę, mąkę i cukier. Zadowoleni byli ci, którym nasz Tatusz brał skórki do garbowania, gdyż nie można było dostać w ogóle obuwia, a wojna się przeciągała. U nas nigdy odtąd nie brakło niczego.

Taka pokątna produkcja była niedozwolona i dlatego, żeby nikt nas nie oskarżył, rodzice na lewo i na prawo rozdawali żywność i pomagali, komu tylko mogli. Nikt od nas nie odszedł z pustymi rękami. Tak było prawie przez całą wojnę.

Po skończonej wojnie, kiedy już nie trzeba było po kryjomu pracować, Tatusz nasz poświęcił się oprócz pracy zawodowej — pracy społecznej; i tak był radnym miasta Gieszyna (była to praca honorowa). Założył Spółdzielnię Spożywczą, wybudował budynek, gdzie urządził wzorowy sklep spożywczy o cenach konkurencyjnych. Pracował także w kasie Reifeizena.

Dwoił się i troił bardzo często, umieszczał w pracy ludzi, którzy nie mogli jej znaleźć. Wszędzie gdzie mógł — pomagał, wstawiał się za biednymi. Pomagał swojemu rodzeństwu, dając pieniądze i ubrania. Podczas bierzmowania cały zastęp chłopców stał koło niego — był ich świadkiem. Całe zastępy niemowląt były jego chrześniakami, a gdzie wesele — tam był starostą, oczywiście wszędzie z prezentem. Chłopcy po bierzmowaniu dostawali zegarki, dzieciom chrzestnym „do poduszki” dawał sporą sumę pieniędzy — tak samo i nowożeńcom. Zawsze mówił: „Wyjmuję z prawej kieszeni, a do lewej już mi się pchają pieniądze”. Był bardzo hojny.

I swoim wnukom, tj. moim synom: Władziowi i Tadziowi był ojcem chrzestnym, a nasza Mamcia — matką chrzestną. Nie wyobrażałam sobie, by ktoś inny mógł być ich rodzicami chrzestnymi. Swoją młodszą siostrze, Franciszce, wyprawił piękne wesele — tak, że stryj Karol czuł się w obowiązku ciotce Zuzi urządzić wesele. Ojciec nasz był skłonny i tej siostrze sprawić wesele, ale honor i ambicja nie pozwoliły stryjowi Karolowi tego sobie odebrać — chociaż on tak hojnym i życzliwym jak nasz Ojciec nigdy nie był.

Beztróskie były lata naszego dzieciństwa, bo o wszystko troszczył się nasz dobry Ojciec i Matka. Pragnął, żebyśmy mieli kiedyś łatwiejsze życie, niż on miał, byśmy zdobyli zawód, który nam najlepiej odpowiadał według naszych uzdolnień. I tak mnie i Roberta oddał do Seminarium Nauczycielskiego, Franka — do gimnazjum, a potem do Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie. Stasia, który urodził się po I wojnie światowej, w roku 1921, wykształcił na elektrotechnika, a jego siostrę-bliźniaczkę Stefcię posłał do zawodowej szkoły — dział krawiecki.

Regularnie uczęszczał na wywiadówki, czuł się szczęśliwy, gdy nasze stopnie były dobre i gdy nie słyszał skarg na nas. Miał wielkie poważanie u ludzi. Każdemu, ktokolwiek zwrócił się do niego z jakąś prośbą, pomagał, choć nieraz narażał się na zarzuty, bo i Niemcom, późniejszym wrogom, pomagał. Gdy mu zwracano uwagę, że te jednostki nie zasługują na poparcie, odpowiadał: „To też są ludzie i trzeba im pomóc”.

Spółecznie pracował w Macierzy Szkolnej, w Związku Śląskich Katolików i innych organizacjach, a najwięcej w Ruchu Spółdzielczym. Gdy wojska polskie koncentrowały się w Gieszynie w związku ze sprawą Zaolzia, odwiózł do Bielska naszą Mamusię, obawiając się o jej zdrowie, gdyż od kilku lat była sparaliżowana. W naszym ogrodzie ustawione były działa przeciwlotnicze.

W drodze między Skoczowem a Grodźcem nagle Mamusi zrobiło się niedobrze. Chorowała od czterech i pół roku, ledwo chodziła po domu o la-

sce — mimo to gospodarowała i była dobrym duchem opiekuńczym naszego domku. Gdy raz skarżyła się, że jest ciężarem Tatusia, on powiedział: „Gdy tylko twój cień tu jeszcze będzie, będę bardzo szczęśliwy”.

Gdy Tatuś wtedy przywiózł ją do mnie, widząc jej stan, pobiegłam natychmiast po lekarza. Ten kazał ją zaraz przewieźć do szpitala w Bielsku. Tatuś bardzo prosił, żebym — jeśli to będzie możliwe — przewiozła ją jeszcze za życia do domu. Widzieliśmy, że zbliża się koniec jej życia. Po przyjęciu Najświętszych Sakramentów, gdy lekarz orzekł, że już rozpoczęła się agonia, zdobył mój Adaś (pierwszy mąż Heleny) od Starosty, dra Dudy, pozwolenie na przewiezienie jej do domu.

Chociaż była bardzo osłabiona, uściśliła mi mocno rękę i spojrzała na mnie z niewymowną wdzięcznością, kiedy poznała nasz dom, a na łóżku już będąc, spojrzała na krzyż, który wisiał nad łóżkiem — i uśmiechnęła się. Było to 2 października 1938 r. Równocześnie wojska polskie wkraczały na Zaolzie. Czuwaliśmy przy niej bez przerwy. Zasnęła i tak cichutko odeszła od nas, jak cicho żyła tutaj na ziemi. Było to w nocy z 2 na 3 października o godzinie pierwszej. Miała ogromne nabożeństwo do św. Teresy od Dzieciątka Jezus i zawsze nam mówiła: „Święta Teresa przyjdzie po mnie”. Rzeczywiście, w dzień jej święta umarła. Och, jakże bolesne to było dla nas. Staś z bólu chciał ją wyrwać śmierci. Uspokajałam go, prosząc, by pozwolił naszej Mateczce spokojnie odejść do Boga.

Umarła przeżywszy 51 lat. 5 października odprowadziliśmy ją na wieczny odpoczynek do kościoła na Bobrek, a potem złożyliśmy ją na tamtejszym cmentarzu. Przyjechali księża, koledzy Adasia, by wziąć udział w pogrzebie — dziesięciu kapłanów szło w kondukcje.

Gdyśmy wychodzili z domu, eskadra samolotów przelatywała nad nami. Przejęło nas to zgrozą, bo wszyscy już mówili o nieuniknionej wojnie z Niemcami. 1 września 1939 r. nastąpiła ta katastrofa. Wszyscy uciekali.

Tatuś przyszedł 1 września do nas, by na czas działań odejść z Gieszyna. Staś chciał się dostać do wojska i przebiegł Polskę aż do Lwowa, ale z braku mundurów i broni nie wzięto go do armii. Mój mąż, Adaś, odszedł także. W drodze do Wadowic spotkał się Tatuś z Adasiem i w Inwałdzie u naszych znajomych przetrwali kilka dni, po czym Tatuś wrócił, bo megafony nawoływały do powrotu, a Niemcy wszystkim obiecywali spokój osobisty. Adaś tułał się długo, przeszedł Bug i dopiero po miesiącu wrócił. Pracy ani Adaś, ani Tatuś nie dostali. Tatuś miał oszczędności w banku, ale gdy zwrócił się do Zarządu Banku jeszcze przed rozpoczęciem wojny, aby podjąć pieniądze, odmówiono mu. Pieniądze te byłyby się bardzo przydały, gdy Gestapo zażądało pewnej sumy jako okupu za niego.

Podczas całej wojny Stefcia mieszkała u nas. Gicho jak myszy pod miotłą przeżywaliśmy pierwsze miesiące wojenne — okupację hitlerowską. Nadszedł kwiecień 1940 r., wszędzie aresztowano inteligencję. 20 kwietnia

1940 r., w dniu urodzin Führera (dem Führer zum Geburtstag) o godz. 4.30 rano zabrano Adasia. Przeprowadzono rewizję w całym mieszkaniu.

Już o godz. 6 byłam u wpływowych Niemców, dobrych naszych znajomych, żeby Adasia wyrwać z więzienia. By Tatusz uniknął aresztowania, poprosiłam jadącą do Gieszyna znajomą, by oddała Tatusiowi list, w którym błagałam o to, żeby się ukrył gdzieś, uciekł. Doniosłam mu o zabraniu Adasia, zaraz potem udałam się do biura Gestapo, by prosić o Adasia.

Zostałam brutalnie potraktowana, zrzucono mnie ze schodów tak, że zleciałam głową na dół z pierwszego piętra na parter. Po upadku czułam się, jakbym miała ręce i nogi połamane, głowę rozbitą.

23 kwietnia nasz biedny Tatusz został aresztowany. Gdy przyszli po niego, był w Spółdzielni. Nasza służąca pobiegła go ostrzec, policjanci tymczasem wyszli z domu. Tatusz nie musiał wracać, mógł się ratować, jednak świadomie szedł naprzeciw swemu przeznaczeniu. Giotka Johanka, widząc go, struchlała z przerażenia. Gestapo przyszło ponownie i również zdziwiło się; oczywiście — ponieważ był w domu, zabrali go.

W punkcie zbiorczym spotkał się Tatusz z Adasiem i razem odbyli pod silną eskortą wyjazd do obozu koncentracyjnego w Dachau, a stamtąd do nowopowstającego obozu w Mauthausen-Gusen w Austrii Górnej, koło Linzu nad Dunajem. Obóz ten sami więźniowie musieli budować, a tymczasem mieszkali w najstraszniejszych warunkach.

Adaś został dnia 13 sierpnia 1940 r. w najstraszniejszy sposób zmasakrowany, gdy przy ciężkiej pracy w kamieniołomie upadł. Męczeństwu temu wszyscy więźniowie musieli się przypatrywać. Połamano mu ręce i nogi, zdeptano mu klatkę piersiową, połamano żebra, rozbito głowę i zbroczonego krwią bito jeszcze kijami. Żeby go niby ocucić, wrzucono do dołu kloaczego (latryny). Oblepionego odchodami pozostawiono na słońcu. Wieczorem koledzy wzięli go na nosze i zanieśli na plac apelowy w obozie. Tam zakończył życie.

Ojciec musiał się temu wszystkiemu przypatrywać. Od owego dnia załamął się duchowo. Jeśli dotychczas nie poddawał się, to tylko dzięki Adasiowi, który wszystkich podtrzymywał na duchu swoją pogodą ducha. Jeśli mimo wszystko chciał Tatusz jeszcze żyć, to dla nas, dzieci. Bardzo pragnął mi pomóc wychować dzieci, wiedząc, że spodziewam się jeszcze trzeciego dziecka.

Bóg wziął go do swojej chwały 31 października 1940 r. Przestało bić to tak bardzo szlachetne serce, które tylko pragnęło wszystkim bez wyjątku dobrze czynić. 21 lutego 1941 r. odbył się pogrzeb jego prochów w Gieszynie, gdzie złożono je na cmentarzu bobreckim koło naszej Mamusi. Jak straszny dla nas, dzieci, to był cios i jaka straszna boleść!

MARIA KOCYCH-IMIELSKA

W MOIM CIESZYNIE NAD W CZORAJSZĄ OLZĄ

*Zahuczały góry, zahuczały lasy, gdzież mi się podziały moje złote czasy... Tę pieśń często śpiewała mi moja mama, przenosząc nostalgia złotych lat na czasy dzieciństwa. Dziś ja, minawszy granicę znaczoną słowami psalmisty — *Miarą naszych lat jest siedemdziesiąt, a jeśli mocni jesteśmy — osiemdziesiąt*, — pragnę z nie mniejszym rozrzuwieniem spojrzeć na mój Cieszyn, wspomnieć tych, którzy byli, lecz już się minęli. Cieszyn złoty, bliski i daleki, taki, jakim był przed ponad pół wiekiem z górą.*

Po maturze typu humanistycznego, złożonej w roku 1948 w gimnazjum im. Antoniego Osuchowskiego, prawie wszyscy wybraliśmy się na studia. Większość z nas do Cieszyna już nie powróciła, rozpraszając się po Polsce i w świecie. Mój powrót do Itaki, odbywał się nieco okreśną drogą. Nas, kończących studia, a był to rok 1952, obowiązywał nakaz pracy. By uniknąć tego nakazu, a zarazem przypisania do zawodu nauczyciela, do którego nie czułam powołania (sprawdziło się w moim życiu cieszyńskie porzekadło: *kto na co wyrzeczy, to mu Pan Bóg styrczy*), należało podjąć pracę zanim staniemy w listopadzie przed ową komisją, która już tylko z urzędu potwierdzała nasze zatrudnienie. Polonistyką, jaką ukończyłam w Alma Mater Gracoviensis, dawała różnorakie możliwości. Ojciec mój, znający osobiście nestora śląskich historyków — Franciszka Popiołka — skontaktował mnie z jego synem — Kazimierzem, podówczas, jeśli się nie mylę, dyrektorem Instytutu Śląskiego w Katowicach. On z kolei polecił mnie zawiadującemu Zbiornicą Księgozbiorów Zabezpieczonych w Bytomiu — Franciszkowi Szymiczkowski. I tak oto z dniem 1 lipca 1952 r. podjęłam moją pierwszą pracę zawodową, związaną z książką, która zresztą towarzyszyła mi przez całe życie. Praca nasza polegała na zabezpieczaniu na terenie całej Polski pozostawionych przez okupanta książek, ich selekcji, przywożenia co bardziej wartościowych, bywało i cennych do Bytomia.

Tam następowało układanie ich w działach według klasyfikacji dziesiętnej. Oczywiście cymelia, bo i takie się zdarzały, były przejmowane przez Bibliotekę Śląską w Katowicach. Twórcy nauki i kultury otrzymywali przez Wydział Kultury przydział na bezpłatne pozyskiwanie dla swoich celów i zainteresowań wybranych przez siebie książek. W Zbiornicy po raz pierwszy zetknęłam się z Wilhelmem Szewczykiem oraz Zdzisławem Hierowskim. Obydwaj panowie bardzo skwapliwie korzystali z tego zezwolenia.

W pobok Zbiornicy mieściła się Dyrekcja Muzeum Górnos Śląskiego. Stąd już tylko krok do Gieszyna, w którym u wrót Muzeum Gieszyńskiego, stanęłam w styczniu 1953 r. Kustoszem był Ludwik Brożek. Poloniści z mojego pokolenia — nieodżałowany Edmund Rosner i Robert Danel, powiedzieli o tym Śląskim Estereicherze, nazywanym też Glogerem, Korbutem czy Kolbergiem, — *my wszyscy z niego*. Nieomylna, fenomenalna pamięć, człowiek, zdaniem Morcinka, który wszystko wie, osobowość zarazem i instytucja. W życiu swoim miałam szczęście do dobrych nauczycieli. W liceum był nim legendarny polonista Szczepan Grudniewicz, nasz zarazem wychowawca. Jemu to w jakimś sensie zawdzięczam obrany kierunek studiów. Wykłady z jego lekcji krążyły wśród uczniów nawet, gdy autora już nie stało. W Krakowie byłam seminarzystką profesora Stanisława Pigionia, znakomitego metodyka. Słuchałam wykładów Zenona Klemensiewicza, Kazimierza Nitscha, Witolda Taszyckiego, złotoustego Juliusza Kleinera, Kazimierza Wyki, Tadeusza Sinki, Romana Ingardena, Lehra-Spławińskiego.

Z Ludwikiem Brożkiem zetknęłam się już w czasie studiów, poszukując u niego, z powodzeniem zresztą, książek, w tym m.in. podręcznika do historii, autorstwa Lewickiego oraz gramatyki języka staro-cerkiewnego, nota bene w języku niemieckim. I teraz ten skromny, niepozorny człowiek, wiedzą, ofiarnością, pracowitością i miłością do książek przypominający Leopolda Szersznika, stał się moim mistrzem. Przyciągał i skupiał wokół siebie ludzi ciekawych i niepospolitych. To tutaj powstawała niejako cieszyńska kuźnica myśli, cieszyńskie Ateny. Któż to nie był w tej zabytkowej, choć zabiedzonej kamienicy?

Na wstępie tych licznych postaci, pragnę wymienić i niejako wyróżnić dwie, zresztą przeciwstawne, choć w równym stopniu zasłużone. Inżynier Wiktor Karger był czasu wojny kustoszem tego muzeum. To on w znacznym stopniu ocalił zbiory szersznikowskie, on też udostępniał Polakom przez Ludwika Brożka książki polskie do badań naukowych i studiów. Sam, zainteresowany numizmatyką, prowadził w tym kierunku poszukiwania, ogłaszał publikacje w czasopiśmie naukowych, kontynuowane zresztą po wojnie, dzięki życzliwości Ludwika Brożka, który udostępniał inżynierowi cichcem jedno z pomieszczeń w zamkniętej części magazynów, znajdujących się na I piętrze tuż obok biur muzeum. Pojawiał się tam i znikał jak cień. Na szczęście nie doszło nigdy do spotkania inżyniera Kargera

z Franciszkiem Popiołkiem, adwersarzem politycznym, który uważał inżyniera za Niemca. On sam powiadał, że jest Gieszyńniakiem, cieszyńskim Austriakiem. Franciszek Popiołek, przybyły przed wojną do Gieszyna, dał się poznać jako historyk, z czasem dyrektor gimnazjum Osuchowskiego. Już wówczas zaczął interesować się przeszłością Śląska, sięgając do bogatych zasobów archiwalnych, jeszcze nie opracowanych i badanych. Owocem tych poszukiwań były publikacje związane z historią Śląska Gieszyńskiego i samego Gieszyna, szereg przyczynków do ich dziejów, kontynuowane zresztą po wojnie. Czytelnik wówczas w Muzeum jeszcze nie było. Rolę tę spełniało jedno miejsce przy biurku w drugim pomieszczeniu biurowym, z którego korzystał nestor historyków śląskich, wystukujący na maszynie do pisania swoje przemyślenia, które ogłaszał w wychodzącym w Czeskim Gieszynie miesięczniku „Zwrot”, bywało w kalendarzach lokalnych, z czasem w „Głosie”. A był już wtedy w ósmej dekadzie swego życia. Miejsce to służyło również innym interesantom — magistrantom, doktorantom czy studentom, dla których Ludwik Brożek zawsze znajdował czas i stosowną książkę. Sam nigdy nie zdobył się na większą syntezę, porzyskając na przyczynkach, artykułach, opracowaniach oraz przede wszystkim szeregu bibliografiach, z których wszak zasłynął. Był chodzącym katalogiem książek, jakie znajdowały się w rozległych magazynach. Poza pomieszczeniami biurowymi, wszystkie inne, w tym także sale wystawowe, były nieopalone. Zbiorów, znajdujących się na II piętrze, pilnowała wraz z inną jeszcze panią Anna Wytrzens, córka pierwszego kustosa muzeum Szersznika.

Częstym gościem bywał u Ludwiczka, nazywanym tak przez przyjaciół, ówczesny Przewodniczący Powiatowej Rady Narodowej w Gieszynie — Wincenty Zając, zapalony zbieracz i miłośnik książek. Bywało, że zdołał w swych łowach uprzedzić naszego kustosa, przynosząc na pocieszenie do wglądu zdobyczne trofeum. Królował jednak w tych poszukiwaniach młody polonista — Franciszek Zahradnik, związany sercem i umysłem z kulturą Śląska Gieszyńskiego. Zdołał zgromadzić imponujący księgozbiór silesiaków i nie tylko. I on był z kręgu osób związanych z Brożkiem. Być dopuszczonym do grona przyjaciół kustosa, znaczyło dostąpić niejako nobilitacji na człowieka godnego szacunku, „poważnego”, jak zwykł był mawiać Ludwik Brożek. Do muzeum przychodził również Józef Pilch — bodaj z Ustronia, gromadzący materiały do zagadnień związanych z ruchem spółdzielczym na Śląsku Gieszyńskim. No i oczywiście górecki nauczyciel i bibliofil Jan Broda. Wiedli niekończące się dysputy z Ludwiczkiem o książkach posiadanych, bądź co dopiero zdobytych. W domu państwa Brodów znajdowała się cenna księga gości, zawierająca wpisy ciekawych osobistości, odwiedzających ten gościnny zaścianek.

Wiele serca i zainteresowania okazał Brożek „piśmiorzowi” z ustroniskich Gojów, Janowi Wantule, przenosząc tę admirację na jego syna-księ-

dza Andrzeja Wantułę. Zaczynam gościem w podwojach muzeum był ksiądz senior Oskar Michejda, autor „Historii Kościoła Ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim”. Niejedna rozmowa dotyczyła cennych ksiąg, znajdujących się doczasowo na pawłaczach w kościele wyższobramskim.

Z Katowic przyjeżdżał często Bolesław Lubosz. Oczywiście nie mogło zabraknąć Wilhelma Szewczyka i Zdzisława Hierowskiego, którzy u Ludwiczka poszukiwali odpowiedzi na różnorakie problemy natury historyczno-kulturowej. Bez zastanowienia miał Ludwik Brożek zawsze gotową odpowiedź na zadaną kwerendę. Wśród literatów prym wodził Gustaw Morcinek, zawdzięczający swemu zresztą krajanowi niejedną ciekawostkę, uwiecznioną potem w jego powieściach. Nawiasem mówiąc, pan Brożek miał za złe Morcinkowi pisanie wprost do maszyny, uważając, że wówczas zatracą się nieco krytycyzm w odniesieniu do swojej twórczości. Zza Olzy przychodził poeta Henryk Jasiczek, redaktor naczelny „Głosu Ludu”. O jego wierszach i metaforze zwykł był mawiać Jarosław Iwaszkiewicz — *czytając poezję Jasiczka to tak, jakby się człowiek napił źródlanej wody.*

Skromną, lecz bardzo wzruszającą uroczystością, w jakiej dane nam było uczestniczyć, było powitanie powracającej z Anglii Zofii Kossak-Szatkowskiej. Przy wsparciu ze strony wydziału Kultury, którym zawiadowała Zosia Majcherowicz, de domo Lipka, historyk sztuki, zdobyliśmy dla pani Zofii wartościową księgę Riciottiego — „Żywot Jezusa”, oprawną w pergamin, z artystycznymi zdobieniami wykonanymi przez panią Helenę Karpińską, poświęcającą się introligatorstwu artystycznemu, panią, zwaną żartobliwie przez Ludwika Brożka „oprawczynią”. Wielkim zaszczytem dla Muzeum, przede wszystkim zaś dla samego Ludwika Brożka, było zorganizowanie w salach naszego pomieszczenia biurowego sesji paremiograficznej, z udziałem i pod przewodnictwem profesora Juliana Krzyżanowskiego. Oczywiście prócz gości z Polski, wszystkie tuzy, wszystkie osoby „poważne”, bywalcy muzealnych podwoi, brali w tej sesji żywy udział, zaskakując paremiografa tej miary, co profesor, cennymi uzupełnieniami z tej dziedziny, pochodzącymi z niwy śląskiej. To tu, w murach tej zabytkowej kamienicy powstawały zręby Polskiego Towarzystwa Historycznego, to tutaj dyskutowano o potrzebie lokalnego czasopisma. Przeto bywali i spierali się o jego kształt zarówno Emanuel Guziur, co i Władysław Oszelda, Robert Danel czy Edmund Rosner. To tutaj również mówiło się perspektywnie o mającym rację bytu w nieodległej przyszłości uniwersytecie śląskim, filii katowickiego.

Do grona stałych bywalców należała również niezwykle barwna postać w osobie Brunona Konczakowskiego, kolekcjonera bezcennych książek i militariów. Ojciec jego, wywodzący się z niemieckich kolonistów, przywędrował był do Cieszyna na przełomie wieków ze Lwowa, nabył w Rynku kamienicę, w której założył sklep z towarami żelaznymi. Był nadwornym do-

stawcą dla „Najjaśniejszego Pana” we Wiedniu. Brunon kontynuował tradycje rodzinne, z tym, że wstawił się, o czym mało kto już dzisiaj wie, tym, że w czasie okupacji stanął w obronie bitych przez Niemców Polaków, właśnie na Rynku. Wyleciał wówczas, jak wieść niesie, ze swego sklepu i w sposób bardzo zdecydowany przeciwstawił się oprawcom. Zapłacił za ten czyn zesłaniem do obozu koncentracyjnego w Dachau. Zwalistą swą postać podpierał laską i już z daleka słysząc było jego nadejście. Na powitanie kustosa wołał: *a ty Brożku, co tu robisz — psy fackosz?*

Mnie zaś nieodmiennie obdarzał powiedzonkiem: *a ty dzieucho co tam siedzisz pod piecem jako opica*. „Dostąpiliśmy zaszczytu” oglądania jego muzealiów i księgozbioru w jego kamienicy, zajmującej dla tej prywatnej kolekcji całe piętro, poczynając od Rynku aż poza róg ulicy Szersznika.

W niedzielę przed południem, cieszyński Rynek przeobrażał się w grecką agorę. Pod laubami można było nieodmiennie spotkać przechadzającego się Ludwika Brożka oraz osobistości ze świata kultury. Można było prowadzić dyskusje, rozmowy a nawet wysuwać propozycje odnośnie przyszłych zamierzeń w dziedzinie oświaty i kultury. Teatr wywierał niemalże wpływ na życie kulturalne Gieszyna. Długo pamiętano i przeżywano rolę Przełęckiego w „Uciekła mi przepióreczka” Żeromskiego, zagraną przejmująco przez Janusza Chęlmickiego. Te słowa: *bo takie są moje obyczaje* na długo nie schodziły z ust bywalców teatralnych. I jeszcze — niezapomniany koncert Chopinowski w wykonaniu Henryka Sztompki, gdzie jego bodaj dwudziestominutowe bisy publiczność przyjmowała na stojąco.

I pomyśleć, że Gieszyn w początkach XX wieku był postrzegany jeszcze jako letnisko. W okresie międzywojennym jako miasto szkół, ogrodów i emerytów. Po wojnie, z zapałem „Ody do młodości” próbował przywrócić dawną świetność.

Kończąc te moje wspomnienia, winna jestem gwoździu rzetelności, czytelnikom, i nie tylko, drobne wyjaśnienie. Myślę, że wędrujący już dziś po niebieskich szlakach autor przewodników po Beskidach, Władysław Krygowski, zechce mi wybaczyć tę świadomą trawestację i zapożyczenie tytułu z jego uroczej, choć rzadkiej już dziś książki — „W moim Krakowie nad wczorajszą Wisłą”. Książkę tę otrzymałam od autora z dedykacją, gdy odwiedziłam go w roku 1984 w jego siedzibie w krakowskich Oleandrach. Był już wtedy posunięty wiekiem i tylko we wspomnieniach wędrował jeszcze tam, gdzie zostało serce jego i skarb jego.

I ja czynię dziś podobnie, żegnając oddalającą się przeszłość w moim Gieszynie nad wczorajszą Olzą.

PAWLICZEK — DZWONNIK Z „WYSZNI BRÓNY”

Przed kilku laty na niedzielne spacery często wybierałem ogrody zamku Hellbrunn lub Mirabell w Salzburgu. Najbardziej, obok bujnej zieleni, urzeżały mnie artystycznie obsadzone kolorowymi kwiatami klomby oraz postacie ni to gnomów, ni to kartałów, ubrane w cudaczne stroje dworskie z bufiastymi spodenkami. Ich nienormalnie duże głowy nakrywały wysokie kapelusze. Wszystkie wyrzeźbione były w szarym kamieniu.

Tak sobie „trolli”, ze znanych skandynawskich sag, wyobrażał artysta rzeźbiarz. Takie otrzymał zamówienie od włodarzy miasta, zaś baśniowe krasnale odpędzać miały złe duchy (a może też wiedźmy).

Do jednego trolla miałem jakiś szczególny sentyment. Kogoś mi przypominał. Bardzo długo moja pamięć mozoliła się nad tym, do kogo przypięć tę ogromną głowę, te wyłupiaste oczy i nieco przydługie ręce. Wreszcie mnie olśniło: może to tytułowy Pawliczek posłużył rzeźbiarzowi za modela? Skądże znowu? Przecież musiałby żyć kilkaset lat wcześniej!

Od tego momentu wiedziałem, że temu, dawno już odeszłemu od nas człowiekowi, winny jestem poświęcić kilka zdań wspomnień „dla potomnych”, a może jeszcze żyjących sędziwych cieszyńian. Pawliczka w dzieciństwie dotknęła niewątpliwie choroba krzywicy, która zniekształciła jego sylwetkę. Głowę miał niewspółmiernie wielką do krótkiego, ale szerokiego torsu. Kręgosłup wygięło to w przód, to znów w tył. Miał więc Pawliczek dwa garby: piersiowy i plecowy. Nogi nie rosły, ale były proste i mocne, a jego ręce sięgały kolan. Być może jest to trochę zbyt karykaturalny opis, ale kto raz Pawliczka poznał bliżej, musiał przyznać, że był to człowiek subtelny, pełen zawsze dobrych intencji. Był ze wszech miar uczciwy, bardzo pracowity i niezwykle uczynny.

U dzieci zapewne budził strach. Kiedy chodziłem do „ochronki” przy szkole powszechnej na placu Kościelnym, nieraz widziałem pierzchające

w popłochu dzieci, kiedy zobaczyły Pawliczka, któremu respektu dodawała długa brzoza miotła na jeszcze dłuższym sztylu, zakończonym krótkim metalowym oskardem. Dzieci sądziły, że Pawliczek mógłby ich ową odznaką swojej „władzy” dopaść i przegonić. Pawliczkowy atrybut uzupełniały jeszcze drewniane taczki (liczba mnoga, bowiem nie „taczka”, jak w innych dzielnicach Polski ów jednokołowy wózek jest nazywany). Dopiero nasza pani w przedszkolu wyczerpująco opowiedziała nam o Pawliczku. Że wcale nie jest „niesamowity”, ale wielce łagodny i wzorowo wykonujący swoją magistracką służbę.

Był bowiem miejskim zamiataczem ulic. Jednym z trzech na całe miasto! Znałem jeszcze Matlocha i Huka. Do obowiązków Pawliczka należało utrzymywanie w czystości Górnego Przedmieścia od placu Kościelnego, Wyższej Bramy, ulic Bobreckiej (z placikiem przed gmachem sądu), Chrobrego, Wypiańskiego, Kolejową do Bielskiej. To było jego „etatowe” zajęcie. Wielki szmat! Nie tylko zmiatanie, ale także pielienie chwastów wyrastających spomiędzy „kocich łbów” oraz zgarnianie jesienno listowia opadłego z drzew. A przecież zarówno pl. Kościelny jak i ul. Chrobrego po obu stronach jezdni obrastały klony, podobnie jak Bielską, tonącą w szpalerze wiekowych lip.

Z Pawliczkiem miałem spotkanie dosyć niezwykle. Bawiłem się z moim kolegą Jankiem Czauderną w ogrodzie państwa Molinów (za cmentarzem ewangelickim, przy dzisiejszej ul. Zaleskiego). Pan Molin zajęty był swoją wspaniałą pasieką, zaś moja ciocia, a mama Janka, zbierała porzeczki i agrest. W pewnym momencie usłyszałem rozpaczliwe wołanie: „lu-u-udzieeee, retujcieeee!” Głos ten wydobywał się jak gdyby z jakiejś rury. Nasłuchiwałem, rozglądałem się, aż wreszcie dostrzegłem fikające czyjeś nogi, wystające z dużego betonowego kręgu, wystającego znad trawnika. Widok był przezabawny, natomiast sytuacja — wręcz tragiczna. Wiedziałem, że w kręgu zbierała się podskórna woda, ściekająca ze stoku. Zwołaliśmy wszystkich, kto żyw. Okazało się, że przed utonięciem trzeba było ratować Pawliczka, który nabierał wody do konewki. Ciężar jego potężnego torsu przeważał i Pawliczek głową w dół zawisł na krawędzi kręgu. Po wyciągnięciu go z opresji widziałem jego wytrzeszczone ze strachu oczy oraz błagalnie złożone ręce. Jego usta dychawicznie wypowiadały błagalne słowa:

— Proszym mi serdecznie wyboczyć. Uż wiyncyj nie bydym krod wody. Przysiyngóm naprowde. Wyboczóm mi. Jak jo teroz bydym przed ludziami wyglóndol!?

Przeuczciwy Pawliczek w swoim mniemaniu przyłapany został na „kradzieży wody”, stąd największym jego zmartwieniem była opinia ludzka! Wybawiciel uspokajał nieszczęśnika:

— Nale Pawliczku, na dyć żeście mogli śmiało powiedzieć, że potrzebujecie wody, a jo bych wom nabrał, a tak o mało co byście sie tu łutopili.

— Dziękuję ci pięknie. Wińcyj nie bydym krod, mom strasznom nauczce.

Skąd się wzięła owa potrzeba wody? Tu kilka słów o poza „etatowej” służbie Pawliczka. Chętnie usługiwał proszącym go paniom o podlanie kwiatów na rodzinnych grobach. Wiadomo — choć tego nie żądał — że zawsze kilka groszy dostanie. Sęk w tym, że na cmentarzu znajdowała się tylko jedna studnia, tzw. „kiwaczka”, w której woda pojawiała się tylko po deszczach.

Inną ponadetatową czynnością była praca na rzecz „swojigo wanielickigo” kościoła, czyli dzwonienie. Za uruchamianie kościelnych dzwonów w wyznaczonych porach, odpowiedzialni byli kościelni: Mołdrzyk i Sikora. Wtedy jeszcze nie było elektrycznego napędu. Ranne, południowe i wieczorne dzwonienie wykonywano tylko jednym dzwonem, ale już jak „się komu zemrzyło”, dzwoniło się o 9,00 i 15,00 i to całe „trzy wiersze”, między którymi była krótka przerwa. Całość jednak trwała ok. 20–25 minut. A kiedy zmarł zamożniejszy zborownik, rodziny życzyły sobie uroczyste go dzwonienia. Wtedy uruchamiano się trzy dzwony, do czego już potrzebni byli trzej dzwonnicy. W niedziele i święta „takich dzwoneń” było do pięciu. Goś na ten temat mogę powiedzieć, bo i ja dorywczo „zabawiałem” się w dzwonnika. Wiadomo przecież, że 13, 14-letni chłopak „jakiegoś grosza” zawsze potrzebuje. Nie wiem, ile kościelni płacili dzwonnikom przed wojną. W czasie II wojny światowej za jedno dzwonienie otrzymywało się 30 fenigów. Czasami w niedziele do pularesu wpadało mi nawet 1,5 marki. Ja się nadawałem tylko do dzwonu średniego. Pawliczek z reguły „napędzał” dzwon duży, który wymagał największej siły tylko do rozkołysania i zatrzymywania. Dzwon najmniejszy był domeną panów kościelnych, ponieważ w trakcie dzwonienia trzeba było takt regulować, aby ze wszystkich dzwonów wydobyć na przemian wydzwaniany akord.

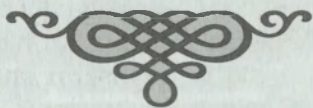
Na rzecz „dzwonników” Pawliczek pełnił również usługową funkcję „sygnalizatora”. Na czym ona polegała? Otóż w opisywanym okresie pogrzeby odbywały się jeszcze z domu żałoby na cmentarz ewangelicki. Gieszyn z przysiółkami był jednak dość rozległy, a przez całą drogę konduktowi pogrzebowemu „towarzyszyć” musiało dzwonienie kościelnych dzwonów. Sęk w tym, że trzeba było wiedzieć, kiedy dzwonienie rozpocząć i kiedy je zakończyć.

O tym decydowały sygnały Pawliczka. Wtedy nie było jeszcze telefonów komórkowych, by utrzymywać łączność domu żałoby z kościelną wieżą, a konkretnie z dzwonnikami. Rolę sygnalizatora spełniała wielka biała-czarna flaga umieszczona na długim drzewcu. Wpierw kościelny wraz z Pawliczkiem z wieży kościelnej lokalizowali miejsce, w którym znajdować się mógł dom żałoby i skąd Pawliczek miałby najlepszą widoczność zarówno na wyruszający kondukt, jak i na kościelną wieżę.

Kiedy Pawliczek dostrzegł wyruszający kondukt, rozwijał swój „sygnalizator” i szeroko nim wymachiwał. Na ten znak dzwonnicy rozpoczynali bicie w dzwony. Wtedy Pawliczek zwinął swoją flagę i czym prędzej zmierzał na cmentarz, gdzie z najdogodniejszego punktu dawał znak do zakończenia dzwonienia. Sygnalizacyjne „sztuczki” Pawliczka obserwowałem kilka razy. Zawsze funkcjonowały bez „pudła”.

W skrócie opisałem Pawliczka i jego pracę dla dobra miasta i kościoła. Po zakończeniu II wojny światowej od pierwszych dni podjął dawne obowiązki, teraz już jako pracownik Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej. Jego pracowitość nie zmalała. Nie zmiatywał już „końskich pączków” bowiem „Siwki” i „Kasztany” zniknęły z ulic miasta. Poza pracę Pawliczek zaczynał się „strojniej” nosić. Szczególnie w niedziele paradował w kapeluszu, surducie i krawacie do jasnej koszuli. Mimo dość późnego wieku ożenił się. Wszędzie, gdzie Pawliczka zaangażowano panował ład, czystość i porządek, a jego pracowitość i obowiązkowość stawiano innym za wzór.

Kiedy byłem radnym Miejskiej Rady Narodowej i miałem jeszcze coś do powiedzenia, zasugerowałem, by przy wnioskowaniu o odznaczenia, pamiętano o Pawliczku, co poparł ówczesny przewodniczący MRN, a mój przyjaciel Leszek Łabaj. Odznaczenie Pawliczek otrzymał, a kiedy kilka dni później spotkałem go i złożyłem mu gratulacje — miał łzy w oczach. Autentycznie cieszył się, że jego pracę tak wysoko oceniono. Niedługo po tym, Pawełek gościł w oczach. Łatwo się przeziębiał, a ciężka astma dokonała reszty. Odszedł od nas jeszcze jeden zacny człowiek. Odszedł Cieszynianin.

KRZYSZTOF IMIELSKI

MAGICZNY CIESZYN

...albo prawie pół wieku nad Olzą

Jest moim miejscem na Ziemi, choć urodziłem się gdzie indziej. Przypadek sprawił, że świat ujrzałem w Białej, która w odróżnieniu od Bielska nie należała do Księstwa Cieszyńskiego. Tak właśnie z przyzwyczajeniem oka zdefiniował ktoś lokalny patriotyzm: przekonanie o wyjątkowości miejsca, gdzie spędziliśmy dzieciństwo. Nie dziwi nas przy tym, że kto inny podobnie wielbi inne strony. Albo żadne... choć mi osobiście taki kosmopolityzm wionie pustką.

A obiektywnie? W czym tkwi cieszyński *genius loci*? Dość dobrze zachowane zabytkowe miasto, położone na granicy nizin i gór, a zwłaszcza — dwu państw. Choć śródmieście nie obfituje w prastare zaułki, czy wyjątkowe perełki architektury, praktycznie wolne jest od nowszych wtętw i płynnie przechodzi we współczesne dzielnice. Niektóre słynne zabytkowe miasta podobnej wielkości są raczej skansenem, brutalnie przechodzącym kilkaset metrów od rynku w blokowiska. Aż dziw, jak mało naruszono Cieszyn mimo braku formalnej ochrony śródmieścia jako całości. Oby tylko zajazd na przeciwko uniwersytetu był ostatnią ofiarą beztróskich wyburzeń.

Najbardziej magicznym miejscem była dla mnie cieszyńska Wenecja, czyli Przykopa. Niestety, wiele straciła ze swego uroku, kiedy zaczęto komercyjnie eksploatować jej walory. W pamięci wciąż noszę ją taką, jaką widziały moje dziecięce oczy: z lekka zapuszczoną i opuszczoną, ale cichą, w zamyśleniu przeglądającą się w młyńskim kanale swymi oryginalnymi jeszcze oknami. Giszę zakłócało tylko huczenie wody pod dawnym młynem, opodal małego domku jak z bajki, który nie tak dawno zburzono, by postawić jego imitację. Żał mi też pierzei podobnych malutkich domków przy placu Poniatowskiego, która dotrwała niemal do naszych czasów.

Mój dom pod Małym Jaworowym, zbudowany przed stu laty przez pradziadka, dzieli od rynku niemal dokładnie 1000 metrów, ale wówczas była to już wieś Bobrek. Dokoła rozciągały się złote łąny zbóż. Pewnego ranka obudził mnie warkot spychaczy. Zza uchylonej firanki widziałem, jak

padają drzewa w ogrodzie pani Kajzarowej. Wkrótce zaczęły tam wyrastać bloki mieszkalne, które zabrały nam słońce. Sama ulica Waryńskiego (dziś znów, jak przed wojną, gen. Józefa Hallera) jeszcze przez wiele lat była spokojną, bitą drogą, wzdłuż której ułożono chodnik z długich płyt piaskowcowych. Od tyłu rozciągał się widok na Cieślarówkę, w zimie rojącą się od saneczkarzy, w lecie przyciągającą osiedlowych plażowiczów z kocami. W drugiej połowie lat 70. nocami słyszałem prace przy budowie fundamentów nowego pawilonu Szpitala Śląskiego, zaś całymi dniami pod oknami jeździły tatry, wożące prefabrykaty na budowę osiedla na Banotówce (formalnie nazwanego Podgórzem). U dołu Cieślarówki zbudowano szpitalną kotłownię, która dla samej Cieślarówki oznaczała koniec. Gdyby cofnąć czas, pewnie jeszcze odnalazłbym przejście przez mokradło, które z mamą nazywaliśmy Żabią Rudką — od barwy wywierającego tam źródła. Wciąż też brzmi mi w uszach charakterystyczne dudnienie, niosące się wieczorami od strony Gefany. Z dawnych odgłosów pozostały dziś tylko dzwony na wieży kościoła ewangelickiego, w nocy zaś, gdy jest cicha, bicie zegara na ratuszowej wieży i stukot pociągów po czeskiej stronie.

W rodzinie nie było auta, więc wyobraźnię małego chłopca rozpałały raczej większe pojazdy. Pamiętam niebieskie jelicze, odjeżdżające z rynku, ich śliczne deski rozdzielcze z kwiatuszkiem przełącznika kierunkowskazów, maskę obitą jasnobrązową, żyłkowaną dermą... i tajemniczą dźwi-

Fragment cieszyńskiego Rynku z postojem autobusów PKS. Ze zbiorów autora

gnię, za którą pociągał pan kierowca, kiedy autobus zjeżdżał ze sporej góry. Odzywało się wówczas charakterystyczne dudnienie, a pojazd już nie nabierał szybkości. Mały chłopiec, uwielbiający stać tuż za kierowcą, nie wiedział, że to hamulec wydechowy. I zdziwił się też, odkrywając, że prawie takie same autobusy jeżdżą w Czechosłowacji (kultowa dziś Škoda RTO, w Jelczu produkowana na licencji). W miejscu obecnego dworca PKS znajdował się skład węgla. Z rynku dworzec przeniesiono na plac, gdzie później odbywały się targi, a w końcu stanął bank PKO. Przez krótki czas dworzec działał na placu za pogotowiem. W samej bazie pogotowia, wówczas Kolumnie Transportu Sanitarnego, od niepamiętnych czasów stał pomost do naprawy samochodów, pod nim spora bańka ze smarem. Początkiem lata chciałem się tam z moim autem wprosić... ale pomost nieoczekiwanie zniknął. Tak, jak kiedyś szara garbata warszawa z matowymi szybami, parkująca przy szpitalnym płocie od ulicy Bielskiej.

Dużo, dużo wcześniej znikła zapomniana wśród brukowych kostek zwrotnica na końcu Wyższej Bramy, obok domu „Pod Słońcem”. Wówczas jeszcze nie wiedziałem, że w latach młodości mojej babci pod jej oknami jeździł tramwaj. Pamiętam też nadwozie starego tramwaju, służące jako budka przystankowa na Zegarnikówce. Podobno jednak wóz nie pochodził z Gieszyna. Sam narożny dom „Pod Słońcem” zburzono w moich latach licealnych, by poszerzyć wylot ulicy Bielskiej. Była zima, pod pozbawioną od miesięcy dachu ruinę zajęchały dwie potężne, świszczące tatry (dziś wiem, skąd ten świst: diesel chłodzony powietrzem) i pociągnęły za stalową linę, przewleczoną przez puste okna. W połowie lat 80. biegałem z aparatem i wystaną w kolejce radziecką lampą błyskową po wyburzonym zabytkowym domu przy Szerokiej. W naprędce postawionej replice ulokowano później PZU. Ale ja wciąż pod powiekami mam obraz prastarej drewnianej bramy, wiodącej na jego podwórkę, jedynej takiej w mieście.

Najwięcej komunikacyjnych wspomnień i emocji wiąże się z koleją. Na stacji, która powoli zarasta dziś trawą, panował żywy ruch. Martwe obecnie tory od strony dworca autobusowego pełne były wagonów towarowych, przy których uwijały się traktory, wożące z Gelmy przyczepy załadowane metalowymi odpadami. I sama Celma tętniła życiem, kiedy szło się na spacer Wenecją do Lasku Miejskiego. Wracając do stacji, pamiętam tłumy, walące do miasta od porannych pociągów. Zwinne parowoziki serii TKt 48, prowadzące pociągi osobowe. Mój ulubiony miał chyba numer 112. Przy Czarnym Chodniku prawie zawsze stała pod parą duża lokomotywa serii Ty 45, gotowa do przetoków. W Boże Narodzenie też. Wówczas lubiłem nosić jej załodze świąteczne ciastka. Pamiętam, raz maszynista wziął mnie do kabiny i pozwolił pociągnąć za gwizdek. Próbowiałem też przestawić stawidło, ale to było ponad siły małego miłośnika parowozów. Fotografowałem je z rzadka, ukradkiem, bo wówczas nie było wolno wykonywać zdjęć na kolei. I nie wierzyłem, że mogą przeminąć — bardziej fa-

scynowały mnie pierwsze pociągi elektryczne na cieszyńskiej stacji — był to już rok 1983.

Fenomenem Gieszyna jest jego dwustronność. Nie ma drugiego miejsca na całej (dziś już byłej) granicy polsko-czechosłowackiej, gdzie po obu stronach jest miasto. Góź z tego, skoro ta druga strona jakby nie istniała: widziało się ludzi, spacerujących drugim brzegiem Olzy, ale tylko wyjątkowo można było tam pójść. Pewnego razu dostrzegłem dziewczynę, która patrzyła w moją stronę i wołała coś po czesku, najwyraźniej do mnie. Ponawiała swe próby kilka razy, ale szum Olzy zagłuszał jej słowa. Dośłyszałem tylko jedno: *školy*. Mam wrażenie, że chciała o coś spytać, bardzo jej na tym zależało, w końcu jednak machnęła ręką. Przepustkę zdobyłem w latach licealnych, wpisano do niej numer fabryczny mojego roweru. Od tego czasu mogłem niemal do woli jeździć po Zaolziu, byle nie przewozić żadnego towaru. Trefną walutę w ilości 30 kčs ukryłem raz w przedniej lampie mojego waganta. Ruch przepustkowy odbywał się przez trzeci, drewniany most, znajdujący się tam, gdzie miał powstać francuski dziwoląg. Most rozebrano w stanie wojennym, zlikwidowano też wówczas przepustki.

Czas w Gieszynie płynął spokojnie, tylko niektóre porywy wiatru historii dawały się odczuć. Pamiętam, jak staliśmy z tatą koło Ubezpieczalni, w milczeniu spoglądając na sunący ulicą Dzierżyńskiego (dziś Korfantego) nieprzerwany sznur wojsk radzieckich, wracających po interwencji w Czechosłowacji. I podróż pociągiem do Ostrawy, kiedy mama zabroniła mi się odzywać, by się nie zdradzić, że jesteśmy z Polski. Do granicy lepiej się było nie zbliżać, choć czasem udawało się dojść do Trzeciego Jazu. Raz nawet żołnierz WOP dał mi do ręki swój automat, naturalnie po wyjęciu amunicji.

Świętu Zmarłych towarzyszył na Śląsku Gieszynskim szczególny rytuał. Po odstaniu stosownego czasu w kolejce otrzymywało się w magistracie zaświadczenie o posiadaniu grobów rodzinnych po drugiej stronie Olzy. Nawiasem mówiąc, jedynym warunkiem jego wydania było oświadczenie zainteresowanego. Na podstawie takiego oświadczenia-zaświadczenia wystawiano przepustkę. Przed mostem granicznym tworzyły się kolejki, celnicy czechosłowaccy nieraz dość dokładnie sprawdzali, czy ktoś nie ma nielegalnych koron (legalne kupowało się na książeczkę walutową, ale zwykle ich w banku brakowało). Nie kwestionowano swoistej waluty wymiennej — butelek po piwie jednolitego europejskiego typu, które co chytrzejsi gromadzili przez cały rok, by je wymienić na korony. W połowie lat 80. sklepy czechosłowackie jawiły się Polakom jako raj. Branża papiernicza, metalowa, drogeryjna — pełne były drobiazgów, których próżno dziś szukać w największych supermarketach. Ten i ów rzeczywiście szedł na cmentarz, czy do krewnych. Wieczorem kolejka do granicy tworzyła się po stronie czeskiej, a drobnym przemysłowcom, czyli niemal wszystkim uczestni-

kom tej przedziwnej niby-żałobnej ceremonii serca podchodziły do gardła. Wywozić z Czechosłowacji nie było wolno praktycznie niczego. Celnicy bywali szorstcy, ale mi osobiście jakoś zawsze udawało się ich udobruchać... czy zmylić ich czujność. I przenieść do Polski skarby, wybiegane w Łyżbicach czy Hawierzowie. Nie zawsze dostało się to, czego się szukało (albo nie starczyło koron), a sezam zamykał się praktycznie na okrągły rok.

Nawet przełom roku 1989 nie przywrócił Gieszynowi jego drugiej połówki. Wprawdzie miałem w domu paszport i mogłem bez żadnych formalności wyjechać do Austrii, ale przejście tylko do Czeskiego Gieszyna wymagało zaproszenia lub posiadania biletu na jakąś imprezę. Kto pod pretekstem wyjazdu do Austrii wybierał się tylko do Czechosłowacji, mógł być ukarany, kiedy przy powrocie nie miał austriackiego stempla. Dopiero w roku 1991 można było tak po prostu wziąć paszport i iść przez graniczny most, kiedykolwiek się na to miało ochotę. To był dla mnie większy przełom, niż późniejsze wejście do Unii, czy Schengen. Zacząłem znów regularnie jeździć na rowerze po Zaozliu, stopniowo oswajając się z czeską stroną miasta jako drugą połówką Gieszyna. Poszukiwania kolekcjonerskie i dalsze podróże ośmieliły mnie do używania języka czeskiego. Trochę wcześniej odgrzebałem w rodzinnych szpargałach ślady swojego mieszanego pochodzenia. Ale dopiero codzienny kontakt ze Słowakami i Czechami uprzytomnił mi, jak wiele mnie łączy z tymi ludźmi i ich krajem, szykującym się wówczas do podziału.

Do gór nigdy z Gieszyna nie było daleko, ale otwarcie granicy umożliwiło szybkie dotarcie nie tylko w Tatry Słowackie, ale i wiele nieznanych zbytnio Polakom pasm, szczególnie właśnie na Słowacji. Z lubością eksplorałem wszystkie te obszary, wcześniej prawie niedostępne. Podział Czechosłowacji nieznacznie te podróże skomplikował. Choć życzyłem Słowakom niepodległości, byłem rozżalony, że granica czesko-słowacka upodobniła się do polsko-czechosłowackiej... a ja chciałem, by było odwrotnie.

No i stało się. W pewien grudniowy poranek spieszyłem do pociągu do Pragi. Na moście byli jeszcze funkcjonariusze, ale już nie sprawdzali dokumentów. Wyciągnąłem aparat i pstrykałem auta, wjeżdżające do Polski bez zatrzymania. A miałem raczej fotografować poprzedniego dnia ostatnie kontrole graniczne. Dobrze, że chociaż w ostatniej chwili zakosztowałem dreszczyku nielegalnego przekraczania granicy. Kilka miesięcy wcześniej, wybierając się w góry, zapomniałem dokumentów... i zamiast wrócić do domu, udałem się pod Koński Las, by z duszą na ramieniu i chłopięgą przekorą chyłkiem przemknąć na przystanek do Ropicy.

Wciąż towarzyszy mi dziwne uczucie, gdy z marszu mijam byłe przejścia graniczne. Za to niezmiennie się cieszę, kiedy wracając z długiej podróży, widzę w dole światła Gieszyna. Wyjątkowe miejsce na mapie? Dla mnie tak, bo to moja Mała Ojczyzna.

EWA JAPA, ALEKSANDRA KASZPER

JERZY KASZPER — NAUCZYCIEL I SPOŁECZNIK

Jerzy Kaszper urodził się 15 kwietnia 1875 roku w Grodziszczu pow. Cieszyn na Zaolziu. Był synem Andrzeja Kaszpra, restauratora z Grodziszcza oraz Magdaleny z domu Kozusznik. Miał dwie siostry i pięciu braci. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnej wsi kontynuował naukę w Szkole Wydziałowej w Cieszynie. Następnie był uczniem Seminarium Nauczycielskiego w Cieszynie, gdzie w 1897 r. uzyskał maturę i prawo nauczania w szkołach ludowych. W tym samym roku objął swą pierwszą posadę w Rychwałdzie, gdzie pracował do końca roku szkolnego 1901.

Początki nauki w tej szkole i swojego pierwszego nauczyciela J. Kaszpra tak wspomina dr Józef Mazurek:

„Jako sześciolatniego chłopaka przyprowadziła mnie matka do szkoły rychwałdzkiej właśnie w 1897 roku. Choć od tego czasu upłynęło już 68 lat, pamiętam jeszcze dzisiaj bardzo dobrze nasze pierwsze spotkanie. Popatrzyłem z wielką uwagą i zaciekawieniem w duże, łagodne oczy Nauczyciela. Jego ujmujący głos i zachęcający gest zaprosił mnie do ławki jak do jakiejś zabawki. Pogłodził mojego jeża i podał mi prawa rękę — lewą trzymałem się jeszcze kurczowo sukni matki. (...)

Jerzy Kaszper (1875—1940)

Ta idylliczna scena powitania głęboko utkwiała mi w pamięci i często ją potem wspominałem. Twoje nauczanie, Mój Nauczycielu, pozostało niegasnącym drogowskazem na całe moje późniejsze życie, we wszystkich burzliwych czasach, w okresie pierwszej i drugiej wojny światowej."

Od września 1901 r. J. Kaszper został kierownikiem Polskiej Szkoły Ludowej w Michałkowicach pod Ostrawą.

W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku na Śląsku Gieszyńskim nastąpiło rozbudzenie polskiego życia narodowego, które zaowocowało gwałtownym rozwojem polskich instytucji oświatowych i kulturalnych. Ogromną rolę odegrała tutaj założona w 1885 r. przez Pawła Stalmacha Macierz Szkolna dla Księstwa Gieszyńskiego, która doprowadziła do powstania Gimnazjum Polskiego w Gieszynie, a także szeregu Polskich Szkół Ludowych, m.in. w Polskiej Ostrawie, Lutyni, Boguminie, Gruszowie, Kończycach Małych i Toszonowicach Górnych. Szkoła Ludowa w Michałkowicach była jedną z nich.

Przed otwarciem szkoły ukazała się w „Głosie Ludu Śląskiego” (nr. 34 z 1901 r.) odezwa do miejscowej ludności, która głosiła m.in.:

„Ślązk Cieszyński jest ziemią polską i ludność polska winna tu mieć swoje szkoły polskie. Jeżeli w Michałkowicach dla 200(!) Niemców jest szkoła niemiecka, jeżeli kilkuset Czechów ma szkołę czeską, to dlaczego kilka tysięcy Polaków ma nie mieć swojej polskiej szkoły? Czy mamy wciąż być żerem dla Niemców i Czechów? Czy my nie potrzebujemy oświaty?

A więc naprzód polski ludu roboczy, daj dziatki swoje do szkoły polskiej, bo tylko w niej znajdą oświatę i pożytek!

Dziecię polskie należy do polskiej szkoły!”

Do nowej szkoły polskiej zapisano 145 dzieci, z czego do klasy pierwszej 83, a do drugiej 62.

Tydzień później odbyło się poświęcenie szkoły w Michałkowicach, o czym donosił „Głos Ludu Śląskiego” w dziale „Korespondencje” (nr. 36):

J. Kaszper po usilnych staraniach zdobył dla szkoły w Michałkowicach nowe pomieszczenie, co pozwoliło na rozwój szkoły z 2-klasowej w 1901 r. do 6-klasowej z kilkoma paralelkami (klasami filialnymi) w roku 1919. Pod jego pedagogicznym nadzorem pozostawała również od 1908 roku Ochronka. Przy szkole powołał także Uzupełniającą Polską Szkołę Przemysłową.

W pracy zawodowej i społecznej wykazywał zawsze wielką inicjatywę, dużo odwagi i poświęcenia. Zaraz po przybyciu do Michałkowic włączył się w działalność Czytelni Polskiej. Od lutego 1905 r. został członkiem Towarzystwa Naukowej Pomocy dla Ks. Gieszyńskiego. W marcu 1908 r. po dłuższych staraniach otrzymał od ówczesnych władz zezwolenie na założenie filii Stowarzyszenia Macierz Szkolna Księstwa Gieszyńskiego z siedzibą w Michałkowicach. Równocześnie został członkiem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego na Śląsku.

Korespondencye.

Dąbrowa. Dnia 18. sierpnia urządziło tutejsze stowarzyszenie weteranów wojskowych zabawę u p. Szeli, na którą zaproszono także nieczłonków, których jednak wcale jako gości nie traktowano. Około północy zagrała muzyka w sali hymn austriacki. Goście, siedzący w gościnnych pokojach, nie wszyscy mogli dosłyszeć i bawili się dalej. Wówczas przybył kierownik policyi do pewnego gościa i odezwał się obraźliwie: „Dlaczego nie wstawacie!? Jeden z członków weteranów wyraził się znów: „Nazbierało się tutaj cywilnych wół, którzy nie wiedzą, że wstają mają“.

Zachowanie się kierownika policyi zasługuje w tym wypadku na napiętnowanie, bo tyle wiedzieć powinien, że nikogo zmusić nie można, żeby podczas hymnu tego z miejsca wstawał, a p. kierownik nie powinien był sam rozpoczynać awantury. Co do owego członka, który się w sposób powyższy wyraził, odstępujemy od krytyki, bo samo wyrażenie się jego dowodzi najlepiej, że ów człowiek musi mieć pstro w głowie, skoro myśli, że ten, który służył w wojsku, jest czemś lepszym.

Przekonujemy się, że mamy wiele ludzi, którzy udawają wielkich patriotów, tak samo jak mamy ludzi udawających dobrych chrześcian, chociaż w rzeczywistości gorzej postępują aniżeli poganie. Jeżeli kierownik policyi jest takim dobrym patriotą austriackim, to dlaczegoż kazał grać hymn austriacki o północy t. j. wtenczas, kiedy pewna część gości jest już podchmielona?

W ostatniej chwili dowiadujemy się, że kilku członków stow. weteranów zażądało u sądu ukarania p. H. z powodu rzekomej obrazy majestatu i jeden z tych dobrodziejów napisał nawet list do komory, aby p. H. pozbawić chleba. Takie szpicłowskie postępowanie nazwać trzeba łajdactwem, i ostatni to człowiek, który bez przyczyny odbiera chleb swemu bliźniemu. Ludzie tacy nie zasługują na to, aby człowiek uczciwy z nimi rozmawiał — i ci, którzy p. H. chleba chcią pozbawić, niechaj wiedzą, że uczciwy człowiek w taki sposób nie odważyłby się postępować.

Spodziewamy się, że p. Guziur, jako prezes stow. weteranów, który jest rozsądnym człowiekiem, na przyszłość nie dopuści do obrażania gości i do denuncjowania ich, bo takie postępowanie ze strony członków ubliża również samemu stowarzyszeniu i dlatego lepiej szpicłów takich ze stowarzyszenia zawczasu wykluczyć.

Z Michałkowic. Poświęcenie szkoły polskiej w Michałkowicach, na dniu 25. sierpnia rb. odbyte, zostanie długo w pamięci tutejszej ludności. Bóg sprawiedliwy obdarzył nas w tym dniu piękną pogodą, która bardzo gniewała niektóre jednostki.

Przebieg uroczystości był następujący: W niedzielę rano o godz. 8-mej wyruszył pochód z muzyką z Czytelni do kościoła na Pol. Ostrawę, gdzie na intencję szkoły odbyła się uroczysta msza św.

Dość licznie zebrana dziatwa szkolna, która ma wstąpić do szkoły polskiej, poprzedzała pochód, za nią tutejsze stowarzyszenie weteranów ze swoim sztandarem, następnie oddział umundurowanych górników i publiczności nie mało. W wielu twarzach radością napelnionych widać było otuchę; na wielu ludziach, którzy już zwątpili w możliwość polskiej szkoły, dzień ten zrobił wrażenie bardzo miłe, podniósł i umocnił ducha, dodając chęci do wytrwalszej pracy dla dobra naszego ludu. Po mszy św. pochód wrócił w tym samym porządku do Czytelni, gdzie się do południa wesoło przy koncercie bawiono.

Po obiedzie o godz. 3 nadzwyczaj licznie zebrana ludność miejscowa, jakoteż inteligencja tutejsza i okoliczna przy dźwiękach muzyki wyruszyła z Czytelni na miejsce poświęcenia; stowarzyszenie weteranów ze sztandarem, jak również oddział górników nie omieszkali wziąć znowu udziału; dziatwę szkolną jeszcze licznie zgromadzoną niż rano poprzedzał chłopiec, niosący poduszkę z kluczem od szkoły w towarzystwie dwóch dziewcząt z bukietami. Działwa szkolna rano i popołudniu była prowadzoną przez p. Jerzego Kaszpra, nowo mianowanego kierownika tej szkoły, który nie mało przyczynił się do uświetnienia uroczystości. Przed budynkiem szkolnym ustawiono bramę tryumfalną, po przestąpieniu której pochód się zatrzymał i przew. ks. prałat Bitta w asystencji ks. Barabasz oraz łurmistrza Michałkowic p. H. Galiczaka i rady gminnej dokonał aktu poświęcenia.

Ks. Barabasz wygłosił piękną mowę, dotyczącą tej uroczystości, przedstawiał rodzicom ich obowiązki, jak również ciężkie zadanie i pracę nauczyciela. Następnie ksiądz prałat oddał klucz od szkoły p. Kaszprowi, kierownikowi szkoły, przyczem w krótkości, lecz w gorących słowach podniósł zadanie rodziców i nauczyciela, zachęcając do wspólnego popierania się. Po mowie księdza prałata, lud jakby na dane hasło zaintonował pieśń „Serdeczno Matko“. Po skończonej uroczystości wrócono do Czytelni; cały dom i ogród był napelniony gośćmi, gdzie się bawiono ochoczo do późnej nocy.

Przytoczyć tu należy, że straż ogniowa z Hermanic wybrała sobie właśnie ten dzień i dom Dawida na ćwiczenia, których jeszcze nigdy w Michałkowicach nie robiła. Podczas aktu poświęcenia słychać było alarmowe trąbienia, ale ludzie jakoś podniesieni na duchu uroczystą chwilą, pomimo sygnałów pożarnych w spokoju, nie rozbiegając się, wytrwali na miejscu do końca. Zaledwie, że pochód wszedł do Czytelni, demonstrujące towarzystwo straży ogniowej z Hermanic, przejechało około w galopie, trąbiąc nieustannie. Czy podobna demonstracja była na miejscu?

Marklowice. W niedzielę, d. 26. sierpnia rb. urządził tutejszy oddział „Jedności“ wycieczkę do Dębiny, która udała się znakomicie. Zabawa była nadzwyczaj urozmaiconą i wydział, który urządzi-

W środowisku polskich górników w Michałkowicach rozwinął J. Kaszper bardzo ożywioną działalność narodową i kulturalno-oświatową. Zorganizował chór mieszany, teatralny zespół amatorski, a także był animatorem różnego rodzaju imprez kulturalnych. Corocznie organizował „Gwiazdkę” dla dzieci szkolnych, a także brał udział w organizowaniu przez Czytelnię Polską przedstawień sylwestrowych, na które ściągala cała Polonia z Michałkowic.

„Gwiazdka Gieszyńska” (nr 2, R. 55, 11stycznia 1902) tak pisała o pierwszej zorganizowanej 22 grudnia 1901 r. w Michałkowicach „Gwiazdce”:

„...zabrał głos p. Jerzy Kaszper, tymczasowy kierownik szkoły, objaśniewszy w krótkich słowach dobre chęci serc ludzkich, przyczyniających się do urozmaicenia uroczystości, podziękował jak najserdeczniej wszystkim wspianiałomyślnym ofiarodawcom, zwrócił się w końcu do dziatwy, wzywając ją do wzorowego zachowania się z wdzięczności doznanych dobrodziejstw. Po tych słowach nastąpiły deklamacje treści narodowo-religijnej, przeplatane śpiewami chóralnymi pod przewodnictwem i przy akompaniamencie na fisharmonii p. Jerzego Kaszpra, który ze swego zadania tak świetnie się wywiązał, iż słuchacze rozentuzjazmowani, składali mu życzenia i wierzyć nie chcieli, aby w ciągu stosunkowo tak krótkiego czasu do tak świetnych rezultatów doprowadził.”

„Głos Ludu Śląskiego” (nr 3, 1908 r.) donosił natomiast:

„...**Michałkowice.** (Przedstawienie). Tutejsza Czytelnia urządziła co roku na Sylwestra przedstawienie, które ściągaa prawie całą Polonię z Michałkowic. Tego roku odegrano nader zajmującą sztukę „Trojkę hultajską” ze śpiewami i muzyką doborową p. Czaji z Kończyc. Pod taktowną reżyserią kierownika szkoły p. Jerzego Kaszpra oddali pp. amatorzy i panie amatorki role doskonale, czego dowodem były nieustające oklaski publiczności. Na ogólne życzenie publiczności sztuka musi być powtórzoną”...

Jerzy Kaszper zorganizował w Michałkowicach również Spółkową Kasę Oszczędności i Zaliczek. Udzielał się także poza Michałkowicami, np. w Polskiej Ostrawie, Radwanicach i in.

W tym okresie życia J. Kaszper ożenił się z Józefą Czajówną z Dolnych Markłowic. Tutaj przyszło na świat troje z jego czworga dzieci, Tadeusz, Stanisława i Antoni. Najmłodszy syn Józef urodził się w Jaworzu.

Z końcem stycznia 1919 r., podczas napadu czeskiego na Śląsk, J. Kaszper został jako działacz polski aresztowany i internowany na Morawach. Okres następny to ciągle pogroźki i napady bojówek czeskich, przez które w marcu 1920 r. wraz z żoną i dziećmi został wypędzony z Michałkowic.

Miał do wyboru stanowisko kierownika szkoły w Mysłowicach, ale czuł się silnie związany ze Śląskiem Gieszyńskim i wybrał Jaworze Dolne koło Bielska, gdzie osiedlił się wraz z rodziną.

Jerzy Kaszper z żoną Józefą oraz starszymi dziećmi: Tadeuszem i Stanisławą (ok. roku 1915)

Jaworze to piękna miejscowość u stóp Beskidu Śląskiego, o której pierwsza wzmianka pojawiła się już w roku 1302. W roku 1862 właściciel wsi, hrabia Maurycy Saint Genois d'Anneaucourt otworzył tu pierwsze uzdrowisko w Beskidzie Śląskim. Stosowano tutaj kuracje z żętycy, borowiny i wodolecznictwo. Do Jaworza przyjeżdżało wielu arystokratów, finansistów, przedsiębiorców, a także ludzi sztuki. Gościli tu między innymi Wincenty Pol, Jan Parandowski, Maria Dąbrowska, Melchior Wańkowicz, Julian Tuwim, Stefan Kisielewski i Ignacy Daszyński.

Maria Dąbrowska w Kurierze Warszawskim z 1929 r. napisała o Jaworzu m.in.:

„...Lud, który tu żyje i pracuje, jest naprawdę godny wielkiej uwagi. Jest po europejsku oświecony i wychowany, a jednocześnie prawdziwie staropolski. Mówi językiem Reyów i Kochanowskich...”

Z dniem 1 września 1920 r. J. Kaszper został mianowany przez Radę Narodową w Gieszynie kierownikiem szkoły w Jaworzu Dolnym i funkcję tę pełnił aż do 30 września 1933 r., to jest do przejścia na emeryturę.

W nowym środowisku w oparciu o posiadane doświadczenie rozwinął społeczną pracę kulturalno-oświatową. Został powołany przez ówczesnego inspektora szkolnego Klemensa Matusiaka do Komisji Opisowej w Bielsku, która dokonywała „opisu szkolnego wszystkich dzieci rozpoczynających pierwszy rok obowiązkowego szkolnego”. J. Kaszper z wielkim pożytkiem dla

Klasa piąta szkoły w Jaworzu na zakończenie roku szkolnego 1923/24. Z boku stoi Jerzy Kaszper, w środku najmłodszy syn Józef

dzieci polskich wykorzystywał duże doświadczenie w tej sprawie wyniesione ze środowiska ostrawskiego.

Na terenie Jaworza zorganizował Koło Macierzy Szkolnej, w którym aktywnie działał. Był też bardzo aktywnym członkiem świeżo powołanego Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz pierwszym wybranym prezesem Ogniska Bielskiego ZNP.

Pod egidą Koła Macierzy Szkolnej organizowano działalność kulturalno-oświatową, a więc bibliotekę, zespoły artystyczne, orkiestrę.

Orkiestra smyczkowa tzw. „Salonówka” była pierwszą tego rodzaju orkiestrą powstałą po I Wojnie Światowej na terenie powiatu bielskiego. Składała się z 8 stałych członków, kapelmistrzem był ówczesny pocztmistrz Karol Lorenc, nut dostarczał Konrad Adamiec, zaś duszą zespołu i aranżerem był J. Kaszper.

Brał również udział w organizowaniu tradycyjnych dożynek odbywających się corocznie w okresie międzywojennym na terenie Parku Zdrowego oraz festynów urządzanych na Goruszce i na Kamieńcu.

J. Kaszper był miłośnikiem folkloru cieszyńskiego i jego wielkim popularyzatorem. W tym celu organizował w sezonie letnim „wieczorki regionalne” dla przebywających w Jaworzu kuracjuszy i letników. Na wieczorkach tych orkiestra salonowa grała melodie regionalne, a znani działacze kulturalni z powiatu cieszyńskiego umilali czas swoimi występami śpiewając piosenki, recytując wiersze i monologi.

Stworzył także teatralny zespół amatorski, który bazując na aktorach-amatorach spośród miejscowej inteligencji wystawiał sztuki polskich autorów (m.in. „Damy i Huzary” A. Fredry).

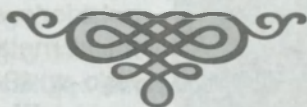
Z działalności społecznej Jerzego Kaszpra na terenie Jaworza wspomnieć jeszcze należy jego zasługi przy założeniu w 1928 roku Spółki Melioracyjnej, której był sekretarzem i administratorem do końca jej trwania. Spółka ta zdrenowała wówczas w Jaworzu 148 ha gruntów.

Po napadzie Niemiec na Polskę w 1939 r. już 4 września J. Kaszper został aresztowany w Jaworzu i zatrzymany jako zakładnik. W październiku nastąpiło powtórne aresztowanie. Po raz trzeci został aresztowany przez gestapo 15 grudnia 1939 r. i osadzony w więzieniu w Bielsku. 2 kwietnia 1940 r. został przewieziony do obozu Oranienburg-Sachsenhausen (nr więźnia 18326), a stamtąd na początku września 1940 r. do Dachau (nr więźnia 15856), gdzie zmarł 4 października 1940 r. Urnę z prochami pochowano 9 stycznia 1941 roku na cmentarzu katolickim w Jaworzu.

J. Kaszper za swą pracę zawodową oraz działalność społeczno-oświatową otrzymał szereg odznaczeń, dyplomów i wyróżnień, m.in. Złoty Krzyż Zasługi i Złoty Krzyż „Bojownikom niepodległości”.

W 1989 r. został pośmiertnie wyróżniony medalem pamiątkowym „Zasłużony w rozwoju Jaworza”, nadawanym z okazji jubileuszu 700-lecia miejscowości.

W Szkole Podstawowej, w której uczył, 30 września 1989 r. została odsłonięta tablica pamiątkowa ku czci nauczycieli, którzy zginęli w czasie II Wojny Światowej, na której widnieje również Jego nazwisko.

RZEMIEŚLNIK I POSEŁ DO SEJMU ŚLĄSKIEGO

Wiktor Satara w swoim długim życiu pełnił różne funkcje. Urodził się 26 listopada 1880 r. w rodzinie rzemieślniczej Barbary i Franciszka w Baranowie na Lubelszczyźnie. Kiedy nauczył się kowalstwa, przeniósł się do brata do Oldrzychowic i tu się usamodzielniał. Od młodych lat, wspólnie z żoną Zofią, oddawał się pracy społecznej. Miał trzech synów i jedną córkę.

Przed I wojną światową z rodziną osiedlił się w Gieszynie, gdzie w 1913 r. utworzył Polski Cech Kowali. Jeszcze kilka lat po wskrzeszeniu

Wiktor Satara (1880—1975)

państwa polskiego w cechach rzemieślniczych w Gieszynie przewodzili Niemcy, czemu W. Satara stanowczo się sprzeciwiał. Szczególną jego zasługą było wprowadzenie zasady pisania protokołów posiedzeń cechu metalowców w języku polskim, pomimo, iż Niemcy stali wówczas na jego czele. Był także fundatorem polskiego sztandaru dla cechu rzemiosł metalowych w Gieszynie, którego w 1937 r. został podstarszym cechu. Wzorem całego kraju także na Śląsku Gieszyńskim utworzono koło Polskiego Związku Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców, którego mistrz kowalski W. Satara został prezesem powiatowym, jednocześnie przewodząc cieszyńskiemu kołu nowego związku.

Gieszyńskie rzemiosło w 1933 r. podporządkowane zostało katowickiej izbie rzemieślniczej. W lutym 1934 r. odbył się w Gieszynie zjazd tutejszych cechów, na którym omawiano sytuację rzemiosła w oparciu o obowiązujące prawo. W 1934 r. do Rady Izby Rzemieślniczej w Katowicach z listy wyborczej Związku Polskich Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców na Śląsku, wybrany został W. Satara, a na konstytucyjnym zebraniu Izby powierzono mu funkcję wiceprezesa, którą pełnił do wybuchu II wojny światowej. Był również członkiem Rady Związku Izb Rzemieślniczych II Rzeczypospolitej.

W. Satara akceptował fundamentalną podstawę ustrojową odrębności Śląska, a jego autonomię uważał za pożyteczną dla tutejszej ludności. W 1929 r. wybrany został do rady miasta Gieszyna, w której reprezentował sprawy miejscowego rzemiosła. Funkcję radnego piastował do wybuchu II wojny światowej.

W listopadzie 1930 r. W. Satara został posłem do autonomicznego Sejmu Śląskiego III kadencji, trwającej 5 lat. Lektura protokołów posiedzeń plenarnych lokalnego parlamentu dowodzi, że cieszyński poseł uczestniczył we wszystkich 49 sejmowych posiedzeniach, skutecznie reprezentując problematykę Śląska Gieszyńskiego. W Sejmie Śląskim W. Satara działał w klubie sanacyjnym Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy i z jego ramienia uczestniczył w pracach dwóch komisji: petycyjnej zajmującej się rozstrzyganiem próśb lokalnego społeczeństwa oraz przemysłu i handlu. Był także członkiem Rady Okręgowej Obozu Zjednoczenia Narodowego w województwie śląskim.

Należał do inicjatorów i współorganizatorów I Powiatowej Wystawy Rzemieślniczo-Przemysłowej w Gieszynie (rok 1932), w której swoje wyroby zaprezentowało 120 wystawców miejscowych i zagranicznych, a zwiedziło kilkanaście tysięcy osób oraz wycieczki z Pomorza i Wielkopolski. 3 lata później zorganizował II wystawę, która przyniosła mu duże uznanie oraz uhonorowanie srebrnym Krzyżem Zasługi.

W 1937 r. W. Satara wydawał w Gieszynie pismo „Głos Stanu Średniego”, bezpartyjny tygodnik poświęcony sprawom gospodarczym, politycznym i kulturalno-społecznym.

Po zakończeniu II wojny światowej wznowił aktywną działalność w cieszyńskim rzemiosle, organizując cechy (w tym cech metalowców) oraz Powiatowy Związek Cechów, którego został prezesem.

Zasłużony dla społeczeństwa Śląska Gieszyńskiego, określany jako człowiek dobrych chęci Wiktor Satara w wieku 95 lat zmarł 24 grudnia 1975 r. w Gieszynie i pochowany został na miejscowym cmentarzu komunalnym.

JAN JERZY SZERUDA

JAN SZTWIERTNIA ZASŁUŻONY GOLESZOWIANIN

Druga połowa XIX wieku charakteryzowała się wzmożoną aktywnością wielu najbardziej ofiarnych synów Ziemi Cieszyńskiej w działalności narodowej, społecznej i religijnej. Wiosna Ludów 1848 roku w monarchii austro-węgierskiej przybrała postać ruchów narodowościowych, które znalazły i u nas wielu zwolenników, a wśród nich Pawła Stalmacha i Andrzeja Ciencialę. Nurt ten z czasem przybrał narodowe oblicze, zmierzające do połączenia Śląska Cieszyńskiego z Macierzą. Przynależność narodowościowa ludzi nie budziła wątpliwości.

Jan Sztwiertnia (1881—1956)

W takich czasach urodzili się dwaj wybitni goleszowianie, gospodarze i sąsiedzi, ludzie zasłużeni, szczególnie dla Goleszowa jak i Ziemi Cieszyńskiej: Jan Sztwiertnia i Karol Palarczyk, obaj wykształceni rolnicy, działacze społeczni i narodowi. Przed I wojną światową założyciele koła Macierzy Szkolnej w rodzinnej miejscowości.

JAN SZTWIERTNIA urodził się 7 listopada 1881 r. w Goleszowie w rodzinie rolniczej, jako syn Jana oraz Zuzanny z d. Pasterny. W latach 1887—1890 uczęszczał do szkoły ludowej w Goleszowie. Daleszą naukę kontynuował w Państwowym Liceum Realnym w Bielsku, które ukończył w 1896 r. Ojciec wiązał ze swoim jedynakiem wielkie nadzieje na przyszłość, widząc w nim dziedzica stale po-

większającego się gospodarstwa, światłego rolnika i obywatela. Dlatego też zapisał go do pierwszej polskiej szkoły rolniczej na Śląsku Cieszyńskim, założonej i prowadzonej przez profesora Władysława Szybińskiego, znanego działacza rolniczego i redaktora pism rolniczych w Galicji. Prof. Wł. Szybiński osiadł w Cieszynie w 1896 r. i założył Szkołę Rolniczą. Był teoretykiem i praktykiem. Pisał artykuły o uprawach, hodowlach, nawożeniu gleby, opiece weterynaryjnej w „Rolniku Śląskim”. Był też jednym z działaczy, nadających kierunek podejmowanych przedsięwzięć Towarzystwa Rolniczego na Śląsku Cieszyńskim.

Tak więc J. Sztwiertnia był jednym z jego pierwszych uczniów. Chłonał wiedzę, a zdobywane wiadomości wykorzystywał w swej pracy. Jako jeden z pierwszych zaczął stosować nawozy sztuczne, prowadził hodowlę trzody chlewnej i wyselekcjonowaną poprzez odpowiednie zabiegi hodowlę bydła. Nie stronił też od nowoczesnych rozwiązań technicznych. Pierwszy w Goleszowie zaczął młócić maszyną tzw. „damfułą”. Była to młockarnia poruszana energią parową (z niemieckiego Dampf = para). Osadzona była na kołach, można ją było przemieszczać do sąsiadów. J. Sztwiertnia z chęcią świadczył takie usługi. Maszynę tę również wykorzystywał w wybudowanym, niewielkim młynie.

W 1906 r. zawarł związek małżeński z Zuzanną z d. Michalik z Ropicy (dzisiejsze Zaolzie). Z tego związku urodziło się ośmioro dzieci: cztery córki i czterech synów.

W roku 1914 otrzymał powołanie do wojska austriackiego i został wysłany do Piotrkowa, gdzie służył w pułku piechoty.

W dniu 1 listopada 1918 r. otrzymał nominację na członka Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Jego legitymacja nosiła numer piąty, a więc był jednym z pierwszych. Po przejęciu przez Radę Narodową władzy, został mianowany komisarycznym przełożonym gminy Goleszów. Zorganizował tam policję i straż obywatelską. W pierwszych dniach listopada 1918 r. przejmował w asyście 20 przydzielonych mu żołnierzy magazyn aprowizacyjny w Skoczowie.

Po wyborach samorządowych został wójtem gminy Goleszów, którą to funkcję pełnił przez 12 lat. Wtedy to J. Sztwiertnia dał się poznać nie tylko jako wzorowy rolnik, ale też jako wzorowy gospodarz gminy — zarządzający, pilnujący jej rozwoju, projektodawca i realizator. Za czasów jego kadencji wzniesiono budynek zarządu gminy (goleszowski Ratusz — najładniejsza wtedy budowla), rozbudowano szkołę, dobudowując dwa skrzydła, poszerzono drogi i utwardzono je kamieniem. Przez centrum wioski przeprowadzono kanał ściekowy, zrobiono brukowane chodniki. Wykonano oświetlenie elektryczne. J. Sztwiertnia potrafił łączyć swoje gospodarowanie z pracą gminną. Jego gospodarstwo należało do największych w Goleszowie. Było tego około 30 ha, a stale powiększał zabudowania gospodarcze, poprawiał rasowo hodowane bydło. Po nieszczęśli-

wym wypadku, kiedy to nogę przygniótł mu walec do rozdrabniania gleby, kulał i chodził z laską. Takiego też zapamiętali go starsi goleszowianie.

W powołanej rozporządzeniem Wojewody Śląskiego z dnia 5.10.1922 r. Tymczasowej Śląskiej Izbie Rolniczej, J. Sztwiertnia został jednym z jej pierwszych członków. Izba ta, została w krótkim czasie przeorganizowana, aby być jak najbliżej rolników. W listopadzie 1926 r. J. Sztwiertnia został prezesem Śląskiej Izby Rolniczej w Katowicach. W czasie trwania swojej kadencji przyczynił się w znacznym stopniu do rozwoju rolnictwa na Śląsku. Utworzono dwie komisje: administracji folwarków i pedagogiczną, mającą na celu organizowanie kształcenia rolniczego. Powstały też trzy sekcje: produkcji roślinnej, hodowli bydła i koni oraz ogrodniczo-warzywna. Było to bardzo trafne przedsięwzięcie. Wkrótce śląskie rolnictwo stało się wzorem w odrodzonej Polsce, znajdując wielu naśladowców w całym kraju.

Prezesował również Związkowi Spółdzielni i Organizacji Rolniczych na Śląsku. W latach dwudziestych był też przewodniczącym rady nadzorczej Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek w Gieszynie oraz prezesem Kasy Spółdzielczej w Golezowie. Ponadto był także długoletnim członkiem Zarządu Towarzystwa Rolniczego w Gieszynie.

W roku 1932 w wyniku parcelacji dóbr księcia pszczyńskiego J. Sztwiertnia nabył majątek ziemski w Krzyżowicach w powiecie pszczyńskim, gdzie przeniósł się wraz z rodziną. Było to 130 ha ziemi, w tym około 20 ha stawów rybnych i zabudowania gospodarcze. Swój gospodarstwo w Golezowie przekazał pierworodnemu synowi Karolowi. Odchodząc z Golezowa i przekazując pałeczkę wójta swojemu następcy powiedział: *Zadaniem przełożonego gminy jest przede wszystkim takie uzgadnianie różnych poglądów i myśli ogółu, ażeby doprowadzić do współpracy rozbieżne często dążenia i to do współpracy takiej, której uwieńczeniem jest postęp i podniesienie dobrobytu ogólnego.*

Wybuch II wojny światowej i wkroczenie wojsk hitlerowskich do Polski przerwało dzieło J. Sztwiertni, zmieniając jego życie. 11 listopada 1939 r. został przez hitlerowców aresztowany, a majątek przeszedł w ręce niemieckie. Po 10 dniach pobytu w więzieniu w Pszczynie został zwolniony, wrócił do Krzyżowic, gdzie pozwolono mu zamieszkać, ale majątku już nie odzyskał.

Podobnie stało się po wojnie. Dobra upaństwowiono, a władze komunistyczne wyrzuciły go z Krzyżowic, nie pozwalając mu w ogóle przebywać na terenie Górnego Śląska. J. Sztwiertnia wraz z żoną wrócił wtedy do Golezowa. Zamieszkał u córki Bronisławy, w budynku wybudowanym jeszcze przez swojego ojca. Żona Zuzanna zmarła w 1946 r. On sam nie wrócił już do czynnego życia publicznego. Zmarł 15 sierpnia 1956 r. i został pochowany na goleszowskim cmentarzu.

Za swoje rozliczne zasługi, za wybitną działalność dla rozwoju rolnictwa na Śląsku otrzymał odznaczenia w okresie międzywojennym: „Polonia restituta”, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi RP, medal Śląskiej Izby Rolniczej, Odznakę Pamiątkową Pożyczki Narodowej.

Życie małżeńskie i rodzinne Jana Sztwiertni było szczęśliwe. Dbał o wykształcenie swoich dzieci. Syn Władysław obrał karierę inżynierską. Po ukończeniu Politechniki Lwowskiej poświęcił się elektryczności i górnictwu. Po uzyskaniu doktoratu został kierownikiem Katedry Elektryfikacji Zakładów Przemysłowych na Politechnice Śląskiej, potem profesorem, kierował również Biurem Projektów Górniczych.

Jan po ukończeniu WDH w Poznaniu i Liege (Belgia) został ekonomistą związanym z górnictwem. Adolf i Karol wybrali rolnictwo. Po ukończeniu studiów Adolf gospodarował w Iskrzyczynie, zaś Karol w Goleszowie aż do tragicznych wydarzeń, kiedy to sowieci wywieźli go w głąb Rosji. Zmarł w drodze powrotnej do kraju, w Łukowie, a po ekshumacji został pochowany w Goleszowie. Córkę powychodziły za mąż. Anna za nauczyciela Władysława Marszałka, Helena za księdza Józefa Szerudę, Bronisława za goleszowianina Karola Bruka, nauczyciela i dyrektora szkoły podstawowej w Goleszowie, a Marta za Leona Mamicę.

Za swojego życia Jan Sztwiertnia doczekał się 13 wnuków, a w tej chwili na szczycie jego „drzewa genealogicznego” znajduje się ponad 20 prawnuków oraz coraz więcej praprawnuków.

ANDRZEJ PODŻORSKI NAUCZYCIEL, BADACZ KULTURY GÓRALI ŚLĄSKICH

Andrzej Podżorski urodził się 18 listopada 1886 r. w rodzinie chłopskiej, jako szóste z dziewięciorga dzieci Pawła i Anny z domu Cieślar. Ojciec był światłym wiślańskim gospodarzem, pełnił funkcję wiejskiego nauczyciela pomocniczego w miejscowej szkole. Uczył także w szkole na Równym pod Baranią. Bywało i tak, pisał Andrzej Podżorski, że ojca nie było całymi tygodniami w domu. *Wychodził w poniedziałek i wracał w sobotę, gdyż droga na Równy była szczególnie w zimie, zbyt daleka i uciążliwa.*

W roku 1893 A. Podżorski rozpoczął naukę w szkole ludowej, którą ukończył w 1900 r. z wynikiem bardzo dobrym. W szkole uczono głównie czytania, pisania i rachunków w zakresie czterech podstawowych działań. Marzył o dalszej edukacji w Szkole Przemysłu Drzewnego w Zakopanem, ale stać go było tylko na naukę w Szkole wydziałowej w Cieszynie. Szkoły wydziałowe cieszyły się dużym zaufaniem ze względu na fachowe kwalifikacje nauczycieli, a rodzice chcieli mu zapewnić przyszłość poprzez zdobycie dobrego zawodu. Od 1904 r. uczęszczał do niemieckiego seminarium nauczycielskiego w tym mieście, wśród pedagogów, który wywarł na niego największy wpływ był nauczyciel rysunków, poeta i folklorysta Bernard Kotula, wykorzystujący w nauczaniu własny bogaty zbiór motywów zdobnictwa ludowego z różnych dziedzin.

W roku 1908 otrzymał świadectwo dojrzałości oraz objął stanowisko nauczyciela tymczasowego, a zarazem kierownika jednoklasowej szkoły w Wiśle Jaworniku. W roku 1909 wybrany został sekretarzem kółka Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Ustroniu; funkcję tę pełnił do 22 listopada 1911 r. W tym samym czasie przeniesiono go do 3-klasowej szkoły ludowej w Gisownicy, gdzie pracował 5 lat. W maju 1911 r. zdał egzamin

Andrzej Podzorski (1886—
1971) Fot. Tadeusz Kopczek

kwalifikacyjny na nauczyciela. W 1912 r., ożenił się z Anną Boszczyk. Z tego małżeństwa urodziło się pięcioro dzieci: Teofil, Anna, Tadeusz, Karol i Jan.

Anna i Tadeusz Podzorscy wspominają: *Ojciec był człowiekiem milczącym, zwykle mówił tylko to, co niezbędne. Dzieci bardzo kochał, choć nie żałował różgi w celach wychowawczych. Lubił tańczyć, był wrażliwy na piękno, kochał muzykę. Sam grał na fisharmonii i skrzypcach. Zauroczony był wiślańskimi zwyczajami. Od rana w śmiergusty czekał na mojczkule. Pracował bardzo wytrwale. Pisał nocami. Pamiętam, wspomina syn Tadeusz, była kompletna cisza, a skrzypienie pióra spędzało mi sen z powiek. Ojciec był bardzo solidny, miał porządek i bardzo się gniewał, gdy ktoś z nas grzebał w jego rzeczach. Miał wielu znajomych, ale najlepsi jego koledzy to Śliwka od Łaski, Bujok od Kędziory i Morżoł z Obłązka.*

Powtórnie ożenił się w roku 1922 z Anną Kozok, z którą miał dwoje dzieci: Julię i Andrzeja. Jego syn Andrzej wspomina: *Zawsze, kiedy wspominam ojca, widzę go jako człowieka wrażliwego i pełnego zapału do pracy, który potrafił zadbać o swoją rodzinę. W swojej pracy był bardzo dokładny i wszystko co robił, starał się wykonać uczciwie, wzorując się na prawie bożym (...).*

W 1916 r. otrzymał posadę nauczyciela w szkole w Wiśle Centrum, w której, za wyjątkiem wojny, pracował do 1948 r. Po zakończeniu hitle-

rowskiej okupacji A. Podzorski uczestniczył w pracach Komisji Kultury przy Radzie Narodowej w Wiśle. W roku 1946 usiłował założyć Spółdzielnię Przemysłu Artystycznego, która skupiałaby artystów i twórców z Istebnej oraz Wisły, zorganizował sesję naukową na temat twórczości ludowej (1960 r.) w Wiśle Malince, ale spółdzielnia ostatecznie powstała w Konia-kowie.

Konsekwentnie dążył do utworzenia Muzeum Beskidzkiego w Wiśle. Projekt ten publicznie przedstawił 13 X 1952 r. na pierwszym posiedzeniu Ligi Ochrony Przyrody. W roku 1954 stanął na czele Komitetu Muzealnego. Prywatne prace i zbiory A. Podzorskiego, jeszcze sprzed wojny, stanowiły zaczątek kolekcji muzealnej.

Starania szły w kierunku zdobycia funduszy na budowę nowych magazynów Gminnej Spółdzielni w Wiśle, aby ta opuściła budynek karczmy oraz uzyskania funduszy na jej remont — pisał Jan Krop. W 1954 r. z dotychczasowego komitetu pomocniczego utworzył się Komitet Muzealny, w skład którego weszli: A. Podzorski jako przewodniczący, inż. architekt Alojzy Horyl, Włodzimierz Gołkowski — przewodniczący GRN w Wiśle, Jan Pelar — nauczyciel Liceum Ogólnokształcącego w Wiśle, Andrzej Konderla — prezes GS SGH, Tomasz Mański — społeczny opiekun ochrony przyrody w Wiśle. Jednocześnie prowadzona była na szeroką skalę akcja dalszego pozyskiwania i gromadzenia eksponatów. Trudności się piętrzyły, gdyż GS magazyny wybudowała, ale karczmy nie zamierzała opuścić, chcąc ulokować tu ponownie restaurację.

Kiedy zaś opinia publiczna Wisły spowodowała przyznanie dwóch największych sal szkole zawodowej — pisze Jan Krop — *Komitet Muzealny zaczyna ponownie zabiegać o fundusze na remont innego obiektu (w rejonie Wisły Oazy), by tam pomieścić tę szkołę. Czynione też są starania o włączenie Muzeum w Wiśle w sieć państwowych placówek celem zapewnienia w przyszłości funduszy na działalność Muzeum. Komitet Muzealny* — dodaje Jan Krop — *dążył też do tego, aby karczma została objęta nadzorem konserwatorskim, co zrealizowane zostało w 1959 r. Załamał się jednak w 1963 r., kiedy mimo wyremontowania obiektów dla szkoły zawodowej, szkoła ta pomieszczeń w karczmie opuścić nie chciała.*

Wobec takich niepowodzeń po przeszło dziesięciu latach starań i pracy A. Podzorski zrzekł się funkcji przewodniczącego. W tej wręcz beznadziejnej sytuacji z pomocą przyszła prasa, interpelacje w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Katowicach oraz powoli narastające przygotowania do I Tygodnia Kultury Beskidzkiej, związane z Międzynarodowymi Dniami Ochrony Zabytków. Zaistniała wówczas konieczność zorganizowania wystawy, która przybliży wartości kultury górali śląskich. Organizacji wystawy podjął się Komitet Muzealny pod patronatem cieszyńskiego oddziału PTTK w osobach inż. A. Hławiczki i inż. W. Sosny. Otwarcie wystawy nastąpiło

22 lipca 1964 r., a Muzeum Beskidzkie otworzono w dniu 16 sierpnia 1964 r., a następnie włączono go w sieć muzeów państwowych z dniem 1 stycznia 1965 r., jako filię Muzeum w Gieszyńnie. To zakończyło proces ostatecznego ukształtowania się placówki muzealnej dokumentującej znikającą kulturę materialną i duchową górali śląskich.

Dorobek wybitnych regionalnych jednostek najlepiej ocenia się z perspektywy czasu. Dystans ten mamy już w stosunku do dorobku A. Podzorskiego, który napisał 59 artykułów dokumentujących głównie historię i kulturę górali wiślańskich. Swój warsztat dokumentalisty budował stopniowo. Wisłę znał i przemierzył ją wzdłuż oraz wszerz, poznał psychikę miejscowych górali, ich sposób myślenia. Stopniowo w kontakty z nimi wprowadzał przyjaźń. Następnie pozostały już tylko rutynowe badania terenowe. Jan Podzorski, syn A. Podzorskiego, tak wspomina jego pracę: *W pojedynkę na własny koszt, często na własnych barkach znosił z gór różne starocie, a zimą na sankach zwoził zabytkowe przedmioty do swojego domu. Każdy wolny kąt w szopie, na strychu i w domu, był zajęty czerepami i różnymi kramami. Nie było mu obce malarstwo i fotografowanie. Szkicował ornamenty skrzyń wałaskich, stare chaty wiślańskie, stroje góralskie czy ubiory pastuszków. Maleńkim aparacikiem fotografował stare wiślańskie chaty i ludzi. W okresie 20-lecia międzywojennego trzykrotnie opracował przewodnik po Wiśle wraz z mapkami i szlakami turystycznymi. Zarysy mapki powstawały w oparciu o stare wojskowe mapy austriackie. Odległości pomiędzy poszczególnymi punktami terenu wyznaczał za pomocą roweru z zaznaczonym na przednim kole znakiem. Prowadząc rower liczył na wyznaczonym odcinku obroty koła, a następnie poprzez iloczyn obrotów i średnicy koła uzyskiwał odległość danego odcinka. Przez wiele lat swojego życia zajmował się leczeniem górali, bowiem w czasach zaboru austriackiego na terenie Wisły nie było takiego lekarza. Sam zbierał zioła, suszył, preparował własne mikstury i maści, na przykład maść jałowcową.*

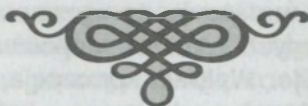
Jego mądra upartość w dążeniu do wyznaczonego celu, poparta silną wiarą w urealnienie własnych marzeń, doprowadziła do powstania Muzeum Beskidzkiego w Wiśle. Wygrała koncepcja, idea i sposób, który pozwalał na pokonywanie różnych problemów, o których dowiadujemy się ze wspomnień jego pierwszej pracownicy Elżbiety Wróbel: *Często też Andrzej Podzorski zabierał mnie do różnych gospodarstw po eksponaty, a że funduszy na transport nie było, sami musieliśmy je przewozić wózkiem lub rowerem. Pamiętam, jak cały warsztat tkacki wieźliśmy na niedużym drabiniastym wózku przez całe miasto. Wielu ludzi śmiało się z nas, bo z pewnością zabawnie wyglądaliśmy.*

Dorobek A. Podzorskiego to spójna i wyraźnie nakreślona linia pracy. Publikował swoje artykuły w lokalnej prasie, m.in. w „Głosie Ziemi Gieszyńskiej”, „Kalendarzu Ewangelickim”. Dorobek badawczy A. Podzorskie-

go to ogniwo łączące pierwszą monografię Wisły Bogumiła Hoffa z 1888 r. ze współczesnymi badaniami miejscowej kultury ludowej. Na szczególną uwagę zasługują niepowtarzalne rysunki i szkice, wykonane ołówkiem i tuszem, dokumentujące ginące zawody Beskidu Śląskiego. Rysunki te można podzielić na kilkanaście grup tematycznie związanych z wyposażeniem wnętrza domu, warsztatem bednarza, stolarza, kołodzieja, kowala. Ważną pozycję mają także materiały dokumentujące tradycyjne zdobnictwo ludowe Beskidu Śląskiego. Nagrywał na taśmy magnetofonowe wywiady ze starymi wiślańskimi tesorzami, owczorzami, bednorzami, muzykantami, dostarczając materiałów o ludowej astrologii, wierzeniach.

A. Podzorski, wszechstronnie uzdolniony przyrodnik, zielarz, rysownik, kartograf, przewodnik beskidzki — był człowiekiem o wyraźnej osobowości, jednocześnie bardzo skromnym. Jedną z pierwszych jego pracownic Aleksandra Oczkowska we wspomnieniach napisała: *Trudnym momentem dla nas było odwiedzanie Andrzeja Podzorskiego w czasie agonii, która trwała ponad tydzień. Zawsze mówił nam, że chce mieć cichy pogrzeb.*

Zmarł 23 czerwca 1971 r. w Wiśle. W dniu pogrzebu (26 czerwca) była ulewa, nie dzwoniły dzwony i zabrakło też Czytoka. Ludzie szli w ciszy, w milczeniu odprowadzali Wielkiego Człowieka. Pochowany został na ewangelickim cmentarzu Na Gróniczku. Wiślańscy muzealnicy, godnie kontynuują jego dzieło.

DOMINIK DUBIEL

ZYGMUNT SZATKOWSKI

(Oficer, badacz historii, literat)

Zygmunt Szatkowski urodził się 31 lipca 1896 r. w Papierowicach (gmina Grójec woj. warszawskie). Ojciec August i matka Berta z domu Szulc zmarli wcześniej. Zygmuntem i jego rodzeństwem (brat, dwie siostry) zaopiekowała się rodzina Maliszewskich. W 1908 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum im. M. Reja w Warszawie, w 1915 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Po wyjeździe na Wołyń, powołany został do rosyjskiego wojska, w którym służył do grudnia 1916 r. Następnie jako wolontariusz wstąpił do wojska polskiego (1 Pułk Szwoleżerów 3 Brygady), gdzie służył do rozbrojenia korpusu.

W 1918 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego, jednak zdecydował się na karierę wojskową. Ukończył 8-miesięczny kurs Szkoły Podchorążych, po którym skierowany został do służby w obozie szkół podoficerskich w Dęblinie (VII–X 1919 r.). Kolejnym przydziałem wojskowym była Szkoła Podoficerska przy Dowództwie Frontu Litewsko-Białoruskiego, a następnym etapem przeniesienie do Centralnej Szkoły Podchorążych w Warszawie. W tym okresie pełnił także obowiązki tłumacza i oficera łącznikowego w Misji Francuskiej w Warszawie. W październiku 1921 r. został przerzucony do 51 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych, a wkrótce po tym przydzielony do Szkoły Podoficerskiej piechoty w Grudziądzu,

Portret Zygmunta Szatkowskiego, pędzla Czesława Kuryatty, olej, 1934 r.

gdzie służbę adiutanta pełnił od listopada 1921 r. do września 1923 r. W wykazie oficerów szkoły odnotowano, że służył w 51 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych w Brzeżanach.

Ważnym etapem w karierze wojskowej por. Z. Szatkowskiego było ukończenie Wyższej Szkoły Wojennej (1926–1928), w której przełożeni podkreślali jego zalety: *Wyróżnia się inteligencją, umysł bystry, trzeźwy. Rozumuje spokojnie, szybko się orientuje i decyduje rozsądnie. Posiada bardzo duże i gruntowne przygotowanie teoretyczne. Doskonały organizator pracy i ćwiczeń, bardzo dobry jako wychowawca żołnierza, w życiu codziennym równy i spokojny w uosobieniu; w miarę wymagający i bez zastrzeżeń sprawiedliwy.*

Następnym przydziałem służbowym był Pułk Strzelców Podhalańskich 21 DPG w Bielsku.

W Muzeum Zofii Kossak-Szatkovskiej w Górkach Wielkich znajduje się dyplom oficera Sztabu Generalnego, por. Z. Szatkowskiemu nadany 1 października 1928 r. i podpisany przez ministra spraw wojskowych, marszałka Polski Józefa Piłsudskiego.

W „Dzienniku Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych” odnotowano, że por. Z. Szatkowski z dniem 1 stycznia 1930 r. awansował do stopnia kapitana, jednak 1 kwietnia 1931 r., na skutek złamania nogi i kontuzji kolana, na 12 miesięcy przeniesiony został w stan nieczynny. Skutki urazu odczuwał zresztą do końca życia.

1 stycznia 1936 r. mianowany został majorem w korpusie oficerów piechoty. 9 listopada 1938 r. major dyplomowany Z. Szatkowski odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi po raz pierwszy za zasługi w służbie wojskowej.

Zygmunt Szatkowski wpierw służył w 73 Pułku Piechoty 23 Górnośląskiej Dywizji Piechoty w Katowicach, a następnie w Sztabie Dywizji (był m.in. I oficerem sztabu), skąd przeniesiono go do Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie.

W 1939 r. przebywał na misji wojskowej w Paryżu, skąd powrócił z końcem sierpnia.

W kampanii wrześniowej brał udział w walkach pod Chełmnem Lubelskim, a 20 września 1939 r. w lasach na północ od Katowic pojmany został do niewoli, osadzony w oficerskim obozie jenieckim w Murnau, gdzie przebywał do wyzwolenia w 1945 r. Wstąpił do II Korpusu Polskiego dowodzonego przez gen. Władysława Andersa. Służba wojskowa mjr. Z. Szatkowskiego zakończyła się demobilizacją w 1946 r.

Pierwsze znane i opublikowane teksty Z. Szatkowskiego to „Legenda Szkoły”, oraz „Ostatni bankiet”, które ukazały się w jednodniówce „Ostatni dzień GSPZP nr 2” wydanej w 1923 r. przez oficerów Centralnej Szkoły Podoficerów Zawodowych nr 2 w Grudziądzu. W stopce redakcyjnej zaznaczono, że por. Z. Szatkowski wchodził w skład komitetu redakcyjnego publikacji.

14 kwietnia 1925 r. zawarł związek małżeński z Zofią Kossak, wdową po Stefanie Szczuckim (pisarka przyjęła nazwisko II męża). Po ślubie rozpoczęła się bardzo owocna współpraca z żoną — pisarką. Prowadzili długie rozmowy dotyczące tematyki, koncepcji przyszłych powieści. Z. Szatkowski przyjął na siebie trud wyszukiwania i przygotowywania materiałów źródłowych do kolejno powstających utworów pisarki. Był też pierwszym czytelnikiem i recenzentem jej utworów. Zbierał oraz notował różne fakty i zdarzenia pod kątem potrzeb przyszłych utworów literackich żony.

W relacji Mariana Siarkiewicza dotyczącej słynnej ucieczki jeńców z Murnau czytamy: *Pamiętam, że po śmierci kpt. Mamunowa prosił mnie o relację szczegółową mjr dypl. Szatkowski — mąż Zofii Kossak-Szczuckiej — wszystko sobie odnotował i mówił, że może ten materiał wykorzysta żona.*

Pobyt w Anglii to przede wszystkim ciężka fizyczna praca na farmie w Kornwalii. Ale także wiele rozmów i planów na przyszłość.

W lutym 1957 r. Szatkowscy wrócili z Anglii i zamieszkali w Górkach Wielkich, zajmując tzw. „domek ogrodnika”. Dwór, w którym mieszkali w latach międzywojennych spłonął.

To był ostatni etap życia pisarski Zofii Kossak. Z. Szatkowski był jej nieodłącznym towarzyszem, pisał przedmowy do powieści. Wspólnie powstała powieść „Troja Północy”. Na okładce jako autorzy dzieła widnieją Zofia i Zygmunt Szatkowscy. Podobnie było z III częścią „Dziedzictwa”. W liście do Janiny Lasockiej Zofia Kossak tak napisała: *Gorąco pragnę, aby ta książka zyskała życzliwy oddźwięk u odbiorców. Nie tylko ze względu na jej zasadniczy problem narodowy, lecz ze względu na Zygmunta, który po raz pierwszy „ujawnił się” opuszczając incognito, w którym trwał przez całe życie. Bóg jeden wie, ile mnie to trudu kosztowało, by go do tego „ujawnienia” nakłonić.*

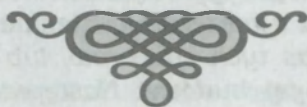
Janina Lasocka tak przedstawia uczestnictwo Z. Szatkowskiego w twórczości swojej żony, opierając się o stwierdzenia samej pisarki: *Zofia omawia technikę pisania z mężem. Codziennie po pracy wychodzą na spacer z psami i podczas tych spacerów, lub też wieczorem, planują ramy książki, szkicując jej budowę. Następnie ramy te wypełnia się materiałem historycznym przygotowanym przez Zygmunta, który jest z wykształcenia nie tylko wojskowym, ale i historykiem, a ponadto zna dobrze kilka języków obcych, więc i on tłumaczy dokumenty obcojęzyczne.*

Nagła śmierć Zofii Kossak (9 kwietnia 1968 r.) przerwała pisanie, rozmowy, plany, wspólne spacerowanie. Po śmierci żony pragnął, by ich dom w Górkach Wielkich był miejscem związanym z Zofią, jej życiem i twórczością. Rozpoczęły się rozmowy z przyjaciółmi i przygotowania do udostępnienia części mieszkania dla coraz liczniejszej grupy osób pragnących zobaczyć miejsce życia i pracy znanej pisarki. Za namową znanego bibliofila

Ludwika Brożka, kierownika Oddziału Zabytkowego Biblioteki Śląskiej (z którym znali się sprzed wojny) ustalono, że w domku Szatkowskich powstanie muzeum. Zostały wykonane prace porządkujące korespondencję, zdjęcia i księgozbiór oraz wstępna inwentaryzacja. Pracę tę wykonały Janina Lasocka i Anna Wolińska z Warszawy. Najpierw udostępnione zostały do zwiedzania dwa pokoje — jadalnia i gabinet pisarki. Następnie doszło do porozumienia Z. Szatkowskiego z Muzeum w Gieszynie. Mąż pisarki przekazał korespondencję, zbiór rodzinnych fotografii, księgozbiór, meble i dzieła sztuki na ręce Witolda Iwanka — dyrektora Muzeum w Gieszynie, które w Górkach Wielkich zorganizowało swój oddział.

Muzeum Zofii Kossak-Szatkovskiej rozpoczęło działalność 1 stycznia 1973 r. Jest to placówka o charakterze biograficznym, a jego stan zachowania nie uległ zmianie i jest takim, jak za życia pisarki i jej męża, który funkcję kustosa (pierwszego) pełnił honorowo do swojej śmierci. Porządkował zbiory, rozmawiał i udzielał informacji pracownikom naukowym oraz studentom, oprowadzał zwiedzających barwnie opowiadając o Zofii Kossak i jej życiu.

Zygmunt Szatkowski zmarł 4 listopada 1976 r. w Gieszynie i pochowany został obok swej żony Zofii Kossak, na przykościelnym cmentarzu w Górkach Wielkich.

MICHAEL MORYS-TWAROWSKI

PIOTR RZEPECKI (1900—1971)

5 lipca 2011 roku mija 40 lat od śmierci Piotra Rzepeckiego, podoficera w 4. pułku strzelców podhalańskich, a po II wojnie światowej członka Narodowej Organizacji Wojskowej. Myślę, że to dobra okazja do poświęcenia mu artykułu, a przy okazji przedstawienia mało znanych wydarzeń, które rozegrały się na Śląsku Cieszyńskim w 1945 roku.

Piotr Rzepecki był synem Tomasza i Anny ze Słomińskich. Urodził się 20 czerwca 1900 roku we wsi Rakowo koło Wągrowca w Wielkopolsce, w ówczesnym zaborze pruskim. Ukończył 8 klas szkoły powszechnej i 4 klasy gimnazjum matematyczno-przyrodniczego. W materiałach rodzinnych zachowało się jedno świadectwo szkolne. Wynika z niego, że od 27 marca 1911 r. do 1 kwietnia 1915 r. uczył się w szkole ludowej w Podarzewie. Jak podaje ów dokument, Piotr Rzepecki w ostatnim roku szkolnym *sprawował się chwalebnie*. Ze wszystkich przedmiotów (religia, język polski, język niemiecki, rachunki, historia naturalna, historia, geografia, śpiew, gimnastyka) miał ocenę dobrą. Następnie pracował w rodzinnym gospodarstwie. Po ukończeniu osiemnastego roku życia otrzymał powołanie do niemieckiego wojska. Służył w nim przez trzy miesiące od września do 16 grudnia 1918 r.

Piotr Rzepecki (1900—1971)

Powrót w rodzinne strony zbiegł się z wybuchem powstania wielkopolskiego (27 grudnia 1918 r.). Już dwa dni później, 29 grudnia, Piotr Rzepecki wstąpił do oddziałów powstańczych, walczących z Niemcami. Następnie jako żołnierz 4 pułku strzelców wielkopolskich zmagął się z bolszewicką ofensywą na froncie białoruskim nad Berezyną. Do domu wrócił w 1921 r. Przez pewien czas służył w straży granicznej (od grudnia 1922 r. do marca 1924 r.). W 1925 r. na stałe związał swoją przyszłość z wojskiem. Został żołnierzem 4 pułku strzelców podhalańskich.

Jednostka w tym czasie stacjonowała w Gieszynie i to miasto miało pozostać miejscem zamieszkania Piotra Rzepeckiego do końca życia. Systematycznie podnosił swoje kwalifikacje. W 1927 r. ukończył półroczny kurs instruktorski w Centralnej Szkole Wojskowej Gimnastyki i Sportów w Poznaniu, w następnym roku roczny kurs szermierczy w tej samej placówce, a w 1935 r. — kurs doskonalący dla plutonowych zawodowych piechoty. Stopniowo awansował w wojsku: w 1928 r. był plutonowym, w 1939 r. sierżantem. Nastąpiły też ważne zmiany w życiu osobistym młodego żołnierza. 30 listopada 1928 r. w Skoczowie poślubił osiemnastoletnią Marię Sikorę. Panna młoda była *stela*. Wprawdzie jej ojciec, Szymon Sikora, pracownik garbarni w Skoczowie, urodził się w Łodygowicach, ale za to matka, Maria z Kostków, pochodziła z rodziny od pokoleń mieszkającej na Śląsku Gieszyńskim.

Maria i Piotr Rzepeccy doczekali się czternaściorga dzieci. Byli to: Irena (ur. 1928), Egidiusz (ur. 1930), Kazimierz (ur. 1932), Jan (ur. i zm. 1932), Tadeusz (1933-1959), Anna (ur. 1935), Edward (ur. 1936), Krystyna (ur. 1937), Halina (ur. 1939), Wiesław (ur. 1940), Joanna (ur. 1942), Roman (ur. 1944), Danuta (1947—1948) i Piotr (1954—1992).

Można się domyślać, że pierwsze lata pobytu na Śląsku Gieszyńskim były jednym z najszczęśliwszych okresów w życiu Piotra Rzepeckiego. Ożenił się, doczekał dzieci, realizował się zawodowo jako wojskowy, a zarobki wystarczały na utrzymanie powiększającej się rodziny. Skończyło się to wraz z nadejściem czarnych dni II wojny światowej.

Piotr Rzepecki razem ze swoją jednostką uczestniczył w kampanii wrześniowej. Szlak bojowy 4 PSP został opisany w jednym z wcześniejszych roczników „Kalendarza Gieszyńskiego” (1988, s. 63—65). 20 września 1939 r. Rzepecki dostał się do niewoli i trafił do stalagu 8 c Kunau (koło Żagania), skąd zwolniono go 15 lub 16 grudnia 1939 r. Mimo usilnych namów, odmówił podpisania *Volkslisty* i zadeklarował narodowość polską. W następnym roku został na kilka miesięcy wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Przez dalszy okres okupacji pracował jako górnik w Trzyńcu.

3 maja 1945 r. zakończyła się okupacja niemiecka w Gieszynie. Koniec hitlerowskiego terroru nie oznaczał dla państwa polskiego niepodległości. Zaczynała się okupacja sowiecka, którą miały legitymować marionetkowe władze powołane w 1944 r.

* * *

Narodowa Organizacja Wojskowa w powiecie cieszyńskim działała przez kilka miesięcy 1945 roku. Była to organizacja niepodległościowa, a rozprawa z nią — jak pisał Robert Danel — *należy do najczarniejszych kart w powojennych dziejach Śląska Cieszyńskiego* („Kalendarz Cieszyński 2008”, s. 80). Jednym z jej członków był Piotr Rzepecki.

Zbigniew Pawłowski w książce *W Imperium Zła. Organizacje niepodległościowe z lat 1945–1956 na Górnym Śląsku. Fakty i dokumenty* (Wrocław 1997, s. 235) pisał, że Piotr Rzepecki używał pseudonimu „Konrad” i był dowódcą jednej z dwóch grup NOW na obszarze powiatów bielskiego i cieszyńskiego. Nie potwierdzają tego protokoły śledztwa prowadzonego przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Gieszynie. Wynika z nich, że pseudonim „Konrad” nosiła inna osoba. Rzepecki jest często określany jako adiutant dowódcy NOW, Edwarda Bąka ps. „Zając”. Wersja ta wydaje się bardziej prawdopodobna.

Trudno w oparciu o te materiały przesądzać o rzeczywistej roli odgrywanej przez poszczególne osoby. Trzeba pamiętać, że bezpieka nieraz wymuszała zeznania za pomocą tortur. Z kolei członkowie organizacji niepodległościowych często starali się umniejszać swoją rolę, jak i innych osób, ratując im w ten sposób życie. Wystarczy powiedzieć, że w procesie cieszyńskiej NOW zapadło czternaście wyroków śmierci (siedem w Gieszynie i siedem w Bytomiu).

* * *

Wraz z nadejściem października 1945 r. zaczęły się aresztowania członków NOW. Piotr Rzepecki został aresztowany 17 października. Tego dnia był przesłuchiwany przez Jędrzejewskiego, referenta PUBP w Gieszynie. Protokół z tego przesłuchania zawiera kosztowne błędy ortograficzne. *Zważywszy, że Rzepecki Piotr podejrzany jest o to, że należał do bandy A-K, która zmieniła nazwę na N.O.W.* oficer śledczy Marian Baran postanowił osadzić Rzepeckiego w Więzieniu Karno-Śledczym w Gieszynie. 12 grudnia 1945 r. postanowienie to zatwierdził prokurator Wojskowej Prokuratury Garnizonu w Katowicach.

Z dnia 16 lutego 1946 r. pochodzi kolejne postanowienie. Oficer śledczy Adam Pilarek ustalił, że *Rzepecki Piotr na propozycję Zająca został członkiem organizacji nielegalnej mającej na celu podjęcie walki przeciwko demokratycznemu ustrojowi Państwa Polskiego oraz sojusznikowi naszemu ZSRR. wstąpił do org. z początkiem czerwca 1945 r.* Na tej podstawie postanowił pociągnąć Piotra Rzepeckiego do odpowiedzialności karnej.

25 marca 1946 r. przedwojenny sierżant był ponownie przesłuchiwany przez ubeckiego śledczego, jednak już nie w charakterze podejrzanego, ale oskarżonego. Przesłuchanie prowadził Grzegorz Kudyniuk.

Sytuację Rzepeckiego pogarszała sprawa pewnej pepeszy. Otrzymał ją na przechowanie od innego członka NOW, Stefana Helaka, i zakopał w ogrodzie. Helak, przesłuchiwany 17 października 1945 r. przez oficera Mariana Zembalę, nic o niej nie wspomniał. Dopiero na „dodatkowym przesłuchaniu” prowadzonym przez tego samego ubekę powiedział o broni.

W efekcie Piotr Rzepecki został oskarżony z dwóch artykułów. 4 lipca 1946 roku Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach wydał wyrok w sprawie 26 członków NOW. Siedem osób zostało skazanych na karę śmierci, pozostałe na karę więzienia. Piotr Rzepecki otrzymał wyrok dwóch lat więzienia.

* * *

Na rozprawę z udziałem Piotra Rzepeckiego przybyła żona oraz jego 11 dzieci. Liczna rodzina była powodem, dla czego otrzymał wyrok w zawieszeniu. Sam zainteresowany wyrażał takie przypuszczenie, co udało mi się potwierdzić w zachowanych materiałach archiwalnych. Nawet w akcie oskarżenia podkreślono informację, że posiada jedenaścioro dzieci. 12 marca 1947 r. został objęty amnestią.

Przedwojenny podoficer, uczestnik powstania wielkopolskiego, wojny z bolszewikami w 1920 r. i kampanii wrześniowej, otwarcie przyznający się do polskości w czasie okupacji hitlerowskiej, dodatkowo ze znajomością dwóch języków obcych (niemiecki i rosyjski) — w stalinowskiej Polsce nie miał szans na powrót do wojska. Od 26 września 1946 r. pracował w Oddziale PKS w Cieszynie kolejno jako stróż nocny, później pomocnik kierowcy, strażak przemysłowy, a od 1959 roku — rozdzielca paliwa.

Więzienie i złamanie kariery zawodowej to nie jedyne rzeczy, które „zafundowała” mu „wolna Polska”.

* * *

Ostatni raz widziałem się z Rzepeckim przed miesiącem czasu. (...) Rzepecki jest nieprzejednanym wrogiem demokracji Ludowej i obecnej rzeczywistości. („Stanisław”, 1 grudnia 1948 r.).

W związku z zadaniem jakie otrzymałem donoszę iż w dniu 6 II 1949 r. widziałem się z Rzepeckim Piotrem w jego mieszkaniu (...) Między innymi Rzepecki powiedział (...) („Stanisław”, 10 lutego 1949 r.).

Podczas rozmowy z obyw. Rzepeckim Piotrem w dniu 22 VII 1949 r. na targowicy w Cieszynie, na temat Święta Ludowego, obyw. Rzepecki Piotr wyraził się, że jeszcze nigdy nie był na żadnym Święcie Odrodzonej Polski i też nigdy na żadne nie pójdzie, że bardzo dobrze, że deszcz pada i nie będą się mogli cieszyć. Następnie wyraził się w języku niemieckim, że powinny cały czas gówna padać podczas tego święta, oraz wiele jeszcze wyrazów niemieckich, których nie zrozumiałem, ponieważ ich bardzo szybko wymawiał. („Micia”, 27 lipca 1949 r.).

Ob. Rzepecki Piotr (...) (W) Sprawach politycznych bardzo ostrożny obecnie. („Mucha”, 11 maja 1951 r.).

W dniu 20-go bm. byłem w mieszkaniu Ob. Rzepeckiego Piotra. Rzepeckiego zastałem w domu. Wymieniony zdziwił się, kiedy mnie zobaczył. Wytłumaczyłem mu, że byłem u znajomego przyjaciela w mieście i przechodząc obok ulicą, wstąpiłem po drodze odwiedzić znajomego przyjaciela z wojska i więzienia (...) („Stanisław”, 2 grudnia 1955 r.).

W dniu 13 XII bm. byłem u Rzepeckiego Piotra, gadaliśmy o naszym aresztowaniu w roku 1945 o członkach N.O.W. w rozmowie wynikało że Rzepecki mimo że jest nastawiony nie przychylnie do ustroju obecnego, to jednak jak wywnioskowałem nie należy do żadnej organizacji podziemnej („Stanisław”, 16 grudnia 1955 r.).

Pytałem Rzepeckiego co tam nowego jeszcze w radiu, ale Rzepecki powiedział, że nie można dobrze słuchać bo są wielkie zagłuszenia („Stanisław”, 25 lutego 1956 r.).

* * *

Piotr Rzepecki był rozpracowywany przez tajnego współpracownika (TW) o pseudonimie „Stanisław”, który miał do niego bezpośredni dostęp. Już na podstawie samych donosów można pokusić się o ustalenie jego tożsamości; prawdopodobnie zachowały się dodatkowe materiały, które pozwolą w przyszłości jednoznacznie ustalić jego personalia.

Informacje, dotyczące Piotra Rzepeckiego, dostarczane przez „Stanisława” i innych tajnych współpracowników składają się na opasłą teczkę. Najstarsze donosy pochodzą z 1948 r., ostatnie z 1964 r. Przeraża fakt, że przez kilkanaście lat donosiła na niego osoba, której ufał. Jak pisał w raporcie w 1951 r. Królikowski, szef cieszyńskiej bezpieki, *Inf. „Stanisław” rekrutuje się ze środowiska NOW oraz 4 psp w Cieszynie.*

Zachowane materiały z lat 50. XX w. sugerują, że Piotr Rzepecki odgrywał ważną rolę w cieszyńskiej NOW. Przykładowo, 14 maja 1955 r. referent terenowy PUBP w Cieszynie, Zenon Pydzik, po analizie materiałów dotyczących Rzepeckiego stwierdził, że jest on byłym przywódcą i organizatorem N.O.W. za działalność był aresztowany i osadzony w więzieniu, obecnie jest na wolności wykazując wrogi stosunek do Polski Ludowej i Z.S.R.R. twierdząc że komuniści czy wcześniej czy później(!) dostaną w skórę jako element niepewny i w każdej chwili podatny do wrogiej działalności na którym bazuje obcy wywiad.

* * *

Piotr Rzepecki w 1962 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 5 lipca 1971 r. w Cieszynie. Został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym. Wdowa po nim, Maria, zmarła w 1985 r. i została pochowana obok męża. Niniejszy tekst miał na celu nie tylko przedstawienie najważ-

niejszych faktów z życia mojego Pradziadka. Może ktoś powiedzieć, że to droga życiowa zwykłego człowieka — mąż, ojciec, podoficer, wreszcie stróż nocny. Jest jednak w tej drodze coś niezwykłego. To patriotyzm, umiłowanie Ojczyzny, za którą nieraz walczył z bronią w ręku. Za ten patriotyzm przyszło mu płacić robotami przymusowymi, więzieniem, karierą zawodową. Donosy TW „Stanisława” i jemu podobnych też są właśnie ceną za patriotyzm. Kto wie, czy nie równie wysoką.

KAROL KAJZER

EMANCYPANTKA Z ROZTROPIC

Kiedy pytano Marię Wardasówną podczas spotkań autorskich, w jaki sposób została pisarką, odpowiadała, że „winien temu był towarzyszający jej od dzieciństwa bunt”. Środowisko wiejskie na Śląsku Cieszyńskim za swoich czasów, czyli na początku dwudziestego stulecia, opisała Wardasówna wiele lat później bardzo realistycznie w epickiej, wielotomowej powieści *Wyłom*. Akcja powieści toczy się głównie w Roztropicach, gdzie pisarka urodziła się 5 lipca 1907 r.

Los wiejskiej dziewczyny w tamtych czasach był niejako z góry przesądzony. Już od dzieciństwa należało zaprawiać się do prac domowych, gospodarskich, pomagać rodzicom, paść gęsi, bydło, niańczyć młodsze rodzeństwo, z konieczności ukończyć — lub też nie — cztery,

Maria Wardasówna (w środku) w towarzystwie Gustawa Morcinka i Zofii Kossak. Fot. z archiwum TMS

względnie trzy klasy szkoły ludowej, ówczesnej podstawówki. I na tym zwykle kończyła się edukacja wiejskiej dziewczyny. Później na barki młodych kobiet spadało coraz więcej obowiązków i pracy w polu, oborze, przy obrządku inwentarza i całej gospodarce. Nadchodził czas zamążpójścia, w czym nieraz pomagali rodzice, by się szybciej córki „pozbyć z domu”, jak w przysłowiu. Potem następowały troski dnia codziennego, związane z prowadzeniem już własnego gospodarstwa i wychowywaniem dzieci.

Podobny los czekałby Maryskę Wardasówną, podobny doli innych dziewcząt roztropickich... Podczas pierwszej wojny światowej w domu Wardasów „nie przelewało się”. Dwóch starszych synów rodzice wysłali do miasta, by się uczyli rzemiosła. Jednego kształcili na szewca, drugiego na krawca w Skoczowie. Na gospodarce trzeba było więc rąk do pracy. Jako najstarsza z najmłodszego rodzeństwa, Maryska miała przejąć obowiązki braci. Matka uprosiła nawet kierownika szkoły, aby zwolnił córkę z obowiązku ukończenia ostatniej klasy szkoły ludowej. Odtąd stała się ona — jak wspominała — „popychadłem” do wszystkiego: do poganiania krów podczas orki, gdyż małorolnych nie stać było na konie, do kośby koniczyny i zboża, obracania kołem młocarni, karczowania pni w lesie.

Nie takiego losu oczekiwała ambitna dziewczyna. Narastał w niej bunt i zazdrość. Buntowała się przeciwko swojej niedoli, przeciwko beznadziejnej perspektywie życia na wsi. Gzuła się wyzyskiwaną i oszukiwaną. Zazdrościła braciom, że w mieście chodzili sobie elegancko ubrani, nie tak jak wiejska dziewczucha w błocie i przy oborniku. Zazdrościła im, że mogą kontynuować naukę rzemiosła w szkole przemysłowej. Tymczasem dziewczyna ukończyła czternaście lat i zaledwie trzy klasy „ludówki” w Roztropicach. Postanowiła swój los wziąć w swoje ręce.

Z niemałym trudem dostała się do polskiej szkoły wydziałowej w Skoczowie, którą kierował dyrektor Jan Żebrok. Tam też po raz pierwszy zetknęła się z nauczycielem, późniejszym pisarzem Gustawem Morcinkiem.

W 1924 r. jako absolwentka skoczowskiej „wydziałówki” opuściła po raz pierwszy rodzinną wieś i udała się do Krakowa, gdzie z powodzeniem ukończyła Wyższe Kursy dla Kobiet im. dr. Adriana Baranieckiego.

Powrót Wardasówny do Roztropic był nie lada wydarzeniem dla jej środowiska. Po zakosztowaniu miejskiego życia, trochę wyedukowana, była już inną dziewczyną, bardziej dumną i pewną siebie, wzbudzającą poniekąd zazdrość, a jednocześnie niechęć wśród co niektórych rówieśników. Zaangażowała się w działalność społeczną, wstępując do Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”. Kiedy w dodatku zamiast sukienki — na którą miała odłożone trochę pieniędzy za pomoc w gospodarce — kupiła piękny damski rower i na nim pokazała się we wsi, wzbudziła niemałe zgorszenie. Wówczas bowiem, w latach dwudziestych — jak wspomina pani Maria — *nie wsiadłaby na «damkę» żadna wiejska dziewczyna, ze strachu, że ją*

proboszcz może z kazalnicy wypomnieć. Swoją samowolą i zgorszeniem wywołanym wśród ludzi naraziła się również rodzicom, a zwłaszcza ojcu.

W takich okolicznościach, w 1926 r. Marysia pożegnała się z Roztropicami i na swoim rowerze odjechała do Gieszyna. Nie było łatwo urządzić się w mieście samotnej, młodej, nie znającej tam nikogo dziewczynie. Wszakże determinacja, chłopski upór i ambicja pozwoliły jej przezwyciężyć trudności. Znalazła sobie bardzo skromne i tanie mieszkanie, zatrudniła się w fabryce, zapisała na kursy wieczorowe gier i zabaw Jordanowskich i podjęła pracę jako instruktorka dla dzieci. Ukończyła także kurs stenografii, co umożliwiło jej uzyskać intratną pracę stenotypistki w Wojewódzkim Urzędzie Budownictwa w Gieszynie. Wkrótce też kupiła motocykl marki DKW u „Molina”. Ten zaś został instruktorem jazdy młodej cyklistki. Pierwsza kobieta na motorze w Gieszynie, a niebawem pierwsza motocyklistka Śląska wzbudziła sensację i zbulwersowała konserwatywne środowisko cieszyńskie. Niebawem, wskutek licznych donosów na „motocyklistkę”, która „przynosi wstyd urzędniczemu zawodowi” zwolniona została z pracy w urzędzie, a także z posady instruktorki gier i zabaw dla dzieci. Pod wpływem atmosfery nieprzychylniej jej emancypacyjnym poglądom i zachowaniom — podjęła w 1930 r. decyzję o opuszczeniu Gieszyna. Wyjechała, oczywiście na „dekawce” do Katowic, gdzie przyjęła pracę sekretarki w Polskim Związku Motorowym.

Jakieś nieodparte, podświadome wyzwanie wabiło Wardasówną ku przestworzom. Kiedy Aeroklub Śląski ogłosił w 1931 r. nabór na kurs lotniczy, Marysia natychmiast się zapisała. Kurs ukończyła z pomyślnym wynikiem. Niebawem odniosła pierwszy sukces pilotażu, uczestnicząc w I Rajdzie Polskich Letniczek dookoła Polski w październiku 1931 r., gdzie zdobyła nagrodę.

Ten pierwszy i najważniejszy lot w chmury zaowocował debiutem pisarskim Wardasówny. W „Światowidzie” opublikowano jej reportaż zatytułowany *Co skłoniło mnie, żeby zostać lotniczką*.

Potem ukazała się *Próba Skrzydeł* — opowieść dotycząca tego samego rajdu lotniczek, następnie *Janek lotnik*, a później kolejne powieści: *Lot Jurka wokół Polski* oraz *Maryśka ze Śląska*.

Wardasówna, mieszkając wtedy w Warszawie, podjęła działalność społeczną, odnowiła swoje związki z ZMW „Wici”. Podjęła pracę w Aeroklubie Warszawskim i uzupełniła kursy lotnictwa szybowcowego. Ale była jeszcze inna miłość — narty. Działała w Polskim Związku Narciarskim, co również zostało utrwalone w literaturze, w ostatniej przed wojną pozycji prozatorskiej *W śniegu i słońcu*, opublikowanej w 1939 r.

Przez kilka lat po II wojnie światowej pisarka pracowała w Aeroklubie w Łodzi i Warszawie. Później poświęciła się już prawie wyłącznie pisarstwu. Jej pomnikowym — można by powiedzieć — dziełem w bogatym dorobku pisarskim, jest wielotomowa powieść *Wyłom*. Kolejne tomy wyda-

wano w latach 1951–1966. Nad dalszymi losami bohaterów *Wyłomu* pracowała pisarka prawie do ostatnich dni. Niestety, ostatni tom nie doznał się wydania.

Ktoś napisał, że Maria Wardas trafiła „bardzo okreśną drogą” do literatury i można by powiedzieć, że spadła do niej z chmur — jak tytułowa bohaterka jej powieści *Dziewczyna z chmur*. To wszystko prawda. Nie byłoby samolotu bez roweru, a potem motocykla. Nie byłoby też prawdopodobnie pisarstwa bez samolotu, bez tych skrzydeł, które zainspirowały niespokojną duszę, konsekwentnie poszukującą nowych doznań, nowych celów. Może nie byłoby tego wszystkiego bez dziecięcego buntu, bez zerwania więzów rodzinnych, którymi czuła się skrzepowana jako wiejska dziewczucha, bez niepokornego ducha emancypacji i dążności do pełnej samodzielności.

Wardasówna dokonała więc również osobistego wyłomu od zasad tradycyjnej, zaściankowej, konserwatywnej obyczajowości, w której dorastała. Był to wyłom, przez który wydostała się jako prekursorka nowych czasów, tym samym torując drogę innym.

Maria Wardas zmarła 7 kwietnia 1986 r. i spoczęła na cieszyńskim cmentarzu komunalnym. „Pamięć o niej pozostanie w nas wdzięczna i żywa”.

Marię Wardasównę żegnały tłumy wielbicieli jej pisarstwa. Fot. z archiwum TMS

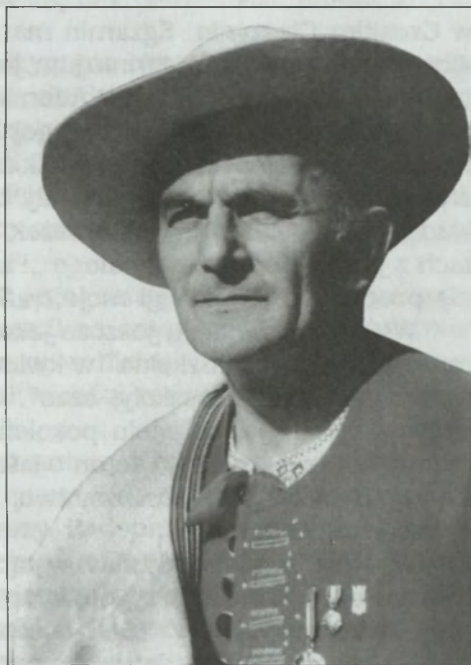
RUTA KORNELIA LISSOWSKA

NAUCZYCIEL, LITERAT, SPOŁECZNIK

Wieś Gródek — miejscowość rozsiadła nad Olzą i wzdłuż prastarej drogi prowadzącej od ujścia Odry na południe Europy. Tę zaolziańską ziemię Śląska Cieszyńskiego, która po roku 1920 przypadła Czechosłowacji na mocy decyzji Rady Ambasadorów w belgijskim mieście Spa, zamieszkiwali także światli chłopci, których ambicją było, by ich synowie ukończyli przynajmniej cztery klasy cieszyńskiego gimnazjum. Niejeden tutejszy gospodarz, nie tylko wzorowo uprawiał ziemię, zajmował się hodowlą zwierząt, ale też całkiem nieźle władał łaciną i greką. Nic więc dziwnego, że z wszystkich krajów Monarchii Austro-Węgierskiej, pod koniec XIX wieku Śląsk Cieszyński odznaczał się najwyższym poziomem oświaty. Już bowiem z nastaniem Odrodzenia i reformacji rozwój szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim był przedmiotem szczególnego zainteresowania władców tej ziemi z rodu Piastów cieszyńskich.

W drugiej połowie XVI wieku książę Wacław Adam (1545—1579) przyjąwszy luteranizm wraz z całą ziemią cieszyńską; zgodnie z obowiązującą wtedy zasadą — „cuius regio, eius religio”, zaczął krzewić oświatę wśród ludu. Ten światły książę zobowiązał poddanych do posyłania dzieci do szkół przykościelnych, gdzie bezpłatna nauka odbywała się w języku ojczystym.

Władysław Młynek urodził się 6 czerwca 1930 r. w Gródku, na ziemi ze znaczącymi tradycjami oświatowymi i kulturalnymi. Późniejszy

Władysław Młynek (1930—1977)

nauczyciel, literat, społecznik oraz organizator kultury ludowej był takim modelowym zaolziańskim pedagogiem o przedwojennym rodowodzie. Był z tych, którzy na trwałe wryli się w duszę dzieci, rodziców, młodzieży i całego tutejszego społeczeństwa. Sam mało myślał o sobie, pochłaniały go bowiem sprawy społeczne, kształtował charaktery, tworzył i działał. Od lat najmłodszych jego osobowość kształtowali dziadkowie i rodzice zrosnięci z ziemią, ze swymi przodkami, z mową, z obyczajem i bogatą kulturą ludową. Władysław łapczywie wchłaniał opowiadania babki Ewy Rabinowej i dziadka Jana Młynka, wieloletniego burmistrza Gródka w latach 1908—1939, a także kuratora rdzennie polskiego ewangelickiego zboru w Nawsiu pod Jabłonkowem. Podobnie było z jego rodzicami. Matka Anna z Rabinów rozśpiewała cały dom i gródeckie wesela, na które dawniej schodziła się cała wieś, sama też dużo czytała, podobnie jak jej przodkowie. Ojciec Jan jako tokarz zarabiał na utrzymanie rodziny w pobliskiej hucie trzynieckiej, ale życie umiłał sobie graniem. Tak więc ich syn nie mógł być inny. To, co zapamiętał z domu — piosenki, gawędy, kulturę ludową — po latach przeniósł do szkół, zespołów, do ludzi, aby pokazywać nie tylko ich piękno, ale za ich pośrednictwem mówić, skąd wyszliśmy, jacy jesteśmy i dokąd idziemy.

To wszystko czynił później, przedtem jednak ukończył szkołę powszechną w rodzinnym Gródku, w okupacyjnych warunkach.

W latach 1945—1949 uczęszczał do Polskiego Gimnazjum Realnego w Czeskim Cieszynie. Egzamin maturalny złożył jednak w Szkole Pedagogicznej w Orłowej. W gimnazjum jego świat poetycki ukształtowała twórczość narodowego wieszczą Adama Mickiewicza. Pod jego urokiem było wtedy wielu młodych Zaolzian, gdyż magia słowa, patriotyczna żarliwość, tęsknota do wolności, służba wielkim ideałom i powrót do najważniejszych źródeł, do wieści gminnej trafiały tu na grunt najpodatniejszy. Dla przykładu: prosty chłop Paweł Brzeżek z Nydku, późniejszy burmistrz w Gutach z pamięci recytował całego „Pana Tadeusza”. Spełniło się więc życzenie poety:...”aby te księgi moje trafiły pod strzechy”.

Władysław Młynek, jeszcze jako 17-letni uczeń gimnazjum, na łamach czasopisma „Praca Szkolna” w kwietniu 1947 r. opublikował swój pierwszy wiersz pt. „Czas do szkoły, czas”. Geniony pedagog Jan Kotas z Oldrzychowic, wychowawca wielu pokoleń nauczycieli, dostrzegł u niego talent literacki oraz muzyczny i to on właśnie skłonił Władysława do poświęcenia się nauczycielskiemu posłannictwu, zachęcając go do publikowania swoich utworów w „Jutrzence”.

W roku 1947 Władysław wstąpił do Szkolnego Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej, które przygotowywało do pracy w Polskim Związku Kulturalno-Oświatowym, a w 1949 r. otrzymał posadę nauczyciela w Trzyńcu, gdzie z młodzieżowym entuzjazmem prowadził szkolne zespoły śpiewacze, działał w amatorskim ruchu teatralnym, opracowywał przedstawienia dzie-

cięce, sam biorąc w nich udział, a wraz ze swymi rówieśnikami z zapalem siał polskie słowo ze sceny. Ziemia cieszyńska, zwłaszcza po II wojnie światowej, spragniona była polskiego słowa.

Po roku przeniósł się do dziewięcioletniej Szkoły Podstawowej w Gnojniku, wsi, w której w latach 1869–1929 żył i pracował jako nauczyciel najslawniejszy poeta ziemi cieszyńskiej Jan Kubisz. Odnajdywanie śladów przeszłości i rozczytywanie się w dziełach cieszyńskiego poety, spotęgowało talent literacki W. Młynka. Po odbyciu służby wojskowej w latach 1951–1953 ponownie podjął pracę w Gnojniku, ale dojeżdżał też do innych ośrodków polskości, gdzie organizował zespoły regionalne, chóry szkolne, a także Obwodowy Zespół Estradowy przy miejscowym PZKO. Wszystkie prace w pozaszkolnych ośrodkach prowadził społecznie. Za swoją aktywną, zwłaszcza prowadzoną z talentem pracę, w roku 1965 został kierownikiem Wydziału Kultury przy Powiatowej Radzie Narodowej we Frydku-Mistku, gdzie cztery lata kierował sprawami kultury na obszarze całego powiatu.

W 1969 r. Mlynek został kierownikiem wysoko w górach położonej Szkoły Podstawowej na Kamienitym. Uczęszczali tu dzieci polskie i czeskie, toteż lekcje Mlynek prowadził w obu językach. Dzięki niemu szkoła na Kamienitym rozśpiewała się i nawiązała kontakty z innymi w pobliskich miejscowościach. Mimo utrudnionego dojazdu, a nawet dojazdu, Władysław prowadził jeszcze w odległym Jabłonkowie chór żeński miejscowego Koła PZKO.

Niestety, nadmiar pracy stał się przyczyną choroby. Po rocznym urlopie zdrowotnym W. Mlynek przeniósł się do Szkoły Podstawowej z polskim językiem nauczania w Trzyńcu, gdzie założył młodzieżowy zespół śpiewaczy „Czantoryjki” oraz dziecięcy zespół „Biedronki”.

W 1978 r. został dyrektorem Polskiej Szkoły Podstawowej w Milikowie, opodal Jabłonkowa, gdzie czuwał także nad rozwojem młodzieżowego zespołu „Goroliczek”.

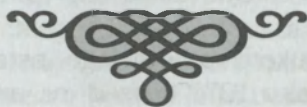
Czternastowieczny Bukowiec jest jego ostatnią przystanią pedagogiczną. Stąd bowiem w roku 1971 odszedł na emeryturę. W Jabłonkowie włączył się w najważniejszą i największą w historii tej ziemi imprezę — w „Święto Gorolskie”, przed tysiącami widzów manifestujące tutejszą etniczną kulturę.

Zaczynał niepozornie, krocząc z trombitą i dolnołomniańskimi dziećmi. Po czasie zaczął się pojawiać z hetmanem góralskim Władysławem Niedobą, by w końcu przejąć ster imprezy. Podobnie jak i kierownictwo zespołem regionalnym „Gorol” w Jabłonkowie. Dodać jeszcze należy ponad 300 występów z W. Niedobą oraz nieżyjącym już komikiem ludowym „Maciejem”, ergo Ludwikiem Cieńciałą, tudzież dziesiątki spotkań w szkołach, we wsiach, zdobywanie najwyższych wyróżnień na konkursach gawędziarskich w Polsce.

W. Młynek należał do grona tych nauczycieli, którzy z powodzeniem władali literackim piórem, jak: Jan Kubisz, Walenty Krząszcz, Paweł Łysek, Gustaw Morcinek czy Paweł Musioł. Jego twórczość płynęła dwoma nurtami — literackim i gwarowym, a swe źródło miała w społecznym zapotrzebowaniu środowiska polskiego na Zaozlu. Zajmował się też twórczością muzyczną. Dla teatrów amatorskich pisał sztuki ludowe: „Wymiana”, „Zolyty”, „U nas dóna”.

Aby ocenić całe bogactwo jego artystycznej osobowości, należy też poznać jego liryki i wiersze refleksyjne. W. Młynek był twórcą rozmiłowanym w pięknie przyrody beskidzkiej, z czcią i podziwem pochyłającym się nad ludźmi gór, którzy zachowali wierność językowi ojców, starym obrędom i obyczajom. Napisane gwarą „Śpiewy zza Olzy” zawierają bodaj najwartościowszą część jego literackiego dorobku.

W. Młynek odszedł od nas nagle 1 grudnia 1997 r. w swoim nawiejskim domu. Wielkiego piewę góralszczyny, niestrudzonego animatora życia kulturalnego społeczności polskiej na Zaozlu, znanego tysiącom uczestników „Gorolskich Świąt” jako gawędziarza „Hadama z Drugij Jizby” — wspominać będziemy zawsze z wdzięcznością i rozrzewnieniem.

ALOJZY KOPOCZEK

W KRĘGU LUDOWEJ MUZYKI (II)

AEROFONY

W ubiegłorocznym wydaniu „Kalendarza Cieszyńskiego” zapoznaliśmy Czytelników z częścią ludowego instrumentarium muzycznego, reprezentowaną przez kłkotki, kołatki, terkotki, tarła, grzechotki, dzwonki, drumle, membranofony i mirlitony oraz tzw. chordofony czyli instrumenty strunowe w postaci skrzypiec, basów i cymbałów. W tym odcinku przedstawimy aerofony.

Aerofony czyli instrumenty dęte stanowią najliczniejszą grupę w be-skidzkim instrumentarium, a z uwagi na rodzaj zadęcia, dzielą się na:

- swobodne,
- wargowe (fletowe),
- stroikowe (ze stroikiem pojedynczym i podwójnym),
- ustnikowe (ze stroikiem organicznym).

Aerofony swobodne charakteryzują się brakiem korpusu piszczałki. Dźwięk powstaje np. poprzez tarcie strumienia powietrza o ciało stałe, posiadające niewielki przekrój okrągły. Przykładem mogą być druty tele-foniczne, drgające przy bocznym wietrze, lub świst bata rozcinającego powietrze.

W **aerofonach wargowych**, zwanych też labialnymi lub fletowymi, dźwięk powstaje w wyniku tarcia strumienia powietrza o ostry brzeg sta-nowiący część korpusu piszczałki, zwany wargą. W grupie tej mieszczą się więc różnego rodzaju piszczałki i flety.

Źródłem dźwięku w **aerofonach stroikowych** jest pulsacyjny strumień powietrza wdmuchiwany do wnętrza piszczałki. Periodyczny puls powie-trza powoduje elastyczny języczek, zwany stroikiem, który w trakcie gry na przemian otwiera i zamyka otwór wlotowy piszczałki. Materiałem uży-wanym do wyrobu stroików jest trzcina, jednakże w praktyce ludowej zna-ne są także stroiki wytwarzane z najłatwiej dostępnego materiału, jak liś-cie traw, łodygi roślin, kora drzew itp.

Z uwagi na akustykę, stroiki występują w dwójakiej postaci: stroiki pojedyncze oraz podwójne.

Stroiki pojedyncze, zwane też klarinetowymi, posiadają kształt języczka nakrywającego otwór wlotowy. Stroiki podwójne, zwane obojowymi, składają się z dwóch płytek trzcinowych, względnie z osadek ptasich piór, łodyg roślin itp., o kształcie lekko wypukłym, tworzącym owalną szczelinę. Szczelina ta, w trakcie zadęcia, może na przemian zamykać się i otwierać, przerywając przepływający strumień wdmuchiwanego powietrza emitując dźwięk.

W **aerofonach ustnikowych** rolę stroika pełnią wargi grającego. Dźwięk powstaje poprzez wibrację napiętych i przylegających do ustnika warg.

NARZĘDZIA DZWIĘKOWE

Wśród aerofonów znaczącą grupę stanowią **narzędzia dźwiękowe**, czyli przedmioty, które nie służą do muzykowania, lecz wyłącznie do emitowania dźwięku i pełnią funkcje ludyczne, utylitarne a niekiedy także magiczne.

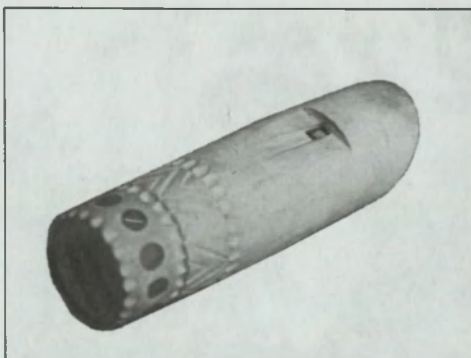
Do aerofonów swobodnych zaliczyć można popularne gwizdanie na palcach lub wargach, szeroko stosowane w celach zarówno komunikacyjno-informacyjnych, jak i też muzycznych (przykład: gwizdanie melodii) oraz strzelanie z bata, do dzisiaj mocno związane ze zwyczajami oraz obrzędami rodzinnymi i dorocznymi. Jeszcze nie tak dawno popularne było głośne strzelanie z bata, uprawiane przez woźnicę wiozącego młodą parę do ślubu. W okolicy Karwiny na batkach zwanych pecyniakami, strzelali pasterze. Urządzano nawet zawody na najsprawniejszego i najgłośniej strzelającego pasterza.

Podobny efekt dźwiękowy daje inny rodzaj narzędzia zwanego aerofonem eksplozywnym. Efekt dźwięku uzyskuje się dzięki nagłej eksplozji sprężonego powietrza i jawi się w postaci huku, wybuchu, detonacji. Przykładem mogą być tzw. „pukowki odpustowe”, a także energicznie rozgniatane pęcherze zwierzęce napełnione powietrzem lub pęcherze pławne ryb. Tego rodzaju strzelanie należało do dziecięcych „rytuałów zbijaczkowych”, zwłaszcza w okresie przed Bożym Narodzeniem.

Dźwięki eksplozywne w kulturze ludowej Karpat mają szczególne znaczenie. Funkcjonują w sferze zwyczajów, obrzędów i wierzeń ludowych. Dawniej popularne było strzelanie z moździerzów w Wielkanoc podczas rezurekcji, który to zwyczaj w Gieszyńskim do niedawna przetrwał w Ghybiu.

Do innych aerofonicznych narzędzi dźwiękowych, należą wszelkiego rodzaju gwizdki o zadęciu fletowym, najczęściej wykonywane wiosną z lipy, wierzby lub czarnego bzu, a także narzędzia dźwiękowe stroikowe sporządzane z łodyg roślin, osadek piór, trawy itp.

Przedmioty te, głównie jako zabawki, wykonywane i używane są przez dzieci. Pełniły także funkcje informacyjno-komunikacyjne, bądź jako wabiki podczas polowań. Powszeczne są także ceramiczne gwizdki o kształtach ptaków lub ssaków. Wykonane z cukru lub cienkiej blachy, do dziś spotykane są na odpustowych kramach.

Wykonany przez Franciszka Szczotkę z Kiczyc wabik, służy myśliwemu podczas polowania na zwierzynę

INSTRUMENTY MUZYCZNE

Instrumentem z grupy **aerofonów wargowych**, popularnym w Beskidzie Zachodnim, jest pozbawiona otworów palcowych piszczałka zwana

Franciszek Tyc z Koniakowa demonstruje sposób gry na piszczalce bez otworów bocznych

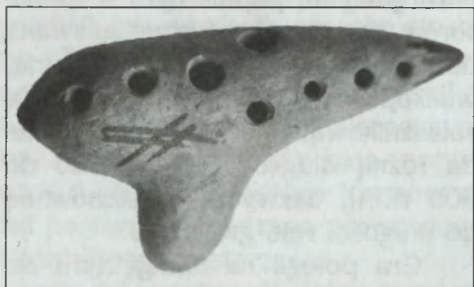
także piszczolką, piszczolką postną, wielkopostną, pasterską, piszczalką sałasznikową, fujarką, fujarą. Posiada różną długość (od ok. 600 do 800 mm), zazwyczaj dostosowaną do długości ręki grającego.

Gra polega na umiejętnym zadęciu oraz otwieraniu i zamykaniu palcem wylotu piszczalki, czym można uzyskać dźwięki różnej wysokości.

Osobliwą funkcję, dziś znikającą, pełnią one w Wielkim Tygodniu, zwłaszcza w Wielki Piątek, kiedy chłopcy biegając po wsi, piszczą na piszczalkach, jedynym instrumencie, którego można było używać w okresie, kiedy milczały kościelne organy i dzwony.

Góral z Beskidu Śląskiego prezentuje grę na piszczalce 7-otworowej

Beskidzka okaryna wykonana z wypalanej gliny

Obok wymienionych piszczałek, pospolite są z otworami palcowymi. Ich możliwości muzyczne, uzależnione są od liczby otworów palcowych (od 3 do 9). W Gieszyńskim popularna jest piszczalka 7-otworowa (o układzie 6 + 1), z jednym kciukowym. Są one strojone w skali durowej o objętości ok. dwóch oktaw.

Znane egzemplarze posiadają długość od 310 mm do 355 mm.

Do grupy aerofonów należą także flety naczyniowe, wykonywane najczęściej z wypalanej gliny, rzadziej z drewna, o kształtach podobnych do ptaków. Na okarynach, zwanych również „łokarynami”, „leokarynami”, z powodzeniem wygrywać można ludowe melodie, dlatego był to ulubiony instrument pasterzy. Okaryny są także dziecięcymi zabawkami.

Aerofony stroikowe reprezentowane są głównie przez śląskie gajdy, których nazwa jest pochodzenia orientального. W języku tureckim spotykamy się z nazwą gaida, zaś w Albanii — gajde. Obecnie nazwa ta odnosi się wyłącznie do instrumentów dudowych Beskidu Śląskiego (po obu stronach granicy), gdzie na gajdach do dziś grają tutejsi górale.

Ich skomplikowana budowa wzorowana jest na egzemplarzach

zachowanych w zbiorach muzealnych. Przykładem instrumentu z początku XX wieku, mogą być gajdy Jerzego Wolnego z Piosecznej k/Jabłonkowa, znajdujące się w Muzeum w Gzieskim Cieszynie.

Gajdy złożone są z czterech podstawowych elementów konstrukcyjnych:

1. piszczalki melodycznej zwanej „gajdzicą”,
2. piszczalki burdonowej zwanej „hukiem”, lub „hokiem”,
3. wora (rezerwuaru powietrza) zwanego „miechem”,
4. mieszka (ręcznie napędzanej dmuchawy doprowadzającej powietrze do miecha) zwanej „demłokiem”.

Zuzanna Kawulok prezentuje grę na gajdach

Gajdy śląskie składają się z: gajdzicy (1), huka (2), miecha (3) oraz demloka (4)

Gajdy śląskie cechują bogate zdobienia. Sześć otworów palcowych pozwala uzyskać zaledwie siedem podstawowych dźwięków, toteż gajdy używane są jako instrument solowy, towarzyszący śpiewowi oraz kapelom ludowym, przy czym gajdosz może równocześnie grać i śpiewać.

AEROFONY USTNIKOWE

Osobliwą, a zarazem najbardziej monstrualną budową w beskidzkim instrumentarium odznaczają się **aerofony ustnikowe**. Do nich należą wąsko menzurowe, sięgające nieraz do pięciu metrów długości, trombity, oraz o wiele krótsze, szeroko menzurowane rogi pasterskie.

Trombity, w nazewnictwie ludowym zwane także trąbą szalaską lub szalaśną, trąbą wałaską, owczarską, a także trąbą holską względnie fujarą. Pierwotnie, wykonywano je z dwóch połówek wydrążonego wzdłuż pnia świerka, a u wylotu zakończone były czarą głosową, natomiast u wlotu znajdował się ustnik. Obecnie wyrób trombit został usprawniony, a pień drzewa najczęściej przewiercany jest wiertłami ślimakowatymi. W Beski-

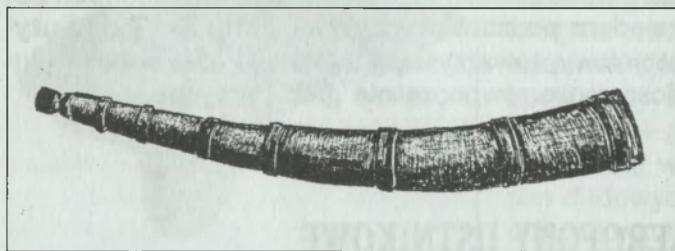

Jerzy Szarzec z Wisły Czarnej
demonstruje grę na trombitcie

W Śląskim trombity z reguły owijano korą czereśni. Podobnie jak i rogi, trombity związane były z kulturą pasterską i spełniały ważną funkcję sygnalizacyjną oraz informacyjną. Umożliwiały bowiem porozumiewanie się na znaczną odległość.

Gra na trombitcie jest trudna i wymaga dużego wysiłku. Na trombitach śląskich, posiadających najwięszą menzurę spośród wszystkich podobnych aerofonów w Polsce, ludowi instrumentalści potrafili wygrywać proste melodie.

Rogi na Śląsku Gieszyńskim wykonywane są z drewna oraz naturalnego poroża bawolego. Drewniane rogi zwane są pasterskimi, jednak spotkać można nazwy bardziej szczegółowe, jak „rogi do pasenia kóz”, czy „rogi do pasenia owiec”.

Beskidzki drewniany róg pa-
sterski

Podobnie jak trombity, rogi budowane są w różnych wielkościach z drewna jaworowego lub olchowego o naturalnej krzywiznie, imitującej wygięcie instrumentu. Na rogach można grać melodie sygnałowe o 3 lub 4 dźwiękach. Znanym współczesnym wytwórcą trombit oraz rogów na Zaolziu jest Józef Chmiel z Darkowa k/Karwiny.

(Zdjęcia autora)

BOGDANA ZAKOLSKA

MAMINKA

Maminka miała wtedy sto років. Okropnie narzykała na krzyże:

— Skyrś tego łómanio už ani s łózka słyż nie poradzym.

— Nale, maminko, dyć tela nas tu je ku pumocy, pódź! Chcesz se eszcze pochodzić po izbie?

— Ni. Už doś tego dzisio było. Jo už isto ze starości je tako słabo. A tak mi sie ściigo ku tatulkowi i mamulce na tyn drugi świat. Nie myślałach nijak, że bedym deli żyła niż tatowie. Tata umrzili jak im było 88 років. Mama umrzili dziesiynć років po nim. Też mieli 88 років. Aji mój chłop, a twój tata, umrzili w takich rokach. A jo fórt żyjym...

— Maminko, a znałaś kierego, co miał sto років?

— Ni. Ani w rodzinie, ani w przocielstwie. Żodnego.

— Tóż się raduj tymu, że ci Pónbóczek tela żywota do! Aji wyncel niż sie winszuje. I nie narzykej, że ci w kościach strziko. Koždy kiejsi na cosi umrzeć musi. Nóm, maminko, przistoi už jyny rzykać i pytać Pónbóczka o to, coby ci młodzi w rodzinie byli zdrowi i mocni, coby nas miał kiery pochować, coby my na wyrchu nie zostali, jak nas śmierćka ściğnie.

— Jo sie nie bojym, że was przeżyjym. Pónbóczek zno miare wszeljakimu stworzyniu. Eszczeh, isto, tukej potrzebno. A Cygón mi przepowiedzioł, że do końca żywota bydym na swoim, a ni na łasce u ludzi.

— Jaki, zaś, Cygón?

— Aaa... To było downo, eszcze za Franca Jozefa. Chodziłach do pajty, do polskij szkoły przy naszym wanielickim kościele na Wyszni Bronie. My, dziećka ni miały żodnej taszki, lebo ruksaka, jako to dzisio je. W rynkach nosili my tabulke. Za Austryje nazywało sie jóm szifertafla. Rysik i haderka były do nij prziwionzane splatkóm. Na tabulce ukłodało sie ksionżke, lebo zeszyt lebo kancynoł. We szkole my moc śpiywowali s kancynoła Heczki. Miałach rada tyn śpiywnik. Był piekny. Zapinoł sie na mo-siynżny hoczek. Jak mi roz kancynoł spod, to sie nie odewrził. A lachko mi sie w nim czytało, bo słowa były mi znóme. Jak mie rechtór pochwoli-li za czytani, toch ze szkoły szła chned ku mamulce na torg o tym powie-dzieć. Radowała się tymu fest. Miała na targu dobry plac, tak kole po-strzodka piyrszej ławy. Koždy, kiery szel chodnikym — lebo od Głębokij,

lebo Menniczej — musioł kole mamy przyńść. A towor dycki miała szumny. Targowała gryncajgem, owocami, wajcami. Miała swoich kundszaftów. Tarżyła uczciwie. Paniczki jóm miały rade. Gaździno s mamulki była zocno. Nosiła sie po wałasku, a w kapsie pod jedbownym fortuchem dzierżała piniądze. Jakoch też była rada, jak maminka pore grajcarów na bułke mi dali! Jeja, to było radości.

— Ale co do tego mo Cygón?

— Ja! Cygón!... Poczkej aspón kapke, to sie wszecko dowiysz. W Gieszynie, kole banhofu, miyndzy sztrekóm a Bobrówkóm je Czorny Ghodniczek. Při tym chodniczku stoi bioło kapliczka. Dzisiej je snoci żółto. Za nióm Cygóni radzi stowali taborym. Poili kónie, polili ognie, grzoli sie při nich, warzili jodło, śpiywali. Cygónki kormiły niemówlątka, wróżyły. Cygóni — bywało — tańcowali na patelniach, co mieli na sprzedój, bo chcieli pokazać, jaki sóm mocne. Dziecka góniły, śmioly sie, robiły akrobatyke, wrzeszczały. Żodne nie płakało. Nóm tako swoboda nie była dozwołóno, tóż my — dziecka dycki sie radowali, jak Cygóni ciongnyli od Madziarów przez Olze, lebo od Parchowca na Morawe. Jedyn do drugiego my se tedy prawili: Zaś u kapliczki bydzie sranda, tabor jedzie! I gñali my sie podziwać na malowane wozy, paradne kónski szery, inksze od naszych oblyczki bob, chłopów i dziecek. Ale my nie szli ku nim za blisko, bo my mieli od ojców zakozane, kierzi prawili: Cygóni majóm dziecka radzi, majóm ich moc, ale jak sie miyndzy nimi zatracisz, to cie przibieróm we świat.

— No, i co s tym Cygónym?... Ni mógym sie už doczkać...

— Pumalušku! To sie tak hónym nie do... Tóz kiej mi mamulka grajcarry na bułke dali, u kapliczki też stoł tabor. Kupiłach se — pamiyntóm to po dzisiej — pieknóm kajzerke, prowdziwy cud. Dałach se jóm na sóm wyrch na ksionżke i tak zech jóm przed sobą niósła. Tak mi wóniała, tak mi sie ji chciało, alech ji nie ugryzła. Ghciałach, coby wszecy widzieli, co jo to za skarb niesym. I tak zech szła przez całe miasto, byłach tako pyszno, że aż mie rozpiyrało od tej pychy. Nie zważowałałach na chodnik i nie wiedzieć kiej znodłach sie na moście na Bobrówce. Nogle jakosi ogorzało rynka kajzerke mi porwała! Był to Cygón. Chynył bułke za siebie, zaśmiał sie, prziskoczył ku mnie i prawił:

— Dej, dziywcze, rynke, jo ci za tóm bułke powrózim.

— Strach mie oblecioł, słowa zech nie rzekła. Mojóm bułke už jego dziecka jadły. Odewrziłach dłón. Podziwoł sie na nióm... i zatrzepało nim. Wylynkoł sie, zrobił sie jakisi mały, dziwoki. Długo oglóndoł mojóm dłón, aż zacznón pumału, s głymboka prawić:

— Jo eszcze takij rynki u żodnego człowieka nie widziół... Bydziesz, dziywcze, żyła delyj od tych ludzi, coch im we świecie wróził. Bydziesz miała ciynżki żywobyci, całe w staraniu i w robocie. Bydziesz rokami niemocno. Nie bydziesz bogato, ale dycki bydziesz jadła swój chlyb, pod swójóm strzechóm i ze swojigo kaska pola. Nie bydziesz żebrała, Bóg cie ubo-

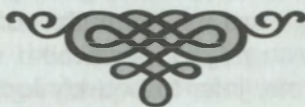
gaci rodzinóm, dobrotóm, eszcze bydziesz miała co dać borokóm. Do końca bydziesz na swoim i ze swoimi. Idź s Bogym.

Nie podziynkowałaćh. Ledwoch wycisła s płuc: Niech wóm Pónjezus pożegno. Wartko poszłach ku chałupie. Ón zaś stoł na moście i dziwoł sie za mnóm. Długo stoł. Wiym, boch się s cesty obezdrziła. Tak teroz už wiysz po porządku, jako tymu było. Zaśpiywojmy se. Odewrzij stary kancy-noł na pieśniczcze „Ja sercem i usta śpiewam”, to je nomer 84. A potym se už idź. Bydym spać. A Cygón nic nie scyganił. Snoci dzisio nazywo sie ich hónornie: Romami.

— Tak, mamulko. Weź swojóm nute, cobyś ni miała za wysoko.

* * *

Mama dożyła stu trzech lat.

JAKO TO NA CHAŁUPIE

Nad Ustróniym nowy dziyń budził sie pumału. Słońce jeszcze nie wydrziło zza Równice, a już na szychte szli kowole do kuźnie. Na werku godziny były to szóstej — na poczóntek zmiany.

Gaździnki kole chałup też już sie downo krynciły. Z chlywa niósły szkopce pełne ciepłutkiego mlyka, dziecka suły łobili kuróm i inszej gowie-dzi, góniły hónym po placu i wreszczały. Psy harwosiły przy budach, kohóty szumnie śpiywały, gynsi jako to miały we zwyku, dycki narobiły moc krawalu i jyny stare kocury czekały aż jim gaździnka gichnie do szolki kapke dojanki i przecióngały sie lyniowie.

U Cieślara pod grapóm już też downo wszyscy byli na nogach. Gazda z kóniym mieli jakómsik pilobe na zogónach. Isto robili rzóndki na zymio-ki. Gaździno podojła Gwiazdule, a jeja cera Jewka dziepro stanyła, popra-wiła zoglówki i pierzine, zasłała łóżnice i zozdrziła do łokna na słoneczko, bo dyć przeca jak łono świyci, to zaroz wiesieli człowiekowi robi sie na du-szy. Dziywczę stanyło przed zdrzadłym i roz dwa zaplytło szumny binkocz, a na końcu zawiónało modróm maszkę. Łoblykło jakisi lónty na każdo i podyrdało do kuchni, bo tam już mamulka rożygli łogiyń pod blachóm, a na piecu postavili w garcu mlyko na szwołki.

Na polach zazielyniło sie, jako to pod kóniec kwietnia. Była isto strzo-da, taki łobyczajny dziyń. Cieślarka nastawiła końszczek chabaniny na łowiynziom polywke, a pod blache chyniła szwarny gnotek drzewa, coby hónym nie wygasło. Razym z frelkóm łobuły se gumowe charboły, bo na zogónach marasu jeszcze było moc i poszły sadzić flancki kapusty i keleru-by. Latoś wczas sioty prisade pod łoknym w zogródcie i doista sie jim po-darziła. Aji sałot urós szumny, choć łóńskiego roku całóm zielynine jakisi pierónstwo jim zeźrało, ledwo listki wyszły ze zymy.

Jewka zgibała sie kole mamulki i sadziła modre keleruby, równiućko w rzóndku jedna kole drugi, nale rozmyślała ganc ło czym inszym. Nos utrzyła do fortucha, bo sznuptychle zabyła w chałupie i westchniła ciynż-ko. Już miała przeca piyńć a dwacet roków, tóz był przeca nejwyższy czas, coby sie wydać. Dyć ni ma możne, że tako szwarno dziełcha zostanie sta-róm dziywkóm. A tu szykownych kawalerów nie było, ani jako to prawili,

na lykarstwo. Jak szła w niedzielę do kościoła z łojcami, tóż rozglądała się po sósiednich ławkach, czy kaj jaki syn gospodarski na nióm nie spoziyroł. Ale ktać też tam! Siedzieli tam abo downo żónaci, abo jeszcze taki małe szkwety. Sama nie chodziła na muzykę do gospody, bo jóm przeca gańba, nale fórt jóm to mierziało, jako pozno kawalera do żyniaczki. Łoto w zimie była pore razy na szkubaczkach, kiere bywały po dziedzinie i aji przocielka narajała ji tam jakigosi Jónka czy Jyndrysa, bo już zabyła jako mu było na miano, nale też się ji nie nazdoł, chociaż ni ma przeca wybiyrziczno. Isto synek musioł mieć jakómsik chybe, bo już mioł trzicet roków, a jeszcze się nie łożynił. Aji łonej się zdoł taki ni masny, ni słóny. Tóż zaś się dali rozglóndo, nale nic z tego...

Jewka ani się nie nazdała, a flancki były posadżone i poszła naspadek ku chałupie. Prziłożyla do pieca łopatkę wóngło, nasuła nugli do zupy i zozdrziła zaś do zdradła, czy doista je tako szpatno stwora, że ji żodyn nie chce. Ukozała jynzyk tej ze zdradła, co się na nióm dziwała i poszła dali. Gegliczke z żelozka dała do pieca, coby się zażrzoła i przirychtowała se swoji szróty i cychy, bo jich wczora biyliła na miedzy do biglowanio. Gichła wodóm na naszkróbióm cychy i równiucko roz wedle razu biglowała. Nale zaś rozmyślała ło tym swojim żywobyčiu. Łoto Zuzka, haney zza cesty, łónskiego roku miała dziepro łosimność roków, a już na jesiyń się wydała i to jeszcze za gazde całóm gymbóm z Lipowca. Abo Helynka, co razym chodziły do szkoły, już łoto w zimie ńurodziła bliźnioki, a łona Jewka fórt je staróm dziywóm.

Po łobiedzie siadła se frełka pospołu z mamulkóm na ławce w zogródce. Słónecko świyciło, ptozki tak pięknie śpiywały, że kapke lekczyj zrobiło się ji na duszy. Przeca szumnie je na tym świecie. Gało zogródka żółciutko łod kluczyków, a haney łowca szkubie młodóm trowke. Ryży kocur, co mu dali na miano Jakub, łochlił się ło nogi gaździnej. Ja, dobrze się siedzi, nale trzeja zaś się brać za robote, dyć sama się nie robi. Jewka poszła garce pomyć i łodbyć gowiydź i tak fórt cosik do wieczora i ani się nie nazdała, a zaś nowy dziyń i nowo robota przed nióm.

Wiosna minie, i lato, i jesiyń. Každy dziyń zdo się taki podobny do drugigo, a jednakowoż inszy. I świat się zmiynio, i ludzie. Kaj je dzisio ta Jewka, Zuzka, czy Marynka, co hańdowni krowy paśły na miedzy, harowały łod rana do śćmiywka, a w sobote biglowały se szróty na czakaczke?

CZESŁAW STUCHLIK

UTOPCE Z POGWIZDOWA

Przed rokami, jak nas — małe dzieci — tata kludził na szpacyr nad Olzę, a kajś we wyirbinie uwidzioł stare skorupy i wszelaki capart, prawil że to sóm garnce od starego utopca. Isto tak było, skoro starzi ludzie — co to pamiyntali downe czasy — prawili, że utopiec nieopaterynych ludzi rod do wody wcióngo. Dowali też głowe za to, że jedyn utopiec ze swojóm babóm i dzieckami kwartyrowoł w Olzie pod piyrszą gaciom w Boguszowicach, a tyn drugi z rodzinóm pod starym kierchowym w Pogwizdowie. Gosi na rzeczy musiało być, kiej akurat tam co ponikierzi sie utopili.

Mój starzik opowiedzioł mi, co mu sie przytrefiło, kiej był wojokiyem w cesarskich kasarniach w Gieszynie. Jak na godni świnynta dostał orlab i przez Pogwizdów szeł na Brzezówkę, na Żurkowym stawie uwidzioł utopca. Marzło jak sto diasków! Pod bótami podkutymi ćwiynczkami śniyg skrzipioł niemożebnie. Wyglancowany miesiőnczek świycił tak piyknie, że było widno jak w dziyrń, a lód na stawie blyszczoł jak zdrzadło. To nima wszystko! Na lodzie kielzoł mały chłopieczek. Obleczoń był inakszy od pogwizdowskich dziecek. Mioł czyrwiőny kabotek i takom czopeczke na głowie, a jego galaty były zielone. Czy mioł obute buty, czy był boso — tego starzik nie dozdrził. Rozganioł sie z grobli, a potym za jednym szuysym przeklejoł cały staw i tak főt naokoło.

Starzik przeca był wojokym, mioł aji bajőnet u pasa, ale wielgi strach go oblecioł, a pod wojockom czopkóm kudły mu stanyły na sztorc. Toż ani sie nie obezdrzył, jyny targoł jaknejrychli ku chałupie. Doma nic nie godoł co widzioł. Boł sie, że sie bydóm śniego naśmiywać, a ku tymu żodyn by mu nie uwierził. Był rod, że mo pore dni orlabu i że w świnynta może być z rodzinóm.

Podle tego kaj sie utopce tryfio, mogóm to być ryczne, stawowe lebo barzinioki. Z tymi od końca, je kapke ostudy, bo sie nie wiy czy to sóm nocznice, lebo strzigi. Te zaś ogiynkami poradzoł ludzi omamić i zwodzac ich do nejwiynkszych barzin, kaj potym sie tracóm doimentu.

Wedle mie, muszóm być eszcze utopce potokowe.

Mój ujec, jak był kapke wiynkszym chłopcyem, też przeżył przygodę. W Pogwizdowie je siedym potoków, kiere slywajom sie do Olzy. Nikiery

płynie w głębokim jarze. Kole najgłębszego z rodzicami mieszkoł ujec. Za cestóm, na prociw stoi swyinto figura. Roz ujec stoł na ceście i naroz uwidzioł małego chłopka, kiery szeł ku niymu. Wyglónało to tak, kiejby nogle wyloz spod ziymi, lebo z tego jaru. Ujec stoł i nie usuwoł sie z cesty, chcioł wiedzieć kiery to może być, przeca wszystkich ludzi w dziedzinie znoł. Jak tyn nieznomy doszeł blisko, że prawie sie otrzili, ujec poczuł wielki ziomb, a po jego cieie przeszły wszyscy pogwizdowski mrowce. Ale kiej nieznomy miol minąć figurę św. Jona — stracił sie tak nogle, jak nogle doł sie widzieć.

Poreności roków tymu to samo przytrefiło sie inszemu pogwizdowi-nowi...

LIDIA SZKARADNIK

NA SŁÓŻBIE

Któż to jeszcze pamięta, jak niegdyś bez mała w każdym wiejskim gospodarstwie, czyli *na gruncie*, wynajęci pomocnicy gospodarzy pracowali w charakterze *słóžby*? Dziś już nawet najstarsze pokolenie coraz rzadziej snuje opowieści o tych *hańdownych* czasach, bo nie zna losów wiejskiej posługi z autopsji, a jedynie z opowiadań swych *łojców* czy *starzików*. Podobnie jest w moim przypadku, gdyż *starka* Emilia Kłóska z domu Śniegoń była *słóžkóm* u Adamusa w Pasiekach w Cisownicy. Z kolei moja mama Zuzanna Nosal, będąca już obecnie babcią, nie doświadczyła tego losu, lecz jako najstarsze dziecko *kumorników*, zamieszkałych u *chałupników* Kohótów „za *Kopiyńcem*”, od wieku przedszkolnego wypełniała różne konieczne obowiązki w domu i gospodarstwie, a później opiekowała się młodszym rodzeństwem.

Mając około dziesięciu lat, dzieci z wielodzietnych i niezamożnych rodzin szły *na słóžbę*. Warto przypomnieć, że społeczeństwo wiejskie charakteryzowało się zróżnicowaniem pod względem stanu posiadania. Najbogatszych *gazdów* nazywano *siedlokami*, a posiadali oni ok. 30 morgów ziemi (15 ha). Nazwa ta wywodzi się od siodła, gdyż każdy *siedlok* dysponował co najmniej parą koni. Mniej ziemi, około 5 ha, mieli *zagrodnicy*, zaś *chałupnik* był właścicielem zabudowań mieszkalnych i gospodarczych z niewielkim arealem, co nieraz zmuszało go do dzierżawienia pola oraz dodatkowego zatrudnienia poza rolnictwem. W dawnych dokumentach przy imieniu i nazwisku danego człowieka zawsze używano powyższego nazewnictwa, a to niejako automatycznie ujawniało stan posiadania osoby, którą wymieniano. Ziemia była podstawowym wyznacznikiem zamożności, zaś z jej arealem wiązała się odpowiednia ilość zwierząt domowych, jak również zabudowań mieszkalnych i gospodarczych.

Najstarszym pokoleniem gospodarzy byli *wymownicy*, którzy przekazali *grunt* dzieciom, za co mieli zapewnione dożywotnio mieszkanie oraz wyżywienie. Do biedniejszych przedstawicieli wiejskiej społeczności należeli *kumornicy*, zakwaterowani u gospodarza i odrabiający czynsz pracą. Biedota wiejska nieposiadająca stałego domostwa ani zarobku stanowiła *żebracz*. Byli to najczęściej samotni starsi ludzie, chodzący *po pycie*

i mieszkający czasowo u różnych gospodarzy, którzy za *odrobek* dawali im kąt do spania, a także pożywienie.

Do posług w obejściu powszechnie zatrudniano dzieci i młodzież, nieco rzadziej ludzi starszych, niedysponujących żadnymi środkami utrzymania. Pracowano za miejsce do spania w budynku mieszkalnym lub w oborze oraz za jedzenie. Piękny, pouczający opis wiejskiej społeczności i roli służi podaje Jan Kubisz w „Pamiętniku starego nauczyciela”, gdzie pisze: „Przebywaliśmy wszyscy, gospodarze i czeladź, w izbie, stanowiąc (...) jedną rodzinę, w której ojciec i matka królowali jak patriarchowie. Nie było różnicy między sługą a gospodarzem, dlatego sługa nie czuł się sługą, ale członkiem rodziny. Przyszedł na służbę — to przyszedł do taty i mamy albo, jak mówiono, do *tatów*. *Parobek* mówił: »nasze« pole czy »moje« konie, a *dziywka* mówiła: »moje« krowy. Toteż gospodarz mógł na służce swoim polegać i dobro swoje bez obawy mu powierzyć”.

Dawniej nie wszystkie dzieci doświadczały losu służi, ale wówczas angażowano je w pracę na gospodarstwie rodziców na miarę swoich możliwości; zdarzało się jednak, że te codzienne czynności były ponad siły małego dziecka. Warto o tym wspomnieć, zwłaszcza że dziś obowiązki najmłodszego pokolenia w wiejskich gospodarstwach zostały z wielu względów sprowadzone do minimum. O swojej robocie w latach dziecięcych tak pisał w pamiętniku Jan Wantuła: „Ja, najstarszy z dzieci — a było nas ośmioro — wcześniej zostałem zaprzężnięty do pracy w domu. Nie miałem anielskiego dzieciństwa. W wieku przedszkolnym „przedszkole” odprawiałem przy pasieniu gęsi, świń — po kilka godzin dziennie, od wiosny do jesieni. Mama zawsze znalazła dla mnie zajęcie, nieraz przechodzące siły. (...) W domu, jak już wyżej wspomniałem, musiałem paść bydło. Skoro się wiosna otwarła, rano i wieczór musiałem pasać świnię, musiałem nosić wodę, mleć na żarnach, drzewo rąbać i spełniać różne domowe drobne roboty. Gdym w siódmym roku musiał chwilowo wodzić pasące się bydło po miedzach, mieliśmy krowę *bodlawą*. Raz mnie wzięła na rogi, ale na szczęście wyszedłem dość gładko z opresji”.

Stółba zwyczajowo zaczynała się od początku stycznia. Ktoś z rodziców lub krewnych przyprowadzał dziecko do gospodarzy. Koniecznie należało tam przybyć po południu, bo mówiono, że wówczas najbliższy rok na *stółbie* nie będzie się dłużył. Po przywitaniu kandydatka na *pastyrkę* lub *dziywke* pytała gospodynię, gdzie przechowują patyki, i zaraz naprzymosiła ich całe naręcze. Później układała je koło pieca, co wróżyło, iż będzie długo *stółżyła* u tych *gazdów*. Gospodyni przygotowywała dla przybyszy poczęstunek, po którym przyprowadzający dziecko odchodził, a ono było informowane o codziennych obowiązkach. Sługa do *gazdów* zwracał się najczęściej „*gaździnko*”, „*gazdo*” albo „*łujcu*” czy „*ciotko*”. *Hań downi* mówiono do osób starszych, używając formy „wy”, za

przykład czego może tu posłużyć zdanie: „*Byjcie tacy dobrzi, gaździnko, a ukoźcie mi po drugi, jako sie ficuje fusekle, boch se nie dała pozór, jako to robicie*”.

Dziewczęta wynajmowano do pracy jako *pastyrki* lub *dziywki*. *Pastyrki* — jak sama nazwa mówi — zatrudniano przede wszystkim do pasienia krów, żywicierek wielodzietnych rodzin, albo kóz. Młoda osoba wstawała wczesnym rankiem, mniej więcej około piątej, i po dwóch godzinach pasienia na *miedzy* przyprowadzała krowy w pobliże zabudowań, otrzymując śniadanie. Krowy zostały podojone przez gospodynię, a następnie znów przez kilka godzin były pasione. Kilkunastoletnie *pastyrki* same doily krowy, po czym przynosiły mleko w *szkopcu* do *kuchyni*. Wiosną, gdy po raz pierwszy wyganiano bydło na wypas, *pastyrka* otrzymywała od gospodyni kilka gotowanych jajek, które *kulała* pod zwierzęta, aby zawsze były dobrze wypasione i okragłe. Potem mogła sobie jajka zjeść, a stanowiły one dla niej rzadko konsumowany przysmak. Młodsze dziewczynki najczęściej wynajmowano jako *pastyrki*, zaś starsze jako *dziywki*. *Pastyrki* i *pastyrze* najczęściej nie dostawali pieniędzy, jedynie *przyłoblycze*. Czasem dobry gospodarz dawał słudze niewielką kwotę, np. *chłostkowe*, gdy ten sprzedawał krowę. *Pastyrzami* byli młodszy chłopcy, starsi tymczasem najmowali się za *pachołków*, do których głównych obowiązków należała opieka nad końmi. Posługi te wypełniały czasem osoby starsze, samotne i niemające stałego miejsca zamieszkania. Kąt do spania służba oraz żebracy znajdowali często wraz ze zwierzętami w chlewie, gdzie zimą bywało stosunkowo ciepło.

Wewnątrz pasterskiej społeczności toczyła się swoista rywalizacja, aby jak najwcześniej przyjąć na wypas. Ten, kto pierwszy przybył z krowami na łąkę, mógł zaśpiewać innym znaną piosenkę „*Za górami torka*”:

„*Za górami torka, torka, niezdrzało je, niezdrzało je,
A łód Czyża Jura łospały je, łospały je.
Wygania krowy — poednie je, poednie je,
Dziwo sie na słońce — wysoko je, wysoko je.
Jeszcze se prawi: »Chwała Bogu, chwała Bogu,
Jeszcze sie wyspiym na przilogu, na przilogu«*”.

Dziywka była pomocą domową i otrzymywała niewielką kwotę miesięcznie za swoją pracę oraz wyżywienie i odzież. Posługę tę same zainteresowane stawiały wyżej od zajęcia *pastyrki*, a niejedna dziewczyna pasąca krowy czy kozy marzyła, by zostać *dziywkom*. Wspomagała ona gospodynię we wszystkich codziennych pracach domowych, takich jak przyrządzanie jedzenia, pranie, sprzątanie i opieka nad potomstwem gospodarzy. Z czasem te obowiązki wykonywała coraz bardziej samodzielnie.

Służbę zmieniało się tylko raz w roku. Gdy gospodarze chcieli swego sługę wynająć na kolejny rok, wówczas prosili go o to już w listopadzie, a gdy nic nie mówili, trzeba było samemu szukać jakiegoś zajęcia. Po świętach Bożego Narodzenia każdy sługa otrzymywał kilka dni wolnych, tzw. *poławki*. Dostawał wtedy od gospodarzy kawał słoniny i domowy chleb; mówiono na ten podarek *kolynda*. Niegdyś przez cały rok sługa nie miał ani jednego dnia wolnego, tylko w wyjątkowych okolicznościach gospodarz wyrażał zgodę na załatwienie jakichś spraw osobistych.

Warto zaznaczyć, że w wiejskich gospodarstwach większość prac wykonywano ręcznie i o każdej porze roku wynajętą *słózbę* czekało mnóstwo obowiązków; pracowano od świtu do *śmitywka*. Podstawowym zajęciem *pastyrki* i *pastyrza* było pasienie krów, *pachotka* zajmowanie się końmi, zaś *dziywki* pomoc w kuchni, ale wszyscy oni wypełniali dużo innych codziennych prac, których nie sposób wymienić. Codziennie mielono zboże dla ludzi i bydła, prano ręcznie odzież, przygotowywano strawę dla domowników oraz zwierząt hodowlanych. Wiele prac rolnych wymagało szczególnego zaangażowania *słózb*y, wymieniając chociażby żniwa i wszelkie prace z tym związane — od koszenia zboża po jego zwózkę i młócenie, a potem oczyszczenie ziarna z plew na *burdaku*.

Opisywane najmłodsze pokolenie uboższej części wiejskiej społeczności wykonywało swą posługę z wielkim zaangażowaniem i wysiłkiem, kończyła się zaś ona po kilku latach z chwilą ożenku czy zamążpójścia młodych ludzi. Wówczas niejeden gospodarz wspomógł materialnie swe sługi oraz wyposażył na nową drogę życia. Nieraz jednak dola sług okazywała się bardzo trudna, połączona z częstym doświadczaniem głodu i niedostatku.

To krótkie przypomnienie roli pomocników wiejskich zakończę jeszcze jednym fragmentem „Pamiętnika starego nauczyciela”: „Praca sług była sumienna. Każdy wiedział, co ma robić, i łajania, że nie zrobił lub zrobił źle, nie słyszano. W ogóle praca wtedy była inna niż dzisiaj i inne poczucie obowiązku. Dzisiaj każdy robi, żeby zrobić, czy dobrze, czy źle — na tem mu nic nie zależy. (...) Dawniej ludzie mieli ciasne sumienie, a pojęcie akuratności ściśle łączyło się z pojęciem obowiązku i pracy”.

ANNA WIĘZIK

NASZ CIESZYŃSKI SPÓLNY DÓM

Tak se czasym myślým o tych downych czasach
kiej to na Cieszyńskim wiera było nacyji —
baji tak jak grzybów w naszych piyknych lasach,
a wszyscy my ze sobóm w zgodzie wielkij żyli.

Było tu moc Żydów, Niymców, nie chybiało Słowoków,
żyli z nami Czesi i Madziarzi, a czasym i Francuzi,
były wiary roztomańte i godnie Cygonów
ale sie nie tryfioł Mulat ani żodyn Murzin.

Przywandrowali tu potym ludziska zza Buğa,
co sie akcyntym ze wschodu dziwnym odróżniali,
nikierych z Sybiru gnała tu cesta dłóga
ale sie tu do nos hneda przywióznali.

Niech sie osiedlóm, kierych jeszcze tu ni ma,
niech to bydom czorni, żółci, czyrwióni i bioli,
byle pospołu z nami brónili reszpektu Cieszyna,
kiery — dyć to wiecie — każdu żyć dozwoli.

Ale nie chcymy tu widzieć żodnych nacióngoczy,
złodzieji i raubczyków, a zbujów — broń Boże!
Bo cieszyniok — to zawdy spolegliwość znaczy,
je robotny i jak jynóm może, to dycki pómoże!

Wiersz został wyróżniony nagrodą publiczności w konkursie Biblioteki Miejskiej, ogłoszonym w ramach „Cieszyńskiej Trówy” (19 września 2009 r.).

BALLADA O BABUCIU

Niestrudzony zbieracz cieszyńskich pieśni i pieśniczek Franciszek Kłoda z Pogwizdowa nadesłał do „Kalendarza Cieszyńskiego” bardzo popularną przed wielu laty piosenkę śpiewaną przy ogniskach oraz przez maszerujących harcerzy.

Refren: Ene due, rajne
fazole sóm fajne,
ene due, rajne
fazole sóm fest.

Żyjym z gospodarki,
uroda mi ginie,
a ta moja staro
rada chowo świnię.

Z jednóm my też mieli
pieróńskóm ostude,
nic to żrać nie chciało,
fórt to było chude.

Staro do mnie prawi,
zabijesz brzydoka,
póndziesz do Ostrawy,
kupisz tam cycoka.

Jyny mi też nie zrób
jako łóńskóm zime,
kiedyś nawalony
leżoł we wierzbinię.

Trzysta koron w kapsie,
jo cały dziwoki
jadym do Ostrawy
kupować cycoki.

Tak se z tym wózeczkym
przez Ostrawę jadym,
na rynku siech spotkoł
z moim kameradym.

Tóz my sie stawili
do starej Salerki,
kaj je fajne piwo
i szwarne kelnerki.

Też my se tam siedli
w kóncie na dywanie,
przy jakisi starej
usmarkanej Hanie.

Hned mi puse wcisła
a potym sie piło,
że mi z trzysta koron
halyrza nie zbyło.

Tak mie dorobiły
ty hrómski łasice,
dały mi sie napić
samej szaracice!

A ta szaracica
dała mi, Jezusku!
Że mie mój kamrad
musioł wiyżć na wózk.

Tereska wybiegła,
woło na Maryje,
łap dyszel od wózka
i już mie nim bije.

Kdyby jo wiedziała
jakoś ty je zlywa,
za to ty barabo
póndziesz spać do chlywa.

Do chlywa mie wcisła,
ta Tereska moja,
nogóm żech zahoczył,
szas pyskiem do gnoja.

Tak mie dorobiły
te chrómski brzydoki,
już bych wiyncyj nie szel
kupować cycoki.

KS. GERARD KURPAS, MARIUSZ MAKOWSKI

100-LECIE NOWEGO KOŚCIOŁA W GRODZCU ŚLĄSKIM

W 2010 r. Grodziec Śląski obchodził uroczyste Jubileusz 100-lecia budowy nowego, neogotyckiego kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła.

Z KART HISTORII

Grodziec należy do jednej z najstarszych miejscowości na Śląsku Cieszyńskim, a jego początki związane są nierozdzielnie z historią kościoła katolickiego. Pierwsza wzmianka o wsi z 1305 r. pochodzi z dokumentu bi-

Stary kościół

skupów wrocławskich, a powstanie kościoła i parafii wzmiankowane jest już w roku 1447. Z właścicielami wsi, rodziną Grodzieckich z Bródów herbu Radwan, związana jest budowa w latach 1569–1579, w pobliżu ich obronnego dworu, murowanego kościoła z inicjatywy biskupa ołunieckiego Jana Grodzieckiego (ok. 1525–1574). Z kolei św. Melchior Grodziecki (zm. 1619 r.) został wyniesiony przez papieża Jana Pawła II na ołtarze jako męczennik za wiarę.

Pierwszy grodziecki kościół był drewniany. Zapewne w jego miejscu powstał kolejny już murowany, jednak z drewnianą wieżą. W ciągu 300 lat swego istnienia został wyposażony w liczne obrazy, rzeźby, ołtarze; w jego kryptach spoczęli miej-

scowi dziedzice, a na cmentarzu wokół niego wiele generacji Grodzieńców. Już w końcu XIX w., pomimo licznych remontów, zły stan kościoła i szczupłość miejsca dla wiernych, stały się przyczyną podjęcia decyzji o budowie nowej, obszerniejszej świątyni. Myśl tę podjął jako pierwszy ks. Engelbert Chrobok (grodzieński proboszcz od 1903 do 1906 r.), jednakże nie zdołał zrealizować swych zamiarów. Tego trudnego przedsięwzięcia dokonał dopiero ks. Józef Łomozik (1876–1937), którego instalacja na parafii w Grodźcu nastąpiła 20.05.1906 r. *Po przybyciu do Grodźca i objęciu urzędowania — pisał ks. Łomozik — zauważyłem, że kościół parafialny w Grodźcu dla liczby parafian nie tylko za mały, ale też i w bardzo złym stanie się znajduje i koniecznie gruntowej naprawy potrzebuje, któraby była kilka tysięcy koron potrzebowała. Rozważając nad tą ważną sprawą przyszedłem do przekonania, że będzie lepiej nowy kościół wybudować.*

BUDOWA KOŚCIOŁA

Swój zamiar przedstawił parafianom i prosił o składanie ofiar, co zostało pozytywnie przez nich przyjęte. Już ks. Chrobok na ten cel uzbierał 600 koron. Ks. Łomozik zwrócił się także do Starostwa Powiatowego w Bielsku o zgodę na zbiórkę publiczną na obszarze Śląska Gieszyńskiego. Ponad rok grodzieński kościelny Franciszek Kisiał bezinteresownie chodził po kweście, dzięki której zebrał znaczącą sumę. Jego ofiarność na trwałe zapisała się w historii parafii. Zwrócił się także proboszcz do swego metropolity we Wrocławiu, ks. kardynała Jerzego Koppa, z prośbą o udzielenie zezwolenia na poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę nowego kościoła. Po uroczystym nabożeństwie 2.12.1908 r., w dniu 60. rocznicy panowania cesarza Franciszka Józefa I, wyruszyła procesja na miejsce budowy, gdzie ks. Łomozik poświęcił kamień.

Po otrzymaniu oficjalnej zgody na budowę, komitet kościelny rozpiął przetarg, opiewający na kwotę 120.000 koron, który wygrał doświadczony budowniczy z Gieszyna Ludwik Kametz (1848–1923). Na budowę kościoła popłynęły ofiarne datki patronów — 5.000 koron od arcyksięcia Fryderyka Habsburga i 6.000 od Strzygowskich, grodzieńskich dziedziców. Ks. kardynał Kopp ofiarował 20.000, Sejm Śląski w Opawie 8.000, a skromny rolnik z Łaz, Gunia aż 8.000 koron. Dało to w sumie 47.000 koron, zaś reszta, 73.000 koron, została pokryta z kwesty przeprowadzonej przez kościelnego F. Kisiałę.

O darmowe wykonanie planów kościoła proboszcz poprosił arcyksięcia Fryderyka. Wykonał je Albin Theodor Prokop (1835–1916), architekt arcyksiężęcej Komory Gieszyńskiej, który już na swoim koncie posiadał projekty kościołów w Trzyńcu (1883) i Bystrzycy (1895).

Kościół i zamek w Grodziecu widziane z lotu ptaka

Zaprojektował on niezwykle szlachetną w proporcjach, jednowieżową, neogotycką świątynię, umiejętnie wkomponowaną w miejscowy krajobraz. Grodziecki kościół posiada klasyczny dla gotyku plan krzyża łacińskiego, oraz podział na przedsionek pod wieżą, nawę główną, nawę poprzeczną oraz prezbiterium z zakrystią. Gotycki styl podkreślony został przez czerwoną cegłę, z jakiej został wystawiony i kamienne elementy architektoniczne (łuki, kwiatony, kolumny itp.). Długość kościoła wynosi 37 m, szerokość w transepcie 22 m, wysokość nawy głównej 18,5 m, nawy poprzecznej 15 m, natomiast wieża posiada 26 m (z iglicą 38 m, a wraz z krzyżem 42,5 m). Jego architektura zewnętrzna oznacza się systemem przypór, ostrołukami okien, triforiami na wieży, neogotycką kamieniarką, sygnaturką na skrzyżowaniu naw, wysokimi dachami i wysmukłą iglicą wieżową.

POD SKLEPIENIEM ŚWIĄTYNI

Do kościoła wchodzi się przez masywne drzwi ozdobione kamienną supraportą w kształcie gotyckiego maswerku z krzyżem. Po ich obu stronach wykuto w kamieniu daty położenia kamienia węgielnego i poświęcenia kościoła: 2.12.1908 oraz 18.8.1910. W przedsionku (kruchcie) o wym. $6,5 \times 6,5$ m umieszczono renesansowe kamienne epitafium z wyobrażeniem postaci Henryka Grodeckiego z 1587 r., przeniesione ze starego kościółka. Nad kruchtą wznosi się wieża, w której wnętrzu zawisły trzy dzwony o imionach: św. Bartłomiej, św. Józef i św. Barbara.

Do nawy głównej wejście prowadzi poprzez trzy łuki wsparte na przysadzistych kolumnach. Wspierają one chór z neogotyckim prospektem organowym. Sama nawa o wymiarach $21,2 \times 12,5$ m i wysokości 10,3 m stanowi halę o czterech przęsłach z krzyżowo-żebrowymi sklepieniami. Na ścianach rozmieszczono neogotyckie stacje Męki Pańskiej z zacheuszkami. Przestrzeń wypełniają dwa rzędy snycowanych, neogotyckich ław dla wiernych. W tylnej części nawy mieści się wejście do niewielkiej kaplicy, poświęconej obecnie św. Melchiorowi Grodzieckiemu.

Plan łacińskiego krzyża wyznacza niewielka nawa poprzeczna, o wymiarach 20×7 m i wysokości 10 m, posiadająca także krzyżowo-żebrowe sklepienia. W lewym ramieniu mieści się ołtarz z figurami MB z Dzieciątkiem, św. Jana Nepomucena i św. Jadwigi Śląskiej. W prawym ramieniu stoi bliźniaczy ołtarz z figurami św. Józefa z Dzieciątkiem, św. Franciszka i św. Melchiora Grodzieckiego. Tam też znalazł swe miejsce ołtarz Bożego Grobu oraz chrzcielnica z rzeźbą Chrztu Chrystusa ze starego grodzieckiego kościoła. Po obydwu stronach transeptu zlokalizowano także neogotyckie konfesjonały.

Gotycki łuk tęczyowy oddziela nawę od oktogonálnego prezbiterium. Jego wielkość wynosi $7,5 \times 6$ m, a zamknięte zostało na wysokości 9,5 m krzyżowo-żebrowym sklepieniem z dwoma zwornikami. Na kilku stopniach wznosi się mensa głównego ołtarza z tabernakulum, który podobnie jak boczne,

Współczesny widok grodzieckiego kościoła

utrzymany został w neogotyckim stylu. Pod ostrołukowymi baldachimami, zwieńczonymi strzelistymi sterczynami, umieszczone zostały figury: centralna patrona kościoła św. Bartłomieja Apostoła, Serca Maryi i Jezusa Chrystusa. Pochodzą one ze starego kościoła, a wykonał je w 1899 r. Robert Hanel z Nowego Jiczina. W szczycie znajduje się niewielka figura błogosławiącego Dzieciątka Jezus. Przed ołtarzem, po jego lewej stronie, zawieszono neogotycką ambonę z płaskorzeźbami czterech Ewangelistów oraz Chrystusa jako pasterza, zwieńczona baldachimem z symbolem Ducha Świętego — gołębicą oraz figurą błogosławiącego Jezusa. Ambona ta, którą w 1899 r. ufundował kolator kościoła Franciszek Strzygowski, wcześniej znajdowała się w starym kościele. Po lewej stronie prezbiterium usytuowano pomieszczenie łoża kolatorskiej z oknem na ołtarz, a po prawej zakrystię.

Wyposażenie wnętrza kościoła — ołtarze, konfesjonały, ławy — wykonane zostały przez Ludwika Maxa Linzingera (1860—1929), znanego rzeźbiarza i twórcę ołtarzy z Linzu (wystawił on w wiedeńskiej katedrze św. Stefana neogotyckie ołtarze świętych Kosmy i Damiana oraz św. Leopolda, a także transept organowy w Votivkirche). Wraz z organami słynnej wytwórni „Rieger-Kloss” w Krnowie oraz dzwonami z odlewni Schwabego w Białej, urządzenie grodzieckiej świątyni kosztowało niebagatelną sumę 60.000 koron. Koszty te pokryte zostały z ofiar parafian grodzieckich i własnych środków ks. Łomozika, które z powodzeniem zapobiegliwie pomnożył. Jeszcze w trakcie budowy, w Święto Narodzenia NMP — 7.09.1909 r., odbyło się uroczyste sprowadzenie przyozdobionych kwiatami trzech dzwonów do Grodźca, które poświęcił dziekan i proboszcz z Pierścica ks. Henryk Sobecki.

POŚWIĘCENIE I KONSEKRACJA

Budowę kościoła ukończono w 1910 r. i wyznaczono dzień jego poświęcenia na 28.08.1910 r., w odpust św. Bartłomieja Apostoła. Ks. kardynał Jerzy Kopp ze względu na podeszły wiek nie przybył do Grodźca, nie mogła więc odbyć się w pełni konsekracja nowego kościoła. Na polecenie wrocławskiego metropolity kościół poświęcił ks. Jerzy Kołek. *Na poświęcenie przybyła wielka liczba uczestników z okolicy i liczne procesje — odnotowała kronika parafialna. Na tym dniu była prześliczna pogoda, kazanie wygłosił ks. Franciszek Kałuża z Gieszyna, a sumę odprawił ks. prałat Jerzy Kołek generalny wikariusz z Gieszyna.*

W dalszym ciągu zbierano datki na spłatę kosztów budowy kościoła, co nastąpiło dopiero pod koniec I wojny światowej. Podczas wojny zarekwirowano wszystkie 3 dzwony, które na wieży roztrzaskał oddział

austriackiego wojska i wyrzucił przez okno. Pod uderzeniami młota największy dzwon tak żałośliwie jęczał — opisywał kronikarz — że parafianie z domów swych wychodzili i obfite łyż rozlewali. W 1922 r. zamówiono trzy nowe dzwony, także w bialskiej odlewni Schwabego, które w Święto Narodzenia NMP poświęcił ks. proboszcz Łomozik wraz z ks. Józefem Handzlikiem, który przyjechał do Grodzka konno, prowadząc procesję wiernych (kolejny raz dzwony zarekwirował hitlerowski okupant podczas II wojny światowej; nowe zostały odlane staraniem proboszcza ks. Alojzego Bimy w hucie Małapanew — Ozimek i poświęcone 5.10.1958 r.)

Tymczasem stary kościółek popadł całkowicie w ruinę i w 1927 r. przeprowadzono jego rozbiórkę. Zachowane zostało jedynie murowane z kamienia prezbiterium oraz masywne fundamenty.

Konsekracja nowego kościoła odbyła się dopiero po 25 latach od jego powstania. Z tej okazji kościół został odnowiony i ozdobiony przez znanych istebniańskich artystów — Ludwika Konarzewskiego i Jana Wałacha — malowidłami o regionalnym i patriotycznym charakterze. L. Konarzewski stworzył po bokach łuku tęczowego dwa olejne freski: „Poczet świętych polskich”. Lewy z nich przedstawia św. św. Kingę, Kazimierza, Jana Kantego, Melchiora Grodzieckiego i Stanisława na tle Wawelu, zaś po prawej stronie, na tle klasztoru jasnogórskiego, postaci Stanisława Kostki, Bronisławy, Jana z Dukli, Wojciecha i Jadwigi Śląskiej. Jest on także autorem

Ks. K. Masny z kościelnymi
przed grodziecką świątynią

polichromii „Nadanie władzy Piotrowi” i „Jezus wśród dzieci” w prezbiterium oraz „Męczeństwo św. Bartłomieja” na chórze. J. Wałach z kolei wykonał na ścianach transeptu malowidła: „Objawienie Matki Bożej w Fati-mie” i „Świątą Rodzinę”, a także naścienne ornamenty, rozety na sklepieniach i florystyczne, ludowe motywy podkreślające sielski charakter świątyni.

Tak odświeżony kościół, za staraniem ówczesnego proboszcza ks. Karola Masnego, nawiedził 24.08.1935 r. biskup katowicki, ks. Stanisław Adamski. Wydarzenie to opisała barwnie „Gwiazdka Gieszyńska”: (...) *Wspaniały kościół parafialny, zbudowany przed 25 laty staraniem ówczesnego proboszcza ks. radcy Lomozika, gruntownie odnowiony i bogato przystrojony w zieleń i kwiaty, czekał na konsekrację, która miała się dokonać w 25-tą rocznicę jego istnienia. (...) Po południu 24 sierpnia u bramy powitalnej witał J.E. ks. biskupa ordynariusza Adamskiego w imieniu zebranych patron kościoła i naczelnik gminy dr. Habicht serdecznie w dłuższym przemówieniu. W kościele zaś, gdzie melodyjnie popłynęły słowa hymnu „Ecce sacerdos”, przybyłego w otoczeniu duchowieństwa ks. biskupa powitał nasz ks. proboszcz Masny nadzwyczaj mile. Po wstępnych przygotowawczych modlitwach J.E. ks. biskup udzielił 305 osobom św. sakramentu bierzmowania. W niedzielę 25 sierpnia, w dzień św. Bartłomieja, patrona parafji, po mszy św. cichej celebrowanej przez J.E. ks. biskupa rozpoczęły się długie i wspaniałe obrzędy konsekracyjne tak zewnątrz, jak i wewnątrz świątyni. Wśród kilkakrotnych procesyj na zewnątrz i wewnątrz kościoła, połączonych z odmawianiem psalmów, litanij oraz innych przepisanych modlitw, pokropień i namaszczeń olejami św., dokonał J.E. ks. biskup Adamski w asyście kleru poświęcenia kościoła i ołtarza głównego. Na poświęconym co dopiero ołtarzu i ręką ks. Biskupa świeżo zamurowanych relikwiach odprawił uroczystą sumę z wystawieniem najśw. sakramentu w asyście duchowieństwa ks. prałat i kanonik Milik, a J.E. ks. biskup wygłosił wspaniałe kazanie okolicznościowe. Nabożeństwo uświetnił swym występem chór parafialny pod dyrekcją p. naucz. Pilorza przy akompaniamencie skoczowskiej orkiestry, wykonując szereg dobrze dobranych i wyćwiczonych czterogłosowych pieśni mszalnych. Uroczyste „Te Deum” z wdzięcznych serc rzesz wiernych płynące, zakończyły tę tak rzadką i wspaniałą uroczystość. J. E. ks. biskup Adamski w procesjonalnym pochodzie na probostwo zaprowadzony, przemówił jeszcze raz do zgromadzonych wiernych, podnosząc zasługi byłego proboszcza ks. radcy Łomozika około budowy kościoła parafialnego, oraz podkreślając troskliwość o dom boży obecnego proboszcza. Po południu, po odbyciu szeregu konferencyj, J.E. ks. biskup, żegnany nadzwyczaj serdecznie, opuścił naszą parafję.*

STANISŁAW ZAHRADNIK

Z PRZESZŁOŚCI ZBORU EWANGELICKIEGO W LIGOTCE KAMERALNEJ

W ubiegłym roku pojawiła się Kronika Ewangelickiego Zboru A. W. w Ligotce Kameralnej 1782–1961, która ze względu na swoje wartości historyczne zasługuje na szczególną uwagę. (*Kronika Ewangelickiego Zboru A. W. w Ligotce Kameralnej 1782–1961. Ligotka Kameralna, 2009. Jan Unicki (Unucka) – Janina Unicka. Redakcja i skład: dr Krystyna Myszor-Sulwińska. Współpraca Zofia Zientek-Myszorowa, mgr inż. Halina Myszor-Bobrzykow, konsultacja historyczna Stanisław Zahradnik. Tom I 1782–1918, 173 stron, Tom II 1919–1961, 581 stron, il., wydruk komputerowy, praca wydana w kilku egzemplarzach na prawach rękopisu*).

Sporo materiałów archiwalnych, dotyczących działalności zborów ewangelickich zachowało się, lecz nie wszędzie opiekowano się nimi należycie. Prowadzono również kroniki, w większości niesystematycznie, niestety w związku z burzliwą przeszłością tego terenu nie wszystkie się zachowały.

Kronika ligocka świadczy o tym, że zbor poświęcał należytą uwagę zachowaniu dokumentacji dla potomnych. Pod tym względem zdecydowanie przoduje między kościołami, nie tylko ewangelickimi w Gieszyńskim. Kronika ligocka o cechach pracy naukowej, przekracza swą treścią działalność i znaczenie Zboru Ligockiego. Zbor ten na przestrzeni swego istnienia może poszczycić się kilkoma nadzwyczajnymi wydarzeniami. Stąd wywodzi się Kanjonał ks. Jerzego Heczki (1865), tutaj rodziły się zasłużone zaolziańskie stowarzyszenia religijno-społeczne — Stowarzyszenie Ewangelickich Niewiast, Koło Gospodyń Wiejskich, Stowarzyszenie Młodzieży Ewangelickiej, tu też biorą początek pierwsze zakłady dobroczynne

Betezda i Sarepta (pierwsza połowa XX wieku). Zbór należał do największych pod względem obszaru: *Po odłączeniu się zboru starohamerskiego należały doń jeszcze gminy od Hukwaldów na zachodzie po Gutę na wschodzie i od Trzanowic na północy po Morawkę na południu* (Tom I, s. 142). W jego skład od początku wchodziły również gminy Powiatu Frydeckiego z większością ludności czeskiej.

Powstaniu *Kroniki* towarzyszyło kilka sprzyjających okoliczności. Znaleźli się ludzie, którzy doceniali potrzebę tego rodzaju działalności. Był to przede wszystkim ks. Jan Unicki, długoletni pastor Zboru, który przez całe swoje życie zbierał skrzętnie materiały dotyczące działalności Zboru, uzupełniał stare kroniki i pisał nowe zapiski, które następnie skrupulatnie uzupełniła córka Janina, a formę całości nadała p. dr Myszor-Sulwińska. Znaczącą rolę odegrało tu również bogate archiwum zborowe, uporządkowane przez Janinę Unicką przy skromnej pomocy fachowej Stanisława Zahradnika. Materiały te oprócz zbioru rodzinnego ks. Unickiego i Janiny Unickiej stanowiły podstawę do opracowania *Kroniki*. *Kronika* potrafiła się uporać z problemami w sposób fachowy, z dużym wyczuciem obiektywizmu i znajomości złożonych stosunków miejscowych. Tekst jest umiejętnie uzupełniany bogatą dokumentacją archiwalną i fotograficzną, posiada odsyłacze, co jeszcze bardziej podnosi rzetelność i wiarygodność zapisu. Godne podkreślenia są też bogata bibliografia, indeks przeszło tysiąca nazwisk i skrupulatnie przeprowadzone podpisy pod dokumentacją.

Należy wyrazić nadzieję, że olbrzymi trud włożony do pisania *Kroniki* i jej finalnego efektu nie pójdzie na marne i będzie odpowiednio oceniony i wykorzystany.

Wartość powyższej *Kroniki* można ocenić na podstawie przytoczonych z niej fragmentów dotyczących początków zboru oraz budowy kościoła ligockiego.

Początki Zboru i Kościoła wg *Kroniki* miały następujący przebieg:

- 12.1.1782 Jerzy Wałach z Ligotki Kameralnej nr 147 udaje się do Wiednia z prośbą o pozwolenie założenia zboru ewangelickiego w Ligotce Kameralnej.
- 25.2.1782 Kontrakt kupna parceli pod budowę Domu Modlitwy, szkoły, fary i domku kościelnego oraz pod cmentarz.
- 5.3.1782 Zezwolenie na założenie zboru.
- 14.4.1782 Pozwolenie na założenie cmentarza ewangelickiego w Ligotce Kameralnej.
- 1.5.1782 Założenie Domu Modlitwy. Powołanie nauczyciela ewangelickiego Pawła Ghebusa.
- 20.9.1782 Ks. Stephan Nicolaydes sprowadza się do Ligotki.
- 12.1.1783 Instalacja Ks. Stephana Nicolaydesa.

5.10.1783 Poświęcenie Domu Modlitwy przez ks. Chrystiana Gottlieba Fröhlicha z Gieszyna.

1784 Ukończenie budowy Domu Modlitwy, szkoły, fary i domku kościelnego.

1795 Śmierć pastorowej Anny Zuzanny Nicolaydesowej.

24.4.1808 Śmierć ks. Stephana Nicolaydesa.

Do metryki śmierci zapomniano wpisać ks. Stephana Nicolaydesa. Napis na kamiennej płycie grobowej brzmi:

TU LEŻY STEPHAN NICOLAYDES PIERWSZI GAZATEL ZBORU LIGOCKIGO. SŁUŻYL 26 LAT. ZEMRZEŁ 24 APRILA ROGU 1808. WYPELNIŁ ŻIWOTA SWEGO 65 LET.

Spis (wykaz) pieniędzy, które ku wybudowaniu ligockiego Domu Modlitwy, fary, szkoły i wachtarni złożone i darowane są, a mianowicie: (układ uproszczono, pierwsza cyfra — floreny, druga w nawiasie — ofiarodawcy):

Ligotka 1425 (149), Gnojnik 200 (11), Żuków 30 (2), Trzanowice 8 (4), Toszonowice 21, Wołowiec 1, Stanisławice 1, Grodziszcz 1, Wędrynia 12, Gieszyn 46 (3), Oldrzychowice 11 (4), Śmiłowice 141 (10), Śmiłowska Rzeka 111 (12), Guty 8, inne gminy 120.

Wartość materiału 26 ofiarodawców 239 florenów.

Suma pieniędzy wszystkich ofiarodawców na wybudowanie kościoła, fary i szkoły wyniosła **2497** florenów.

Suma nakładów i wydatków 4865 florenów, w tym:

Kowalom zapłacono za 152 kopy brantnoli, za 1389 kóp szyndzielników i za wszystką inną robotę żelazną 219 florenów — za 468 kóp szyndziola dano 253 — szklarzowi za okna 159 — ślusarzom 78 — garncarzowi za piec 30 — ceglarzom 192 — murarzom 922 — stolarzom 252 — tesarzom 416 — handlangrom 416 — za wapno 263 — za różne drzewo i za deski 295 — rzeźbiarzowi za ołtarz 200 — rzeźbiarzowi za kazalnicę 120 — stafirzowi od ołtarza 150 — stafirzowi od kazalnice (ambony) 88 — za organy ze stafirzem 600 — wydatek na świece 62 — wszystkie inne wydatki, jako to: na wino, gorzałkę, papier, trinkgeld, posłom, od pisania na kancelarzach, dozorcóm, przy robotnikach, za chowaniu (utrzymanie) niektórych rzemieślników, za futro dla koni itp. wynoszą 499 florenów.

Fragmenty z kroniki (pisownia wg oryginału):

Budowanie domu Bożego stało się tak: Gdyż tutejsi ewangelicy tą radosną nowinę o wolności wiary usłyszeli, zaraz w sercach ich tęsknota po Domie Bożym powstała, a zapaleni będąc Duchem Bożym; wygotowali prośbę do swego miłościwego Cesarza, żądając o dozwolenie, żeby sobie w Ligotce a nie indziej Dom Boży modlitwy, wystawić mogli; (...). Z tą wyżej wspomnianą prośbą o ten Dóm Boży, wystroili wielce zasłużonego męża Jerzego Wałacha dnia 12. stycznia 1782 do Wiednia i dostali miłościwe pozwolenie tego, o co żądali. (...) (Kronika, t. I, s. 23)

Mając te dwie najważniejsze pozwolenia w rękach swych, zaraz się o to usiłowali, aby od kogoś kawał ziemi na czasy wieczne na tą potrzeb zakupić mogli; co się też udało u jednego siedlaka imieniem Jerzego Murasa, który takowy kawał ziemi od swojego gruntu za sumę pieniężną 40 reńskich odstąpił.

W imię Trójcy Najświętszej!

Wyznawamy, my fojt, wydział i cała gmina Kameralna Ligotka, jak się stała umowa i kup dokonany, by był na czasy wieczne trwały i nienaruszony, a to w przyjemności Wysoko urodzonego Jego Miłości i Pana Nadregenta księstwa Cieszyńskiego i Pana Poleśnego, który dla obejrzenia i uznania na placu do wybudowania Domu Modlitwy, szkoły i fary się stawić raczył dnia 25 lutego 1782 roku a to z strony jednej, między pracowitym mężem Jerzym Murasem siedlakiem sub Nro 111 a z strony drugiej panem wójtym i wydziałem i całą gminą.

(Kronika, t. I, s. 29—50)

Złożenie tejto całej sumy pieniędzy jakoteż i innego materiału stało się dobrowolnie, owszem z wielką ochotnością, aby tylko czym rychlej budowanie tego Domu Bożego przedsięwzięte było i ku końcu przyjąć mogło, co się też i stało. Gdyż zaraz na tem zakupionem miejscu 1. maja tegoż roku 1782 Założenie tegoż kościoła się święciło a to należytem sposobem z odprawieniem nabożeństwa przez czcigodnego a wysoce uczonego Jana Traugotta Bartelmusa cesarsko królewskiego superintendenta z Cieszyna, i z muzyką przystojną na różnych instrumentach; przy którejto sławności na cztery tysiące ludu zgromadzonego było, radujących się a dziękujących Bogu za ten niewymówny dar Słowa jego świętego; co też po nabożeństwie dobrowolną ofiarę, wynoszącą 206 reńskich a 35 krajcarów ku wspomózeniu złożono.

Po tem radosnem założeniu zaczęło się 8. maja tego roku murowanie; wszak ale z oględu zakazu, który to dalszemu murowaniu kwoli okrągłości kościoła a okien się był stał, 20. sierpnia w dzień św. Wawrzyńca murowanie się przestać musiało.

Miedzy tym, ale do wystawienia budowy, powołano księdza z Raciborza z Morawy, który to rodzony Węgier (uher) był a Stephan Nicolaydes się mianował, który to w 6. i 7. niedzielę po św. Trójcy, w tej budowie nabożeństwo na próbę odprawiał, a wszystkim się upodobawszy, za księdza do Ligotki powołany był i przeprowadził się 20. września tegoż 1782 a był 12. stycznia 1783 (następnego roku) prawie w rok jak się prośba była podała cesarzowi kwoli Domu Modlitwy, instalowany i potwierdzony, na któregoż to salarium czyli płat za pierwszy rok służby, jego ludzie dobrowolnie z wielką ochotnością 134 reńskich 41 krajcarów i 2 wideńki złożyli, ponieważ jeszcze kościół żadnych pieniędzy nie miał, z którychby się zapłata służebnikom dać mogła, gdyż to dopiero na początku było.

Zaraz na wiosnę r. 1783 zaczęło się za przepisaniem pozwoleniem dalej murować i murowało się tak, że już 5. października pierwsze nabożeństwo czyli poświęcenie tego Domu Bożego w tym nowym kościele się odbyło i poświęcono, a to przez pana Chrystyana Gottlieba Fröhlicha, księdza z Gieszyna.

A ponieważ się od tego czasu aż do doskonałego wybudowania tego kościoła Bożego nic więcej pamięci i zapisania godnego nie stało, tyle się jeszcze na wieczną pamiątkę zaznacza, ile się każdemu rzemieślnikowi zapłaciło i co który materiał kosztuje; też jakie wydatki są i na co są uczynione przy budowaniu tego kościoła i tych ku niemu należących budynków, jako to: fary, szkoły i wachtarnie, od r. 1782 do r. 1784 t. j. przez 3 lata.

Co się ale materiału dotyczy, tak wyszło:

Piasku 642 fur, a wożono go 70 dni

Wapna 790 sztwiertni, a wożono go 77 dni

Kamienie i cegłę wożono 367 dni

Drzewa grubego a stodołnego wzięto 176 kasków

Drzewa drobnego a krokwiowego 257 kasków

Łat 210

To wszystko drzewo wożono przez 195 dni.

Kronika, t. I, s. 101—103

Ks. Stephan Nicolaydes

Pierwszy pastor zboru, ur. 1743 na Słowaczyźnie, zm. 24.4.1808 w Ligotce Kameralnej. Pastorem zboru był w latach 1782—1808.

Pierwszym pastorem zboru ligockiego był Stephan Nicolaydes. Do Ligotki Kameralnej powołany został z Raciborza na Morawach (jest to druga gmina na zachód od Wsecina). O sobie pisze, że był Uher, to znaczy Węgier. Przypuszczano, że był Słowakiem, a że Słowacja należała wówczas do Węgier, więc Nicolaydes słowem Uher określił nie narodowość, ale przynależność państwową. Obecnie jednak jesteśmy skłonni twierdzić, że był pochodzenia węgierskiego, ale znającym język słowacki. Kiedy po Patencie Tolerancyjnym powstało wiele ewangelickich zborów na Śląsku Austriackim, Morawach i w Czechach, a nie miano swoich rodzimych pastorów, powoływano ich z Węgier i z Polski. Świadczą o tym węgierskie nazwiska potolerancyjnych pastorów, jak np. Molnar, Szalaznay, Orgony. Ks. Nicolaydes znał z pewnością język słowacki, jak i inni powołani w nasze strony pastorowie węgierscy. Metryki pisał początkowo w języku łacińskim, bo taki był język urzędowy na Węgrzech. Po kilku latach zaczął pisać metryki w języku niemieckim, urzędowym w krajach austriackich.

Ks. Stephan Nicolaydes urodził się w roku 1743. Do Ligotki Kameralnej przybył i zamieszkał w roku 1782, w wieku 39 lat, wraz z 22-letnią żoną Anną Zuzanną z domu Szopko, synem Karolem Józe-

fem i córką Anna Zuzanną. Syn ten w latach 1802–1804 był wikariuszem w Cieszynie, skąd został powołany do Nawsia, gdzie był pastorem w latach 1804–1820 i budował tamtejszy Dom Modlitwy. W Ligotce Kameralnej urodziły się pastorostwu następujące dzieci: Marina Helena, zmarła dwa lata później, Johanna Eleneora 1784, Andrzej 1786, zmarł 1788, bliźnięta Erdmann i Stefan 1790 i Eleneora Klara 1792. Żona ks. Nicolaydesa zmarła młodo, licząc 35 lat, w 1795 r. Gdzie jest grób pierwszej i jedynej pastowej pochowanej na cmentarzu przy kościele, dziś już nikt nie wie. Zapewne później pochowano pastora obok niej. Pastorową Nicolaydesową należy zachować we wdzięcznej pamięci. Budowa Domu Modlitwy, fary, szkoły, domku kościelnego, początkowo brak własnego mieszkania (do czasu wybudowania fary rodzina pastora mieszkała w domu nr 148 należącym do wojewody Sikory), wychowywanie licznych dzieci w trudnych warunkach wymagały z jej strony wiele poświęcenia i nadwreżyły jej zdrowie.

Po koniec XVIII wieku były w Ligotce Kameralnej 134 rodziny ewangelickie i 16 rodzin katolickich, zamieszkujących w 151 domach. Ks. Stephan Nicolaydes zajął się gorliwie budową Domu Modlitwy, fary (budynek nr 152), szkoły (nr 153) i domku kościelnego (nr 154).

Instalowany został 12 stycznia 1783 r. prawie w rocznicę podania prośby do cesarza o zezwolenie na budowę Domu Modlitwy. Zborownicy złożyli na utrzymanie pastora 134 reńskie, ponieważ kasa kościelna nie rozporządzała jeszcze żadną gotówką. Budowę Domu Bożego rozpoczęto wiosną 1783 r. i ukończono jesienią. Dnia 5 października roku 1783 ks. Chrystian Gottlieb Fröhlich z Cieszyna poświęcił nowo zbudowany Dom Boży.

Ks. Stephan Nicolaydes zmarł 24 kwietnia 1808. Do metryki śmierci zapomniano go wpisać, jedynie napis na kamiennej płycie grobowej, którą w 1850 r. podczas budowy wieży kościelnej, przesunięto bliżej farskiego ogrodu, podaje nam datę jego zgonu.

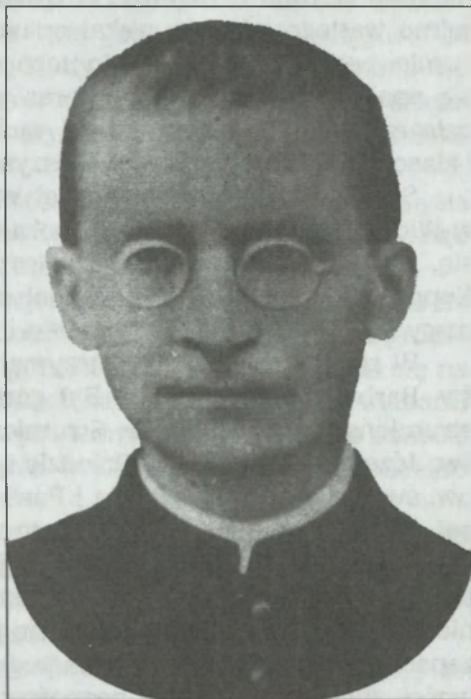
CZESŁAW STUCHLIK

PAMIĘCI KSIĘDZA RUDOLFA KOMORKA

Zamiast motta niech posłużą nie często cytowane przysłowia: „Słowa uczą — czyny przyciągają” oraz „Lepszy przykład, aniżeli wykład”.

Doskonale bowiem odnoszą się do życia i działalności ks. Rudolfa KOMORKA. Mało jest ludzi, w tym również księży, którzy swoim sposobem życia i czynami, dawali przykład, jak w codziennym życiu wcielać i stosować nauki, które sami głosili. Pomimo tego, iż tylko 11 miesięcy był wikarym w pogwizdowskiej parafii, na trwale zapisał się w sercach i umysłach wielu ludzi, którzy mieli okazję na bliższą z nim styczność.

1 stycznia 1919 r., kiedy ks. Koltyczka (właściwie Koltička, Czech) był proboszczem, jako drugi wikary w dziejach pogwizdowskiej parafii przybył ks. Rudolf Komorek. Wprost z włoskiej niewoli, z obozu w Trydencie, dokąd trafił pod koniec I wojny światowej. Zapewne zachował w pamięci okrutne obrazy wojny, z którymi jako kapelan stykał się na co dzień. Do austriackiej armii w 1914 r. został powołany rozkazem mobilizacyjnym. Swą posługę duszpasterską początkowo, i to bardzo krótko, pełnił w garnizonie cieszyńskim, następnie w szpitalu woj-

Ks. Rudolf Komorek (1890—1949)

skowym w Krakowie, a później jako sanitariusz-ochotnik w przyfrontowym lazarecie w Leogang i w Borgu. Kiedy poprosił o przeniesienie na pole walki, na krótko trafił na front wschodni, a w 1916 r. na front południowy w Tyrolu. W sierpniu 1918 r. dostał się do niewoli włoskiej, gdzie pozostał do końca grudnia 1918 r. Dosłużył się stopnia kapitana, odznaczony został Wielkim Krzyżem Zasługi II klasy, a za ochotniczą służbę sanitarną otrzymał Medal II klasy Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Do wojskowego stopnia jak i wysokich odznaczeń nie przywiązywał żadnej wagi.

Z niewoli, z tornistrem wojskowym na plecach, wrócił na wolny już Śląsk Cieszyński, rządzony przez Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego. Ku wielkiej radości bliskich, w domu rodzinnym w Bielsku zjawił się w święta Bożego Narodzenia. W Pogwizdowie zameldował się z wojskowym tornistrem, z którym nie rozstawał się przez całe życie, nawet w dalekiej Brazylii.

Urodził się 11 października 1890 r. w Bielsku. Ojciec Jan, z zawodu kowal, za pracę przybył z Wojnicza pod Tarnowem, matka Agnieszka (z domu Gach) urodziła się w Ślemieniu k. Żywca. Była położną i krawcową. Rudolf był trzecim z siedmiorga rodzeństwa. Polską szkołę ludową ukończył w sąsiedniej Białej Krakowskiej, następnie kształcił się w rodzinnym mieście w niemieckim gimnazjum klasycznym. Ukończył je z wyróżnieniem w 1909 r. Zarówno w dzieciństwie, jak i w latach młodzieńczych mimo wątłego zdrowia zyskał opinię nie tylko zdolnego, utalentowanego, sumiennego i obowiązkowego ucznia, ale także usłużnego, wyróżniającego się spokojem, opanowaniem oraz wyjątkową pobożnością. Podobnie jak cała rodzina, Rudolf stronił od waśni narodowościowych, wyznaniowych i klasowych, które na Śląsku Cieszyńskim w tym czasie przybierały na sile.

Studia teologiczne rozpoczął w 1909 r. w Seminarium Duchownym w Widnawie. Gechowała go głęboka religijność i skłonność do umartwiania się. Z rąk biskupa ordynariusza wrocławskiego ks. dr. kardynała Jerzego Koppa 22 lipca 1913 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Na prymicyjnej mszy św. obecne były jego matka i siostra Wanda.

W sierpniu tegoż roku otrzymał nominację na wikarego w parafii pw. św. Barbary w Strumieniu. Był gorliwym duszpasterzem lubianym przez strumieńskich parafian. Ze Strumienia przeniesiony został do parafii pw. św. Józefa w Zabrzegu k. Dziedzic i jeszcze w tym samym roku do parafii pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Skoczowie, gdzie pracował najkrócej: do 28 lipca 1914 r. kiedy Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 stycznia 1919 r. ks. Rudolf objął stanowisko wikarego w parafii (pw. św. Jana Nepomucena i Matki Boskiej Różańcowej w Pogwizdowie, jednak nie dane mu było długo cieszyć się pokojem. 23 stycznia 1919 r. nad Olzą zapachniało prochem, a parafia pogwizdowska, podobnie jak inne miejscowości, znalazła się na linii bezpośredniego natarcia Czechów na Śląsk Cieszyński. Agresor nie oszczędzał nikogo, w bestialski sposób zabijając ran-

nych i poddających się żołnierzy oraz oficerów. Ks. R. Komorek będąc doświadczonym żołnierzem frontowym, kapelanem wojskowym i sanitariuszem, pomimo wyraźnej niechęci okazywanej mu przez swojego proboszcza (nota bene nie lubianego przez pogwizdowian), udzielał pomocy rannym parafianom, którzy zapamiętali go jako człowieka niezwykle skromnego i pokornego, darzącego wszystkich szacunkiem. Kiedy w 1963 r. ks. Józef Janik zbierał informacje do protokołu beatyfikacyjnego, najstarsi parafianie wspominali ks. Rudolfa jako „apostoła dusz”, który żył i jadł bardzo skromnie, był uczynny, odwiedzał chorych i ubogich bez względu na wyznanie, za co zyskał wielką sympatię ewangelików. Stąd był bardzo przez nich szanowany. Był lubianym katechetą przez uczniów i podziwianym przez nauczycieli.

Pod koniec listopada 1919 r. odszedł do parafii pw. Podwyższenia św. Krzyża we Frysztackie na stanowisko wikarego i katechety.

W 1920 r. decyzją Rady Ambasadorów, Frysztat znalazł się w granicach Czechosłowacji. Swą postawą ks. Komorek wzbudzał szacunek i powszechne uznanie nawet ze strony przybyłych tu Czechów, którzy początkowo byli dość nieprzychylnie nastawieni do niego, jako Polaka. Po latach jedna z frysztackich parafianek powiedziała o nim: *Żył jedynie dla Boga, dla Kościoła i swych wiernych. A wszystkie swoje dochody rozdelał chorym i cierpiącym niedostatek, dla siebie nic nie zostawiał.*

Głównym marzeniem ks. Rudolfa była jednak praca misyjna. Co spełniło się dopiero pod koniec 1924 r., kiedy jego przełożeni zezwolili mu na wyjazd do Brazylii. Przed tym jednak, mimo 10-letniej posługi duszpasterskiej, kapelana wojskowego i katechety, musiał odbyć nowicjat u Salezjanów.

W 1923 r. złożył pierwsze śluby zakonne i wysłany został do Przemyśla w charakterze wikariusza przy kościele Salezjanów pw. św. Józefa, skąd nadal słał prośby o delegowanie go na misje.

W 1924 r. otrzymał paszport oraz wymagane dokumenty, pojechał do Bielska aby pożegnać się z ojcem i rodzeństwem i pomodlić się na grobie matki. W Genui, wraz z grupą pozostałych Salezjanów, zaokrętował się na transatlantyk „Europa”, którym 24 listopada zawinął do zatoki Guanabara. Ze swym jedynym bagażem — wojskowym tornistrem — z Rio de Janeiro udał się do parafii swego przeznaczenia w Don Felícjano w stanie Rio Grande de Sul.

22 lutego 1927 r. złożył drugie trzyletnie śluby zakonne, a w latach 1929—1933 pracował w Netero'i, niedaleko Rio de Janeiro, gdzie obok zakładu im. Róży Limańskiej znajduje się bazylika parafialna pw. NMP Wspomożycielki Wiernych, której jako doświadczony kapłan został rektorem.

W lipcu 1938 r. przypadł srebrny jubileusz jego kapłaństwa, który to fakt usiłował zataić, jednak jego przełożeni urządził stosowną uroczystość, podczas której ks. R. Komorek powiedział m.in.: (...) *Wy moi drodzy,*

urządzacie uroczystość. Ja zaś drzę, bo muszę Bogu zdać rachunek z tych 25 lat pracy kapłańskiej. Lękam się i drzę (...). W Netero'i zrodził się jego przydomek „Padre Santo” (święty ojciec). Jego dobrowolne świątobliwe życie, umartwianie ciała, a także roztropność, erudycja oraz znajomość języków obcych (znał łacinę, grekę, hebrajski, niemiecki, włoski i portugalski), zjednywały mu całkowite zaufanie. Podziwiano jego gorliwość i poświęcenie oraz pokorę i ducha pokuty, nie raz przekraczające granice heroizmu.

O napadzie Niemców na Polskę w 1939 r. ks. Rudolf dowiedział się od swego przełożonego. Ze łzami w oczach westchnął: *Biedna moja Ojczyzna*. W 1942 r. po stronie Aliantów stanęła także i Brazylia, której flota patrolowała część Oceanu Atlantyckiego, a jedna brygada walczyła na froncie włoskim. Ks. R. Komorek z powodu choroby oraz swojego wieku nie mógł już w wojnie uczestniczyć. Często jednak w zadumie spoglądał na swój stary wojskowy tornister.

Zerwana została korespondencja z krajem i rodziną. Jego boleść wzrosła, kiedy po kolejnych badaniach lekarskich dowiedział się, iż zachorował na ciężki przypadek gruźlicy, co wiąże się z koniecznością odsunięcia od pracy z młodzieżą.

W 1942 r. został kapelanem Domu Opieki im. św. Antoniego, gdzie od pierwszych dni zyskał zaufanie i sympatię przebywających żyjących tam staruszków.

Wiadomość o zakończeniu II wojny światowej, napętniła ks. Rudolfa wielką radością. Natychmiast wystosował list do proboszcza swej rodzinnej parafii w Bielsku, prosząc o informacje o sytuacji w kraju i rodzinnym mieście.

Mimo poważnej choroby nadal marzył o pracy wśród Indian, szczególnie Bororów i Chavantes w Mato Grosso, co jednak nigdy się nie spełniło.

24 listopada 1949 r. ciężko chorego umieszczono w sanatorium Vincentina Aranha. Wieczorem 11 grudnia o 23.30 zmarł. Odszedł cicho, tak jak ciche było jego życie. Następnego dnia dzienniki i radio doniosły Brazylii i światu, że po długiej i ciężkiej chorobie zmarł powszechnie lubiany i znany świątobliwy kapłan-misjonarz z Polski.

Nad jego grobem o każdej porze dnia spotkać można modlących się ludzi. 6 lat po jego śmierci rozpoczęto starania o beatyfikację ks. Rudolfa Komorka, a papież Paweł VI był przychylny wyniesieniu go na ołtarze. Proces beatyfikacyjny został zakończony a stosowne akta przekazano do Watykanu.

Opracowane na podstawie publikacji Jana Szymika: „Cieszyniak kandydatem na ołtarze” (Czeski Cieszyn, 1996 r.) oraz zastyszanych opowieści.

PAWEŁ CZUPRYNA

Z KAPŁAŃSKĄ POSŁUGĄ W CZECHACH

Ksiądz Zbigniew Czendlik z Dębowca, wyświęcony na kapłana przez biskupa katowickiego Damiana Zimonia 13 maja 1989 r., jest trzecim, w minionym stuleciu duchownym pochodzącym z miejscowej parafii pw. św. Małgorzaty. Przed nim prymicję odprawił w 1954 r., pochodzący z Iskrzyczyna, ks. prałat Józef Śliż, długoletni proboszcz w Wapienicy, a po nim w 1972 r. ks. prałat Zbigniew Powada, obecny proboszcz katedry pw. św. Mikołaja w Bielsku-Białej.

Jak wspomina Teresa Czendlik — matka Zbyszka — *syn już od pierwszej klasy podstawówki był gorliwym ministrantem. Odprawiał nawet w domu msze dla swoich rówieśników z sąsiedztwa, przebrany w szaty liturgiczne uszyte przeze mnie.*

Będąc na pierwszej placówce duszpasterskiej u św. Floriana w Chorzowie, myślał o przejściu do nowo utworzonej w marcu 1992 r. diecezji bielsko-żywieckiej. Jednak metropolita górnośląski abp. Damian Zimoń proponował młodemu kapłanowi wyjazd do Republiki Czeskiej, która odczuwała ogromny brak księży. „Zibi”, jak nazywali go koledzy rozpoczął swoją posługę misyjną od parafii w Nachodzie w diecezji Hradec Kralowe na Morawach. Po roku tamtejszy ordynariusz bp. Karol Otčenašek przeniósł go do miejscowości Lanskroun niedaleko Pardubic, gdzie duszpasterzuje od 17 lat jako jedyny kapłan obsługujący sześć kościołów i trzy kaplice, w których modli się 350 wiernych.

W powierzonej mu wspólnotie razem ze swoimi parafianami, oraz ewangelikami jak i niewierzącymi, załatwia wiele spraw wspólnie. Jak wspomina, udało mu się wyremontować kościoły, wybudować dom dla rodzin zastępczych, zorganizować dowóz dzieci upośledzonych z całego miasta do szkoły specjalnej. Pieniądze na ten cel zdobywał od sponsorów i reklamodawców, organizując turnieje golfowe i koncerty.

— *W Czechach każdy kapłan szuka własnych sposobów docierania do ludzi. W swojej parafii jestem — mówiąc oczywiście metaforycznie — papieżem, biskupem, proboszczem. Robię to, co potrafię, lubię i co jest*

Ks. Zbigniew Czendlik wśród miejscowych dzieci

moim zdaniem powołaniem księdza — tworzę przestrzeń, w której ludzie mogą się realizować.

W swej pracy misyjnej ks. Zbigniew szczególny nacisk kładzie na duszpasterstwo rodzin — ludzie raz w tygodniu spotykają się w domach. Odprawiają różaniec, czytają teksty na niedzielę. Jedzą, coś wypijają. Ja też chodzę na te spotkania, choć nie zawsze. Czasem nie mogę, a czasem specjalnie nie idę, żeby nie było tak, że jak mnie nie ma, to nic się nie dzieje. Im mniej aktywny proboszcz, tym bardziej aktywni parafianie. Jak się wszystko robi za ludzi, to się przyzwyczajają i nie będą robić.

— To samo z młodzieżą, ona sama przychodzi do nas, to głównie skauci, chrześcijańskie harcerstwo, mają tutaj bardzo silne tradycje, wiele z nich chodzi też do szkoły muzycznej, fajni aktywni ludzie. Mamy scholę, zespół rockowy, organizujemy turnieje siatkówki, prowadzę bibliotekę parafialną, studio graficzne i restaurację. To nas wszystkich jednoczy, czujemy się w tej przestrzeni dobrze, jak w domu.

Dzięki tej wspólnej działalności udało się ks. Zbigniewowi, w tym niemal zupełnie ateistycznym społeczeństwie powiększyć liczbę wiernych o 30 proc. i stać się jedną z najpopularniejszych postaci w kraju. Dziś

u naszych południowych sąsiadów jest najbardziej znanym nie tylko wśród polskich księży, których pracuje tam aż 200, ale w rankingu gazety „Denik” trafił do pierwszej dziesiątki najbardziej wpływowych Czechów. Zna się z piosenkarzami: Karelem Gottem, Heleną Vondračkovą oraz Petrem Jandą. Często wspomina, jak gratulował temu frontmanowi czeskiej grupy rockowej Olympic, za to, że grają razem już 40 lat, a on niewierzący powiedział mu „Ty głupku, gratulujesz, a sam grasz w kapeli, która ma dwa tysiące lat”. Zrozumiał, z czego dotychczas nie zdawał sobie sprawy. Gościł legendarnego czeskiego piłkarza Antonina Panenkę. Udziela ślubów czeskim celebrytom i chrzci ich dzieci. Sam jest ojcem adopcyjnym dziewczynki z Indii. Niedawno dostał od jednej z największych czeskich gazet własną stronę do redagowania, na której w cotygodniowych tekstach pt. „Konfesjonał” rozmawia o wierze i życiu z celebrytami.

Polak i ksiądz to musi zwracać uwagę! — Nie mogę przy tym powiedzieć, że jestem tzw. osobą medialną. Po prostu nie umiem powiedzieć nie. Nie potrafiłbym komuś odmówić tylko dlatego, że nie miałbym na to ochoty. Ludzie to dostrzegają i potrafią to docenić. Mogłem się o tym przekonać, kiedy uzyskiwałem od nich pomoc w różnych okolicznościach. Ale popularność to nie tylko flesze i rozpoznawalność na ulicy. Jestem kapłanem i w moim przypadku każdy błąd, każdy grzech zostanie natychmiast zauważony, stanie się grzechem podwójnym. Nie mogę do tego dopuścić, zarówno jako ksiądz i jako człowiek. Kiedy robimy to, co lubimy, całe nasze życie jest wtedy jednym wielkim urlopem. U mnie tak jest. Wiara dała mi nowe tchnienie, a swoją pracę wykonuję z miłością. Najważniejsze jest szczęście osobiste. Nie daje się jednak osiągnąć jako jakiś konkretny cel. Poczucie szczęścia odczuwamy, kiedy czynimy szczęśliwymi innych. Bywa przecież tak, gdy sprawiamy komuś radość, wtedy to samo uczucie — może nawet w silniejszej formie — ogarnia również nas. Dla mnie jest to zasadnicza postawa i życiowe credo.

KRZYSZTOF WINICJUSZ JEZIELSKI

W CIESZYNIE

W Cieszynie jest mi dobrze tak,
jak nigdzie już nie będzie mi.
Pamiętam tutaj każdy szlak
i każdy kamień, każde drzwi...
W drzwiach tych ukaże czasem się ktoś
bliski — nieznajomy ktoś...
A ja wciąż nie wiem, jak to jest,
że znów Cieszyna nie mam dość...
Chociaż wyjechać przyszło mi,
pamiętam wszystko z moich stron...
Spowaźniał czelek, a wciąż się cknę...
Jakby twe serce wziął ktoś w dłoń...
Jakby je tak ostrożnie niósł,
by z rąk mu nie wypadło w śnieg...
A ja? Syce się wszystkim tym.
Bo osiągnąłem swój własny brzeg...
A gdy się wszystko skończy,
I... gdy wezwie mnie przed siebie Pan,
to stanę przed nim... Powiem mu: „Chcę
tu Cieszyna! Mam taki plan...
Barok pagórków tu mi stwórz! Wieżę
Piaстовską wśród nich wznieś!
I pospiesz się, bo tęskno mi... A nie...
To mnie z tego nieba weź!”...
Gdy on to zrobi, ruszę znów nad mej
niebiańskiej Olzy brzeg,
odwiedzę Rynek... Tam i tu wejrzę
w zaułki... Gdzie bym wbiegł,
dopatrzę, aby Cieszyn mój piękniał
i rósł... Toć w sercu miód...

ANISYOLA
DAREK

Miliardy lat... A Gieszyn trwa...
I będzie trwał... To naprawdę cud...
W Gieszynie jest mi dobrze tak,
jak nigdzie już nie będzie mi.
Pamiętam tutaj każdy szlak
i każdy kamień, każde drzwi...
Każdy zaułek, każdą sień...
Znajomi... Ich pamiętam też...
To wszystko Gieszyn... Uwierz mi...
A nie... To się sam z mym Gieszynem
zmierz...

OJCZYŻNA

Pachnących kłosów głębokie ukłony
śpiew chleba czarnej ziemi żyzność
błękit mej Olzy
cichych mgieł zasłony
dziś oddam tobie Ojczyzno; spękanych rąk
rozsądne słowa, dzieje mej ziemi zroszone siwizną
i zapal serc
i pieśń nową
dziś oddam tobie
Ojczyzno

my z zapomnianych wsi i miast
my z ziemi Piastów
z niezacaloną blizną
z tą samą mową
i tym samym niebem
dziś oddajemy siebie
tobie
Ojczyzno

ERWIN DEMBINIOK

DAREK

(Ze wspomnień starego myśliwego)

Pan Ludwik był podleśniczym w Brennej. Do przesady kochał swój zawód i był dumny z munduru, który nosił.

— Je to cudok nad cudokami — mawiali sąsiedzi — poradzi cały dziuń szmatłać się po lesie i ani wieczór w chałupie nie usiedzi. Biere flinte na pleca i idzie za lisami.

— Dyc je to jego psio powinność — odezwała się stara Chrapkowa. Zeszły tydzień lis porwoł mi kurę i drugą poharatoł starymu Greniowi z Hałcyny. Napisałach pismo do gminy, by pouczyli Lebiode, po co te flinte mo.

Mieszkańcy mieli rację. Lisy rozpanoszyły się do takiego stopnia bezczelności, że niektórzy obawiali się, że pomału w Brennej nie będzie ani kury ani zająca, a niektórzy mówili, że skończy się głuszec.

— Przydoł by się jaki fajny jamnik — mawiał pan Ludwik — mógłby być i foks, ale skąd go wziąć?

Okazja się nadarzyła. W gazecie pisało, że zmarły w Bielsku myśliwy przekazuje półrocznego jamnika szorstkowłosego z papierami wyłącznie leśnikowi i to bezpłatnie!

Kiedy pan Ludwik przywiózł go do domu, żona i synowie patrzyli nieufnie na to coś długiego, któremu przydała by się trzecia para nóg. Ich poprzedni pies Amor był jakoś bardziej psem aniżeli to długachne stworzenie, a małżonka oświadczyła, że pies się jej po prostu nie podoba, ale dla małżeńskiej zgody i harmonijnego życia rodzinnego zadba o nowy nabytek podobnie jak o Amora.

Prawdę mówiąc, miała rację. Przecież to na nią spadnie obowiązek karmienia pieska i pielęgnacji, a małżonek jak już zapowiedział wszem i wobec będzie go szkolił, by zrobić z niego psa jak się patrzy. — Przeca to je pies z papierami czyli rodowodem i na to zasługuje.

Obaj syncy z zaciekawieniem patrzyli na szczeniaka. Miał piękne ciemne oczka i wilgotny nosek. Długi ogonek robił podczas merdania bardzo korzystne wrażenie. Sierść nie była jeszcze zupełnie szorstka i jak tato mówił umaszczenia dziczego. Starszy pogłaskał pieska, młodszy pchał się

z buzią. Małżonka zabrała Darka na ręce. Zaczął je lizać, czego poprzednik nigdy nie robił. Zauważyła, że ten nowy ma naprawdę piękne oczka. Były obramowane szczeciniastymi brwiami i długimi rzęsami.

Nic więc dziwnego, że jamniczek stał się niespodziewanie szybko członkiem rodziny. W odróżnieniu od tamtego był posłuszny nie tylko w domu ale i w towarzystwie ludzi. Nawet pan doktor Czaja był się na niego podziwiać. Nie mógł uwierzyć, że przerabiane z nim ćwiczenia z posłuszeństwa, karności i obycia między ludźmi tak łatwo wchodziły małemu do głowy. Pan Ludwik był zachwycony z postępu edukacji, rodzina psa pokochała.

Darek miał w rodowodzie bardzo dobrych przodków. Kiedyś oglądał go razem z papierami czeski myśliwy spędzający niedzielę w Brennej.

— Je to wyborny jezevčík. At se mu u was dobrze darzi — powiedział przed wyjazdem — A pozdrawijcie ode mnie Walensu.

Pan Ludwik pozdrowień co prawda nie przekazał, ale o szkolenie Darka zadbał z nawiązką. W ósmym miesiącu życia chodził konkursowo na otoku koło lewej nogi pana, po przyjsciu siadał i oczekiwał dalszego rozkazu, przed zającem dał się na długi gwizd zatrzymać. Gorzej było po spotkaniu sarny, zwłaszcza na oko. Narkotyzujący słodki zapach podniecał go do tego stopnia, że nie wytrzymał i musiał ją pogonić. Emocje myśliwskie szybko opadały a pan wymyślił już coś nowego do przerabiania i powtarzania, co mogło się przydać w praktyce myśliwskiej. Najbardziej cieszyła go nauka aportowania, w czym jamniki nie brylują. Ale Darka przynoszenie przedmiotów a później zwierzyny do wielkości bażanta włącznie bawiło, cieszyło i było jego pasją.

— Urodzony aporter — orzekł pan Husar z koła Goleiszów, uważany w kręgu myśliwych za pierwszego kynologa w naszym powiecie.

Myśliwi z całej okolicy podziwiali Darka i z uznaniem podkreślali jego zdolności edukacyjne. Wielu mówiło o nim „niemożliwy pies”, na co w pełni zasługiwał.

Pan Ludwik bardzo chętnie demonstrował umiejętności zdobyte przez swojego podopiecznego. Chwalił się czego go nauczył i co przekazali mu genetycznie rodzice i, jak mawiał, jamnicze pokolenia. Podkreślał wrogość jamniczego rodu do drapieżników nie wyłączając domowych kotów, o czym wielu nabywców amatorów nie wie albo po prostu nie chce wiedzieć. Darek za kotami raczej nie przepadał, swoje spod jednego dachu tolerował. Co prawda, nie jadał z nimi z jednej miski i prawdziwą kością niezgody była każda kość, która przypadkowo znalazła się w menu czworonożnych domowników. Zawsze musiała być jego. Nie popuścił podkreślając, że wśród czworonogów w leśniczówce rządzi on. Prawie od malutka warczał na pijanych i kominiarzy.

I ani się pan Ludwik spostrzegł, Darkowi stuknęło piętnaście miesięcy. Rósł w siłę i rozum. Umiał wszystko, co do jamnika należy: wypędzać lisy

z nory, odszukać rannego kozła albo sarnę a kiedy zaszła potrzeba i dzika, którego w Brennej z roku na rok przybywało, przyniósł też upolowaną kaczkę. A że robił to dobrze, kilku myśliwych korzystało z jego usług. Hańby swojej rasie nie przynosił. Kiedy pan uznał, że tego „obrychtunku” jest dosyć, podopieczny został wykorzystywany zawsze w jego obecności do służby w łowiectwie.

W sierpniu nadała się okazja do odszukania rannego kozła — pierwszego, z jakim się pies spotkał w praktyce.

Strzelonego wieczorem kozła myśliwy nie podniósł. Zwrócił się do leśniczego o pomoc. Wcześniej rano z Darkiem na otoku dwóch myśliwych i pies oczekiwali na śródleśnej łące i po zapoznaniu się z sytuacją i wskazaniem przez strzelającego miejsca zestrzału ruszono za tropiącym psem. Myśliwy był mocno zdziwiony, że piesek po podjęciu tropu zboczył pod prawie prostym kątem w lewo od domniemanej trasy uchodzącego postrzałka. Namawiał leśniczego, by ściągnął psa.

— Darek wie co robi — i po kilku krokach zauważyli farbę. Jamnik lepił się do ziemi i doszedł upragnionego postrzałka. I niestety! To się w naszych stronach prawie nie zdarza. Zamiast kozła leżały zakopane patrochy. Ktoś z kłusowników, a może złodziei leśnych, a może grzybiarzy znalazł strzeloną sztukę, wypatroszył, by mu było łatwiej nieść i zabrał do domu. Darek był zdziwiony, zawiedziony i nieszczęśliwy.

Po tym niefortunnym dochodzeniu Darek był zabierany na polowania na kaczki i aczkolwiek nie był tak wydajny jak wyżeł czy inny wysokonogi pies, jego praca była zadowalająca.

W połowie grudnia pan Ludwik wybrał się z kolegą na lisy. Pojechali do uroczyska, gdzie w kamienistym terenie znajdowały się dwie nory. Jedna była zajęta i zauważony trop mówił wyraźnie, kto ją zamieszkuje. Pomimo, że do ciecзки było jeszcze sporo czasu, lokatorami nory była para. On stary lisiura, co wynikało z tropów, ona prawdopodobnie młoda subtelna samiczka z tegorocznego miotu. Jej trop był dużo mniejszy i nieco wydłużony. Stary doświadczony zalotnik uważał, że taka będzie dobra w norze. Przygruchał ją sobie i zaplanował, że do okresu ciecзки z łap jej nie wypuści. Stary pan Husar z koła w Goleszowie poparł przypuszczenia pana Ludwika, i jako że był w powiecie najlepszym znawcą lisiego rodu, przyznano mu rację. Tropy na resztkach mokrego śniegu nie dały jednak odpowiedzi, czy państwo są w domu.

Z chwilą, gdy myśliwi znaleźli się przy norach, jamnik się ożywił, mędał ogonem i szczeakał. Nawąchiwał miejsca wejścia do nory nazywane przez myśliwych oknem, jeżył się i warczał. Takie zachowanie psa świadczyło, że lisy są w domu. Kolega pana Ludwika zajął stanowisko, załadował broń i czekał na okazję do strzału. Piesek wąchał nory, a właściciel podbiegł na swoje przedtem wyznaczone miejsce. Do mniej więcej dwudziestu minut lisy powinny opuścić norę.

Natychmiast po wejściu do nory, Darek zabrał zdecydowany głos. Szczekał głośno, rytmicznie i warczał, co wskazywało na obecność lisów w kotle znajdującym się blisko okna wejściowego. Coraz słabsza słyszalność głosu psa niepokoiła myśliwych. Głos przenosił się coraz dalej, co oznaczało, że nora była długa a może piętrowa. Korytarz miał prawdopodobnie gwałtowny spadek. Pies znalazł się głęboko w ziemi, a duże nie dające się ruszyć głazy stanowiły stabilność lisiej fortecy. Takie nory budują często borsuki umiejące wygrzebywać ziemię znajdującą się między głazami. Jeśli wyniosą się z okolicy, ich nory zajmują lisy.

Po godzinie głos jamnika umilkł zupełnie. Pan Ludwik przyłożył ucho do ziemi i uważnie nasłuchiwał. W norze panowała cisza. W walce z lisami jamnik mógł być ranny. Być może liże zadane rany gdzieś w zablokowanym miejscu i po nabraniu sił wyjdzie na powierzchnię. Myśliwych czekały inne obowiązki, dlatego zdecydowali, że pan Ludwik jeszcze dziś przywiezie z domu legowisko psa, jedzenie i miskę z wodą. Pies po wyjściu na światło dzienne znajdzie przede wszystkim wodę i karmę, położy się na swoim kocyku i będzie oczekiwał przyjścia swego pana.

Wróciwszy następnego dnia myśliwi nie zauważyli tropów wyjściowych psa z nory. Wyszły tylko lisy a Darek pozostał. Woda i karma nie były ruszone. Rozkopanie nory byłoby wbrew ustawie łowieckiej i było niemożliwe. Kamienie nie dają się ruszyć, korytarze tworzą labirynt i nora jest dwupiętrowa. Po walce z lisem pies na pewno jest ranny a może już nie żyje, co się niekiedy zdarza. Jest też możliwe, że wylizuje się z ran na niedostępnym miejscu.

Dopiero na trzeci dzień pod wieczór, kiedy myśliwi kolejny raz przyszli skontrolować okolicę nory wyczytali, jak z otwartej książki, że pies wyszedł z nory, wypił co do ostatniej kropli zostawioną i lekko zamrażającą zawartość miski, zjadł pozostawiony pokarm. Poślanie było nie naruszone, a tropy psa prowadziły do drogi. A więc Darek żyje i jest na chodzie! Następnie z tropów wyczytano, że pies przeszedł na przeciwległą stronę pagórka i podążał prawdopodobnie ujeżdżoną przez ciągniki drogą do wsi. Tu tropienie było trudne, bo śnieg był ubity. Jednak znający sztukę tropienia zauważyli na kilku miejscach małe rozmazy farby, jakie pozostawiał po sobie pies. Były to ślady z zadanych podczas zwarcia z lisami okaleczeń. Nie zupełnie potrafił je wylizać.

Darek o własnych siłach doszedł do leśniczówki. Dowlóknął się śmiertelnie zmęczony. Głęboka rana zadana od lisa w okolicy prawego ucha już ropiała, przednie łapy były spuchnięte, a dwa pazury ledwo trzymały się skóry. Między oczami była wyraźna szrama zadana kęsami drapieżnika.

Darek przeżył i po kilkudniowej kuracji wszyscy, którzy Darka znali spodziewali się ostudzenia zapалу wypędzania lisów z nor. Gdzie tam! Stał się jeszcze bardziej cięty, bardziej „niemożebny” i bardziej posłuszny.

Przeżył dwanaście lat. Pochowano go w ogródku leśniczówki, a miejsce pochówku oznaczył pan Lebioda brenneńskim kamieniem.

WŁADYSŁAW KRISTEN

OBRAZ U MOJEJ STARECZKI

Stareczka mieszkała w domku pod hałdami. W pokoiku pachniało zawsze ziołami, było czyściutko i schludnie. Tylko dziwny obraz psuł ten nastrój. Artysta oszczędny był w kolorach. Dzieło rozdzielone było na dwie części. Górna, w brudno-biało-żółtym kolorze, była niebem, dolna szaro-zielono-modrym morzem. W środku znajdował się czarny, tajemniczy kształt. Ani to okręt, ani wrak.

Każdy, kto zobaczył, doradzał, aby zamienić go na coś weselszego. Stareczka miała jednak odmienne zdanie. Lubiłem posłuchać jej bajania, bo nikt nie potrafił opowiadać tak jak ona. Pamiętam, miałem już dziesięć lat, kiedy stareczka zostawiła mnie samego w izbie.

Olbrzymie wahadło zegara stukąło miarowo. Na komodzie leżały okulary stareczki, które szybko założyłem. Mój wzrok zatrzymał się na obrazie i wtedy ze mną stało się coś dziwnego. Zaszumiło mi w uszach, zawiroowało w głowie. Na wzburzonym morzu, wśród perlistych mgieł, szarych oparów rozszalałej kipieli, dostrzegłem dryfujący czarny okręt „Aniwrak”.

Kiedy zatrzymałem na nim mój wzrok, czarny wrak zaczął się powiększać. Do tego stopnia, że jakąś tajemniczą siłą porwał mnie do swego wnętrza. Usłyszałem świst zjeżdżających wind, szum olbrzymich kół napędowych. Wydawało mi się, że znajduję się w maszynowni kopalni. Z otwartych ciemnych wrót wychodziły pochylone postacie górników. Spod nóg tryskała im czarna rzeka węgla i kamieni, a wszystko to wydostawało się z niewidzialnej czeluści, skąd dolatywał straszliwy łomot i harmider.

Dookoła szalała zamieć drobnych cząsteczek i odprysków węgla, które boleśnie kłuły mnie w twarz, wdzierały się do ust, nosa i płuc. Słowem utrudniały oddychanie. Wszystko wzburzone było wszechpotężną siłą, czułem nawet impulsy elektryczne, drażące moje serce...

Z bezsilnego zmagania z żywiołem, z jakiegoś niesamowitego ni to snu, ni to letargu, wyrwał mnie ciepły głos stareczki:

— Nale Władku, dyć se przeca łoczy zepsujesz!

Kiedy zabrała okulary, koszmar zniknął. Siedziałem w absolutnej ciszy i dopiero po chwili oczy dostrzegły szczegóły obrazu. Wtedy doznałem olśnienia: „Aniwrak” czytane wspak — to przecież „KARWINA”!...

U BRAM II LIGI

P o II wojnie światowej w Gieszynie piłka nożna znalazła się w cieniu hokeja na lodzie, ale był taki czas, w którym piłkarze popularnością mogli się równać z hokeistami. Był to rok 1949, rozgrywkami w klasie A podokręgu Bielsko-Gieżyńskiego fascynowało się całe miasto. Na stadionie „Pod Wałką” gromadziła się liczna widownia. Zwycięskie mecze „Piasta” sprawiały, iż klimat wokół piłki nożnej sprzyjał rosnącemu zainteresowaniu tą dyscypliną.

W rozgrywkach liczyły się tylko trzy drużyny: „Walcowania” Dziedzice, BBTS Bielsko i „Piast” Gieżyń. Reszta zespołów była tylko tłem. BBTS był w tym czasie bez wątpienia największym potentatem finansowym w podokręgu. Rozgrywał mecze towarzyskie z najlepszymi krajowymi zespołami, ba! Bielszczan stać było na zaproszenie wiedeńskich zespołów. „Walcownia” z kolei miała wsparcie finansowe płynące z dużego zakładu pracy. „Piast” w tym gronie był najuboższy, ale jego siłą byli przede wszystkim piłkarze, prezentujący przyzwoity poziom, a co ważniejsze tworzący zgrany — używając ówczesnej terminologii — kolektyw.

Mecze rozgrywano w systemie wiosna-jesień, a bieg wydarzeń spowodował, że decydujący mecz, gwarantujący pierwsze miejsce „Piast” musiał stoczyć z drugim zespołem w tabeli „Walcownią” Dziedzice, i to w jego mateczniku. Z tą drużyną w pierwszej rundzie nasi zremisowali „Pod Wałką” 0:0. Panowało zatem przekonanie, że „Piasta” czeka niezwykle trudny mecz. Atmosfera przed decydującym pojedynkiem w Gieszynie była wyjątkowa. Wszystko schodziło na drugi plan. W kawiarniach, na ulicy, w domach analizowano szanse naszej drużyny. Dywagacje te rozpałały wyobraźnię cieszyńskich sympatyków sportu. Znany działacz sportowy Władysław Babiński, szczącący się piękną fryzurą, przyrzekł, że w razie zwycięstwa „Piasta” — ostrzyże włosy. W dniu spotkania w stronę Dziedzic wyjechało kilka ciężarowych samochodów, wypełnionych najbardziej zagrzałymi kibicami, którzy nie przelekli się „gorącego terenu”. Ci zaś co zostali w domu, skupieni przy radiowych odbiornikach, wtedy głównie przy tzw. „kołchoźnikach”, śledzili relację z meczu prowadzoną przez jednego z najlepszych dziennikarzy sportowych kraju — Witolda Dobrowolskiego.

Drużyna piłkarska „Piasta” Cieszyń w roku 1949. W przysiadzie od lewej: Franciszek Kubaczka, Edward Niedoba i Rudolf Brenner z synem Piotrem. Stoją: Emil Smol, Edward Łabędź, Alfred Studecki, Erwin Moskorz, Bolesław Bylica, Wincenty Huczala, N.N. Antoni Sztoler, Paweł Chmiel, Henryk Wojnar oraz Alojzy Sikora

Mecz miał niesłychanie dramatyczny przebieg. „Piast” obrał taktykę wzmocnionej obrony, atakując z „kontry”. Mając dwóch szybkich skrzydłowych Wojnara i Bylicę, „Piast” od czasu do czasu niebezpiecznie kontrował. Dogodny moment nastąpił tuż po pierwszej połowie: lewo-skrzydłowy Bolesław Bylica otrzymał podanie w tzw. „uliczkę”, jak wówczas nazywano takie zagranie. Bolek poszedł więc za piłką „jak chart” i stanął oko w oko z bramkarzem gospodarzy Bują. Chytrym, dolnym strzałem zdobył gola. Jak się niebawem okazało — zwycięskiego. Nasz zawodnik szybkością wyróżniał się nie tylko na boisku.

Ale zanim sędzia odgwizdał koniec meczu, kibice „Piasta” przeżywali jeszcze prawdziwy „horror”, bowiem na naszą bramkę sunął atak za atakiem, w drugiej połowie spotkania na polu gry dominowała „Walcownia”. Siłą rzeczy najwięcej napracowała się defensywa. Zdaniem obserwatorów największy wkład w utrzymanie korzystnego wyniku wnieśli dwaj doświadczeni obrońcy: Kubaczka i Brenner, którzy swym iście olimpijskim spokojem „porządkowali” defensywę. Tak więc „Piast” w „podokręgówce” zajął 1. miejsce oraz nabył prawo gry w meczach o II ligę. Pozycję tę wywalczyli następujący piłkarze: Edward Niedoba, Franciszek Kubaczka, Rudolf Brenner, Antoni Sztoler, Erwin Moskorz, Edward Łabędź, Bolesław Bylica, Hen-

ryk Wojnar, Wincenty Huczała, Paweł Chmiel, N. Podkanowicz, N. Stoły, N. Południk i Alfred Studencki. Z wyjątkiem Kubaczki, który był skoczowianinem, wszyscy byli wychowankami cieszyńskiego „Piasta”, co dziś, w dobie masowego importu piłkarzy, warte jest podkreślenia.

A *propos* klasy A: patrząc ze współczesnej perspektywy, bez wahania można ją porównać z obecną III ligą.

Po tym triumfie w Gieszynie zapanowała — nie tylko wśród kibiców — niesamowita euforia. Z niecierpliwością oczekiwano meczów, których stawką był już udział w grach na szczeblu krajowym. Zanim jednak doszło do spodziewanych sportowych emocji, nastąpić musiało urzeczywistnienie pewnego zobowiązania. W zakładzie fryzjerskim Antoniego Sztolera, *nota bene* kapitana drużyny piłkarskiej „Piasta”, pod arkadami na Rynku, odbyło się zadeklarowane ścięcie włosów Władysławowi Babińskiemu, które to wydarzenie odbyło się w obecności licznej widowni.

Zbliżały się kolejne emocje; poznaliśmy zespoły z którymi wypadło nam grać o II ligę. Grupa składała się z czterech drużyn, a oprócz „Piasta” należeli do niej: „Górniki” Dąbieńsko Radlin, „Budowlani 09” Mysłowice i „Ruch” Radzionków. Rozgrywane mecze eliminacyjne w grupie pokazały, że mamy drużynę zdolną zwyciężać górnośląskie zespoły. A przypomnę, że w tym okresie „Czarny Śląsk” przodował w krajowym futbolu i to od najniższej do najwyższej klasy. Pod koniec eliminacyjnych rozgrywek sytuacja przedstawiała się bardzo korzystnie. Wystarczyło w dwóch ostatnich meczach z „Ruchem” Radzionków zdobyć jeden punkt. Po prostu jeden remis gwarantował awans. Niestety, porażka w Gieszynie 4:1 przekreśliła nadzieje na II ligę. Bramkarz „Piasta” Niedoba miał fatalny dzień. Jego nieudolne interwencje rozczarowały kibiców do tego stopnia, że po mieście zaczęła krążyć fama, jakoby go przekupiono. Z kronikarskiego obowiązku informuję, iż drugi mecz w Radzionkowie przegraliśmy stosunkiem bramek 2:1.

I chociaż końcówka sezonu 1949 przyniosła nam gorzką porażkę, kibice „Piasta” i tak byli wdzięczni swoim piłkarzom za wspaniałe widowiska sportowe, często nad wyraz dramatyczne. Ale właśnie w podnoszeniu poziomu adrenaliny tkwi urok sportu.

W kolejnych latach cieszyńscy sympatycy futbolu wspomnieniami powracali do roku 1949. Pamięć zaś okazała się do tego stopnia żywa, że po 60 latach z okładem skłoniła mnie do przypomnienia — nieomal z łezką w oku — jednego sezonu cieszyńskiego piłkarstwa.

PAWEŁ CZUPRYNA

TAJEMNICA PIWNICY STANISŁAWA BELONA

Przy ulicy Szerokiej 1 w Gieszynie stoi zabytkowa kamieniczka, która jest dobrze znana starszym mieszkańcom tego miasta. Mieściła się tu przed laty słynna ongiś winiarnia kupca Alojzego Schopfa. Do dobrego tonu w piastowskim grodzie należało wówczas pokazanie się w tym lokalu. Niezwykle zaradny właściciel i dobry znawca win jeździł za szlachetnym trunkiem do wielu krajów i sprowadzał do swojego lokalu. Trudnił się też sprzedażą odstepną „boskiego napoju”. Wino przechowywano w ogromnych piwnicach, niegorszych od warszawskich podziemi Fukiera.

Na kilka lat przed II wojną światową interes po A. Schopfie objął jego zięć Stanisław Belon. Winiarnia przeszła w godne ręce, ponieważ nowy szef zyskał fachowe wykształcenie i wkrótce stał się jednym z bardziej znanych winiarzy w kraju. Lokal prosperował przez lata, nawet w czasach okupacji hitlerowskiej wyśmienicie, podobnie jak prowadzony przez S. Belona hurtowy handel winami zagranicznymi. W Gieszynie mówiono nawet, że wino „wybroniło” Belona od służby wojskowej w szeregach Wehrmachtu. Po wojnie interes szedł nadal dobrze. W 1948 r. kiedy „urwał się” import win z Jugosławii, S. Belon założył wytwórnię win owocowych. Cztery lata później przejęta została przez Centralny Zarząd Przemysłu Owocowo-Warzywniczego w Warszawie. Uruchomiona ponownie upaństwowiona wytwórnia produkowała nadal wyłącznie wina owocowe.

We wrześniu 1960 r. w jednym z pomieszczeń magazynowych wytwórni przystąpiono do remontu posadzki. Przekopujący podłogę pod posadzką robotnik natknął się na kawałek muru z cegły. Gdy na niego mocniej nacisnięto, ziemia zaczęła się osuwać, a po pewnej chwili ukazał się otwór. Wrzucowano weń kamień, który upadając odpowiedział dźwięcznym echem tłuczonego szkła. Poszerzono otwór i wtedy okazało się, że natrafiono na piwnicę, na domiar pełną butelek i ogromnych beczek...

Zaskoczenie było ogromne, bowiem ani plany budowlane posesji, ani inne dokumenty, przejęte od byłego właściciela wytwórni, nie mówiły o istnieniu w tym miejscu jakiegokolwiek piwnicy.

Stanisław Belon wraz z żoną (ok. 1948 r.) w leżakowni trunków w swojej winiarni przy ul. Szerokiej. Ze zbiorów Muzeum Śląska Cieszyńskiego

Natychmiast zaalarmowano odpowiednie władze miasta. Okazało się, iż tajemnicza piwnica zawierała ok. 15 tysięcy butelek oraz ok. 30 blisko 1000-litrowych beczek win sycylijskich i francuskich. Ich wartość oszacowano wstępnie na ok. 1 milion złotych. Duże ilości zagranicznego, starego wina gronowego, ukrytego w podziemiach kamienicy przy ulicy Szerokiej, być może uległyby zepsuciu bądź zniszczeniu, gdyby na światło dzienne nie wyszła tajemnica niezwyklej piwnicy.

Przeprowadzne śledztwo w tej sprawie wykazało, że piwnica została zamurowana w 1943 r. przez właściciela winiarni. Odtąd była ukryta przed okiem ludzkim i... kontrolą władz skarbowych.

Do przepastnego schowka wejście prowadziło z sąsiedniej piwnicy, ale zostało zamurowane. Wyburzono je, z grubsza zbadano wnętrze i ponownie zamurowano do czasu zakończenia śledztwa.

Sensacja w mig obiegła nasze miasto. Była tematem numer jeden wszystkich prowadzonych tu rozmów. Mówiono, że skarby znalezione nad Olzą, z czasem „rozplynęły się” doszczętnie...

COSI DO ŚMIYCHU

Jura: — Mosz ty, Michoł, jeszcze to oko sine od ostatni bijatyki z babą?

Michoł: — Mosz rozum, jo jyny tymu noszę go zawiązane, aby mi dała pokój.

Sąsiod: — Waszo żona je tak piękno, że kiedy ją widzę, przichodzi mi na myśl modlitwa: „...i nie wódź nas na pokuszyni...”

Małżónek: — Szkoda, że ji dobrze nie znocie, bo jakbyście ją lepi znali, to na isto byście na cały głos wrzeszczol:

— „...ale nas zbaw ode złego. Amyn.”

Sąsiod: — Co to było wczora wieczór u was za straszliwy krawal? Jo se myślał, że sie dóm wali.

Małżónek: — Nale dyć to nie było nic takigo. To sie jyny moja staro pytała, kaj zech był wieczór tak dłogo.

Do Kyrpca przijechała na lato siostrzynica jego baby i siedzi już drugi miesiąc, a ani sie ji nie chce odjyżdżać. Jak roz szła Kyrpcula

wieczór od sąsiadki do domu, widzi przez okno do kuchynie, jak jeji chłop pómogo siostrzynicy sie zewłykać. Wpado do izby i wrzeszczy:

— Tak tu was móm.

— Kyrpiec: — Go tu was móm?

— Kyrpcula: — Go tu robisz ś nióm?

Kyrpiec: — Jo? Kóntroluję ją, czy nie nosi twoji spodni prodło.

Roz przichodzi Maciej do Gieszy na, a po załatwieniu spraw w mieście wartko wraco do domu. Zastol tam przy Zuzie cudzego chłopu. Maciej zhórta na niego wyjechał:

— Co żeście są za jedyn, a co tu robicie?

— Gudzy: — Ale panoczku, dyć sie tak nie sapejcie. Jo je z Trzyńca od najlepszego krawca, a bierę od waszej Zuzy miare na spodni prodło.

Jak Maciej przijechoł roz z urlopu, woło go sąsiad cały wystraszony:

— Pój mi, Maciej, hónym pumóc, bo mie sie zdo, że moja żona polką jabłko.

Maciej: — Jako żeś prziszeł na to?

Sąsiod: — Bo jak zech włóz do domu, żona leżała w łóżku cało blade, a pod łózkym zech naszeł pestki z jabłek.

Maciej: — To ni ma nic. Jak zech roz jo prziszeł do domu, to moja Zuza leżała w łóżku, bo połkła tramwaj.

Sąsiod: — Jak to?

Maciej: — Bo jak zech sie do łóżka podziwoł, to tam leżoł kónduktor.

Kyrpcula: — Bezmali, że sie wasz syn rozwodzo. Je to prawda? Dyc je dziepro dwa tydnie żónaty.

Karkoszkula: — Toć, że je.

Kyrpcula: — Jo słyszała, że sie skyrś gupoty rozwodzą. Je to prawda?

Karkoszkula: — Toć, że skyrś gupoty, bo ta gupota mo już dwa roki.

Chłop do swojji baby:

— Piernika kany, dziepro my są tydziń po ślubie, a już zaczynosz sie sy mną wadzić.

Óna: — Na, ty maśłoku jedyn, przeca roz trzeba jakisikej początek zrobić.

Jednego razu przichodzi Michoł do domu szwarnie pod gazym. Jego baba chce go tego picio oduczyć. Na drugi dziyń wziyna biołą płachte na głowę, stanęła se na chodniku niedaleko chałupy i czekała na chłopa w tym ómoku. Michoł, jak tego straszoka uwidziół, pyto sie go:

— Cóż żeś za jedyn?

— Jo je dioboł — mówi hrubym, zmiynińnym głosym jego baba.

— Nale, witej, szwagier. To muszimy obłoć, bo jo móm twoją siostrę za babe.

Maciej: — Ujcu, moja Zuza aji po ómi widzi.

Michoł: — Jakoś prziszeł na to?

Maciej: — Nó, bo jak roz Jura prziszeł w nocy do nas, to mu Zuza po ómi dwyrze otwyrła a słyszoł zech, jak mu Zuza powiado:

— Jura, ty żeś sie dzisio zaś nie ogolił.

Jak Maciej z Michołym prziszli roz do jednego kolegi mu na miano pogratulować, to sie, borok, zaczął strasznie lutować, że ich ni mo czym poczęstować. Powiado:

— Jo móm taką bulatą babe, że to byście ani nie uwierzili. Toż se przedstowcie: Kapki gorzółki ni móm dóma, a óna za ostatni pieniądze kupi chleba.

Jadwiga: — To je bardzo pieknie od ciebie, Antón, że przichodzisz rano o trzeci z gospody.

Antón: — Ja? A to bardzo pieknie od ciebie, że nie spis do trzeci.

Jadwiga: — Dyc jo czakom na ciebie od szejści godzin.

Antón: — Nó, widzisz, a jo zaś siedzę skyrś tego od szejści godzin w gospodzie, bo czakóm, abyś usła.

Óna: — Spóminosz se, chłopcze-ku, jak my sie tu piyrszy roz całowali na tej ławeczce, a ty żeś mi miłość wyznował? Wtedy jeszcze światła elektrycznego nie było.

Ón: — To je straszno szkoda, że wszystkie dobre urządzynia przychodzą za nieskoro.

Jura: — Jako sie też czujesz, Maciej, w tym żonatym stanie?

Maciej: — Jo dobrze. Jo se aji wszelico ulepszył.

Jura: — Na, co nie prawisz? Na, co żeś se ulepszył?

Maciej: — No, no tóż postóchej. Jo se uszporował jedną siłę roboczą. Jo za Zuze warzę, a óna gázete czyto.

Jura: — Naprowde to je dobre ulepszyni.

Maciej: — Jo aji umiym szporować. Jo na to lato dycki dwiyrze wywieszę, a na noc godziny zasta-wióm, aby sie nie drżyły. A moja Zuza sie to tak zmechanizowała, że jak se pazury u nóg strzigo, to se przy tym ani puńczoćh nie zewlyko.

Żóna: — Czymu wrzeszczy tyn nasz kluk tela?

Małżónek: — Chce kóniecznie iść do ogrodu zologicznego. Na óśle se chce pojeździć.

Żóna: — Tak go, proszę cie, weź troche na pleca, a pojeździj ś nim po kuchyni.

Michoł: — Wiysz, Jura, wczora żech moji starej zrobił kozani, nauczył żech ją, jako mo szporować.

Jura: — No, a zyskoł żeś co przez to?

Michoł: — Yhy. Od wczora już nie kurzę.

Sztacheta do swoji żóny Margity: — Po mnie ty złe własności nasz synek nie odziedziczył.

— Margita: — To je prawda, bo ich fórt jeszcze wszystkie mosz.

Bimblok: — Ty, Rogula, jo sie za tydziyń żynię.

Rogula: — A bogato je ta twoja?

Bimblok: — Bogato ni ma, ale za to poradzi sześcioma językami mó-wić.

Rogula: — Po kamracku ci radzę, lepi sie nie żyń.

Bimblok: — Czymu?

Rogula: — Bo moja połowica mówi jynty jednym językym, a co jo wycyrpię.

Pietruszka: — Wiysz, jo móm tela starości w życiu, że ni móm chwilkę pokoju.

Miadźgała: — A jo zaś móm.

Pietruszka: — Go nie mówisz? A kiedy?

Miadźgała: — Jak baba śpi.

Potkowo Podszywkula swoją sąsiadkę Kyrpcule na ulicy w Hawyrrzowie, kiero sie niedowno tam

przekłudziła. Kyrpcula zaczęło się chwolić, jaki to mo teraz kwartyr:

— Teraz mómy trzi szlafcymry.

Podszywkula: — Jak to?

Kyrpcula: — Nó, w jednej izbie spi mój stary, w drugi spię jo, a w trzeci śpią dziecka.

Podszywkula: — Nó, a jakóż to robicie, jak waszemu starymu za wami teskno beje?

Kyrpcula: — To gwizdnie na mnie.

Podszywkula: — Nó, a jak wóm teskno w nocy zabeje, co potym?

Kyrpcula: — To stanę, idę ku jego łóžku i spytóm sie go, czy nie gwizdoł.

Sędzia sie pyto Pyrtka, kiery sie chce rozwiąć:

— Wy sie z babą szpatnie obcho-dzicie?

Pyrtek: — To ni ma prowda.

Sędzia: — Mómy świadków. Mówią, że nikiedy aji cały tydziń nie przemówicie do swoji połowice.

Pyrtek: — To je prowda, ale...

Sędzia: — Prziznowocie sie. Tak co za ale...

Pyrtek: — To tymu, bo jo ji nie śmioł skokać do rzeczy.

Francek Dycha sie ożynił. Za trzi miesiące po wiesielu przyszło piyr-sze dziecko na świat. Francek, mo sie rozumieć, chwolił sie z tym przed kolegami w robocie. Koledzy mu to jednak wymowiali, że to ni ma jego, bo na to trzeba dziewięć miesięcy, a ni trzi. Francek uwierzył

kolegóm, przichodzi do dómu i woło na swoję połowice:

— Ty, Magda, to dziecko ni ma moji, bo to ni ma za dziewięć mie-sięcy.

Magda: — Jak to ni ma? Tóz ra-chuj: jo je trzi miesiące wydano, ty żeś też je trzi miesiące żónaty. To je razym szejść miesięcy. A trzi mie-siące my są razym, tak to je dzie-więć miesięcy.

Idzie Pyrlik z gospody ze swoimi kolegami napajtany jak bela. Lutuje sie przed swoim kolegą Jankym, że jego baba przed godziną drugą w nocy nigdy nie idzie spać, a chciałby ją tego oduczyć.

Janek: — Na czymu? Czy tak dłógo robi abo je nimocno?

Pyrlik: — Ale, katać też tam. Óna czako na mnie, bo jo nigdy przed drugą z gospody nie przidę.

Magdalyna: — Ty Maciej, porodź mi, za jaką maskę bych miała iść na tyn nasz bał, aby mie żodyn nie po-znoł?

Maciej: — Nó, zwyczajnie. Umyj se kark, a żodyn cie nie pozno.

Pukowkula: — Że cie ni ma gańba tela chlastać. Zaś żeś je na mol. To nejgupsze zwyrze wiy, kiedy mo dość, a ty ni.

Pukowka: — Nó, jak będę wode pił, to też będę wiedzioł, kiedy prze-stać.

Antek Gryncbuła doł roz taki ogłoszyni do gazety, bo mu sie ślubny pierścionek stracił:

„Kiery naszeł mój ślubny pierścionek, może se go niechać, ale musi do trzóch dni aji te babe odebrać, kiero ku niymu patrzy”.

Hadam z Jurą siedzą przy kieliszku i tak se rozprawiają:

Jura: — Jo móm dobrą babe, piękną a mądrą, ale fórt je nimocno.

Hadam: — A jo zaś móm babe przeciwną, szpatną, pyskatą, ale be-skuryja za to zdrową ja krzón.

Jewka: — Nie pozorujesz to na mnie, Franciszku, jak jo oblekę nowe szaty, to zaroz wyglądom o porę roków młodszo?

Francek: — Ja, jo to widzę, ale jak jo dostanę rachunek od szwoczki, to za to dycki o pore roków wyglądom starszy.

Maciej: — Tato, jo już tam do tego szewca nie pujdę naspadek.

Tata: — Czymu?

Maciej: — Bo jak majster swoją babe bije, to jo muszę dycki jego psa bić.

Tata: — A na co?

Maciej: — Aby nie było słyszeć, jak ona wrzeszczy.

Michoł: — Ty, staro, jo tyn nasz młynek na kawę sprzedóm.

Jadwiga: — A na czym będę kawę mleć?

Michoł: — Na, jo ci będę kawę do gęby suł, abyś nie mleła na darmo.

Kyrpiec pyto sie swóji połowice, kiero przjechała z rekreacyje:

— Powiydz mi, perełko, byłaś mi tam wierno?

— Żóna: — Tak samo, jak ty mi.

Kyrpiec: — To tak? To od dzisio już nigdy na rekreacyje nie pojeździesz.

Kołkula: — Ty, Francek, podziwej sie tam do izby, co tam Haneczka robi, że tak naroz ucichła?

Francek: — Isto sie bawi. Jo ji tam doł gornek z klejym.

Patyk z Kryką idą z gospody dość pięknie naprani. Zastawili sie przy jednym dómie i Patyk woło do jednego okna:

— Filomena, pój wartko na dół!

Filomena: — Na czymu?

Patyk: — Poznać z nas dwóch, kiery je twój chłop.

Moczkuła: — Tóz to już je kapkę moc, abyś o trzeci rano do domu przichodził z gospody, a ku tymu cie jeszcze kelner musioł odkłudzać. Czymu żeś nie prziszeł o dziesiątej, jako żeś prawil?

Moczka: — Nó, bo o dziesiątej kelner jeszcze ni mioł czasu.

Chłop: — Hanka! Tak jeszcze żeś ni ma obleczono? Hanka tańcuje w izbie w koszuli i powiada:

— Na ni jeszcze.

Chłop: — Tak czymu ni?

Hanka: — Toś ty tymu je winiyn, bo dybyś mi nie nakupił tela lontów, tobych tak długo nie musiała chladać i rozmyślać, co oblyc.

Miesiąc po Jędrysowym wiesielu małżonek majstruje cosi w szopie. Magdalyna, jego baba, woło na niego:

— Jędrys! Kaj żeś doł ty buchty, coch upiykła?

Jędrys: — Jaki buchty?

Magdalyna: — Co leżały na stole.

Jędrys: — Pod blache, boch myśłoł, że to są brykiety.

Bómbas prziszeł roz niespodziywanie z manewrów do chałupy i chycił tam jakigosikey cudzego chłopą przy babie. Rozgniywoł sie strasznie, zrobił krawal, porwoł nóż i chcioł tego chłopą zabić. Jego własno żona skoczyła przed tego cudzego chłopą i krzyczy:

— Chłopczechu, co robisz? Chcesz zamordować ojca twoich dzieci?

Narzeczony Staś mówi do Manie, wybranki swojego serca:

— Manieczko, ostróżnie, kamyń.

Rok po ślubie:

— Uwazej, na miłość boską — kamyń!

Pięć roków po ślubie:

— Kaj leziesz, krowo! Nie widzisz, że kamyń?

Idzie Pypłok z małym Karolkym kole Olzy na szpacyr. Naroz przilatuje mały Karolek ku tatowi i powiada:

— Tata. Roztargoł zech se ty nowe galaty. Ty ale dostaniesz za to od mamy.

Tata: — Na czymu jo?

Karolek: — No, żeś nie dowoł lepszego pozór na mnie.

Zuza: — Widzisz, Maciej, jakiś ty cygón? Zaś żeś sie dzisio ożroł, a wczoraś mi przisięgnął, że już nigdy nie bedziesz zoglądoł do kieliszka.

Maciej: — Jo też nie zoglądoł. Jak zech pił, toch dycki oczy zawiyoł.

Karol: — Nó, jako żeś sie, Francek, dostoł do domu po wczorajszym bumlu? Szczęśliwie?

Francek: — Diabła tam. Moja staro od wczora ani słówka jeszcze do mnie nie przemówiła.

Karol: — Nó, to żeś je szczęśliwy, bo moja, jak wczora zaczęła, to dzisio jeszcze nie przestała mówić.

Dowcipy zaczerpnięto ze zbioru „Śmich Macieja”, autorstwa Ludwika Gienciały, popularnego humorysty z jabłonkowskiego „Gorola”, wydanego przez Profil w Ostrawie w roku 1986.

Biuro Zarządu Głównego Macierzy Ziemi Cieszyńskiej

ul. P. Stalmacha 14, 43-400 Cieszyn

tel. (033) 852 16 59

Oferuje wydawnictwa Macierzy po cenach hurtowych z dostawą do zamawiającego

Biuro jest czynne:

w poniedziałki	}	od 9.00 do 13.00
wtorki		
środy		
i piątki		
w czwartki		od 15.00 do 19.00

DO AUTORÓW ARTYKUŁÓW PRZEZNACZONYCH DO „KALENDARZA CIESZYŃSKIEGO”

- Wszelkie materiały do następnego wydania (rocznik 2012) prosimy dostarczyć do końca maja 2011 roku.
- Teksty na płytce CD wraz z wydrukiem, prosimy przysyłać pod adresem: Zarząd Główny Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, ul. P. Stalmacha 14, 43-400 Cieszyn.
- Opracowania biograficzne, najlepiej związane z przypadającymi rocznicami (urodzin, zgonu), prosimy zaopatrywać w zdjęcia opisywanych osób.
- Z przykrością informujemy, iż wydawca „Kalendarza Cieszyńskiego” nadal nie posiada środków na honoraria autorskie.
- Kwalifikacji materiałów do „Kalendarza Cieszyńskiego” dokonuje Kolegium Redakcyjne.

CPOLSKA

Powszechna Spółdzielnia Spożywców "Konsum Robotniczy" w Cieszynie

43-400 Cieszyn, ul. Rynek 17, tel. 33 852 19 81-84, fax 33 852 19 88
e-mail: psscieszyn@wp.pl www.spolem-cieszyn.com.pl

Ciastkarnia

ul. 3 Maja 6, tel. 33 852 01 11

HURTOWNIA SPOŻYWCZA

Cieszyn, ul. Szwarcowa 30
tel. +48 33 8 530 863

HURTOWNIA NABIAŁOWA

Cieszyn, ul. Szwarcowa 30
tel. +48 33 8 534 151

Piekarnia

ul. Morcinka 5a, tel. 33 479 70 50

Sklep nr 1 "CULINARIA"

ul. Rynek 17

Sklep nr 5

ul. Przeglaskiego 47a

Sklep nr 5

ul. Limanowskiego 1

Sklep nr 7

ul. Biedaka 4a

Sklep nr 8

ul. 3 Maja 6

Sklep nr 10

ul. Zamkowa 18

Sklep nr 34 "TROJAK"

ul. Rejtera 3

Sklep nr 51

ul. Głęboka 1

Sklep nr 55

ul. Biedaka 111

Sklep nr 60 "BOLKO"

ul. Szymbanowskiego 4

Sklep nr 73

ul. Bobinska 26

Sklep nr 77 "KAROLINKA"

ul. Krzywul 1

Sklep nr 79 "JAWOROWY"

ul. Tomarica 4c

Garmateria

ul. Srebrna 16, tel. 33 852 08 48

BRANŻA PRZEMYSŁOWA

Sklep nr 36

ul. Rynek 17

Sklep nr 42

ul. Szczęśliwa 5

Sklep nr 72

ul. Limanowskiego 2

FIRMA KOMPUTEROWA

SYSTEM

**KOMPUTERY I LAPTOPY
URZĄDZENIA FISKALNE
PROGRAMY DLA FIRM
WDROŻENIA
TECHNOLOGIE IT
PROGRAMOWANIE**

FIRMA KOMPUTEROWA "SYSTEM"

UL. SZEROKA 11, 43-400 CIESZYN

TEL./FAX.: 33 852 08 18, 33 852 04 06

BIURO@FKSYSTEM.PL, WWW.SYSTEM.CIESZYN.PL

WĘDLINY DLA PSÓW I KOTÓW

**TWOJEMU PSU TANIO
STWORZYSZ **RAJ****

tel. (33) 8530285

www.raj.pl

FIRMA WYDAWNICZA: „PULS”

TERESA PAWŁOWSKA

Oferuje:

Cieszyn w malarstwie Dariusza Orszuliką

oryginalne obrazy (także malowane na zamówienie), kalendarze, pocztówki, kartki świąteczne, przewodniki, albumy.

www.wydawnictwopuls.pl

tel. 604 454 706

e-mail: puls.teresa@wp.pl

eldom
CINAŁ-KŁOCEK

Serwis i sprzedaż sprzętu AGD

43-400 Cieszyn, ul. Stalmacha 10, tel. 857 74 50-52, 852 25 41, e-mail: eldom@prezentacje.pl, www.prezentacje.pl/eldom

Kostiumeria
Macierzy Ziemi Cieszyńskiej

ul. P. Stalmacha 14, 43-400 Cieszyn

tel. (033) 852 16 59

o f e r u j e

wypożyczanie ponad 4000 kompletnych strojów

- *historycznych*
- *współczesnych*
- *ludowych*

zarówno dla dzieci i dorosłych

Kostiumeria jest czynna:

poniedziałki	od 9.00 do 13.00
wtorki	od 9.00 do 12.00
środy	od 10.00 do 15.30
czwartki	od 9.00 do 15.30

ZAPRASZAMY!

SPIIS TREŚCI

Kalendarz 2011	3
Kalendarz skrócony na rok 2012	16
Kalendarium rocznic na 2011 rok	17
125 lat działalności Macierzy Ziemi Cieszyńskiej	35

HISTORIA

Z dziejów Hażlach. (Fragmenty monografii autorstwa Jana Kuli) — <i>Rudolf Mizla</i>	43
Księstwo Cieszyńskie — <i>Bohdan Dyakowski</i>	50
Towarzystwo Miłośników Ustronia dawniej i dziś — <i>Bożena Kubień</i> . . .	52
Kończyce Wielkie i Grodziec Śląski oczyma „kongresowiaka” — (do druku podał <i>Mariusz Makowski</i>)	62
Polskie Seminarium Nauczycielskie w Bobrku koło Cieszyna. (Setna roczni- ca powstania) — <i>Leon Młękina</i>	72
Krzewiciel nowoczesnej hodowli — <i>Bogdana Zakolska</i>	80
Dramatyczna wyprawa do Prus Wschodnich. (W 80. rocznicę pobicia w Szczytnie polskich studentów z Zaolzia) — <i>Janusz Guziur</i> . . .	89
Hodowca królewskich karp — <i>Janusz Guziur</i>	95
Gichociemni — legendarni żołnierze Polski podziemnej. (W 90. rocznicę urodzin Gustawa Heczki) — <i>Krzysztof Kiereś</i>	100
Warto o nich pamiętać — <i>Helena Bartoszek</i>	108
Sołtysi gminy Zebrzydowice — <i>Helena i Ludwik Bartoszkowie</i>	114

KULTURA, ZABYTKI

Znani i mniej znani. (Rocznicowo o malarzach związanych z Ustroniem) — <i>Lidia Szkaradnik</i>	119
Folklorystyka w cieszyńskiej Filii UŚ w latach 1995–2005 — <i>Daniel Ka- dłubiec</i>	126
Strój cieszyński w Bibliotece Pedagogicznej — <i>Wiesława Orszulik</i> . . .	134

KU PAMIĘCI MACIERZOWCÓW

Oddany całym sercem ziemi cieszyńskiej. Wspomnienie o Antonim Tomicy (1924–2010) — <i>Leon Miękina</i>	137
Odszedł najstarszy macierzowiec — <i>Tadeusz Kopoczek</i>	143
Harc mistrzyni Władysława Sikora — <i>Tadeusz Kopoczek</i>	145

WSPOMNIENIA

Adama Gasia karty z pamiętnika — (do druku podał <i>Rudolf Mizia</i>).	147
Heleny Godzisz wspomnienia o ojcu — <i>Jadwiga Miękina-Pindur</i>	151
W moim Gieszynie nad wczorajszą Olzą — <i>Maria Kocych-Imielska</i>	157
Pawliczek — dzwonnik z „Wyszni Bróny” — <i>Władysław Kaleta</i>	162
Magiczny Gieszyn ...albo prawie pół wieku nad Olzą — <i>Krzysztof Imielski</i>	166

SYLWETKI

Jerzy Kaszper — nauczyciel i społecznik — <i>Ewa Japa, Aleksandra Kaszper</i>	171
Rzemieślnik i poseł do Sejmu Śląskiego — <i>Witold Marcoń</i>	178
Jan Sztwiertnia zasłużony goleszowianin — <i>Jan Jerzy Szeruda</i>	180
Andrzej Podżorski nauczyciel, badacz kultury górali śląskich — <i>Małgorzata Kiereś</i>	184
Zygmunt Szatkowski. (Oficer, badacz historii, literat) — <i>Dominik Dubiel</i>	189
Piotr Rzepecki (1900–1971) — <i>Michael Morys-Twarowski</i>	193
Emancypantka z Roztropic — <i>Karol Kajzer</i>	199
Nauczyciel, literat, społecznik — <i>Ruta Kornelia Lissowska</i>	203

KULTURA LUDOWA, FOLKLOR

W kręgu ludowej muzyki ^(m) — <i>Ałojzy Kopoczek</i>	207
Maminka — <i>Bogdana Zakolska</i>	213
Jako to na chałupie — <i>Lidia Szkaradnik</i>	216
Utopce z Pogwizdowa — <i>Czesław Stuchlik</i>	218
Na słózbie — <i>Lidia Szkaradnik</i>	220
Nasz cieszyński spólny dóm — <i>Anna Więzik</i>	224
Ballada o babuciu	225

Z KOŚCIELNYCH KRĘGÓW

100-lecie nowego kościoła w Grodźcu Śląskim — <i>ks. Gerard Kurpas, Mariusz Makowski</i>	226
Z przeszłości zboru ewangelickiego w Ligotce Kameralnej — <i>Stanisław Zahradnik</i>	233
Pamięci księdza Rudolfa Komorka — <i>Czesław Stuchlik</i>	239
Z kapłańską posługą w Czechach — <i>Paweł Czupryna</i>	243

POEZJA, PROZA

W Cieszynie — Krzysztof Winicjusz Jezierski	246
Ojczyzna — Władysław Młynek	248
Darek. (Ze wspomnień starego myśliwego) — Erwin Dembiniok	249
Obraz u mojej stareczki — Władysław Kristen	253

RÓŻNOŚCI

U bram II ligi — Franciszek Glajc	254
Tajemnica piwnicy Stanisława Belona — Paweł Czupryna	257
Gosi do śmychu	259

Zaufaj najbliższymi z nami zawsze bezpiecznie

Książnica Cieszyńska

CZ II 81 / 2011

Od 1873 r. Bank godny zaufania

Bank Spółdzielczy w Cieszynie

ul. Kochanowskiego 4
43-400 Cieszyn
godziny otwarcia:
pon. – pt. 7.00 – 18.00
tel. (33) 851 28 20
(33) 857 97 70

Punkt Obsługi Klienta w Cieszynie

ul. Liburnia 20
43-400 Cieszyn
godziny otwarcia:
pon. – pt. 9.00 – 16.30
tel. (33) 858 24 00

Punkt Obsługi Klienta w Cieszynie

ul. Kraszewskiego 4
43-400 Cieszyn
godziny otwarcia:
pon. – pt. 7.00 – 14.00
tel. (33) 858 36 79

Oddział w Hażlachu

ul. Główna 57
43-419 Hażlach
godziny otwarcia:
pon. – pt. 7.30 – 15.00
tel. (33) 856 94 24
(33) 856 74 28

Oddział w Golezówie

ul. 1 Maja 4
43-440 Golezów
godziny otwarcia:
pon. – pt. 7.30 – 16.30
tel. (33) 852 88 26
(33) 852 80 37

www.bs.cieszyn.pl

Grupa BPS

Sieć ponad 3000 bankomatów bez prowizji